

CVRIA

DE EUROPÆISKE
FÆLLESSKABERS DOMSTOL

ÅRSRAPPORT
2003

06 QD-AG-04-001-DA-C

ÅRSRAPPORT 2003

DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS DOMSTOL

DA

Venta • Salg • Verkauf • Πωλήσεις • Sales • Vente • Vendita • Verkoop • Venda • Myynti • Försäljning
http://eur-op.eu.int/general/en/s-ad.htm

BELGIQUE/BELGIË Jean De Lannoy Avenue du Roi 202/Koningslaan 202 B-1190 Bruxelles/Brussel Tél. (32-2) 538 43 08 Fax (32-2) 538 08 41 E-mail: jean.de.lannoy@infoboard.be URL: http://www.jean-de-lannoy.be La librairie européenne/ De Europese Boekhandel Rue de la Loi 244/Wetstraat 244 B-1040 Bruxelles/Brussel Tél. (32-2) 295 26 39 Fax (32-2) 735 08 60 E-mail: mail@libeurop.be URL: http://www.libeurop.be Moniteur belge/Belgisch Staatsblad Rue de Louvain 40-42/Leuvenseweg 40-42 B-1000 Bruxelles/Brussel Tél. (32-2) 552 22 11 Fax (32-2) 511 01 84 E-mail: eusales@just.fgov.be	NEDERLAND SDU Servicecentrum Uitgevers Christoffel Plantijnstraat 2 Postbus 20014 2500 EA Den Haag Tel. (31-70) 378 98 80 Fax (31-70) 378 97 83 E-mail: sdu@sdu.nl URL: http://www.sdu.nl PORTUGAL Distribuidora de Livros Bertrand Ld.ª Grupo Bertrand, SA Rua das Terras dos Vales, 4-A Apartado 60037 P-2700 Amadora Tel. (351) 214 95 87 87 Fax (351) 214 96 02 55 E-mail: dlb@ip.pt Imprensa Nacional-Casa da Moeda, SA Sector de Publicações Círculo Rua da Escola Politécnica, 135 P-1250 -100 Lisboa Codex Tel. (351) 213 94 57 00 Fax (351) 213 94 57 50 E-mail: spoce@incm.pt URL: http://www.incм.pt SUOMI/FINLAND Akateeminen Kirjakauppa/ Akademiska Bokhandeln Keskuskatu 1/Centralgatan 1 PL/PB 128 FIN-00101 Helsinki/Helsingfors P./fin (358-9) 121 44 18 F./fax (358-9) 121 44 35 Sähköposti: akatilaus@akateeminen.com URL: http://www.akateeminen.com SVERIGE BTJ AB Traktorvägen 11-13 S-221 82 Lund Tfn (46-46) 18 00 00 Fax (46-46) 30 79 47 E-post: btjeu-pub@btj.se URL: http://www.btj.se UNITED KINGDOM The Stationery Office Ltd Customer Services PO Box 29 Norwich NR3 1GN Tel. (44-870) 60 05-522 Fax (44-870) 60 05-533 E-mail: book.orders@theso.co.uk URL: http://www.tso.co.uk ÍSLAND Bokabud Larusar Blöndal Engjateigi 17-19 IS-105 Reykjavík Tel. (354) 552 55 40 Fax (354) 552 55 60 E-mail: bokabud@simnet.is NORGE Swets Blackwell AS Hans Nielsen Hauges gt. 39 Boks 4901 Nydalen N-0423 Oslo Tel. (47) 23 40 00 00 Fax (47) 23 40 00 01 E-mail: info@no.swetsblackwell.com SCHWEIZ/SUISSE/SVIZZERA Euro Info Center Schweiz c/o OSEC Business Network Switzerland Stampfenbachstraße 85 PF 492 CH-8035 Zürich Tel. (41-1) 365 53 15 Fax (41-1) 365 54 11 E-mail: eics@osec.ch URL: http://www.osec.ch/eics BÄLGARIJA Europress Euromedia Ltd 59, blvd Vitosha BG-1000 Sofia Tel. (359-2) 980 37 66 Fax (359-2) 980 42 30 E-mail: Milena@mbox.cit.bg URL: http://www.europress.bg CYPRUS Cyprus Chamber of Commerce and Industry PO Box 21455 CY-1509 Nicosia Tel. (357-22) 88 97 52 Fax (357-22) 66 10 44 E-mail: stalo@ccci.org.cy EESTI Eesti Kaubandus-Tööstuskoda (Estonian Chamber of Commerce and Industry) Toom-Kooli 17 EE-10130 Tallinn Tel. (372) 646 02 44 Fax (372) 646 02 45 E-mail: einfo@koda.ee URL: http://www.koda.ee HRVATSKA Mediatrade Ltd Strohalov Prilaz 27 HR-10000 Zagreb Tel. (385-1) 660 08 40 Fax (385-1) 660 21 65 E-mail: mediatrade@hi.hinet.hr MAGYARORSZÁG Euro Info Service Szt. István krt.12 III emelet 1/A PO Box 1039 H-1137 Budapest Tel. (36-1) 329 21 70 Fax (36-1) 349 20 53 E-mail: euroinfo@euroinfo.hu URL: http://www.euroinfo.hu MALTA Miller Distributors Ltd Malta International Airport PO Box 25 Luqa LQA 05 Tel. (356) 21 66 44 88 Fax (356) 21 67 87 99 E-mail: info@millermalta.com POLSKA Ars Polona Krakowskie Przedmiescie 7 Skr. pocztowa 1001 PL-00-950 Warszawa Tel. (48-22) 826 12 01 Fax (48-22) 826 62 40 E-mail: books119@arspolona.com.pl ROMÂNIA Euromedia Str.Dionisie Lupu nr. 65, sector 1 RO-70184 Bucuresti Tel. (40-21) 260 28 82 Fax (40-21) 260 27 88 E-mail: euromedia@mailcity.com SLOVAKIA Centrum VTI SR Námestie Slobody 19 SK-81223 Bratislava 1 Tel. (421-2) 54 41 83 64 Fax (421-2) 54 41 83 64 E-mail: europ@tbb1.cvtisr.sk URL: http://www.cvtisr.sk SLOVENIJA GV Zalozba d.o.o. Dunajska cesta 5 SI-1000 Ljubljana Tel. (386) 13 09 1800 Fax (386) 13 09 1805 E-mail: europ@gvzalozba.si URL: http://www.gvzalozba.si TÜRKIYE Dünya Aktüel A.S Globus Dünya Basinevi 100, Yıl Mahallesi 34440 TR-80050 Bağcilar-Istanbul Tel. (90-212) 440 22 27 Fax (90-212) 440 23 67 E-mail: aktuel.info@dunya.com ARGENTINA World Publications SA Av. Córdoba 1877 C1120 AAA Buenos Aires Tel. (54-11) 48 15 81 56 Fax (54-11) 48 15 81 56 E-mail: wpbooks@infovia.com.ar URL: http://www.wpbooks.com.ar AUSTRALIA Hunter Publications PO Box 404 Abbotsford, Victoria 3067 Tel. (61-3) 94 17 53 61 Fax (61-3) 94 19 71 54 E-mail: admin@tekimaging.com.au BRASIL Livraria Camões Rua Bittencourt da Silva, 12 C CEP 20043-900 Rio de Janeiro Tel. (55-21) 262 47 76 Fax (55-21) 262 47 76 E-mail: livraria.camoes@incm.com.br URL: http://www.incм.com.br CANADA Les éditions La Liberté Inc. 3020, chemin Sainte-Foy Sainte-Foy, Québec G1X 3V6 Tél. (1-418) 658 37 63 Fax (1-800) 567 54 49 E-mail: liberte@mediom.qc.ca Renouf Publishing Co. Ltd 5369 Chemin Canotek Road Unit 1 Ottawa, Ontario K1J 9J3 Tél. (1-613) 745 26 65 Fax (1-613) 745 76 60 E-mail: order.dept@renoufbooks.com URL: http://www.renoufbooks.com EGYPT The Middle East Observer 41 Sherif Street 11111 Cairo Tel. (20-2) 392 69 19 Fax (20-2) 393 97 32 E-mail: meo@soficom.com.eg URL: http://www.meobserver.com.eg MALAYSIA EBIC Malaysia Suite 47.01, Level 47 Bangunan AmFinance (letter box 47) 8 Jalan Yap Kwan Seng 50450 Kuala Lumpur Tel. (60-3) 21 62 62 98 Fax (60-3) 21 62 61 98 E-mail: ebic@tm.net.my MÉXICO Mundi Prensa México, SA de CV Río Pánuco, 141 Colonia Cuauhtémoc MX-06500 México, DF Tel. (52-5) 533 56 58 Fax (52-5) 514 67 99 E-mail: 101545.2361@compuserve.com SOUTH KOREA The European Union Chamber of Commerce in Korea Suite 2004, Kyobo Bldg. 1 Chongro 1-Ga, Chongro-Gu Seoul 110-714 Tel. (82-2) 725-9880/5 Fax (82-2) 725-9886 E-mail: eucck@eucck.org URL: http://www.eucck.org SRI LANKA EBIC Sri Lanka Trans Asia Hotel 115 Sir Chittampalam A. Gardiner Mawatha Colombo 2 Tel. (94-1) 074 71 50 78 Fax (94-1) 44 87 79 E-mail: ebicsl@slnet.lk T'AI-WAN Tycoon Information Inc PO Box 81-466 105 Taipei Tel. (886-2) 87 12 88 86 Fax (886-2) 87 12 47 47 E-mail: eiutpe@ms21.hinet.net UNITED STATES OF AMERICA Bernan Associates 4611-F Assembly Drive Lanham MD 20706-4391 Tel. (1-800) 274 44 47 (toll free telephone) Fax (1-800) 865 34 50 (toll free fax) E-mail: query@bernan.com URL: http://www.bernan.com ANDERE LÄNDER/OTHER COUNTRIES/ AUTRES PAYS Bitte wenden Sie sich an ein Büro Ihrer Wahl/Please contact the sales office of your choice/Veuillez vous adresser au bureau de vente de votre choix Office for Official Publications of the European Communities 2, rue Mercier L-2985 Luxembourg Tel. (352) 29 29-42001 Fax (352) 29 29-42700 E-mail: info-info-opoce@cec.eu.int URL: http://publications.eu.int
---	---

DE EUROPÆISKE FÆLLESSKABERS
DOMSTOL

ÅRSRAPPORT 2003

Oversigt over
arbejdet ved
De Europæiske
Fællesskabers
Domstol og Retten
i Første Instans

Luxembourg 2004

www.curia.eu.int

De Europæiske Fællesskabers Domstol
L-2925 Luxembourg
Telefon: (352) 43 03-1
Justitskontorets telex: 2510 CURIA LU
Domstolens telefax: (352) 43 03-2600
Presse- og Informationsafdelingens fax: (352) 43 03-2500

De Europæiske Fællesskaber Retten i Første Instans
L-2925 Luxembourg
Telefon: (352) 43 03-1
Rettens telefax: (352) 43 03-2100

Domstolens internetadresse: <http://www.curia.eu.int>

Redaktionen afsluttet den 19. januar 2004

Yderligere oplysninger om EU fås på internet via Europa-serveren (<http://europa.eu.int>)

Bibliografiske data findes bagest i denne publikation

Luxembourg: Kontoret for De Europæiske Fællesskabers Officielle Publikationer, 2004

ISBN 92-829-0664-7

© De Europæiske Fællesskaber, 2004
Eftertryk tilladt med kildeangivelse

Printed in Belgium

TRYKT PÅ IKKE-KLORBLEGET PAPIR

Indhold

side

Forord ved Domstolens præsident, Vassilios Skouris.....	5
--	---

Kapitel I

De Europæiske Fællesskabers Domstol

A — Domstolens arbejde i 2003 ved Domstolens præsident, Vassilios Skouris	9
B — Domstolens sammensætning	95
1. Domstolens medlemmer	97
2. Ændringer i Domstolens sammensætning i 2003	109
3. Sammensætning efter rangfølge	111
4. Tidligere medlemmer af Domstolen	113

Kapitel II

De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans

A — Arbejdet ved Retten i Første Instans i 2003 ved Rettens præsident, Bo Vesterdorf.....	117
B — Retten i Første Instans' sammensætning	187
1. Retten i Første Instans' medlemmer	189
2. Ændringer i Rettens sammensætning i 2003	195
3. Sammensætning efter rangfølge	197
4. Tidligere medlemmer af Retten i Første Instans	201

Kapitel III

Møder og besøg

A —	Officielle besøg og arrangementer ved Domstolen og Retten i Første Instans i 2003	205
B —	Studiebesøg ved Domstolen og Retten i Første Instans i 2003.....	209
C —	Højtidelige retsmøder i 2003	211
D —	Besøg og deltagelse i officielle arrangementer i 2003	213

Kapitel IV

Statistik over retssagerne

A —	Statistik over retssagerne ved Domstolen	217
B —	Statistik over retssagerne ved Retten i Første Instans	237

<i>Forkortet organisationsplan</i>	<i>255</i>
--	------------

<i>Domstolens adresse og øvrige data.....</i>	<i>257</i>
---	------------

Forord

I slutningen af 2002 fandt der en række begivenheder sted i anledning af højtideligholdelsen af 50-året for Domstolens oprettelse, således som det også fremgår af forordet til Årsrapporten 2002. 2004 bliver kendetegnet ved, at der ankommer dommere og medarbejdere fra de ti nye medlemsstater.

Det forløbne år var imidlertid ikke kun en overgangsperiode. I 2003 har Domstolen således truffet de fornødne forholdsregler med henblik på at gennemføre de ændringer med hensyn til Domstolens funktion, der er fastsat i Nice-traktaten, som trådte i kraft den 1. februar 2003. Der er navnlig tale om oprettelsen af Den Store Afdeling, om, at formændene for afdelinger bestående af fem dommere nu vælges for tre år (mod tidligere for ét år), og om, at en sag kan pådømmes, uden at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse, såfremt Domstolen finder, at sagen ikke rejser nogen nye retsspørgsmål.

Domstolen har også forberedt sig på udvidelsen derved, at den har taget skridt til at skaffe kontorer til de nye dommere og medarbejdere fra Den Tjekkiske Republik, Estland, Cypern, Letland, Litauen, Ungarn, Malta, Polen, Slovenien og Slovakiet. Domstolen har også gjort sig overvejelser med henblik på at tilpasse arbejdsmetoderne til et antal dommere, der i maj 2004 stiger fra 15 til 25. Dette har imidlertid ikke hindret Domstolen i at beskæftige sig indgående med det arbejde, der i årets løb er udført inden for Konventet om Den Europæiske Unions Fremtid.

For så vidt angår det arbejde, Domstolen og Retten i Første Instans har udført som retsinstanser, herunder en række statistiske oplysninger, er dette i alt væsentligt beskrevet i denne rapport.

V. Skouris
Domstolens præsident

Kapitel I

De Europæiske Fællesskabers Domstol

A — Domstolens arbejde i 2003

ved Domstolens præsident, Vassilios Skouris

1. Denne del af årsrapporten indeholder en oversigt over De Europæiske Fællesskabers Domstols virke i løbet af 2003. Ud over en kort opgørelse i tal (afsnit 2) præsenterer denne del af rapporten den væsentligste udvikling i retspraksis. Den er inddelt som følger:

Domstolens kompetence og processuelle regler (afsnit 3), generelle principper og forfatningsmæssige og institutionelle sager (afsnit 4), de frie varebevægelser (afsnit 5), den fælles landbrugspolitik (afsnit 6), arbejdskraftens frie bevægelighed (afsnit 7), den frie udveksling af tjenesteydelser (afsnit 8), etableringsfrihed (afsnit 9), de frie kapitalbevægelser (afsnit 10), transport (afsnit 11), konkurrenceregler (afsnit 12), handelsmæssige beskyttelsesforanstaltninger (afsnit 13), varemærker (afsnit 14), tilnærmelse af lovgivningerne (afsnit 15), offentlige kontrakter (afsnit 16), socialret (afsnit 17), miljø (afsnit 18), retlige og indre anliggender (afsnit 19), eksterne forbindelser (afsnit 20) og Bruxelles-konventionen (afsnit 21).

Denne udvælgelse omfatter kun 90 ud af de 455 domme og kendelser, Domstolen har afsagt i 2003, og der nævnes kun det væsentligste i dem. Udvælgelsen omfatter heller ikke generaladvokaternes forslag til afgørelse, der selvfølgelig er vigtige med henblik på en bedre forståelse af problemstillingen i visse sager. Såfremt også forslagene til afgørelse skulle omtales, ville denne rapport, som bør være kort, være blevet meget mere omfattende. Den fulde ordlyd af alle Domstolens domme, kendelser og udtalelser samt af generaladvokaternes forslag til afgørelse er tilgængelig på alle Fællesskabets officielle sprog på Domstolens hjemmeside (www.curia.eu.int) og på webstedet Europa (www.europa.eu.int/eur-lex). For at undgå misforståelser og for at gøre rapporten lettere at læse henvises der, medmindre andet er angivet, til den nummerering af artiklerne i traktaten om Den Europæiske Union og i EF-traktaten, der blev gennemført ved Amsterdam-traktaten.

2. Hvis man ser nærmere på tallene, har Domstolen i 2003 afsluttet 455 sager (netto-tal efter forening af sager). Heraf blev 308 afsluttet ved dom, mens der i 147 sager blev afsagt kendelse. Der er tale om et svagt fald i forhold til 2002 (hvor 466 sager blev afsluttet). Antallet af nye sager har været 561 (mod 477 i 2002 (brutttotal)). Antallet af verserende sager ved udgangen af 2003 er 974 (brutttotal), hvor det var på 907 ved udgangen af 2002.

Tendensen mod en forøget sagsbehandlingstid har ikke ændret sig i 2003. For så vidt angår de præjudicielle forelæggelser og de direkte søgsmål har sagsbehandlingstiden været ca. 25 måneder, mens den i 2002 var ca. 24 måneder. Den gennemsnitlige sagsbehandlingstid for appelsager har været 28 måneder (mod 19 måneder i 2002).

Domstolen har også i 2003 i varierende omfang gjort brug af de forskellige muligheder, den har for at fremme behandlingen af visse sager (pådømmelse af en sag forud for andre, hasteprocedure og forenklet procedure). For anden gang har Domstolen anvendt hasteproceduren, således som denne er fastsat i procesreglementets artikel 62a og 104a, denne gang i en appelsag (dom af 24.7.2003, *Kommissionen mod Artegoda m.fl.*, Sml. I, s. 7887). Hasteproceduren gør det muligt at springe visse led i sagsbehandlingen over. Dommen kunne derfor afsiges mindre end seks måneder efter, at appellen var iværksat. Hasteproceduren var begæret anvendt i syv andre sager, men de i procesreglementet opstillede betingelser om særlige undtagelsestilfælde fandtes ikke at være opfyldt.

Desuden har Domstolen regelmæssigt anvendt den forenklete procedure i procesreglementets artikel 104, stk. 3, med henblik på at besvare visse præjudicielle spørgsmål. Der er således blevet afsagt 11 kendelser med hjemmel i denne bestemmelse.

For så vidt angår fordelingen af sagerne kan det nævnes, at Domstolen i 2003 har afgjort ca. 25% af sagerne i plenum, mens 55% af sagerne er blevet afgjort af afdelinger bestående af fem dommere og 20% af afdelinger bestående af tre dommere.

Flere statistiske oplysninger om retsåret 2003 findes i kapitel IV i denne rapport.

3. På området vedrørende Domstolens *kompetence* og i relation til *processuelle spørgsmål* skal fremhæves to sager vedrørende den præjudicielle forelæggelse (3.1) og en sag vedrørende efterprøvelse af retsakters lovlighed (3.2).

3.1. I *Bacardi-Martini og Cellier des Dauphins*-sagen (dom af 21.1.2003, sag C-318/00, Sml. I, s. 905) afviste Domstolen en præjudiciel forelæggelse, der sigtede mod at gøre det muligt for den forelæggende ret at bedømme, om en anden medlemsstats lovgivning var forenelig med fællesskabsretten. Domstolen bemærkede med henblik på at nå frem til dette resultat, at den, når den forelægges denne type spørgsmål, skal udvise en særlig forsigtighed, og »Domstolen [skal] derfor have udførlige oplysninger om de grunde, som har ført til, at retten har fundet, at en besvarelse af disse spørgsmål er nødvendig for, at den kan træffe afgørelse« (præmis 46). Domstolen præciserede navnlig, at når den forelæggende ret blot angiver de argumenter, som en af parterne i hovedsagen har fremført, men ikke anfører, om retten selv – og i givet fald i hvilken udstrækning – finder, at spørgsmålets besvarelse er nødvendigt for, at den kan træffe afgørelse, og Domstolen således ikke råder over oplysninger, der kan vise, om det er nødvendigt at besvare det forelagte spørgsmål, må spørgsmålet afvises.

Salzmann-sagen (dom af 15.5.2003, sag C-300/01, Sml. I, s. 4899) gjorde det muligt for Domstolen at præcisere sin retspraksis vedrørende spørgsmålet om realitetsbehandling af en præjudiciel forelæggelse, når samtlige elementer i tvisten i hovedsagen skal findes inden for én og samme medlemsstat. Indledningsvis gjorde

Domstolen det klart, at den forelæggende ret anmodede om fortolkning af fællesskabsretten med henblik på at kunne foretage en bedømmelse af rækkevidden af de nationale bestemmelser, der henviser dertil. I den forbindelse henviste Domstolen til sin retspraksis, hvoraf det for det første fremgår, at det i princippet udelukkende tilkommer de nationale retter – på grundlag af omstændighederne i den konkrete sag – at vurdere, såvel om et præjudicielt spørgsmål er nødvendigt, som relevansen heraf (dom af 5.12.2000, sag C-448/98, *Guimont*, Sml. I, s. 10663, præmis 22, og af 5.3.2000, forenede sager C-515/99, C-519/99 – C-524/99 og C-526/99 – C-540/99, *Reisch m.fl.*, Sml. I, s. 2157, præmis 25), og for det andet, at det kun er under særlige omstændigheder, hvor det viser sig, at den ønskede fortolkning af fællesskabsretten åbenbart savner enhver forbindelse med realiteten i hovedsagen eller dennes genstand, at Domstolen undlader at træffe afgørelse (dom af 1.6.1999, sag C-302/97, *Konle*, Sml. I, s. 3099, præmis 33, og af 6.6.2000, sag C-281/98, *Angonese*, Sml. I, s. 4139, præmis 18). Domstolen præciserede imidlertid, at såfremt det er et krav i den nationale lovgivning, at en national statsborger skal have de samme rettigheder som dem, en statsborger fra en anden medlemsstat vil kunne støtte på fællesskabsretten i en tilsvarende situation, foreligger de ovenfor nævnte særlige omstændigheder ikke. Endvidere fastslog Domstolen, at »[s]åfremt den i national ret valgte regulering af rent nationale forhold er tilpasset fællesskabsretten, bl.a. for at undgå forskelsbehandling af statens egne statsborgere, er det en klar fællesskabsinteresse, at bestemmelser eller begreber, der er hentet fra fællesskabsretten, fortolkes ensartet, uanset de vilkår, hvorunder de skal anvendes, således at senere fortolkningsuoverensstemmelser undgås« (præmis 34).

3.2. I de domme, der blev afsagt den 30. september 2003 (sag C-93/02 P, *Biret International mod Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, og sag C-94/02 P, *Biret et Cie mod Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), skulle Domstolen træffe afgørelse i to appeller, der var iværksat til prøvelse af Rettens domme ¹. Sagerne var affødt af en tvist, der var opstået som følge af foranstaltninger, der forbød import til fællesskabet af kød fra dyr på bedrifter, hvor dyrene havde været behandlet med stoffer med hormonal virkning.

Domstolen fastslog, efter at den havde henvist til sin praksis vedrørende de betingelser, der gælder for, at Fællesskabet kan ifalde ansvar uden for kontrakt (dom af 14.10.1999, sag C-104/97 P, *Atlanta mod Rådet og Kommissionen*, Sml. I, s. 6983, præmis 65), at WTO-aftalerne efter deres karakter og opbygning principielt ikke udgør regler, på grundlag af hvilke Domstolen prøver lovligheden af fællesskabsinstitutionernes retsakter. Det forholder sig ifølge Domstolen sådan, at kun såfremt Fællesskabet har ønsket at opfylde en særlig inden for rammerne af WTO påtaget forpligtelse, eller når den pågældende fællesskabsretsakt udtrykkeligt henviser

¹ Rettens domme af 11.1.2002 i henholdsvis sag T-174/00, *Biret International mod Rådet*, Sml. II, s. 17, og i sag T-210/00, *Biret et Cie mod Rådet*, Sml. II, s. 47.

til bestemte bestemmelser i WTO-aftalerne, tilkommer det Domstolen at prøve den pågældende fællesskabsretsakts lovlighed efter WTO-bestemmelserne.

Endvidere præciserede Domstolen under henvisning til, at Fællesskabet var blevet indrømmet en frist, der udløb den 13. maj 1999, til at opfylde sine forpligtelser i henhold til WTO, at Fællesskabets retsinstanser i hvert fald ikke for perioden forud for udløbet af denne frist kan prøve lovligheden af de pågældende fællesskabsbestemmelser, uden ganske at ophæve virkningen af tildelingen af denne frist for at efterkomme tvistbilæggelsesorganets henstillinger eller afgørelser, der er foreskrevet inden for ordningen for bilæggelse af tvister som indført ved WTO-aftalerne, navnlig ikke under en erstatningssag i henhold til traktatens artikel 235 EF.

4. Med hensyn til de sager, der vedrører de *generelle principper i fællesskabsretten*, og *forfatningsretlige og institutionelle sager*, skal der nævnes sager vedrørende grundlæggende rettigheder (4.1), unionsborgerskabet (4.2), komitologiproceduren (4.3), gyldigheden af OLAF-forordningen og dens anvendelsesområde (4.4), princippet om aktindsigt i offentlige dokumenter (4.5), rækkevidden af foreløbige foranstaltninger iværksat af nationale retter (4.6) og retsgrundlaget for to afgørelser om indgåelse af internationale aftaler (4.7). Der er endvidere anledning til at nævne to sager vedrørende ansvar uden for kontrakt, nemlig for henholdsvis Det Europæiske Fællesskab (4.8) og medlemsstaterne (4.9).

4.1. *Booker Aquaculture Ltd og Hydro Seafood GSP Ltd-sagen* (dom af 10.7.2003, forenede sager C-20/00 og C-64/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt direktiv 93/53² og visse nationale foranstaltninger, der var vedtaget i forbindelse med anvendelsen af forordningen, var forenelige med det grundlæggende princip om ejendomsrettens beskyttelse. Hverken direktivet eller de omtvistede nationale foranstaltninger indeholdt en bestemmelse vedrørende erstatning til de ejere, der var berørt af en afgørelse om, at der skulle ske destruktion eller aflivning af fisk ramt af en liste I-sygdom i bilag A til direktiv 91/96³.

Domstolen anførte først, at den manglende fastsættelse af bestemmelse om betaling af erstatning til de ejere, hvis fisk var blevet destrueret eller aflivet, ikke kunne rejse tvivl om gyldigheden af direktiv 93/53. Domstolen bemærkede således, at de grundlæggende rettigheder ikke har uindskrænket gyldighed, men skal ses i sammenhæng med deres samfundsmæssige funktion. Derfor kan udøvelsen af sådanne rettigheder underkastes begrænsninger, især inden for rammerne af en fælles markedsordning, såfremt disse begrænsninger faktisk svarer til de fællesskabsformål,

² Rådets direktiv 93/53/EØF af 24.6.1993 om minimumsfællesskabsforanstaltninger til bekæmpelse af visse fiskesygdomme (EFT L 175, s. 23).

³ Rådets direktiv 91/67/EØF af 28.1.1991 om dyresundhedsmæssige betingelser for afsætning af akvakulturdyr og -produkter (EFT L 46, s. 1).

der tjener almene hensyn, og ikke i lyset af det tilsigtede formål udgør et uforholdsmæssigt og urimeligt indgreb, der berører disse rettigheders egentlige indhold (jf. dom af 13.7.1989, sag 5/88, *Wachauf*, Sml. s. 2609, præmis 18, af 10.1.1992, sag C-177/90, *Kühn*, Sml. I, s. 35, præmis 16, og af 15.4.1997, sag C-22/94, *Irish Farmers Association m.fl.*, Sml. I, s. 1809, præmis 27). I denne forbindelse understregede Domstolen, at direktiv 93/53 har en dobbelt funktion, der skal gøre det muligt at træffe bekæmpelsesforanstaltninger, så snart der i et brug er mistanke om, at en sygdom er brudt ud, og forhindre spredning af sygdommen, hvilket følgelig betyder, at de i direktivet fastsatte foranstaltninger faktisk svarer til fællesskabsformål, der tjener almene hensyn. Domstolen tilføjede endvidere, at de nævnte foranstaltninger, der havde hastekarakter, ikke havde til hensigt at fratage ejerne af akvakulturbrugene deres rådighed over disse, men at gøre det muligt for disse ejere snarest at indsætte en ny bestand på de berørte brug, således at det blev gjort muligt for dem fortsat at udøve deres virksomhed. Herefter fastslog Domstolen, at de i direktivet fastsatte minimumsforanstaltninger ikke – i mangel af bestemmelser om betaling af erstatning til de berørte ejere – var et uforholdsmæssigt og urimeligt indgreb, der berørte ejendomsrettens egentlige indhold.

Dernæst henviste Domstolen i relation til de foranstaltninger, Det Forenede Kongerige havde vedtaget i henhold til direktivet, til sin retspraksis, hvorefter »de i fællesskabsretten gældende principper for beskyttelse af de grundlæggende rettigheder også er bindende for medlemsstaterne, når disse gennemfører fællesskabsbestemmelserne, og at det følgelig påhviler disse i videst muligt omfang at anvende disse bestemmelser, således at de nævnte principper ikke tilsidesættes« (jf. præmis 88, hvor der er henvist til *Wachauf*-dommen, præmis 19, og dom af 24.3.1994, sag C-2/92, *Bostock*, Sml. I, s. 955, præmis 16). Domstolen fastslog under hensyntagen til de formål, der forfølges med direktivet, at de nævnte foranstaltninger ikke var uforenelige med den grundlæggende ejendomsret.

I sagen *Österreichischer Rundfunk m.fl.* (dom af 20.5.2003, forenede sager C-465/00, C-138/01 og C-139/01, Sml. I, s. 4989) fortolkede Domstolen direktiv 95/46⁴ i forbindelse med en national bestemmelse, der vedrører den pligt, som offentlige institutioner, der er undergivet Rechnungshofs revision, har til at give den meddelelse om de indkomster og pensioner over en bestemt størrelse, som de udbetaler til deres ansatte og tidligere ansatte, samt om modtagernes navne med henblik på udarbejdelsen af en årsberetning, der stilles til rådighed for offentligheden.

Ifølge Domstolen skal bestemmelserne i direktiv 95/46, for så vidt de omhandler behandling af personoplysninger, der kan krænke de grundlæggende

⁴ Europa-Parlamentet og Rådets direktiv 95/46/EF af 24.10.1995 om beskyttelse af fysiske personer i forbindelse med behandling af personoplysninger og om fri udveksling af sådanne oplysninger (EFT L 281, s. 31).

frihedsrettigheder og navnlig privatlivets fred, nødvendigvis fortolkes under hensyntagen til grundrettighederne, som ifølge fast retspraksis hører til de almindelige retsgrundsætninger, Domstolen skal beskytte. I denne henseende fortolker Domstolen direktivet i lyset af artikel 8 i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder (EMK), der, samtidig med, at den fastslår princippet om, at de offentlige myndigheder skal respektere retten til privatlivet, dog anerkender, at der kan gøres indgreb heri, for så vidt det sker i overensstemmelse med loven, varetager et eller flere af de legitime formål, der er omhandlet i bestemmelsens stk. 2, og er »nødvendigt i et demokratisk samfund« for at opfylde dette eller disse formål.

I forbindelse med anvendelsen af disse principper fastslog Domstolen, at »indsamlingen af oplysninger på navn om enkeltpersoners erhvervsmæssige indkomst med henblik på deres videregivelse til tredjemænd er omfattet af anvendelsesområdet for EMK's artikel 8« (præmis 73), og at »[...] videregivelsen af disse oplysninger til tredjemand – i det foreliggende tilfælde en offentlig myndighed – gør indgreb i de berørte personers ret til beskyttelse af deres privatliv, uanset hvordan de videregivne oplysninger efterfølgende anvendes, og er dermed et indgreb i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i EMK's artikel 8« (præmis 74). Domstolen præciserede navnlig, at et sådant indgreb kun kan anses for berettiget, såfremt den omfattende offentliggørelse ikke alene af størrelsen af årlige indkomster over et bestemt niveau, som ansatte ved offentlige institutioner, der er underlagt Rechnungshofs revision, modtager, men også af navnene på modtagerne af disse indkomster både er nødvendig og står i et rimeligt forhold til formålet om at holde lønningerne inden for rimelighedens grænser, hvilket det tilkommer de forelæggende retter at undersøge.

Endelig konkluderede Domstolen, at hvis den nationale lovgivning er uforenelig med EMK's artikel 8, kan lovgivningen heller ikke opfylde direktiv 95/46, men fastslår de forelæggende retter derimod, at den omtvistede bestemmelse er både nødvendig og står i et rimeligt forhold til det formål af almen interesse, som varetages, skal de desuden også undersøge, om bestemmelsen, hvori det ikke udtrykkeligt fastsættes, at navnene på de pågældende personer skal offentliggøres sammen med de modtagne indkomster, opfylder kravet om forudsigelighed, der er udviklet i Menneskerettighedsdomstolens praksis. I den forbindelse understregede Domstolen, at de omhandlede bestemmelser i direktivet er tilstrækkeligt præcise til, at de for de nationale domstole kan påberåbes af private for at udelukke anvendelsen af regler i national ret, der er i strid med de pågældende bestemmelser.

4.2. I *Garcia Avello*-sagen (dom af 2.10.2003, sag C-148/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) fortolkede Domstolen præjudicielt EF-traktatens bestemmelser om unionsborgerskabet og princippet om forbud mod forskelsbehandling i forhold til en belgisk lovgivning, der i det tilfælde, hvor personer har flere statsborgerskaber, herunder et belgisk, lader dette gå forud. I den foreliggende sag havde den nationale forvaltning givet den søn, som sagsøgeren i hovedsagen havde, sit efternavn i henhold

til belgiske lovgivning, idet sønnen havde et dobbelt statsborgerskab, nemlig belgisk og spansk.

Domstolen henviste først til sin retspraksis (jf. bl.a. dom af 17.9.2002, sag C-413/99, *Baumbast og R*, Sml. I, s. 7091, præmis 82), hvorefter unionsborgerskabets »formål [er] at skabe den grundlæggende status for medlemsstaternes statsborgere« (præmis 22) og »gør[e] det muligt for de statsborgere i medlemsstaterne, som befinder sig i samme situation, inden for EF-traktatens materielle anvendelsesområde at blive undergivet samme retlige behandling uafhængigt af deres nationalitet og med forbehold af udtrykkeligt fastsatte undtagelser i denne henseende« (præmis 23), jf. bl.a. dom af 20.9.2001, sag C-184/99, *Grzelczyk*, Sml. I, s. 6193, præmis 31, og af 11.7.2002, sag C-224/98, *D'Hoop*, Sml. I, s. 6191, præmis 28). Herefter fandt Domstolen, at selv om reglerne for personers navne på fællesskabsrettens nuværende udviklingstrin hører under medlemsstaternes kompetence, skal medlemsstaterne imidlertid overholde fællesskabsretten under udøvelsen af denne kompetence, og herunder navnlig traktatens bestemmelser om den frihed, der tilkommer enhver unionsborger til at færdes og opholde sig på medlemsstaternes område.

Dernæst bemærkede Domstolen, at det fremgår af fast retspraksis, at princippet om forbud mod forskelsbehandling kræver, at ensartede situationer ikke behandles forskelligt, og at forskellige situationer ikke behandles ens. Domstolen bemærkede i den forbindelse, at personer, der ud over belgisk statsborgerskab har statsborgerskab i en anden medlemsstat, som hovedregel i henhold til de omtvistede nationale bestemmelser behandles på samme måde som personer, der udelukkende har belgisk statsborgerskab. Ifølge Domstolen befinder disse to kategorier af personer sig imidlertid ikke i samme situation. Domstolen understregede således, at »[i] modsætning til personer, der udelukkende er belgiske statsborgere, har belgiske statsborgere, der ligeledes har spansk statsborgerskab, forskellige efternavne i henhold til de to pågældende retsordener« (præmis 35). Endvidere bemærkede Domstolen, at de berørte børn i den foreliggende sag modtog afslag på en ansøgning om at tage det efternavn, som følger af anvendelsen af lovgivningen i den medlemsstat, der har fastlagt deres fars efternavn. Ifølge Domstolen kan en sådan situation med forskellige efternavne for de berørte give anledning til alvorlige ulemper såvel erhvervsmæssigt som privat, hvortil kommer, at den omtvistede praksis hverken gyldigt kunne begrundes med henvisning til overholdelsen af princippet om efternavnets faste karakter eller det integrationsformål, der blev forfulgt med den omtvistede praksis.

4.3. Dommen i sagen *Kommissionen mod Parlamentet og Rådet* (dom af 21.1.2003, sag C-378/00, Sml. I, s. 937) gjorde det muligt for Domstolen at præcisere sin retspraksis på komitologiområdet. Kommissionen havde i sagen nedlagt påstand om

annullation af forordning nr. 1655/2000 ⁵, for så vidt som den foreskriver, at gennemførelsesforanstaltningerne til LIFE-programmet skal vedtages efter forskriftsproceduren i artikel 5 i den anden komitologiafgørelse ⁶. Domstolen behandlede først spørgsmålet, om sagen kunne antages til realitetsbehandling, idet det i lighed med dom af 12. juli 1979, *Italien mod Rådet* (sag 166/78, Sml. s. 2575, præmis 6), blev fastslået, at Kommissionens ret til at anfægte lovligheden af retsakter ikke afhænger af Kommissionens stillingtagen under proceduren til vedtagelse af den pågældende retsakt.

Domstolen fastslog vedrørende realiteten, at Rådet ifølge ordlyden af artikel 202 EF, som den anden komitologiafgørelse er udstedt med hjemmel i, er bemyndiget til at fastsætte de principper og regler, som de nærmere vilkår for udøvelsen af de gennemførelsesbeføjelser, der tildeles Kommissionen, skal være i overensstemmelse med, og tilføjede, at »det område, inden for hvilket Rådet er bemyndiget til at fastsætte principper og regler, ikke i henhold til artikel 202 EF er begrænset til kun at omfatte fastlæggelsen af de forskellige procedurer, som Kommissionens udøvelse af de gennemførelsesbeføjelser, der tildeles den, kan undergives« (præmis 41), idet disse principper også kan vedrøre de nærmere vilkår for valget mellem disse forskellige procedurer. I denne forbindelse præciserede Domstolen, at den anden komitologiafgørelse ikke har tilsigtet, at de i artikel 2 opstillede kriterier, der er ledende i forbindelse med valget af den procedure, der skal følges ved vedtagelse af gennemførelsesforanstaltninger, skulle være bindende. Denne bestemmelse har imidlertid en retligt bindende virkning, der forpligter fællesskabslovgiver til at begrunde sit valg, når det ved valget af udvalgsprocedure besluttet at fravige de kriterier, der er fastsat i den nævnte artikel 2. I den foreliggende sag fastslog Domstolen, at en erklæring, som Rådet vedtog i forbindelse med vedtagelsen af den omtvistede forordning, ikke kunne tages i betragtning ved afgørelsen af, om forordning nr. 1655/2000 opfyldte begrundelsespligten, idet en erklæring, som kun Rådet har vedtaget, under ingen omstændigheder kan tjene som begrundelse for en forordning, der er vedtaget af Parlamentet og Rådet i fællesskab. Endvidere bemærkede Domstolen, at en angivelse, som i realiteten alene er en henvisning til den gældende fællesskabsretlige retsforskrift, heller ikke kan udgøre en tilstrækkelig begrundelse.

4.4. I dommen i sagen *Kommissionen mod Den Europæiske Centralbank* (dom af 10.7.2003, sag C-11/00, Sml. I, s. 7215) annullerede Domstolen en afgørelse fra Den Europæiske Centralbank, der bestemte, at Direktoratet for Intern Revision havde den eksklusive kompetence til at foretage administrative undersøgelser inden for ECB

⁵ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) 1655/2000 af 17.7.2000 om det finansielle instrument for miljøet (LIFE) (EFT L 192, s. 1).

⁶ Rådets afgørelse 1999/468/EF af 28.6.1999 om fastsættelse af de nærmere vilkår for udøvelsen af de gennemførelsesbeføjelser, der tillægges Kommissionen (EFT L 184, s. 23).

vedrørende bekæmpelse af svig ⁷, og således udelukkede såvel OLAF's undersøgelsesbeføjelser i henhold til forordning nr. 1073/1999 ⁸ som den nævnte forordnings anvendelighed på ECB.

Med henblik på at nå til dette resultat bekræftede Domstolen for det første, at forordning nr. 1073/1999, hvis artikel 1, stk. 3, bestemmer, at forordningen finder anvendelse på »institutioner, organer, kontorer og agenturer, der er oprettet ved eller på grundlag af traktaterne«, også omfatter ECB, uanset om dette forhold kan påvirke gyldigheden af den pågældende forordning.

For det andet forkastede Domstolen den ulovlighedsindsigelse, ECB havde rejst i forhold til forordning nr. 1073/99. Domstolen forkastede navnlig det første anbringende om, at den omtvistede forordning savnede hjemmel, idet det blev bekræftet, at udtrykket »Fællesskabets finansielle interesser« i artikel 280 EF »[skal] fortolkes således, at det ikke kun omfatter indtægter og udgifter, der er opført på fællesskabsbudgettet, men i princippet ligeledes omfatter indtægter og udgifter, der er opført på budgettet for andre organer, kontorer og agenturer, som er oprettet ved EF-traktaten« (præmis 89), og at det derfor ligeledes omfatter ECB's midler og udgifter. For så vidt angår argumentet om de skader, som forordningen hævdedes at have påført ECB's uafhængighed, bemærkede Domstolen, at »hverken det forhold, at OLAF er blevet oprettet af Kommissionen og er blevet integreret i Kommissionens administrative og budgetmæssige struktur på de betingelser, der er fastsat i afgørelse 1999/352, eller det forhold, at et sådant organ, der er eksternt i forhold til ECB, af fællesskabslovgiver har fået undersøgelseskompetence på de betingelser, der er fastsat i forordning nr. 1073/1999, i sig selv kan skade ECB's uafhængighed« ⁹ (præmis 138) og at »undersøgelsesordningen, der er indført ved forordning nr. 1073/1999, specifikt [har] til formål at gøre det muligt at efterprøve mistanke om svig, korruption eller anden ulovlig virksomhed, der kan skade Fællesskabernes finansielle interesser, hvilket ikke på nogen måde kan sidestilles med kontrolformer, såsom finanskontrollen, der kan have en systematisk karakter« (præmis 141). Endelig bemærkede Domstolen, at lovgiver ikke ved at vedtage den omtvistede forordning har tilsidesat proportionalitetsprincippet, idet lovgiver ved at anvende sin vide skønsmagt på området med rette har kunnet antage, at det var nødvendigt at oprette en kontrolordning, der på én gang er centraliseret inden for det samme organ, som er specialiseret, og som anvendes på en uafhængig og ensartet måde i forhold til disse institutioner, organer, agenturer og kontorer.

⁷ Den Europæiske Centralbanks afgørelse 1999/726/EF af 7.10.1999 om bekæmpelse af svig (ECB/1999/5) (EFT L 291, s. 36).

⁸ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1073/1999 af 25.5.1999 om undersøgelser, der foretages af Det Europæiske Kontor for Bekæmpelse af Svig (OLAF) (EFT L 136, s. 1).

⁹ Afgørelse 1999/352/EF, EKSF, Euratom af 28.4.1999 om oprettelse af Det Europæiske Kontor for Bekæmpelse af Svig (OLAF) (EFT L 136, 20).

Sammenfattende fastslog Domstolen, at ECB's afgørelse var uforenelig med den nævnte forordning, idet formålet var at indføre en særlig og eksklusiv ordning i forhold til ordningen i forordning nr. 1073/1999.

Endvidere henledes opmærksomheden på, at Domstolen i dommen i sagen *Kommissionen mod Den Europæiske Investeringsbank* (dom af 10.7.2003, sag C-15/00, Sml. I, s. 7342) fastslog, at anvendelsesområdet for forordning nr. 1073/1999 og nr. 1074/1999¹⁰ også omfatter EIB. Derfor annullerede Domstolen den afgørelse, der var blevet truffet af EIB's direktion den 10. november 1999, og som omhandlede samarbejdet med OLAF, hvilken afgørelse udelukkede anvendelsen af de nævnte forordninger og indførte en ordning til bekæmpelse af svig, hvorefter der gælder særlige bestemmelser for EIB.

4.5. I sagen *Interporc mod Kommissionen* (dom af 6.3.2003, sag C-41/00 P, Sml. I, s. 2125) forkastede Domstolen en appel iværksat til prøvelse af en dom, hvorved Retten delvis frifandt Kommissionen for Interporcs påstand om annulation af en kommissionsafgørelse, der afslog at give selskabet aktindsigt i visse dokumenter, som Kommissionen lå inde med, men som den ikke havde forfattet (dom af 7.12.1999, *Interporc mod Kommissionen*, sag T-92/98, Sml. II, s. 3521). Kommissionens afslag var navnlig begrundet i forfatterreglen, som den er formuleret i den adfærdskodeks, institutionen har vedtaget¹¹. Denne regel fastslår, at når det dokument, som institutionen ligger inde med, ikke er forfattet af denne, skal begæringen stiles direkte til dokumentets ophavsmand.

Domstolen forkastede først et anbringende fra Interporc om, at forfatterreglen var ugyldig, for så vidt som den tilsidesætter princippet om åbenhed, der er et trindhøjere retsprincip. I den sammenhæng bekræftede Domstolen, at Retten havde anvendt Domstolens tidligere praksis (dom af 30.4.1996, sag C-58/94, *Nederlandene mod Rådet*, Sml. I, s. 2169, præmis 37) korrekt, da den fastslog, at »så længe fællesskabslovgiver ikke har vedtaget almindelige bestemmelser om offentlighedens ret til aktindsigt i de dokumenter, som er i fællesskabsinstitutionernes besiddelse, skal institutionerne træffe foranstaltninger om behandlingen af sådanne begæringer i medfør af deres beføjelse til at tilrettelægge den interne organisation, hvorefter de er bemyndigede til at træffe passende foranstaltninger vedrørende deres interne funktion med henblik på at sikre en hensigtsmæssig forretningsgang« (præmis 40), og at »så længe der ikke findes et trindhøjere retsprincip, hvorefter Kommissionen ikke var bemyndiget til i afgørelse 94/90 at undtage dokumenter, som den ikke har forfattet, fra

¹⁰ Rådets forordning (Euratom) nr. 1074/1999 af 25.5.1999 om undersøgelser, der foretages af Det Europæiske Kontor for Bekæmpelse af Svig (OLAF) (EFT L 136, s. 8).

¹¹ Afgørelse 94/90/EKSF, EF, Euratom af 8.2.1994 om aktindsigt i Kommissionens dokumenter (EFT L 46, s. 58).

adfærdskodeksens anvendelsesområde, kan forfatterreglen bringes i anvendelse« (præmis 41).

Herefter henviste Domstolen til sin retspraksis, hvorefter »[d]et formål, der forfølges med afgørelse 94/90 [...] ikke alene [er] at sikre Kommissionens interne funktion med henblik på at opnå en hensigtsmæssig forretningsgang, men også at fastsætte bestemmelser, hvorefter offentligheden skal have størst mulig adgang til de dokumenter, som Kommissionen ligger inde med, hvorfor undtagelser fra denne ret skal fortolkes og anvendes indskrænkende« (præmis 48, jf. dom af 11.1.2000, forenede sager C-174/98 P og C-189/98 P, *Nederlandene og Van der Wal mod Kommissionen*, Sml. I, s. 1, præmis 27). På grundlag heraf konkluderede Domstolen, at »i henhold til den ved afgørelse 94/90 vedtagne adfærdskodeks forudsætter en indskrænkende fortolkning og anvendelse af forfatterreglen, at Kommissionen skal efterprøve dokumentets oprindelse og over for den, der begærer aktindsigt, præcisere identiteten af dokumentets forfatter, således at den pågældende kan fremsætte en begæring om aktindsigt over for forfatteren« (præmis 49).

4.6. Dommen i sagen *T. Port mod Kommissionen* (Domstolens dom af 6.3.2003, sag C-213/01 P, Sml. I, s. 2319) gjorde det muligt for Domstolen at præcisere rækkevidden af den foreløbige retsbeskyttelse, som de nationale retter er bemyndiget til at give borgerne. I denne sag havde en virksomhed, der importerede frugt og grønt, iværksat appel af en dom afsagt af Retten (dom af 20.3.2001, sag T-52/99, *T. Port mod Kommissionen*, Sml. II, s. 981), hvorved det var blevet bestemt, at virksomheden intet grundlag havde for at kræve, at der ved fastsættelsen af virksomhedens referencemængde blev taget hensyn til den mængde bananer, som en national ret ved en kendelse havde tilladt, at virksomheden bragte i fri omsætning mod betaling af tolden på 75 ECU pr. ton.

Indledningsvis bemærkede Domstolen, at foreløbige forholdsregler, der fastsættes under sager om foreløbige forholdsregler, kun fastsættes i afventning af den endelige afgørelse i hovedsagen uden at foregribe denne, og endvidere kan foreløbige forholdsregler selv anfægtes og annulleres eller ændres i afventning af denne afgørelse. Domstolen udledte heraf, at told, der fastsættes foreløbigt under sager om foreløbige forholdsregler, ikke nødvendigvis er den told, der gælder på dagen for toldbehandlingen med henblik på indførsel, og hvis betaling de erhvervsdrivende skal bevise for at godtgøre, at de mængder bananer, som de ønsker skal indgå i beregningen af referencemængden, faktisk er indført. I den forbindelse understregede Domstolen, at »den foreløbige retsbeskyttelse, som de nationale domstole er bemyndiget til at give borgerne efter Domstolens praksis, ikke kan bevirke, at der skabes en endelig, faktisk ramme, som ikke senere kan anfægtes« (præmis 21).

4.7. Domstolen annullerede ved dom af 11.9.2003 (sag C-211/01, *Kommissionen mod Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) afgørelse 2001/265/EF¹² og afgørelse 2001/266/EF¹³ vedrørende aftalerne mellem Det Europæiske Fællesskab på den ene side og henholdsvis Bulgarien og Ungarn på den anden side om bestemte betingelser for vejgodstransport og om fremme af kombineret transport. Som følge af, at de nævnte aftaler indeholdt visse bestemmelser om princippet om forbud mod forskelsbehandling i forbindelse med køretøjsafgifter og andre brugerafgifter, var de blevet indgået på grundlag af artikel 71 EF og 93 EF. Domstolen fastslog imidlertid, at det aspekt, der vedrørte harmoniseringen af afgiftslovgivningerne, henset til disse aftalers formål og indhold, under alle omstændigheder kun var sekundært og indirekte i forhold til det transportpolitiske formål, hvorfor den fastslog, at »Rådet burde have anvendt artikel 71 EF, sammenholdt med artikel 300, stk. 3, EF, som hjemmel for de anfægtede afgørelser om indgåelse af disse aftaler« (præmis 50). Domstolen annullerede således de omtvistede afgørelser, idet det samtidig blev præciseret, at deres retsvirkninger skulle opretholdes, indtil der er blevet vedtaget nye retsakter.

4.8. I dommen i sagen *Kommissionen mod Fresh Marine Company* (dom af 10.7.2003, sag C-472/00 P, Sml. I, s. 7577) var der blevet iværksat appel af en afgørelse fra Retten (dom af 24.10.2000, sag T-178/98, Sml. II, s. 3331), der havde fastslået en ulovlighed, der medførte et ansvar uden for kontrakt for Det Europæiske Fællesskab. I denne sag havde Kommissionen, efter at den i første omgang havde fritaget et norsk selskab for endelig antidumping- og udligningstold, idet den havde godtaget selskabets forpligtelse til at overholde en minimumspris, senere pålagt det samme selskab en foreløbig told med den begrundelse, at en analyse af den rapport, som selskabet havde fremsendt til Kommissionen, gav den anledning til at tro, at denne pris ikke blev overholdt. Idet selskabet gjorde gældende, at Kommissionen havde forvansket dets rapport, fremsendte det en revideret udgave af rapporten, på hvilket grundlag Kommissionen fastslog, at den ikke længere havde grund til at tro, at tilsagnet blev tilsidesat.

I forbindelse med behandlingen af de betingelser, der skal være opfyldt for, at der kan indtræde erstatningspligt, bemærkede Domstolen, at det afgørende kriterium for, om en overtrædelse af fællesskabsretten kan anses for tilstrækkelig kvalificeret, er, om den pågældende fællesskabsinstitution åbenbart og groft har overskredet grænserne for sine skønsmålinger, og præciserede, at selve den omstændighed, at der er begået en overtrædelse af fællesskabsretten, kan være tilstrækkelig til at bevise, at der foreligger

¹² Rådets afgørelse 2001/265/EF af 19.3.2001 om indgåelse af aftalen mellem Det Europæiske Fællesskab og Republikken Bulgarien om bestemte betingelser for vejgodstransport og om fremme af kombineret transport (EFT L 108, s. 4).

¹³ Rådets afgørelse 2001/266/EF af 19.3.2001 om indgåelse af aftalen mellem Det Europæiske Fællesskab og Republikken Ungarn om bestemte betingelser for vejgodstransport og om fremme af kombineret transport (EFT L 108, s. 27).

en tilstrækkelig kvalificeret krænkelse, når denne institution har et stærkt begrænset eller intet skøn.

Domstolen undersøgte således de grænser, der i det foreliggende tilfælde var sat for Kommissionens skøn. I den forbindelse konstaterede den, at den midlertidige antidumping- og udligningstold var blevet indført over for *Fresh Marine* på grundlag af henholdsvis artikel 8, stk. 10, i antidumpinggrundforordning nr. 384/96¹⁴ og artikel 13, stk. 10, i forordning nr. 2026/97¹⁵ om beskyttelse mod subsidieret indførsel fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab. Men samtidig med, at disse bestemmelser giver Kommissionen mulighed for at indføre den nævnte told, kræver de også, at der er grund til at tro, at tilsagnet om at overholde en minimumspris er blevet misligholdt, og at beslutningen om at indføre tolden er truffet på det bedst mulige foreliggende oplysningsgrundlag. På dette grundlag konkluderede Domstolen, at Kommissionen udviser en adfærd, der skal anses for at være en tilstrækkelig kvalificeret overtrædelse af en fællesskabsregel, hvorefter en af betingelserne for, at Fællesskabet ifalder ansvar, er opfyldt, når den indfører en sådan told udelukkende på grundlag af en gennemgang af en rapport, der hidrører fra det berørte eksportselskab, der giver anledning til at tro, at det nævnte selskab har overholdt det afgivne tilsagn om at overholde en minimumspris, men som Kommissionen på eget initiativ havde ændret uden at sørge for at forhøre sig hos selskabet om de mulige følger af dette ensidige skridt for så vidt angår pålideligheden af de oplysninger, selskabet var fremkommet med.

4.9. Afgørelsen, der blev truffet inden for rammerne af sagen *Köbler*-sagen (dom af 30.9.2003, sag C-224/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), vedrører et tilfælde, hvor en tysk statsborger, der havde arbejdet som professor ved et østrigsk universitet i ti år, ansøgte om tildeling af et særligt anciennitetstillæg for universitetsprofessorer, der sædvanligvis tildeltes professorer, der havde 15 års anciennitet som professor ved de østrigske universiteter, idet han gjorde gældende, at han havde den krævede anciennitet, hvis man medregnede varigheden af hans ansættelser ved universiteterne i andre medlemsstater. Efter at have forelagt et præjudicielt spørgsmål i sagen blev *Verwaltungsgerichtshof* bekendt med *Schöning-Kougebetopoulou*-dommen (dom af 15.1.1998, sag C-15/96, Sml. I, s. 47), hvorefter fællesskabsbestemmelserne om arbejdskraftens frie bevægelighed er til hinder for en bestemmelse i en kollektiv overenskomst for offentligt ansatte i en medlemsstat, hvorefter der for sådanne offentligt ansatte sker automatisk oprykning efter otte års beskæftigelse inden for en lønramme i overenskomsten, og der herved ikke tages hensyn til tilsvarende beskæftigelsesperioder, der tidligere er tilbagelagt inden for det offentlige i en anden

¹⁴ Rådets forordning (EF) nr. 384/96 af 22.12.1995 om beskyttelse mod dumpingimport fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab (EFT L 56, s. 1).

¹⁵ Rådets forordning (EF) nr. 2026/97 af 6.10.1997 om beskyttelse mod subsidieret indførsel fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab (EFT L 288, s. 1).

medlemsstat. Herefter trak Verwaltungsgerichtshof den præjudicielle anmodning tilbage, og uden at forelægge et nyt spørgsmål for Domstolen blev Köblers påstand forkastet med den begrundelse, at det særlige anciennitetstillæg var en loyalitetsydelse, der objektivt set kunne begrunde en fravigelse af de fællesskabsretlige bestemmelser om arbejdskraftens frie bevægelighed. Den tyske statsborger anlagde herefter erstatningssag mod Republikken Østrig ved den forelæggende ret.

I den præjudicielle sag anerkendte Domstolen, at det princip om, at medlemsstaterne er forpligtet til at erstatte det tab, der er forvoldt borgerne på grund af tilsidesættelser af fællesskabsretten, som må tilregnes medlemsstaterne, der bl.a. er fastlagt i *Brasserie du Pêcheur og Factortame*-dommen (dom af 5.3.1996, forenede sager C-46/93 og C-48/93, Sml. I, s. 1029), også finder anvendelse, når den omhandlede tilsidesættelse skyldes en afgørelse truffet af en ret i sidste instans, på betingelse af, at den fællesskabsbestemmelse, der er tilsidesat, har til formål at tillægge borgerne rettigheder, at tilsidesættelsen er tilstrækkelig kvalificeret, og at der er en direkte årsagsforbindelse mellem tilsidesættelsen og de skadelidtes tab. Domstolen præciserede i relation til den anden betingelse, at den kompetente nationale ret ved bedømmelsen af, om tilsidesættelsen er tilstrækkelig kvalificeret, når den omhandlede tilsidesættelse skyldes en retsafgørelse, skal undersøge, om tilsidesættelsen er åbenbar, hvorved den skal tage hensyn til den dømmende funktions særlige karakter. Domstolen fastslog afslutningsvis, at det tilkommer den enkelte medlemsstat i sin retsorden at bestemme, hvilken ret der er kompetent til at træffe afgørelse i sådanne erstatningssager.

Selv om det i princippet er de nationale retter, der skal foretage undersøgelsen af de ovenfor nævnte kriterier, fandt Domstolen imidlertid i denne, at den var i besiddelse af samtlige de oplysninger, der var nødvendige for, at den kunne fastslå, om betingelserne for, at medlemsstaten kan ifalde erstatningsansvar, var opfyldt. For så vidt angik spørgsmålet, om der forelå en tilstrækkelig kvalificeret overtrædelse, fastslog Domstolen, at en tilsidesættelse af fællesskabsretten ikke har den åbenbare karakter, der er en betingelse for, at en medlemsstat i henhold til fællesskabsretten ifalder ansvar for en afgørelse, som en af denne stats retsinstanser har truffet som sidste instans, når forholdet for det første er det, at spørgsmålet ikke udtrykkeligt fremgår af fællesskabsretten, spørgsmålet heller ikke er afgjort i Domstolens praksis, og det i øvrigt ikke er klart, hvordan spørgsmålet skal besvares, og for det andet, at den nævnte tilsidesættelse ikke var forsætlig, men følger af en urigtig fortolkning af en af Domstolens domme.

5. For så vidt angår *de frie varebevægelser* vedrører de af Domstolens domme, der her skal nævnes, rækkevidden af beskyttelsen af betegnelsen »chokolade« (5.1), rækkevidden af begrebet »bestemte former for salg« i *Keck og Mithouard*-dommens forstand (5.2), beskyttelsen af beskyttede oprindelsesbetegnelser (5.3), en demonstration, der førte til, at en vigtig transportrute i Østrig blev blokeret (5.4), registreringsafgift af brugte biler, der indføres til Danmark (5.5), forbud mod salg af

lægemidler i Tyskland via internettet fra en anden medlemsstat (5.6) og manglende gennemførelse af visse direktiver i Gibraltar (5.7).

5.1. I to domme i traktatbrudssager afsagt den 16. januar 2003 (sag C-12/00, *Kommissionen mod Spanien*, Sml. I, s. 459, og sag C-14/00, *Kommissionen mod Italien*, Sml. I, s. 513) undersøgte Domstolen, hvorvidt den spanske og den italienske lovgivning, der forbyder, at kakao- og/eller chokoladevarer, som indeholder andre vegetabiliske fedtstoffer end kakaosmør, som lovligt er fremstillet i medlemsstater, der tillader tilsætning af sådanne stoffer, markedsføres under den betegnelse, »chokolade«, som de er markedsført under i oprindelsesmedlemsstaten, og påbyder, at de markedsføres under betegnelsen »chokoladesurrogat«, er i overensstemmelse med princippet om de frie varebevægelser.

Domstolen behandlede i de to sager indledningsvis spørgsmålet om, hvorvidt harmoniseringen ved direktiv 73/241¹⁶ er fuldstændig. Under henvisning til tidligere praksis (bl.a. dom af 19.9.2000, sag C-156/98, *Tyskland mod Kommissionen*, Sml. I, s. 6857, og af 14.6.2001, sag C-191/99, *Kværner*, Sml. I, s. 4447) udtalte Domstolen, at direktiv 73/241 ikke har til formål at foretage en endelig regulering af spørgsmålet om anvendelsen af andre vegetabiliske fedtstoffer end kakaosmør i kakao- og chokoladevarer. Efter direktivets ordlyd og opbygning indeholder det således en fælles regel, nemlig forbuddet mod at tilsætte chokolade fedtstoffer, der ikke udelukkende er fremstillet af mælk, og foreskriver fri bevægelighed for produkter, som er i overensstemmelse med denne regel, samtidig med at det giver medlemsstaterne mulighed for at fastsætte nationale regler, som gør det tilladt at tilsætte andre vegetabiliske fedtstoffer end kakaosmør i kakao- og chokoladevarer, der fremstilles på deres område.

Hvad angår anvendelsen af artikel 28 EF på det forbud, der er indført ved de omtvistede lovgivninger, fastslog Domstolen, at kakao- og chokoladevarer, som indeholder fedtstoffer, der ikke er tilladt efter den fælles regel, men som det i visse medlemsstater er tilladt at fremstille og markedsføre under betegnelsen »chokolade«, ikke kan undtages fra den frie bevægelighed for varer alene med den begrundelse, at andre medlemsstater på deres område stiller krav om, at kakao- og chokoladevarer fremstilles efter reglen i direktivet (dom af 12.10.2000. sag C-3/99, *Ruwet*, Sml. I, s. 8749, af 11.7.1974, sag 8/74, *Dassonville*, Sml. s. 837, og af 20.2.1979, sag 120/78, *Rewe-Zentral*, benævnt »Cassis de Dijon«-dommen, Sml. s. 649). I sag C-12/00 henviste Domstolen til *Keck og Mithouard*-dommen (dom af 24.11.1993, forenede sager C-267/91 og 268/91, Sml. I, 6097) og *Mars*-dommen (dom af 6.7.1995, sag C-470/93, Sml. I, s. 1923) og forkastede den spanske regerings indsigelse om, at dens nationale ordning udgør en bestemt form for salg. De pågældende krav til

¹⁶ Rådets direktiv 73/241/EØF af 24.7.1973 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om kakao- og chokoladevarer bestemt til konsum (EFT 1973 L 228, s. 23).

etiketteringen og emballeringen af de pågældende varer omfattes nemlig ikke af undtagelsen i *Keck og Mithouard*-dommen. I sag C-14/00 afviste Domstolen desuden på grundlag af *Mathot*-dommen (dom af 18.2.1987, sag 98/86, Sml. s. 809) og af *Guimont*-dommen (dom af 5.12.2000, sag C-448/98, Sml. I, s. 10663) argumentet om, at anvendelse af artikel 28 EF ville indebære en forskelsbehandling til skade for indenlandske producenter.

Med hensyn til, om de anfægtede lovgivninger var forenelige med artikel 28, fastslog Domstolen, at de kunne hindre samhandelen mellem medlemsstaterne (dom af 26.11.1985, sag 182/84, *Miro*, Sml. s. 3731, af 14.7.1988, sag 298/87, *Smanor*, Sml. s. 4489, og af 22.9.1988, sag 286/86, *Deserbais*, Sml. s. 4907, samt *Guimont*-dommen). Lovgivningerne tvinger således de pågældende erhvervsdrivende til at anvende forskellige emballager for deres produkter, alt efter hvor de bringes i omsætning, hvorved de erhvervsdrivende påføres yderligere udgifter, og indvirker negativt på den måde, som produkterne opfattes på af forbrugerne. Det er endvidere tilstrækkeligt for at sikre forbrugerne korrekte oplysninger, at produktet forsynes med en etiket, som neutralt og objektivt oplyser forbrugerne om, at produktet indeholder andre vegetabiliske fedtstoffer end kakaosmør. Domstolen fastslog derfor, at forpligtelsen til at ændre disse produkters salgsbetegnelse derfor ikke var nødvendig for at opfylde hensyn til beskyttelse af forbrugerne, og at de pågældende ordninger var uforenelige med artikel 28 EF.

5.2. I *Morellato*-dommen af 18. september 2003 (sag C-416/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) tog Domstolen stilling til foreneligheden med artikel 28 EF og 30 EF af de italienske retsfor skrifter, der forbyder salg af brød, der er fremstillet ved færdigbagning af delvist bagt, eventuelt dybfrosset brød, der er indført fra en anden medlemsstat, hvori det er lovligt fremstillet, når brødet ikke før salget er emballeret af sælgeren. Domstolen måtte i forbindelse med sin behandling først fastslå, om sådanne krav udgjorde »bestemte former for salg«, som i henhold til *Keck og Mithouard*-dommen ikke kan antages at hindre samhandelen mellem medlemsstaterne. Domstolen bemærkede herved, at efter *Keck og Mithouard*-dommen udelukker nødvendigheden af at ændre mærkningen eller etiketteringen af indførte varer, at der kan være tale om bestemte former for salg. Følgelig kan nationale bestemmelser, der forbyder markedsføring af en vare, der lovligt er fremstillet og bragt i omsætning i en medlemsstat, på det nationale område, før den er blevet emballeret på ny i en ny specifik emballage ifølge kravene i disse bestemmelser, ikke anses for at vedrøre bestemte former for salg. Domstolen fandt imidlertid, at den forudgående emballering, der er omhandlet i de omtvistede bestemmelser, ikke i det pågældende tilfælde nødvendiggjorde en tilpasning af varen, idet emballeringen alene angik salg af brød fremkommet efter endelig bagning af forbagt brød. Denne emballering falder i princippet uden for artikel 28 EF's anvendelsesområde, forudsat at kravet ikke i realiteten udgør en indirekte forskelsbehandling af indførte varer. Hvis dette var tilfældet, ville det ikke være muligt – uden oplysninger, der gør det muligt at påvise en sundhedsrisiko – at begrunde en sådan hindring i undtagelsen i artikel 30 EF til at sikre beskyttelsen af menneskers liv og sundhed.

5.3. I to domme afsagt den 20. maj 2003 i sagerne *Consortio de Prosciutto di Parma* (sag C-108/01, Sml. I, s. 5121) og *Ravil* (sag C-469/00, Sml. I, s. 5053) havde Domstolen lejlighed til at udvikle sin praksis vedrørende rækkevidden af den beskyttelse, som landbrugsprodukter og levnedsmidler gives ved beskyttede oprindelsesbetegnelser (herefter »BOB«) i henhold til forordning nr. 2081/92¹⁷ og nr. 1107/96¹⁸, idet den udtalte sig om, hvorvidt visse betingelser for behandlingen af sådanne produkter var forenelige med artikel 29 EF. Spørgsmålet var, om betingelsen om, at udskæringen i skiver og emballering af det produkt, der er forsynet med BOB »Parmaskinke«, i den første sag og rivning af det produkt, der er forsynet med BOB »Grana Padano«, i den anden sag udføres i produktionsområdet, er forenelige med artikel 29 EF.

Domstolen fastslog i de to sager, at betingelsen for at kunne forsyne et produkt med en BOB ifølge artikel 4, stk. 1, i forordning nr. 2081/92 er, at det er i overensstemmelse med varespecifikationen, at varespecifikationen indeholder den detaljerede definition af det beskyttede produkt og fastlægger både omfanget af de forpligtelser, som skal overholdes ved anvendelsen af BOB, og omfanget af de rettigheder, som beskyttes i forhold til tredjemand. Domstolen konkluderede heraf, at forordning nr. 2081/92 ikke er til hinder for, at anvendelsen af en BOB gøres betinget af, at forarbejdninger såsom udskæring i skiver og emballering af produktet udføres i produktionsområdet, når en sådan betingelse er fastsat i varespecifikationen.

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt sådanne betingelser er forenelige med artikel 29 EF, fulgte Domstolen sin tidligere praksis, navnlig i sagen *Sydhavnens Sten & Grus* (dom af 23.5.2000, sag C-209/98, Sml. I, s. 3743), i sagen *Kieffer og Thill* (dom af 25.6.1997, sag C-114/96, Sml. I, s. 3629), og i sagen *Schwartzkopf* (dom af 13.9.2001, sag C-169/99, Sml. I, s. 5901), idet den for det første bemærkede, at artikel 29 EF forbyder alle foranstaltninger, hvis formål eller virkning særligt er at hindre eksporthandelen og således skabe forskelsbehandling mellem handelen på hjemmemarkedet i en medlemsstat og dens eksporthandel, således at der herved sikres den pågældende medlemsstats indenlandske produktion eller hjemmemarked en særlig fordel. Betingelsen om, at forarbejdningerne udskæring i skiver, rivning og emballering udføres i produktionsområdet, udgør således en foranstaltning med tilsvarende virkning som en kvantitativ udførselsrestriktion i artikel 29 EF's forstand.

Domstolen bemærkede for det andet, at oprindelsesbetegnelser udgør industrielle og kommercielle ejendomsrettigheder. Oprindelsesbetegnelser formål er at sikre, at det

¹⁷ Rådets forordning (EØF) nr. 2081/92 af 14.7.1992 om beskyttelse af geografiske betegnelser og oprindelsesbetegnelser for landbrugsprodukter og levnedsmidler (EFT 1992 L 53, s. 26).

¹⁸ Kommissionens forordning (EF) nr. 1107/96 af 12.6.1996 om registrering af geografiske betegnelser og oprindelsesbetegnelser efter proceduren i artikel 17 i Rådets forordning (EØF) nr. 2081/92 (EFT L 299, s. 31).

produkt, der bærer en sådan betegnelse, hidrører fra et bestemt geografisk område og har visse særlige kendetegn. Betingelsen om, at produktet skal skæres i skiver, rives og emballeres i produktionsområdet, skal navnlig gøre det muligt for de personer, der nyder fordel af oprindelsesbetegnelsen, at bevare kontrollen med en af de former, hvorunder produktet frembydes på markedet, og at sikre en bedre beskyttelse af produktets kvalitet og ægthed og dermed af oprindelsesbetegnelsens omdømme da parmaskinke og »Grana Padano« i betydeligt omfang indtages i henholdsvis skiver og revet form, udgør udskæring i skiver, rivning og emballering således vigtige former for forarbejdning, hvorimod en kontrol, der udføres uden for produktionsområdet, giver mindre garanti med hensyn til produktets kvalitet og ægthed. Betingelsen om, at produktet rives og emballeres i produktionsområdet, kan derfor anses for berettiget. Domstolen fastslog, at artikel 29 EF ikke er til hinder for denne betingelse.

Domstolen bemærkede imidlertid for det tredje, at det af hensyn til kravet om en klar retstilstand var nødvendigt, at de pågældende betingelser blev bragt til tredjemands kundskab ved en passende offentliggørelse i fællesskabsbestemmelserne, hvilket kunne være sket ved, at betingelserne var blevet nævnt i forordning nr. 1107/96. I mangel heraf kunne betingelserne ikke gøres gældende over for tredjemand ved en national domstol. Domstolen har dog i *Grana Padano*-dommen præciseret, at kravet om en klar retstilstand ikke udelukker, at den nationale ret finder, at den pågældende betingelse kan gøres gældende over for erhvervsdrivende, der havde revet og emballeret produktet i perioden forud for ikrafttrædelsen af forordning nr. 1107/96, hvis retten fastslår, at den omtvistede betingelse fandt anvendelse i den nationale retsorden i denne periode i medfør af en bilateral konvention¹⁹ og kunne gøres gældende over for berørte borgere i medfør af nationale bestemmelser om offentliggørelse.

5.4. Stadig vedrørende de frie varebevægelser udfylder og raffinerer dom afsagt den 12. juni 2003 i sagen *Schmidberger* (sag C-112/00, Sml. I, s. 5659) de løsninger, som Domstolen gav i dom af 9. december 1997 (sag C-265/95, *Kommissionen mod Frankrig*, benævnt »jordbær-krigen«, Sml. I, s. 6959). Domstolen fastslog indledningsvis, at den omstændighed, at en medlemsstats kompetente myndigheder ikke har forbudt en demonstration, som førte til, at en vigtig transportvej blev helt blokeret i næsten 30 timer, kan begrænse samhandelen med varer inden for Fællesskabet og derfor skal anses for en foranstaltning med tilsvarende virkning som en kvantitativ restriktion, som i princippet er uforenelig med de forpligtelser, der følger af artikel 28 EF og 29 EF, sammenholdt med artikel 10 EF, medmindre dette manglende forbud kan begrundes objektivt. Domstolen tog ved bedømmelsen af, om der forelå en sådan objektiv begrundelse i denne sag, hensyn til det formål, der lå til grund for de østrigske myndigheders beslutning om at give tilladelse til den omtvistede demonstration, og fastslog, at formålet var at sikre demonstranternes grundlæggende rettigheder, såsom ytrings- og forsamlingsfriheden, der garanteres af EMRK og

¹⁹ Indgået mellem Frankrig og Italien den 28.4.1964 om beskyttelse af oprindelsesbetegnelser, herkomstbenævnelser og betegnelser af visse produkter.

Republikken Østrigs forfatning. Da grundrettighederne ifølge fast retspraksis hører til de almindelige retsgrundsætninger, som Domstolen skal beskytte, er beskyttelsen af disse et legitimt hensyn, som i princippet kan begrunde indskrænkninger i de forpligtelser, der er pålagt ved fællesskabsretten; dette gælder også for forpligtelser, der følger af en i traktaten garanteret grundlæggende frihed, såsom de frie varebevægelser.

For Domstolen gjorde foreneligheden af den faktiske omstændighed, som den nationale ret behandlede, med de grundlæggende rettigheder det nødvendigt at forlige kravene om beskyttelse af grundlæggende rettigheder inden for Fællesskabet med de krav, som følger af en i traktaten garanteret grundlæggende frihed, og nærmere bestemt at tage stilling til rækkevidden af ytrings- og forsamlingsfriheden på den ene side og de frie varebevægelser på den anden, idet såvel den ene som den anden kan indskrænkes af hensyn til almenhedens interesse. Ved vurderingen af, om de begrænsninger, der blev gjort i samhandelen inden for Fællesskabet, var forholdsmæssige under hensyn til det forfulgte legitime formål, nemlig beskyttelsen af grundlæggende rettigheder, fremhævede Domstolen de faktuelle forskelle mellem denne sag, *Schmidberger*, og sagen *Kommissionen mod Frankrig*, hvor Domstolen havde fastslået, at Frankrig havde tilsidesat sine forpligtelser i henhold til artikel 28 EF, sammenholdt med artikel 10 EF, og de fælles markedsordninger for landbrugsprodukter, idet Frankrig havde undladt at træffe alle nødvendige og adækvate foranstaltninger med henblik på, at private aktioner, såsom standsning og tilbageholdelse af lastbiler, der transporterede varer, destruktion af disses last, vold mod lastbilchauffører og andre trusler, ikke hindrede den frie bevægelighed for frugt og grøntsager.

Domstolen fastslog, at den i hovedsagen omhandlede demonstration – i modsætning til i den i den nævnte sag omhandlede – fandt sted, efter at en ansøgning i overensstemmelse med gældende national ret var indgivet til de kompetente myndigheder, som valgte ikke at forbyde demonstrationen, at den hindring for de frie varebevægelser, som demonstrationen medførte, var begrænset, at formålet med denne offentlige demonstration ikke var at hindre handelen med en vis type af varer eller varer af en bestemt oprindelse, at myndighederne vedtog forskellige ramme- og følgef়oranstaltninger med henblik på at begrænse forstyrrelsen af trafikken i videst muligt omfang, at den enkeltstående hændelse, der er tale om i nærværende sag, ikke gav anledning til en almen følelse af usikkerhed med negativ virkning for samhandelen inden for Fællesskabet i sin helhed, og endelig at de kompetente nationale myndigheder under hensyn til det vide skøn, som medlemsstaterne råder over, med rette havde fundet, at et forbud ville have indebåret et uacceptabelt indgreb i demonstranternes grundlæggende ret til at mødes og under fredelige former delagtiggøre offentligheden i deres synspunkter. Hvis den nationale myndighed havde givet tilladelse til demonstrationen på – for demonstranterne – mindre fordelagtige betingelser for så vidt angår stedet og tidspunktet, havde dette kunnet opfattes som en alt for indgribende begrænsning, der ville have berøvet demonstrationen en stor del af dens virkning. Domstolen fastslog, at handlinger af denne type ganske vist som regel

medfører visse ulemper for dem, der ikke selv deltager. Ikke desto mindre er disse handlinger i princippet tilladte, når formålet med dem hovedsageligt er at formidle et vist synspunkt til offentligheden, og dette sker i overensstemmelse med loven. Domstolen fastslog, at den omstændighed, at de østrigske myndigheder ikke havde forbudt en demonstration under disse omstændigheder, ikke er uforenelig med artikel 28 EF og 29 EF, sammenholdt med traktatens artikel 10 EF.

5.5. I dom afsagt den 17. juni 2003 i sagen *De Danske Bilimportører mod Skatteministeriet, Told og Skattestyrelsen* (sag C-383/01, Sml. I, s. 6065), der var en opfølgning på Domstolens dom af 11. december 1990, *Kommissionen mod Danmark* (sag C-47/88, Sml. I, s. 4509), der vedrørte registreringsafgiften af importerede brugte biler, undersøgte Domstolen, hvorvidt den meget høje afgift, der i Danmark pålægges registreringen af nye biler, udgør en foranstaltning med tilsvarende virkning som en kvantitativ indførselsrestriktion, der er forbudt ved artikel 28 EF, og om den eventuelt kunne retfærdiggøres i henhold til artikel 30 EF. Domstolen afslog en sådan betegnelse. Den henviste indledningsvis til *Nygård*-sagen (dom af 23.4.2002, sag C-234/99, Sml. I, s. 3657, præmis 17), hvorefter bestemmelserne vedrørende afgifter med tilsvarende virkning som told og bestemmelserne vedrørende diskriminerende interne afgifter ikke kan anvendes kumulativt. Domstolen fastslog derefter, at den omtvistede afgift klart er af fiskal karakter, idet den ikke opkræves, fordi køretøjet føres over grænsen til den medlemsstat, der har indført afgiften, men i forbindelse med køretøjets første registrering på denne stats område, og at den derfor skulle gennemgås på grundlag af artikel 90 EF. Domstolen bemærkede, at den omstændighed, at afgiften kun rammer importerede nye biler, idet der ikke findes nogen indenlandsk produktion, i henhold til dom af 3. februar 1981, *Kommissionen mod Frankrig* (sag 90/79, Sml. s. 283, præmis 14), var uden betydning. Domstolen bemærkede desuden, at ifølge dommen i sagen *Kommissionen mod Danmark* kan artikel 90 EF ikke gøres gældende over for interne afgifter, som pålægges importerede varer, når der ikke eksisterer nogen lignende eller konkurrerende indenlandsk produktion, og bestemmelsen giver ikke hjemmel til at skride ind over for et ekstremt højt afgiftsniveau, som medlemsstaterne måtte have fastsat for bestemte produkter, når afgiften ikke har nogen diskriminerende eller beskyttende virkning. Domstolen fastslog derfor, at den omtvistede afgift ikke er omfattet af forbuddet i artikel 90 EF. Domstolen fandt endelig, at det forbehold, den havde givet udtryk for i dommen i sagen *Kommissionen mod Danmark*, hvorefter en sådan afgift ikke kan fastsættes til en sådan størrelse, at de frie varebevægelser inden for det fælles marked for disse varers vedkommende bringes i fare, ikke fandt anvendelse i denne sag. De taloplysninger, som Domstolen havde fået forelagt, viser på ingen måde, at den frie bevægelighed for denne type varer mellem Danmark og de øvrige medlemsstater er bragt i fare. Domstolen fastslog på denne baggrund, at den danske registreringsafgift ikke har mistet sin karakter af intern afgift i artikel 90 EF's forstand og taget form af en foranstaltning med tilsvarende virkning som en kvantitativ restriktion i artikel 28 EF's forstand.

5.6. I dom afsagt den 11. december 2003, *Deutscher Apothekerverband* (sag C-322/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), undersøgte Domstolen, hvorvidt et forbud mod indførsel og detailsalg af lægemidler, der er købt på postordre eller via internettet fra apoteker i andre medlemsstater, er foreneligt med artikel 28 EF ff., idet spørgsmålet var, om netstedet på internettet for et sådant apotek og beskrivelsen af de lægemidler, det indeholder, udgør reklame for lægemidler, der er forbudt i henhold til en national lovgivning, i denne sag den tyske, og denne lovgivnings forhold til artikel 28 EF og 30 EF.

Med hensyn til lægemidler, for hvilke der efter bestemmelserne i direktiv 65/65²⁰ kræves godkendelse, men som ikke har opnået en sådan, fastslog Domstolen, at det omtvistede forbud var i overensstemmelse med direktivet, og at der ikke opstod spørgsmål om uforenelighed med artikel 28 EF og 30 EF. Hvad angår godkendte lægemidler henviste Domstolen igen til den traditionelle praksis (*»Cassis de Dijon«*-dommen, *Keck og Mithouard*-dommen, og dom af 26.6.1997, sag C-368/95, *Familiapress*, Sml. I, s. 3689) vedrørende væsentligheden af en foranstaltnings aktuelle eller potentielle virkning for samhandelen i Fællesskabet ved bedømmelsen af foranstaltningens forenelighed med disse bestemmelser. Særligt med hensyn til den betingelse, der er opstillet i *Keck*-dommen, hvorefter lovgivning vedrørende bestemte former for salg ikke udgør en foranstaltning med tilsvarende virkning som en kvantitativ restriktion, fastslog Domstolen, at den ikke var opfyldt, idet lovgivningen retligt og faktisk skulle påvirke afsætningen af indenlandsk fremstillede varer og varer fra andre medlemsstater på samme måde. Forbuddet medfører større ulemper for apoteker uden for Tyskland end for apoteker, der befinder sig på det tyske område. Selv om det vanskeligt kan bestrides, at forbuddet fratager de tyske apoteker et supplerende eller alternativt middel til at nå de endelige forbrugere af lægemidler på det tyske marked, må det dog konstateres, at de bevarer muligheden for at sælge lægemidlerne i deres apoteker. Internettet er derimod et mere betydningsfuldt middel for apoteker, der ikke er etableret på det tyske område, med henblik på at nå direkte ud på det tyske marked. Et forbud, der rammer apoteker, som er etableret uden for det tyske område, hårdere, kan for så vidt angår adgangen til markedet medføre større ulemper for varer fra andre medlemsstater end for indenlandske varer. Forbuddet udgør derfor en foranstaltning med tilsvarende virkning i artikel 28 EF's forstand.

Med hensyn til begrundelserne for forbuddet i henhold til artikel 30 anså Domstolen kun de argumenter om, at det er nødvendigt, at kunden gives en personlig rådgivning, at kundens beskyttelse sikres ved udleveringen af lægemidlerne, samt at det er nødvendigt, at receptens ægthed kontrolleres, og at der sikres en omfattende lægemiddelforsyning, som er tilpasset behovene, for antagelige. For ikke-receptpligtige lægemidler kan ingen af disse hensyn med rette begrunde et absolut forbud mod, at de sælges pr. postordre, idet de *»virtuelle«* apoteker garanterer et tilsvarende eller højere

²⁰

Rådets direktiv 65/65/EØF af 26.1.1965 om tilnærmelse af lovgivning om medicinske specialiteter (EFT 1965-1966, s. 17).

serviceniveau over for kunderne end de traditionelle apoteker. For receptpligtige lægemidler kan en sådan kontrol derimod være begrundet af hensyn til de alvorligere farer, der kan være forbundet med disse lægemidler, og til den fastprisordning, der er en del af det tyske system, som gælder for disse lægemidler. Nødvendigheden af, på en effektiv og ansvarlig måde, at kunne kontrollere ægtheden af de recepter, som lægerne udskrifter, hvorved det sikres, at lægemidlet enten udleveres til kunden selv eller til en person, som kunden har anmodet om at afhente lægemidlet, kan begrunde et forbud mod postordresalg. Artikel 30 EF kan påberåbes med henblik på at begrunde et sådant forbud. Den samme bedømmelse gælder også med hensyn til indførsel af lægemidler til en medlemsstat, hvor de er godkendt, selv om et apotek, der er etableret i en anden medlemsstat, forud herfor har fået dem leveret fra grossister i indførselsmedlemsstaten.

Hvad angår foreneligheden med fællesskabsretten af forbud mod reklame for lægemidler, der sælges pr. postordre, fastslog Domstolen i dommen, at disse forbud ikke kunne begrundes for lægemidler, der, selv om de er apoteksforbeholdt, ikke er receptpligtige.

5.7. Endelig skal nævnes dommen i sagen *Kommissionen mod Det Forenede Kongerige* (dom af 23.9.2003, sag C-30/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), der vedrørte et traktatbrudssøgsmål mod Det Forenede Kongerige med påstand om, at det blev fastslået, at visse direktiver, der var vedtaget med hjemmel i artikel 94 EF og 95 EF, ikke var gennemført med hensyn til Gibraltar. Domstolen fandt, idet den fulgte Det Forenede Kongeriges argumenter, »at den omstændighed, at Gibraltar ikke er omfattet af Fællesskabets toldområde, medfører, at hverken traktatens bestemmelser om de frie varebevægelser eller den afledte fællesskabsret, der med hensyn til de frie varebevægelser tilsigter at sikre en indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes love og administrative bestemmelser i overensstemmelse med artikel 94 EF og 95 EF, finder anvendelse på Gibraltar« (præmis 59). Domstolen tilføjede, at selv om den omstændighed, at harmoniseringsdirektiver ikke finder anvendelse på Gibraltar, kan bringe sammenhængen af andre fællesskabspolitikker i fare, kan denne omstændighed ikke føre til, at det territoriale anvendelsesområde for de omtvistede direktiver går ud over de grænser, der er fastsat i traktaten og i akten vedrørende Det Forenede Kongeriges tiltrædelse.

6. På området for *den fælles landbrugspolitik* tiltrækker fire sager sig opmærksomheden i forbindelse med nærværende rapport.

Vedrørende veterinærpoliti og hasteforanstaltninger mod bovin spongiform encephalopati annullerede Domstolen i sagen *Den Franske Republik mod Kommissionen* (dom af 22.5.2003, sag C-393/01, Sml. I, s. 5405) Kommissionens

beslutning 2001/577²¹ om fastsættelse af datoen for, hvornår forsendelse af kvægprodukter fra Portugal under den datobaserede eksportordning kan begynde i henhold til artikel 22, stk. 2, i beslutning 2001/376/EF. Domstolen bemærkede, at Kommissionen ikke forudgående havde foretaget den krævede kontrol for at sikre, at den omhandlede ordning, som fandt anvendelse på de i artikel 11 i beslutning 2001/376²² omhandlede produkter, fungerede tilstrækkeligt sikkert, og havde derved tilsidesat sidstnævnte beslutnings artikel 21, sammenholdt med artikel 22.

Domstolen fik i *Schulin*-sagen (dom af 10.4.2003, sag C-305/00, Sml. I, s. 3525) lejlighed til at træffe en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen af artikel 14, stk. 3, sjette led, i forordning nr. 2100/94 om EF-sortsbeskyttelse²³ og artikel 8 i forordning nr. 1768/95 om gennemførelsesbestemmelser vedrørende landbrugsundtagelsen i dennes artikel 14²⁴. Domstolen var af den opfattelse, at bestemmelserne ikke skal fortolkes således, at de giver indehaveren af en EF-sortsbeskyttelse mulighed for at anmode en landbruger om de oplysninger, der er beskrevet i disse bestemmelser, når indehaveren ikke har holdepunkter for, at denne landbruger med henblik på formering på marken på egen bedrift har anvendt eller vil anvende høstudbyttet fra egen bedrift erhvervet ved udsåning af formeringsmateriale af en sort, bortset fra hybrider og syntetiske sorter, der er omfattet af denne beskyttelse, og som tilhører en af de landbrugsafgrøder, der er nævnt i artikel 14, stk. 2, i forordning nr. 2100/94.

Sagen *Milk Marque og National Farmers' Union* (dom af 9.11.2003, C-137/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) gav Domstolen mulighed for at præcisere retspraksis vedrørende anvendelsen af nationale konkurrenceregler inden for rammerne af den fælles markedsordning for mælk og mejeriprodukter. I hovedsagen havde et kooperativ af landbrugere anfægtet nogle beslutninger fra de engelske konkurrencemyndigheder, idet kooperativet havde anført, at myndighederne ved at anse sig for kompetente til at undersøge kooperativets medlemmers aktiviteter, og ved at anbefale og gennemføre foranstaltninger for at forhindre disse parter i at optimere den opnåede pris for mælk produceret af deres medlemmer, havde handlet i strid med en række fællesskabsbestemmelser.

²¹ Kommissionens beslutning 2001/577/EF af 25.7.2001 (EFT L 203, s. 27).

²² Kommissionens beslutning 2001/376/EF af 18.4.2001 om foranstaltninger som følge af forekomsten af bovin spongiform encephalopati i Portugal og om en datobaseret eksportordning (EFT L 132, s. 17).

²³ Rådets forordning (EF) nr. 2100/94 af 27.7.1994 om EF-sortsbeskyttelse (EFT L 227, s. 1).

²⁴ Kommissionens forordning (EF) nr. 1768/95 af 24.7.1995 om gennemførelsesbestemmelser vedrørende landbrugsundtagelsen i artikel 14, stk. 3, i Rådets forordning (EF) nr. 2100/94 om EF-sortsbeskyttelse (EFT L 173, s. 14).

Efter at have bemærket, at de fælles markedsordninger for landbrugsprodukter ikke udgør et område uden konkurrence, bemærkede Domstolen, at det fremgår af fast retspraksis (dom af 13.2.1969, sag 14/68, *Walt Wilhelm m.fl.*, Sml. 1969, s. 1, og af 10.7.1980, forenede sager 253/78 og 1/79 – 3/79, *Giry og Guerlain*, Sml. s. 2327), at de fællesskabsretlige og de nationale konkurrenceregler finder parallel anvendelse, eftersom de anskuer den konkurrencebegrænsende adfærd ud fra forskellige synsvinkler. Domstolen fastslog i denne forbindelse, at denne retspraksis kan overføres til området for den fælles markedsordning for mælk og mejeriprodukter, hvor de nationale myndigheder derfor fortsat har kompetence til at anvende deres nationale konkurrenceregler.

Domstolen tog derefter stilling til grænserne for denne kompetence, og idet den bemærkede, at artikel 36 EF anerkender landbrugspolitikens forrang i forhold til traktatens formål på konkurrenceområdet, præciserede den, at de foranstaltninger, som de nationale myndigheder gennemfører, ikke må have virkninger, som hindrer de fælles markedsordningers mekanismer i at fungere. For så vidt angår de anfægtede foranstaltninger bemærkede Domstolen, at den omstændighed, at kooperativets mælkepris var lavere end indikativprisen før de nationale myndigheders indgriben, ikke i sig selv er tilstrækkelig til at gøre de nævnte myndigheders foranstaltninger over for kooperativet ved anvendelse af national konkurrenceret ulovlige i henhold til fællesskabsretten. Desuden bemærkede Domstolen, at sådanne foranstaltninger ikke kan bringe de målsætninger for den fælles landbrugspolitik, som er defineret i artikel 33, stk. 1, EF, i fare. Domstolen præciserede, at under alle omstændigheder er de nationale kompetente konkurrencemyndigheder forpligtet til at sikre, at en eventuel modstrid mellem de forskellige målsætninger i artikel 33 EF bilægges, uden at tillægge en af disse en betydning, som gør gennemførelsen af de øvrige umulig.

Domstolen fastslog endvidere, at den i artikel 3, stk. 1, i forordning nr. 804/68 fastsatte mælkeindikativpris ²⁵, hvis funktion er på fællesskabsplan at fastsætte det hensigtsmæssige balancepunkt mellem på den ene side det formål, som består i at sikre landbefolkningen en rimelig levestandard, og på den anden side det formål, som består i at sikre forbrugerne rimelige priser, ikke er til hinder for, at de nationale kompetente konkurrencemyndigheder anvender denne indikativpris i undersøgelsen af en landbrugsvirksomheds markedsstyrke, ved en sammenligning af udsvingene i de reelle priser med indikativprisen.

Domstolen fastslog endvidere, at traktatens bestemmelser om de frie varebevægelser ikke er til hinder for, at en medlemsstats myndigheder i forbindelse med anvendelsen af deres nationale konkurrenceregler forbyder et mejerikooperativ, der indtager en dominerende stilling på markedet, for egen regning at indgå aftaler om forarbejdning af

²⁵ Rådets forordning (EF) nr. 804/68 af 27.6.1968 om den fælles markedsordning for mælk og mejeriprodukter (EFT 1968 I, s. 169).

mælk produceret af dets medlemmer, herunder med virksomheder i andre medlemsstater. Som begrundelse for denne konklusion bemærkede Domstolen for det første, at artikel 28 EF forbyder enhver statslig foranstaltning, som kan hindre samhandelen i Fællesskabet, men at en medlemsstat imidlertid har ret til at træffe foranstaltninger, der skal forhindre, at dens statsborgere ved hjælp af de muligheder, der er skabt i traktaten, unddrager sig anvendelsen af de nationale bestemmelser. Domstolen fastslog derfor, at restriktioner, som omfatter varer, der eksporteres for derefter at blive reimporteret med det formål at omgå nationale konkurrenceretlige bestemmelser, ikke udgør foranstaltninger med tilsvarende virkning som kvantitative indførselsrestriktioner i artikel 28 EF's forstand. Domstolen bemærkede for det andet, at artikel 29 EF forbyder nationale foranstaltninger, hvis formål eller virkning særligt er at hindre eksporthandelen og således skabe forskelsbehandling mellem handelen på hjemmemarkedet i en medlemsstat og dens eksporthandel, således at der herved sikres den pågældende medlemsstats indenlandske produktion eller hjemmemarked en særlig fordel. Domstolen bemærkede, at dette ikke er tilfældet for foranstaltninger, der har til formål at begrænse et enkelt landbrugskooperativs konkurrencebegrænsende praksis, og som finder anvendelse uden forskel på forarbejdningsaftaler med virksomheder i den pågældende medlemsstat og med virksomheder i andre medlemsstater.

Endelig fastslog Domstolen, at artikel 12 EF og artikel 34, stk. 2, andet afsnit, EF ikke er til hinder for, at der vedtages foranstaltninger, såsom forbud mod at indgå forarbejdningsaftaler for egen regning, over for et mejerikooperativ, som indtager en dominerende stilling på markedet og udnytter den heraf følgende styrke i strid med almenvellets interesser, når store vertikalt integrerede mejerikooperativer har ret til at drive virksomhed i andre medlemsstater. Selv om det således for det første er korrekt, at artikel 12 EF forbyder medlemsstaterne at anvende deres nationale konkurrenceregler forskelligt under hensyn til de berørtes nationalitet, tager bestemmelsen imidlertid ikke sigte på eventuel forskellig behandling, som kan følge af eksisterende forskelle mellem medlemsstaternes love, såfremt disse rammer alle personer, der henhører under deres anvendelsesområde, efter objektive kriterier og uden hensyn til nationalitet. Den blotte omstændighed, at der er vertikalt integrerede kooperativer i andre medlemsstater, godtgør ikke, at vedtagelsen af de nævnte foranstaltninger udgør en forskelsbehandling på grundlag af nationalitet. Domstolen fandt for det andet, at artikel 34, stk. 2, andet afsnit, EF, som inden for rammerne af den fælles landbrugspolitik indeholder et forbud mod forskelsbehandling, alene er et specifikt udtryk for det generelle lighedsprincip.

I sagen *Forbundsrepublikken Tyskland mod Kommissionen* (dom af 30.9.2003. sag C-239/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) annullerede Domstolen artikel 5, stk. 5, i forordning nr. 690/2001²⁶, for så vidt som denne bestemmelse forpligter

²⁶ Kommissionens forordning (EF) nr. 690/2001 af 3.4.2001 om særlige markedsstøtteforanstaltninger for oksekød (EFT L 95, s. 8).

medlemsstaterne til at finansiere 30% af prisen af kød, der opkøbes i henhold til forordningen. Domstolen begrundede afgørelsen med, at den omstridte bestemmelse for det første forpligter medlemsstaterne til at finansiere en del af de ved den anfægtede forordning indførte støtteforanstaltninger, og at forordning nr. 1254/1999²⁷ for det andet ikke indeholder nogen bestemmelse, som udtrykkeligt bemyndiger Kommissionen til at fravige det af grundbestemmelserne følgende princip, hvorefter alle fællesskabsretlige støtteforanstaltninger for oksekød udelukkende skal finansieres af Fællesskabet.

7. På det område, der har med *arbejdskraftens frie bevægelighed* at gøre, har Domstolen beskæftiget sig med sager vedrørende skibskaptajner, hvis ansættelsesforhold omfatter udøvelse af offentlig myndighed (7.1), vedrørende en loyalitetsydelse (7.2), vedrørende fortolkning af artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 1612/68 (7.3), vedrørende adgang til en stilling inden for det offentlige hospitalsvæsen (7.4), vedrørende en statsborger i et tredjeland, der er gift med en britisk statsborger (7.5), vedrørende en statsborger i en medlemsstat, der har haft deltidsarbejde (7.6), samt vedrørende fortolkningen af artikel 3, stk. 2, første led, i forordning nr. 1251/70 (7.7).

7.1. I sagen *Anker m.fl.* (dom af 30.9.2003, sag C-405/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) og i sagen *Colegio de Oficiales de la Marina Mercante Espanola* (dom af 30.9.2003, sag C-405/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) skulle Domstolen fortolke artikel 39, stk. 4, EF i relation til bestemmelser i tysk og spansk ret, hvorefter stillingen som henholdsvis kaptajn på mindre havgående skibe og kaptajn og øverstestyrmand på skibe i handelsflåden er forbeholdt statsborgere i flagstaten.

Efter indledningsvis at have fastslået, at begrebet »den offentlige administration« i den pågældende bestemmelse vedrører de stillinger, der indebærer en direkte eller indirekte deltagelse i udøvelsen af offentlig myndighed og i de funktioner, som skal sikre statens eller andre offentlige enheders almene interesser, foretog Domstolen en gennemgang af de stillinger, der er på tale i de konkrete sager:

Domstolen konstaterede, at de pågældende efter national ret et tillagt beføjelser vedrørende opretholdelse af sikkerheden og udøvelse af politimyndighed, der går ud over det simple bidrag til opretholdelse af den offentlige sikkerhed, som enhver borger kan være forpligtet til at yde, samt visse notar- eller registreringsfunktioner vedrørende personers civilstand, som ikke kan forklares alene ud fra hensyn til skibets førelse. Domstolen understregede herefter, at den omstændighed, at kaptajnerne og øverstestyrmandene er ansat af privatretlige fysiske eller juridiske personer, ikke i sig selv indebærer, at bestemmelsen ikke finder anvendelse, da det står fast, at kaptajnerne for at udføre de offentlige opgaver, som de er blevet tillagt, handler i

²⁷ Rådets forordning (EF) nr. 1258/1999 af 17.5.1999 om finansiering af den fælles landbrugspolitik (EFT L 160, s. 103).

egenskab af repræsentanter for statsmagten i flagstatens almene interessers tjeneste. Domstolen fremhævede imidlertid, at rækkevidden af undtagelsen fra princippet om arbejdskraftens frie bevægelighed for så vidt angår ansættelser i den offentlige administration skal begrænses til, hvad der er absolut nødvendigt for at tilgodese den pågældende medlemsstats almene interesser, og disse interesser kommer ikke i fare, hvis offentligretlige beføjelser kun sporadisk eller snarere undtagelsesvis udøves af andre medlemslandes statsborgere. Domstolen fastslog følgelig, at artikel 39, stk. 4, EF skal fortolkes således, at den kun giver en medlemsstat ret til at forbeholde de pågældende stillinger for sine egne statsborgere, såfremt de myndighedsbeføjelser, som er tildelt stillingsindehaverne, faktisk udøves regelmæssigt og ikke udgør en meget begrænset del af deres arbejde.

7.2. *Köbler*-sagen, der allerede er nævnt ovenfor (punkt 4.9), gav Domstolen anledning til at fortolke artikel 39 EF og artikel 7, stk. 1, i forordning nr. 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet²⁸ i relation til en lovgivning i en medlemsstat, hvorefter staten i sin egenskab af arbejdsgiver udbetaler en særlig ydelse til universitetsprofessorer, der i mindst 15 år har været ansat som professor ved et universitet i den pågældende medlemsstat. Selv om Domstolen i *Schöning-Kougebetopoulou*-sagen (punkt 4.9) allerede har haft lejlighed til at fortolke de pågældende bestemmelser i relation til en ordning om ydelse af et anciennitetstillæg, har den endnu ikke udtalt sig om fortolkningen af disse bestemmelser i relation til en loyalitetsydelse.

Domstolen bemærkede indledningsvis, at en sådan ordning kan udgøre en hindring for arbejdskraftens frie bevægelighed, eftersom den udelukker enhver mulighed for, at der ved ydelsen af det særlige tillæg kan tages hensyn til de tidsrum, hvor en universitetsprofessor har arbejdet i en anden medlemsstat. Da den pågældende ydelse i henhold til national ret har til formål at belønne østrigske universitetsprofessorer for deres loyalitet over for deres eneste arbejdsgiver, dvs. staten, undersøgte Domstolen, om den omstændighed, at denne ydelse udgør en loyalitetsydelse i henhold til fællesskabsretten, kan anses for udtryk for, at den er baseret på et tvingende alment hensyn, der kan begrunde denne hindring. Selv om det ikke kan udelukkes, at et formål om at sikre arbejdstageres loyalitet over for deres arbejdsgivere som led i en politik vedrørende universitetsforskning eller -undervisning kan udgøre et tvingende alment hensyn, fastslog Domstolen, at den hindring, som denne ordning udgør, ikke kan begrundes med henvisning til et sådant formål.

7.3. *Kaba*-sagen (dom af 6.3.2003, sag C-466/00, Sml. I, s. 2219) gav Domstolen anledning til at supplere den dom af 11. april 2000 (C-356/98, Sml. I, s. 2623), som den havde afsagt i samme sag. I den første dom havde Domstolen fastslået, at

²⁸ Rådets forordning (EØF) nr. 1612/68 af 15.10.1968 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet (EFT 1968 II, s. 467).

bestemmelser, der på den ene side kun giver ægtefællen til en vandrende arbejdstager, der er statsborger i en medlemsstat, ret til tidsubegrænset ophold i en anden medlemsstat, såfremt den pågældende arbejdstager tidligere har boet fire år på denne stats område, og på den anden side kun kræver et ophold på 12 måneder som betingelse for, at ægtefæller til personer, der er fastboende i denne medlemsstat, kan opnå samme ret, og disse sidstnævnte ikke er underlagt nogen begrænsninger med hensyn til det tidsrum, de kan opholde sig dér, ikke indebærer en forskelsbehandling, der er i strid med artikel 7, stk. 2, i forordning nr. 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet ²⁹. Forelagt spørgsmålet om, hvorvidt det første svar ville have været anderledes, såfremt Domstolen havde taget hensyn til, at retsstillingen efter national ret for disse to kategorier af personer ifølge den forelæggende ret på alle punkter er sammenlignelig bortset fra længden af det forudgående ophold, der kræves med henblik på at opnå tidsubegrænset opholdstilladelse i den pågældende medlemsstat, udtalte Domstolen, at det ikke er tilfældet. For så vidt som opholdsretten for en vandrende arbejdstager, der er statsborger i en anden medlemsstat, er betinget af, at han fortsat har status som arbejdstager eller i givet fald som arbejdssøgende, medmindre han støtter ret på andre fællesskabsretlige bestemmelser, er hans retsstilling ikke sammenlignelig med retsstillingen for en person, der i henhold til den nationale lovgivning i en medlemsstat ikke er underlagt nogen begrænsning for så vidt angår den periode, i hvilken den pågældende kan opholde sig i denne medlemsstat, og som under sit ophold ikke skal opfylde nogen betingelse, der kan sammenlignes med dem, der er fastsat i de fællesskabsretlige bestemmelser, hvorved en statsborger i en medlemsstat tillægges en opholdsret på en anden medlemsstats område. Da retten til ophold for disse to kategorier af personer ikke på alle punkter er sammenlignelig, er ægtefællernes situation heller ikke sammenlignelig, navnlig hvad angår spørgsmålet om varigheden af den opholdsperiode, der skal være tilbagelagt, før de kan tildeles en tidsubegrænset opholdsret i den pågældende medlemsstat.

7.4. I *Burbaud*-sagen (dom af 9.9.2003, sag C-285/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) udtaler Domstolen sig præjudicielt inden for rammerne af en sag vedrørende en portugisisk statsborger, der var blevet nægtet adgang til optagelse i gruppen af offentligt ansatte hospitalsdirektører i Frankrig med den begrundelse, at hun for at blive optaget i den nævnte gruppe skulle have bestået en adgangsprøve til *École nationale de la santé publique* (»ENSP«).

Idet Domstolen først undersøgte spørgsmålet om, hvorvidt de arbejdsopgaver, som medlemmerne af denne gruppe udførte, var omfattet af anvendelsesområdet for direktiv 89/48 ³⁰ om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af

²⁹ Ibidem.

³⁰ Rådets direktiv 89/48/EØF af 21.12.1988 om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed (EFT 1989 L 19, s. 16).

eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed, fastslog den, at konstateringen af, at den afsluttende eksamen på uddannelsen på ENSP er bestået, kan kvalificeres som et eksamensbevis, der er nødvendigt for at få adgang til et lovreguleret erhverv. Det tilkommer den forelæggende ret at tage stilling til, om det kvalifikationsbevis, der udstedes af skolen i Lissabon, er ligeværdigt med det franske eksamensbevis. Hvis det viser sig, at eksamensbeviserne er udstedt som bevis for ligeværdige uddannelser, finder Domstolen, at direktivet er til hinder for, at de franske myndigheder som betingelse for at give den portugisiske statsborger adgang til erhvervet som direktør i det offentlige sygehusvæsen kræver, at den pågældende gennemgår uddannelsen på ENSP og aflægger den eksamen, der afholdes ved uddannelsens afslutning. Denne ansættelsesordning, der er udformet således, at der ikke kan tages hensyn til de særlige kvalifikationer i hospitalsledelse, som kandidater fra andre medlemsstater har opnået, er en sådan ulempe for dem, at det kan afholde dem fra at udøve deres ret til fri bevægelighed som arbejdstagere. Denne hindring for udøvelsen af den i traktaten sikrede grundlæggende frihed kan kun begrundes i tvingende almene hensyn såsom udvælgelsen af de bedste ansøgere på så objektive vilkår som muligt; hindringen må dog ikke gå ud over, hvad der er nødvendigt for at opnå det formål, der forfølges. Domstolen finder, at kravet om, at kandidater, der allerede er kvalificerede, skal deltage i adgangsprøven til ENSP, bevirker, at disse kandidater sættes tilbage, hvilket ikke er nødvendigt for at opnå det formål, der forfølges, og dette krav er ikke begrundet i henhold til traktatens bestemmelser. Herefter fastslog Domstolen, at en sådan adgangsprøve er i strid med EF-traktaten.

7.5. Akrich-sagen (dom af 23.9.2003, sag C-109/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) vedrørte en marokkansk statsborger, der to gange var blevet udvist af Det Forenede Kongerige, og som derefter illegalt var indrejst i landet igen og dér havde giftet sig med en britisk statsborger. Han blev igen udvist til Dublin i august 1997, hvor hans ægtefælle havde boet siden juni 1997, og han havde der været beskæftiget som arbejdstager fra august 1997 til juni 1998. Under henvisning til Singh-dommen (dom af 7.7.1992, sag C-370/90, Sml. I, s. 4265), hvorefter en medlemsstat i henhold til fællesskabsretten er forpligtet til at tillade indrejse og ophold på dens territorium for ægtefællen til en statsborger i denne stat, der er rejst til en anden medlemsstat sammen med ægtefællen for dér at udøve lønnet beskæftigelse som omhandlet i artikel 39 EF, og som vender tilbage for at etablere sig som omhandlet i artikel 43 EF i den medlemsstat, hvori han er statsborger, ansøgte Hacene Akrich de britiske myndigheder om indrejsetilladelse som ægtefælle til en person etableret i Det Forenede Kongerige. I denne forbindelse understregede Domstolen, at fællesskabsretten og navnlig forordning nr. 1612/68 om arbejdskraftens frie bevægelighed inden for Fællesskabet ³¹ kun omfatter den frie bevægelighed inden for Fællesskabet og er tavs om rettigheder med hensyn til adgang til Fællesskabets område for en tredjelandstatsborger, der er gift med en unionsborger. Ifølge

³¹

Jf. fodnote 28.

Domstolen skal en sådan ægtefælle for at kunne påberåbe sig retten til at etablere sig med unionsborgeren lovligt opholde sig i en medlemsstat på det tidspunkt, hvor han tager til den medlemsstat, som unionsborgeren flytter til. Domstolen udtaler, at det samme gør sig gældende, når en unionsborger, der er gift med en tredjelandsstatsborger, vender tilbage til den medlemsstat, hvori han er statsborger, for dér at udøve lønnet beskæftigelse.

Hvad angår spørgsmålet om ægteparret Akrichs eventuelle misbrug, som består i at arrangere en midlertidig udrejse for at tilvejebringe en ret til ophold for ægtemanden og dermed omgå Det Forenede Kongeriges lovgivning, gjorde Domstolen opmærksom på, at de bevæggrunde, som en unionsborger, der søger arbejde i en anden medlemsstat, har, ikke er relevante for at bedømme parrets retsstilling på tidspunktet for deres tilbagevenden til oprindelsesmedlemsstaten. En sådan adfærd udgør ikke misbrug, selv om ægtefællen ikke havde ret til ophold i oprindelsesmedlemsstaten på det tidspunkt, hvor parret etablerede sig i en anden medlemsstat. Domstolen fandt, at der kunne foreligge misbrug, såfremt rettighederne i henhold til fællesskabsretten blev påberåbt under dække af proformaægteskaber, der er indgået for at omgå de nationale indvandringsbestemmelser. Endelig udtalte Domstolen, at når der er indgået et reelt ægteskab, skal myndighederne i oprindelsesstaten på det tidspunkt, hvor en statsborger i en medlemsstat, der er gift med en statsborger i et tredjeland, vender tilbage til sin oprindelsesstat, hvor ægtefællen ikke har rettigheder efter fællesskabsretten, fordi den pågældende ikke har haft lovligt ophold på en anden medlemsstats område, dog tage hensyn til retten til respekt for familielivet som omhandlet i artikel 8 i menneskerettighedskonventionen.

7.6. Ninni-Orasche-sagen (dom af 6.11.2003, sag C-413/01, endnu ikke trykt i Samling af afgørelser) omhandler et tilfælde, hvor en statsborger i en medlemsstat havde haft tidsbegrænset beskæftigelse på toenhalf måned på en anden medlemsstats område, hvor han ikke var statsborger, og som efterfølgende søgte et stipendium i sidstnævnte medlemsstat. Herved opstår spørgsmålet om, hvorvidt denne statsborger kan anses for at have erhvervet status som arbejdstager som omhandlet i artikel 39 EF.

Efter at have henledt opmærksomheden på, at begrebet »arbejdstager« er »et fællesskabsretligt begreb, som ikke må fortolkes snævert«, understregede Domstolen, at den omstændighed, at en lønnet beskæftigelse er kortvarig, ikke i sig selv udelukker beskæftigelsen fra anvendelsesområdet for artikel 39 EF. En beskæftigelse som den i sagen omhandlede kan give vedkommende status som arbejdstager, for så vidt som beskæftigelsen ikke har en marginal og supplerende karakter. Det tilkommer den forelæggende ret at foretage den nødvendige vurdering af de faktiske omstændigheder med henblik på at afgøre, om det er tilfældet i den sag, som er blevet indbragt for den. Forhold vedrørende den berørte persons adfærd før og efter beskæftigelsesperioden er uden relevans for afgørelsen af, om denne har status som arbejdstager i artikel 39 EF's forstand.

I samme sag svarede Domstolen derefter benægtende på spørgsmålet om, hvorvidt en fællesskabsborger, forudsat at vedkommende har status som vandrede arbejdstager i artikel 39 EF's forstand, er frivilligt arbejdsløs i den forstand, hvori dette udtryk er anvendt i den relevante del af Domstolens praksis, alene som følge af, at den pågældendes ansættelseskontrakt – som fra starten var tidsbegrænset – ophører.

7.7. I sagen *Givane m.fl.* (dom af 9.9.2003, sag C-257/00, Sml. 2003 I, s. 345) var Domstolen blevet anmodet om at fortolke artikel 3, stk. 2, i forordning nr. 1251/70 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér³², hvor det er fastsat, at familiemedlemmerne til en arbejdstager, der er afgået ved døden under sin erhvervsmæssige beskæftigelse og før opnåelse af ret til at blive boende på værtsmedlemsstatens område, har ret til fortsat at blive boende dér på betingelse af, at den pågældende arbejdstager har opholdt sig på denne medlemsstats område uafbrudt i mindst to år. Domstolen fastslog, at den periode med to års uafbrudt ophold, der er fastsat i denne bestemmelse, skal ligge umiddelbart forud for det tidspunkt, hvor arbejdstageren afgår ved døden.

8. På området for *den frie udveksling af tjenesteydelser* har Domstolen bl.a. udtalt sig om diskriminerende særpriser for adgangen til museer i Italien (8.1), om det forhold, at godtgørelse af lægeudgifter, som er afholdt i en anden medlemsstat end den, hvori den forsikredes sygekasse er beliggende, er betinget af en forhåndstilladelse (8.2 og 8.3), om forskelsbehandling i forbindelse med supplerende pensionsforsikringer, der tegnes i andre medlemsstater (8.4), om forbud mod at udøve visse aktiviteter vedrørende grænseoverskridende væddemål via internettet uden forudgående tilladelse (8.5 og 8.6) og om det forhold, at der ikke kan kræves erstatning for udgifter til advokater, der er etableret i andre medlemsstater, i det omfang de overstiger de takster, der finder anvendelse for indenlandske advokater (8.7).

8.1. Først fastslog Domstolen i dom af 16. januar 2003 (sag C-388/01, *Kommissionen mod Italien*, Sml. I, s. 721), at det var uforeneligt med artikel 12 EF og 49 EF, at italienske retsfor skrifter forbeholdt særpriser for adgangen til museer og andre seværdigheder, som ydedes af lokale eller nationale, decentrale myndigheder, udelukkende for italienske statsborgere eller udelukkende for personer, der var bosat på området for de myndigheder, der forvaltede den pågældende kulturelle seværdighed, og som var over 60 eller 65 år, og som udelukkede turister med statsborgerskab i andre medlemsstater eller personer uden bopæl på det nævnte område, der opfyldte de samme objektive aldersbetingelser, fra disse fordele. Domstolen relaterede uden videre denne sag til sin tidligere retspraksis, bl.a. sagen *Kommissionen mod Spanien* (dom af 15.3.1994, sag C-45/93, Sml. I, s. 911), hvor

32

Kommissionens forordning (EØF) nr. 1251/70 af 29.6.1970 om arbejdstageres ret til at blive boende på en medlemsstats område efter at have haft beskæftigelse dér (EFT 1970 II, s. 348).

Domstolen allerede havde fastslået, at en spansk ordning for adgang til statens museer, der indebar forskelsbehandling til skade for udenlandske turister, var forbudt i medfør af artikel 12 EF og 49 EF. Med henvisning til sagen *Kommissionen mod Italien* (dom af 5.12.1989, sag C-3/88, Sml. s. 4035) og *Ciola*-sagen (dom af 29.4.1999, sag C-224/97, Sml. I, s. 2517) bemærkede Domstolen, at ligebehandlingsprincippet ikke blot forbyder åbenbar forskelsbehandling begrundet i nationalitet, men desuden enhver form for skjult forskelsbehandling, og at dette er tilfældet, når en foranstaltning navnlig risikerer at ramme borgere fra andre medlemsstater.

Hverken nødvendigheden af at bevare sammenhængen i beskatningsordningen eller de økonomiske hensyn, som den italienske regering havde påberåbt sig, henhørte i øvrigt under de undtagelser, der er tilladt efter artikel 46 EF, når der ikke var en direkte forbindelse mellem nogen form for beskatning og anvendelsen af særpriser for adgang til de pågældende museer og offentlige seværdigheder. Endelig kan en medlemsstat heller ikke påberåbe sig forhold i sin interne retsorden som begrundelse for ikke at overholde forpligtelser, der følger af fællesskabsretten.

8.2. Dommen af 13. maj 2003 (sag C-385/99, *Müller-Fauré og van Riet*, Sml. I, s. 4509) falder i tråd med Domstolens praksis i *Decker*- og *Kohll*- dommene (domme af 28.4.1998, sag C-120/95, Sml. I, s. 1831, og sag C-158/96, Sml. I, s. 1931) og *Smits og Peerbooms*-dommen (dom af 12.7.2001, sag C-157/99, Sml. I, s. 5473). Førstnævnte dom adskiller sig imidlertid fra *Decker*- og *Kohll*-dommene derved, at den vedrører en national socialsikringsordning, der er baseret på naturalydelse, mens Domstolen i de øvrige domme tog stilling til, om det var foreneligt med fællesskabsretten, at der krævedes en forhåndstilladelse med henblik på godtgørelse af lægeudgifter, som en socialt forsikret havde afholdt i en anden medlemsstat end den, hvor han var tilsluttet en socialsikringsordning, der var baseret på en ordning med godtgørelse af de lægeudgifter, som de tilsluttede havde afholdt.

Müller-Fauré og van Riet-dommen bekræftede først den principielle holdning, der var givet udtryk for i *Smits og Peerbooms*-dommen, og hvorefter en national lovgivning – der gør godtgørelse af lægeudgifter, som er afholdt i en anden medlemsstat end den, hvori den forsikredes sygekasse er beliggende, betinget af en forhåndstilladelse, der kun gives, såfremt det er lægeligt begrundet – udgør en hindring for den frie udveksling af tjenesteydelser.

Med henblik på fastslå, om en sådan lovgivning var objektivt begrundet eller ej, sondredes der i dommen dernæst mellem hospitalsbehandling og behandling, som ikke er en hospitalsydelse.

For så vidt angik hospitalsbehandling forekom det krav, hvorefter den nationale sociale sikringsordnings godtgørelse af udgifter hertil var betinget af en forhåndstilladelse, når behandlingen var ydet i en anden medlemsstat end den, hvor den pågældende var sikret, at være en foranstaltning, der var både nødvendig og rimelig for ikke at bringe

planlægningen af en sådan behandling gennem ordningen med indgåelse af overenskomster i fare (*Smits og Peerbooms-dommen*). Denne planlægning har nemlig til formål dels at sikre, at der er en tilstrækkelig og vedvarende adgang til et afbalanceret udbud af gode hospitalsydelser, dels at sikre styring af omkostninger og at undgå ethvert spild af økonomiske, tekniske og menneskelige ressourcer. Domstolen præciserede dog, at for at en ordning med forhåndstilladelse kan finde anvendelse, er det nødvendigt, at de betingelser, der fastsættes for meddelelse af en sådan tilladelse, er berettigede, og at de opfylder kravet om forholdsmæssighed. Endvidere kan en ordning med forudgående administrativ tilladelse ikke legitimere en skønsmæssig adfærd fra de nationale myndigheders side, som kan føre til, at fællesskabsbestemmelserne vedrørende den frie udveksling af tjenesteydelser berøves deres effektive virkning. En sådan ordning skal derfor bygge på objektive kriterier, der ikke er udtryk for forskelsbehandling, og som er kendt på forhånd, således at de lægger en ramme for de nationale myndigheders skønsudøvelse, der dermed ikke bliver udtryk for vilkårlighed (*Smits og Peerbooms-dommen*). Endelig bemærkede Domstolen, fortsat i tråd med *Smits og Peerbooms-dommen*, at en betingelse om, at behandlingen skal være nødvendig, kan begrundes i medfør af traktatens artikel 49 EF, for så vidt som den fortolkes således, at forhåndstilladelsen kun kan afslås, når en tilsvarende behandling eller en behandling, som frembyder samme grad af virkning for patienten, kan ydes rettidigt i den medlemsstat, hvori den forsikredes sygekasse er beliggende, af en institution, med hvilken den forsikredes sygekasse har indgået en overenskomst.

Med hensyn til behandling, som ikke er en hospitalsydelse, konstaterede Domstolen, at det ikke fremgik af sagen, således som den var forelagt Domstolen til bedømmelse, at afskaffelsen af kravet om forhåndstilladelse ville resultere i, at patienter ville krydse grænsen i så stort et antal, at det ville indebære et alvorligt indgreb i den sociale sikringsordnings økonomiske ligevægt, og at det overordnede niveau for beskyttelsen af folkesundheden dermed ville lide skade. Denne form for behandling ydedes således almindeligvis i nærheden af patientens bopæl i et kulturelt miljø, som denne kendte, og som gjorde det muligt for vedkommende at etablere et tillidsforhold til den behandlende læge. Disse omstændigheder var af en sådan karakter, at den finansielle indvirkning, som en afskaffelse af kravet om forhåndstilladelse eventuelt ville have på den omhandlede sociale sikringsordning, ville være begrænset for så vidt angik behandlinger ydet i udenlandske lægers praksiser. Domstolen bemærkede, at det tilkommer medlemsstaterne at fastslå omfanget af den dækning, der i henhold til sygesikringen tilkommer de forsikrede, og konstaterede, at det effektive beløb, som anmodningen om godtgørelse drejede sig om i det foreliggende tilfælde, var relativt beskedent (præmis 106). Herefter konkluderede Domstolen, at afskaffelse af kravet om, at sygekasserne skulle udstede en forhåndstilladelse til de personer, der var forsikret i den pågældende kasse, for at de kunne modtage sådanne sundhedsydelser i en anden medlemsstat end den, hvori den pågældende var tilsluttet en sygekasse, ikke ville gøre indgreb i det, der særligt kendetegnede den omhandlede sygesikringsordning. En sådan ordning med forhåndstilladelse er derfor uforenelig med artikel 59 EF.

8.3. En del af bemærkningerne i ovennævnte dom blev gentaget i *Inizan*-dommen afsagt den 23. oktober 2003 (sag C-56/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Her tog Domstolen stilling til, om artikel 49 EF og 50 EF er til hinder for den ordning, der er indført med artikel 22, stk. 1, litra c), nr. i), og artikel 22, stk. 2, i forordning nr. 1408/71³³, om en forhåndstilladelse fra den kompetente sociale sikringsinstitution, herunder betingelser for meddelelse heraf, med henblik på at overtage udgifterne til de naturalydelse, der for denne institutions regning ydes den forsikrede af opholds- eller bopælsstedets institution, som er beliggende i en anden medlemsstat end den, hvori den forsikrede er tilsluttet en sygekasse.

Efter på ny at have fastslået, på hvilke betingelser artikel 49 EF, ifølge *Kohll*-dommen, *Smits og Peerbooms*-dommen og *Müller-Faure og Van Riet*-dommen, er til hinder for en ordning med forhåndstilladelse, der er fastsat i en national lovgivning, udtalte Domstolen, at artikel 22 i forordning nr. 1408/71 bidrager til at fremme de socialt sikredes frie bevægelighed, idet denne bestemmelse på ingen måde er til hinder for godtgørelse fra medlemsstaterne af de udgifter, der er opstået i anledning af en behandling, der er ydet i en anden medlemsstat, selv om der ikke foreligger en forhåndstilladelse, og idet den kompetente nationale institution ikke kan nægte en sådan tilladelse, når de to betingelser, der er fastsat i stk. 2 i denne bestemmelse, er opfyldt.

Domstolen tog herefter stilling til, om de betingelser for meddelelse af en forhåndstilladelse, som i medfør af en national lovgivning er påkrævet for at få refunderet udgifter, der afholdes i en anden medlemsstat end den, hvori den sikrede er bosat, er forenelige med artikel 22, stk. 1, litra c), nr. i), og artikel 22, stk. 2, i forordning nr. 1408/71 og med artikel 49 EF og 50 EF.

For så vidt angik forordning nr. 1408/71 bemærkede Domstolen, at blandt disse betingelser er betingelsen om, at den behandling, som patienten påtænker at lade sig underkaste i en anden medlemsstat end den, hvori han er bosat, ikke under hensyn til den pågældendes aktuelle helbредstilstand og udsigterne for sygdommens udvikling kan ydes inden for den frist, der normalt er nødvendig for at opnå den pågældende behandling i den medlemsstat, hvori han er bosat, ikke opfyldt, hver gang der i bopælsmedlemsstaten kan tilbydes en tilsvarende behandling eller en behandling, der frembyder samme grad af virkning for patienten, og som kan opnås rettidigt. Ved vurderingen af, om dette er tilfældet, er den kompetente institution forpligtet til at tage hensyn til alle de omstændigheder, der kendetegner hver enkelt konkret sag, under behørig hensyntagen ikke alene til patientens lægelige situation på det tidspunkt, hvor der ansøges om tilladelse, herunder i givet fald omfanget af patientens smerter eller

³³ Rådets forordning (EØF) nr. 1408/71 af 14.6.1971 om anvendelse af de sociale sikringsordninger på arbejdstagere og deres familiemedlemmer, der flytter inden for Fællesskabet, som ændret og ajourført ved forordning (EF) nr. 118/97 (EFT L 28, s. 1).

arten af hans handicap, der f.eks. vil kunne gøre det umuligt eller overordentligt vanskeligt at udøve et erhverv, men også under hensyn til hans sygdomshistorie (jf. *Smits og Peerbooms*-dommen og *Müller-Fauré og Van Riet*-dommen).

For så vidt angik artikel 49 EF og 50 EF gentog dommen bemærkningerne i *Smits og Peerbooms*-dommen og *Müller-Fauré og Van Riet*-dommen. Domstolen udtalte således, at disse bestemmelser ikke er til hinder for en lovgivning i en medlemsstat, som dels indfører en ordning, hvorefter refusion af udgifter til lægebehandling – der er ydet i en anden medlemsstat end den, hvori den sygekasse, som den socialt sikrede er tilsluttet, befinder sig – er betinget af, at der indhentes en tilladelse fra denne sygekasse, dels betinger denne tilladelse af, at det godtgøres, at den pågældende i denne sidstnævnte medlemsstat ikke kan få den efter hans tilstand fornødne behandling. Tilladelsen kan kun nægtes af denne grund, når en tilsvarende behandling eller en behandling, som frembyder samme grad af virkning for patienten, ikke kan ydes rettidigt i den medlemsstat, hvori han er bosat.

8.4. Dommen af 26. juni 2003, *Skandia og Ramstedt* (sag C-422/01, Sml. I, s. 6817) udtalte sig om, hvorvidt det var foreneligt med artikel 49 EF, at den svenske lovgivning fastsatte, at en forsikring, for at blive betragtet som en pensionsforsikring, der gav ret til umiddelbart at fradrage forsikringspræmien i arbejdsgiverens skattepligtige lønindkomst, skulle være tegnet hos et forsikringsselskab, der var etableret i Sverige. Hvis forsikringen derimod var tegnet hos et forsikringsselskab i en anden medlemsstat, blev den betragtet som en kapitalforsikring, der kun gav fradragsret på tidspunktet for udbetalingen af pensionen til pensionsmodtageren. Ifølge Domstolen indførte de finansielle ulemper, som denne udskydelse af fradragsretten udgjorde, en forskellig skattemæssig behandling, der var uforenelig med artikel 49 EF. Denne forskelsbehandling var nemlig egnet til på den ene side at afholde svenske arbejdsgivere fra at tegne erhvervstilknyttede pensionsforsikringer hos forsikringsselskaber i andre medlemsstater end Sverige, og på den anden side at afholde disse selskaber fra at tilbyde deres tjenesteydelser på det svenske marked. Ingen af de hensyn, som den svenske regering fremførte for at begrunde denne ordning, vedrørende henholdsvis sammenhængen i skattesystemet, en effektiv skattekontrol, nødvendigheden af at opretholde skattegrundlaget og konkurrenceneutraliteten, blev accepteret af Domstolen.

8.5. Dommen, der blev afsagt den 6. november 2003 i *Gambelli*-sagen (sag C-422/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), fastslog, at det var uforeneligt med artikel 43 EF og 49 EF, at en italiensk lovgivning – under trussel om straf – forbød udøvelse af virksomhed med indsamling, modtagelse, registrering og videresendelse af tilbud om væddemål, navnlig vedrørende sportsbegivenheder, uden en koncession eller tilladelse udstedt af staten, også når denne virksomhed udøvedes via internettet. Det fastslås i dommen, at EF-statsborgeres deltagelse i væddemål, der afholdes i en anden medlemsstat, har tilknytning til en virksomhed med »tjenesteydelser« i artikel 50 EF's forstand. Retspraksis vedrørende tjenesteydelser, som tjenesteyderen telefonisk tilbyder potentielle modtagere etableret i andre medlemsstater, og som han uden

nogen flytning yder fra den medlemsstat, hvor han er etableret (dom af 10.5.1995, sag C-384/93, *Alpine Investments*, Sml. I, s. 1141), overførtes til tjenesteydelser, der udbydes via internettet. Et forbud mod at modtage sådanne tjenesteydelser såvel som et forbud mod, at mellemmander letter udveksling af tjenesteydelser vedrørende væddemål om sportsbegivenheder, der afholdes af en tjenesteyder, der er etableret i en anden medlemsstat end den, hvori disse mellemmander driver deres virksomhed, udgør restriktioner for den frie udveksling af tjenesteydelser. Dog kan de moralske, religiøse og kulturelle særegenheder samt de moralske og økonomiske skadelige konsekvenser for den enkelte og for samfundet, der knytter sig til spil og væddemål, begrunde, at de nationale myndigheder tildeles et skøn, der omfatter fastsættelsen af de fornødne forskrifter til beskyttelse af forbrugerne og samfundsordenen. For at kunne berettiges skal disse restriktioner være begrundet i tvingende almindelige hensyn, være egnede til at sikre virkeliggørelsen af det formål, de forfølger, og må ikke gå ud over, hvad der er nødvendigt for at opnå dette formål. Restriktionerne skal under alle omstændigheder anvendes uden forskelsbehandling.

8.6. Dommen af 13. november 2003 i *Lindman*-sagen (sag C-42/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), der også drejede sig om grænseoverskridende aspekter af spil og væddemål, fastslog, at artikel 49 EF er til hinder for en lovgivning i en medlemsstat, i dette tilfælde den finske lovgivning, hvorefter gevinster fra lotterier, der afholdes i andre medlemsstater, anses for skattepligtig indkomst for vinderen ved skatteansættelsen, hvorimod gevinster fra lotterier, der afholdes i den pågældende medlemsstat, er skattefrie.

8.7. *AMOK*-sagen (dom af 11.12.2003, sag C-289/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt artikel 49 EF og 12 EF var til hinder for en national retspraksis, hvorefter der ikke ved afslutningen af en sag for de nationale domstole kunne kræves erstatning for udgifter til ydelser præsteret af en advokat fra en anden medlemsstat og af en forbindelsesadvokat, i det omfang de oversteg de udgifter, som ville være påført vedkommende part, hvis denne havde været repræsenteret af en indenlandsk advokat. Først konstaterede Domstolen, at i medfør af artikel 50, stk. 3, EF kan en person, der præsterer grænseoverskridende tjenesteydelser, udøve sin virksomhed i det land, hvor ydelsen præsteres, »på samme vilkår, som det pågældende land fastsætter for sine egne statsborgere«, og at denne bestemmelse var blevet overført til direktiv 77/249³⁴, der dog udelukker »betingelser om bopæl eller medlemskab af en faglig organisation i nævnte stat«. Det følger heraf, at fællesskabslovgiver har været af den opfattelse, at alle de betingelser og regler, som gælder i værtsstaten, vil kunne anvendes på grænseoverskridende advokatydelser, når bortses fra de udtrykkeligt anførte undtagelser. Heraf følger, at erstatningen af udgifter til en advokat etableret i en medlemsstat ligeledes kan undergives de regler, der finder anvendelse på advokater etableret i en anden medlemsstat. Dette resultat er i øvrigt

³⁴ Rådets direktiv 77/249/EØF af 22.3.1977 om lettelse med henblik på den faktiske gennemførelse af advokaters frie udveksling af tjenesteydelser (EFT L 78, s. 17).

det eneste, der overholder princippet om forudsigelighed og dermed retssikkerhedsprincippet for en part i en retssag, som altså løber risikoen for at skulle afholde modpartens omkostninger, hvis han taber sagen (præmis 30). Domstolen bemærkede dog, at det bliver mindre attraktivt at præstere grænseoverskridende advokatytelser i en situation, hvor den part, der har vundet en retssag, ikke kan få erstattet udgifterne til den advokat, som har møderet for den ret, som skal behandle sagen, med den begrundelse, at disse udgifter ikke kan anses for nødvendige. Et sådant resultat kan have en afskrækkende virkning, der vil kunne påvirke den konkurrencemæssige situation for advokater fra andre medlemsstater. Selv om pligten til at antage en advokat, som har møderet for den ret, der skal behandle sagen, er en følge af harmoniseringsforanstaltningerne og altså ikke undergivet parternes vilje, kan det ikke udledes på grundlag heraf, at de yderligere udgifter, der følger heraf, automatisk og under alle omstændigheder skal afholdes af den part, der har anvendt en advokat etableret i en anden medlemsstat, uanset om den pågældende har tabt eller vundet retssagen. Da parten har pligt til at anvende en advokat, som har møderet for den ret, der skal behandle sagen, er udgifterne til denne advokat derimod nødvendige for, at den pågældende part kan være korrekt repræsenteret ved retten. En generel regel om, at disse udgifter ikke indgår i det beløb, der skal erstattes af den tabende part, vil straffe den vindende part, hvilket vil indebære, at borgerne i høj grad vil afholde sig fra at anvende advokater, etableret i andre medlemsstater. Dette vil således hindre den frie udveksling af tjenesteydelser fra disse advokater og vil påvirke den harmonisering af sektoren, som er påbegyndt med direktivet.

9. På området for *etableringsfrihed* skal fremhæves en række domme vedrørende gensidig anerkendelse af eksamensbeviser fra universiteter og videregående uddannelser (9.1 til 9.3), en dom vedrørende gensidig anerkendelse af kørekort udstedt af andre medlemsstater (9.4) samt en dom vedrørende spørgsmålet om, hvorvidt en forpligtelse, der i medfør af nederlandsk ret påhvilede såkaldte formelt udenlandske selskaber til at anføre denne betegnelse i forbindelse med registreringen i det nederlandske handelsregister, var forenelig med fællesskabsretten (9.5).

9.1. I *Tennah-Durez-sagen* (dom af 19.6.2003, sag C-110/01, Sml. I, s. 6239) var der rejst tvivl om den del af en læges uddannelse, der var afsluttet i Algeriet og senere anerkendt i Belgien, og som den berørte ønskede at anvende i Frankrig. Domstolen fastslog indledningsvis, at der ved direktiv 93/16³⁵, som har til formål at fremme den frie bevægelighed for læger og gensidig anerkendelse af deres eksamensbeviser, certifikater og andre kvalifikationsbeviser, blev indført en ordning, hvorefter visse eksamensbeviser anerkendes automatisk og ubetinget, og hvorved det pålægges medlemsstaterne at anerkende deres ligeværdighed, uden at de kan kræve, at de berørte opfylder andre betingelser end dem, der er opstillet. Domstolen sondrede

³⁵

Rådet direktiv 93/16/EØF af 5.4.1993 om fremme af den frie bevægelighed for læger og gensidig anerkendelse af deres eksamensbeviser, certifikater og andre kvalifikationsbeviser (EFT L 165, s. 1).

endvidere mellem denne ordning og ordningen indført ved direktiv 89/48³⁶, hvor anerkendelsen ikke sker automatisk, og hvor medlemsstaterne kan kræve, at den pågældende skal opfylde supplerende krav, herunder gennemgå en prøvetid. Hvad angår spørgsmålet om, i hvilket omfang den medicinske uddannelse kan bestå af en uddannelse gennemført i et tredjeland, fastslog Domstolen, at det ikke ifølge direktivet kræves, at den pågældende uddannelse udelukkende eller for en vis del skal være gennemført ved et universitet i en medlemsstat eller under tilsyn af et sådant universitet, og at direktivets opbygning heller ikke er til hinder for, at en del af den medicinske uddannelse, der fører til erhvervelsen af et eksamensbevis for læger, som er omfattet af den automatiske anerkendelse, kan have fundet sted uden for Fællesskabet. Efter Domstolens opfattelse »[er det] ikke [...] afgørende, hvor uddannelsen er gennemført, men om den opfylder såvel de kvalitative som de kvantitative uddannelseskrav, der er fastsat i direktiv 93/16«. Desuden »[påhviler] [a]nsvaret for at påse, at de i direktiv 93/16 fastsatte krav til uddannelsen – såvel de kvalitative som de kvantitative – respekteres fuldt ud, [...] helt og holdent den kompetente myndighed i den medlemsstat, hvor eksamensbeviset udstedes«. »Et udstedt eksamensbevis er for indehaveren et »pas for læger«, som indebærer, at den pågældende kan rejse rundt i Den Europæiske Union som læge, uden at de erhvervsmæssige kvalifikationer, som eksamensbeviset er dokumentation for, kan drages i tvivl i værtsmedlemsstaten, medmindre der foreligger særlige omstændigheder, som fastsat i fællesskabsretten.« Hvis den kompetente myndighed i den medlemsstat, der udsteder eksamensbeviset, godkender en medicinsk uddannelse, der er gennemført i et tredjeland, og dermed finder, at den pågældende uddannelse reelt set opfylder de i direktiv 93/16 fastsatte uddannelseskrav, kan der følgelig tages hensyn til nævnte uddannelse ved afgørelsen af, om der skal udstedes et eksamensbevis for læger. I denne forbindelse er det uden betydning, at en del af uddannelsen er afsluttet i et tredjeland, og navnlig at den overvejende del af uddannelsen er gennemført i et sådant land. For det første indeholder direktiv 93/16 ingen henvisning til – og end ikke nogen antydning af – at der skulle eksistere en sådan betingelse. For det andet ville et krav om, at uddannelsen overvejende skal have fundet sted inden for Fællesskabet, ikke fremme retssikkerheden, idet et sådan begreb kan fortolkes på mange måder. Domstolen fastslog, at den omhandlede uddannelse kan bestå af en uddannelse, som – endog overvejende – er gennemført i et tredjeland, hvis den kompetente myndighed i den medlemsstat, der udsteder eksamensbeviset, er i stand til at godkende uddannelsen og dermed antage, at den på gyldig vis bidrager til at opfylde de krav til den medicinske uddannelse, der er fastsat ved nævnte direktiv. Med hensyn til spørgsmålet om, i hvilket omfang de nationale myndigheder er bundet af et certifikat, hvorved det attesteres, at eksamensbeviset opfylder direktivets krav, bemærkede Domstolen, at det i høj grad ville skade ordningen med automatisk og ubetinget anerkendelse, såfremt medlemsstaterne indrømmes et sådant skøn. Såfremt

³⁶

Rådets direktiv 89/48/EØF af 21.12.1988 om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed (EFT 1989 L 19, s. 16).

der imidlertid fremkommer nye momenter, der rejser alvorlig tvivl om, hvorvidt det forelagte eksamensbevis er ægte, eller om, hvorvidt det er i overensstemmelse med de gældende bestemmelser, er de berettigede til på ny at anmode om en bekræftelse fra myndighederne i den medlemsstat, der har udstedt det omhandlede eksamensbevis.

9.2. I *Morgenbesser*-sagen (dom af 13.11.2003, sag C-313/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) tog Domstolen stilling til, om fællesskabsretten er til hinder for, at myndighederne i en medlemsstat afslår at optage en person, der er i besiddelse af en juridisk kandidateksamen fra en anden medlemsstat, på listen over advokatfuldmægtige, alene med den begrundelse, at beviset for den juridiske kandidateksamen ikke er udstedt eller bekræftet af et universitet i den første medlemsstat. Domstolen fastslog indledningsvis, at direktiv 98/5³⁷ og direktiv 89/48 ikke finder anvendelse på en sådan situation. Direktiv 98/5 finder ikke anvendelse, da det kun vedrører advokater, der er fuldt kvalificerede som advokater i deres hjemlande. Derfor omfatter det ikke personer, som endnu ikke har opnået den beskikkelse, der er en forudsætning for at udøve advokaterhvervet. Da direktiv 89/48 ikke finder anvendelse på tidsbegrænset virksomhed, som udgør den praktiske del af den nødvendige uddannelse, der er en forudsætning for at få adgang til erhvervet som »avvocato«, kan denne del ikke anses for at udgøre et »lovreguleret erhverv« i direktivets forstand. Det fastslås i dommen, at fællesskabsretten er til hinder for, at myndighederne i en medlemsstat afslår at optage en person, der er i besiddelse af en juridisk kandidateksamen fra en anden medlemsstat, på den omhandlede liste, alene med den begrundelse, at beviset for den juridiske kandidateksamen ikke er udstedt af, bekræftet af eller anerkendt som ligestillet af et universitet i den første medlemsstat. Ganske vist kan akademisk og erhvervsmæssig anerkendelse som ligestillet af et eksamensbevis, der er erhvervet i den første medlemsstat, være relevant og endog afgørende for beskikkelsen i en anden medlemsstat (dom af 28.4.1977, sag 71/76, *Thieffry*, Sml. I, s. 765). Heraf følger imidlertid ikke, at det er nødvendigt at efterprøve, om det eksamensbevis, som vedkommende påberåber sig, akademisk set er på samme niveau som det eksamensbevis, der normalt kræves af denne stats borgere. Der skal nemlig tages hensyn til vedkommendes eksamensbevis, i det konkrete tilfælde til den omhandlede *maîtrise en droit*, der var udstedt af et fransk universitet, ved vurderingen af hele den akademiske og erhvervsmæssige uddannelse, som vedkommende kan henvise til. Det tilkommer i denne forbindelse de kompetente myndigheder i henhold til principperne i *Vlassopoulou*-dommen (dom af 7.5.1991, sag C-340/89, Sml. I, s. 2357) og *Fernández de Bobadilla*-dommen (dom af 8.7.1999, sag C-234/97, Sml. I, s. 4773) at efterprøve, om og i hvilket omfang de kundskaber, der er dokumenteret ved et eksamensbevis, der er udstedt i en anden medlemsstat, og de kvalifikationer og den erhvervserfaring, der er opnået i denne, samt den erfaring, der er opnået i den medlemsstat, hvor kandidaten ønsker optagelse, skal anses for, om end

³⁷ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/5/EF af 16.12.1998 om lettelse af adgangen til varig udøvelse af advokaterhvervet i en anden medlemsstat end den, hvor beskikkelsen er opnået (EFT L 77, s. 36).

kun delvis, at opfylde betingelserne for adgangen til at udøve den pågældende virksomhed.

9.3. I *Neri-dommen* (dom af 13.11.2003, sag C-153/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) fastslog Domstolen, at en italiensk administrativ praksis, hvorefter eksamensbeviser for videregående universitetsstudier, der er udstedt af et britisk universitet, ikke kan anerkendes, såfremt undervisningen er blevet udbudt i Italien af en uddannelsesinstitution, der fungerer som et kapitalselskab, i henhold til en aftale, der er indgået mellem de to institutioner, er uforenelig med artikel 43 EF. Ifølge Domstolen er det nemlig i henhold til artikel 43 EF om etableringsretten et krav, at restriktioner, der forbyder, medfører ulemper for eller gør udøvelsen af denne ret mindre interessant, ophæves (jf. dom af 7.3.2002, sag C-145/99, *Kommissionen mod Italien*, Sml. I, s. 2235). Den manglende anerkendelse i Italien af eksamensbeviser, der kan lette de studerendes adgang til arbejdsmarkedet, kan afholde dem fra at følge undervisningen og dermed medføre alvorlige ulemper for den pågældende uddannelsesinstitutions erhvervsmæssige virksomhed i denne medlemsstat. For så vidt som den manglende anerkendelse af eksamensbeviser udelukkende vedrører eksamensbeviser udstedt til italienske statsborgere, forekommer den administrative praksis ikke at være egnet til at virkeliggøre målet om at sikre et højt niveau inden for universitetsuddannelserne. På samme måde opfyldes kravet om forholdsmæssighed ikke ved, at enhver undersøgelse og følgelig enhver mulighed for anerkendelse af eksamensbeviser udelukkes, og dette går ud over, hvad der er nødvendigt for at opnå det formål, der forfølges. En sådan administrativ praksis er derfor ikke begrundet.

9.4. I sagen *Kommissionen mod Nederlandene* (dom af 10.7.2003, sag C-246/00, Sml. I, s. 7504) henviste Domstolen indledningsvis til, at artikel 1, stk. 2, i direktiv 91/439³⁸ indeholder et princip om gensidig anerkendelse af de kørekort, som er udstedt af de øvrige medlemsstater, og at nævnte anerkendelse, der ifølge fast retspraksis skal ske uden nogen formaliteter, »[er en] præcis og ubetinget forpligtelse[...] [...]», og at medlemsstaterne ikke råder over noget skøn med hensyn til de foranstaltninger, der skal træffes for at efterkomme forpligtelsen« (præmis 61). I denne sag fastslog Domstolen, at indehaveren af et kørekort, der er udstedt af en anden medlemsstat begår en overtrædelse, som han kan pålægges bøde for, når han har været bosat mere end et år i Nederlandene, og fører et køretøj uden at have ladet sit kørekort registrere i Nederlandene. I denne forbindelse udtalte Domstolen, at når registreringen af et kørekort, der er udstedt af en anden medlemsstat, udgør en forpligtelse, må en sådan registrering anses for en formalitet og strider derfor mod direktivets artikel 1, stk. 2.

Domstolen præciserede endvidere, at de foranstaltninger, som en medlemsstat træffer for at udnytte sin beføjelse efter direktivet til at anvende de nationale bestemmelser

³⁸

Rådets direktiv 91/439/EØF af 29.7.1991 om kørekort (EFT L 237, s. 1).

med hensyn til gyldighedsperiode, lægekontrol og fiskale forhold på indehaveren af et kørekort, der er udstedt af en anden medlemsstat, og at påføre kørekortet sådanne påtegninger, som er nødvendige af administrative hensyn, ikke må genere EF-borgeres ret til udøvelse af den frie bevægelighed for personer og af etableringsfriheden eller gøre disse rettigheder mindre attraktive, og såfremt dette alligevel sker, skal disse foranstaltninger anvendes uden forskelsbehandling, ligesom de skal være begrundet i tvingende almene hensyn og kunne sikre opfyldelsen af det tilstræbte formål samt ikke gå ud over, hvad der er nødvendigt for at opfylde dette mål.

9.5. Endelig tog Domstolen i dom af 30. september 2003 i sagen *Inspire Art* (sag C-167/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) stilling til, om artikel 43 EF og 48 EF var til hinder for en forpligtelse i nederlandsk ret til i forbindelse med registreringen i det nederlandske handelsregister af en filial til et selskab, der var stiftet i en anden medlemsstat, hvor dette ikke reelt udøvede nogen virksomhed, for der at drage fordel af mindre strenge regler, end dem der gjaldt i den medlemsstat, hvor filialen blev oprettet, at anføre betegnelsen »formelt udenlandsk selskab«. Dette indebar, at selskabet blev pålagt supplerende forpligtelser i forhold til dem, som påhvilede selskaber, der ikke skulle anføre denne betegnelse. Domstolen konstaterede først, at selv om den nederlandske lovbestemmelse i vidt omfang var i overensstemmelse med direktiv 89/666³⁹ om offentlighed vedrørende filialer oprettet i en anden medlemsstat end stiftelsesmedlemsstaten (ellefte direktiv på selskabsretsområdet, herefter »ellefte selskabsdirektiv«), bevirkede dette ikke, at de sanktioner, som den nederlandske lov fastsatte for overtrædelse af disse foranstaltninger, automatisk blev forenelig hermed. I medfør af artikel 10 EF skal medlemsstaterne træffe alle foranstaltninger, som er egnede til at sikre fællesskabsrettens gennemslagskraft, og skal bl.a. drage omsorg for, at overtrædelser af fællesskabsretten sanktioneres efter samme regler, som efter national ret gælder for overtrædelser af samme art. Endvidere skal sanktionerne være effektive, stå i et rimeligt forhold til overtrædelsen og have en afskrækkende virkning (dom af 21.9.1989, sag 68/88, *Kommissionen mod Grækenland*, Sml. s. 2965, af 10.7.1990, sag C-326/88, *Hansen*, Sml. I, s. 2911, af 26.10.1995, sag C-36/94, *Siesse*, Sml. I, s. 3575, og af 27.2.1997, sag C-177/95, *Ebony Maritime og Loten Navigation*, Sml. I, s. 1111).

Herefter bemærkedes det i dommen, at forskellene i medlemsstaternes lovgivninger vedrørende offentlighed for så vidt angår filialer kan forstyrre udøvelsen af etableringsretten, og at den harmonisering af offentlighed vedrørende filialer, der er gennemført ved ellefte selskabsdirektiv, er udtømmende. Som følge heraf var ellefte selskabsdirektivs artikel 2 til hinder for en nederlandsk lov, der pålagde en filial af et selskab, som var stiftet i henhold til en anden medlemsstats nationale lovgivning, offentlighedsforpligtelser, der ikke fremgik af direktivet. Disse omfattede en forpligtelse

³⁹ Rådets direktiv 89/666 af 21.12.1989 om offentlighed vedrørende filialer oprettet i en medlemsstat af visse former for selskaber henhørende under en anden stats retsregler (EFT L 395, s. 36).

til at anføre i handelsregisteret, at selskabet var et formelt udenlandsk selskab, en forpligtelse til i handelsregisteret i den stat, hvor filialen blev oprettet, at angive datoen for den første registrering i det udenlandske handelsregister og – såfremt der kun var én selskabsdeltager – til at give visse oplysninger om denne, såvel som en forpligtelse til at indlevere en revisorerklæring, der bekræftede, at selskabet opfyldte betingelserne med hensyn til den tegnede og indbetalte mindstekapital og egenkapitalen samt en forpligtelse til at anføre på alle dokumenter, der udgik fra selskabet, at det var et »formelt udenlandsk selskab«.

For så vidt angik artikel 43 EF og 48 EF bemærkede Domstolen, at den omstændighed, at hjemstedsselskabet var blevet stiftet i den hensigt at undgå den nederlandske selskabslovgivning, ikke udelukkede, at selskabets oprettelse af en filial i Nederlandene var omfattet af etableringsfriheden. Det er et andet spørgsmål, om disse artikler finder anvendelse, end om en medlemsstat kan træffe foranstaltninger for at hindre, at visse af dens statsborgere gennem misbrug af de ved traktaten indrømmede muligheder søger at unddrage sig deres nationale lovgivning (dom af 9.3.1999, sag C-212/97, *Centros*, Sml. I, s. 1459). Det forhold, at de nederlandske regler om mindstekapitalen og om ledelsens ansvar fandt præceptiv anvendelse på udenlandske selskaber, når disse udelukkende eller næsten udelukkende udøvede deres virksomhed i Nederlandene, således at denne type af selskaber, hvis de oprettede en filial i Nederlandene, var undergivet visse bestemmelser, der gælder for stiftelse af anpartsselskaber i denne stat, førte til, at disse selskaber hindredes i at udøve den etableringsfrihed, der er anerkendt ved traktaten. For så vidt angik en eventuel begrundelse blev det i dommen fastslået, at hverken artikel 46 EF eller hensyn til kreditorbeskyttelse, bekæmpelse af misbrug af etableringsfriheden, opretholdelse af god handelsskik eller af en effektiv skattekontrol kunne begrunde den hindring, som bestemmelserne i den omhandlede nederlandske lovgivning udgjorde for den etableringsfrihed, der er garanteret ved traktaten. Artikel 43 EF og 48 EF er derfor til hinder for en sådan national lovgivning.

10. For så vidt angår *de frie kapitalbevægelser* er fire sager af interesse: De to første vedrører de betingelser, som to medlemsstater stiller for det offentliges overdragelse af andele i visse selskaber (10.1), de to sidste vedrører henholdsvis en national ordning om forudgående tilladelse til erhvervelse af ubebyggede grunde og nationale foranstaltninger vedrørende erhvervelse af ejendomsretten til jordarealer (10.2 og 10.3).

10.1. To domme af 13. maj 2003 (sag C-463/00, *Kommissionen mod Spanien*, Sml. I, s. 4581, og sag C-98/01, *Kommissionen mod Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nordirland*, Sml. I, s. 4641, herefter »BAA-dommen«) følger rækken af golden shares-dommene, der blev afsagt sidste år (domme af 4.6.2002, sag C-367/98, *Kommissionen mod Portugal*, Sml. I, s. 4731, sag C-483/99, *Kommissionen mod Frankrig*, Sml. I, s. 4781, og sag C-503/99, *Kommissionen mod Belgien*, Sml. I, s. 4809). Den første behandler den spanske retlige regulering af overdragelsen af det offentliges andele i visse enheder, der indebærer et krav om forudgående administrativ

godkendelse af forretningsdrivende enheders beslutninger vedrørende opløsning, opsplitning eller fusion af virksomhed, overdragelse eller pantsætning af aktiver eller selskabsandele, som er nødvendige for varetagelsen af virksomhedens formål, ændring af virksomhedens formål, overdragelse af selskabskapital og erhvervelse af kapitalandele, der indebærer, at statens deltagelse i enhedens selskabskapital reduceres. Den anden dom behandler forhold vedrørende ordningen om privatisering af British Airports Authority med hensyn til begrænsningerne af muligheden for at erhverve stemmeberettigede aktier i selskabet og af overdragelse af dets aktiver, kontrollen med dets datterselskaber og selskabets likvidation. Domstolen forkastede i overensstemmelse med den nævnte praksis argumentet om, at der ikke foreligger forskelsbehandling for så vidt angår personer, der er hjemmehørende i andre medlemsstater, med henvisning til, at artikel 56 EF rækker længere end en ophævelse af en ulige behandling af aktørerne på det finansielle marked på grundlag af deres nationalitet. De omhandlede restriktioner påvirker situationen for den, der erhverver en kapitalandel som sådan, og kan derfor afholde investorer fra andre medlemsstater fra at foretage sådanne investeringer, og følgelig opstiller de betingelser for adgangen til markedet. Domstolen fastslog i BAA-dommen desuden, at disse begrænsninger heller ikke følger af en normal anvendelse af selskabsretten, da medlemsstaten har handlet i sin egenskab af offentlig myndighed. Det følger heraf, at den omhandlede ordning udgør en restriktion for kapitalbevægelserne i artikel 56 EF's forstand, og at Det Forenede Kongerige har tilsidesat sine forpligtelser i henhold til denne bestemmelse, idet den har opretholdt ordningen. I dommen i sagen Kommissionen mod Spanien undersøgte Domstolen efter at have fastslået, at der var tale om en restriktion for kapitalbevægelserne (præmis 62), om den kunne anses for begrundet. Domstolen fastholdt i denne forbindelse sin tidligere praksis, hvorefter de betænkeligheder, der kan berettige medlemsstaterne til at bevare en vis indflydelse i virksomheder, der oprindeligt var offentlige og derefter er blevet privatiseret, imidlertid ikke giver dem adgang til at påberåbe sig deres ejendomsretlige ordning, der er omhandlet i artikel 295 EF, som begrundelse for hindringer af traktatens friheder, når disse hindringer er et resultat af privilegier, som de forbeholder sig i kraft af deres stilling som aktionær i en privatiseret virksomhed. En sådan begrundelse kan kun følge af hensynene i artikel 58, stk. 1, EF eller af tvingende almene hensyn. For at være begrundet må de nationale regler udgøre et passende middel til at sikre gennemførelsen af det tilstræbte mål og for at opfylde kriteriet om forholdsmæssighed ikke gå videre end nødvendigt for at nå dette mål. Dette var ikke tilfældet i den foreliggende sag. Domstolen fastslog således, at der ikke foreligger objektive og præcise kriterier, der gør det muligt at sikre, at den omhandlede ordning ikke går videre end nødvendigt med henblik på at opfylde kravene om forsyningssikkerhed inden for olie-, telekommunikations- og elektricitetssektorerne, og følgelig kontrollere udøvelsen af de særligt vide skønsmæssige beføjelser, som administrationen råder over på området.

10.2. I *Salzmann*-sagen, der allerede har været nævnt ovenfor (punkt 3.1), skulle Domstolen undersøge dels, om artikel 56, stk. 1, EF var til hinder for en national ordning, der betingede erhvervelse af fast ejendom af en forudgående tilladelse, og som bestemte, at bortset fra tilfælde, hvor erhvervelsen sker med henblik på

ferieformål, gives der tilladelse til køb af ubebyggede ejendomme, såfremt erhververen godtgør, at ejendommen inden for en rimelig frist vil blive anvendt til et formål, der er i overensstemmelse med arealanvendelsesplanen, eller skal anvendes til opfyldelse af offentlige, almennyttige eller kulturelle formål, dels, såfremt dette skulle vise sig at være uforeneligt med fællesskabsretten, om en sådan tilladelse alligevel kan tillades i medfør af den undtagelse, der er omhandlet i artikel 70 i tiltrædelsesakten for Østrig. Selv om de retlige ordninger, der finder anvendelse på fast ejendom, henhører under den kompetence, der er forbeholdt medlemsstaterne i henhold til artikel 295 EF, er de ifølge Domstolen imidlertid omfattet af traktatens grundlæggende principper (dom af 1.6.1999, sag C-302/97, *Konle*, Sml. I, s. 3099). Nationale foranstaltninger, der regulerer erhvervelsen af fast ejendom og i bestemte områder forbyder oprettelse af sekundærboliger, skal således respektere traktatens bestemmelser om de frie kapitalbevægelser. Den omtvistede procedure for forudgående tilladelse indebærer efter selve dens genstand en begrænsning af de frie kapitalbevægelser (jf. dom af 5.3.2002, forenede sager C-515/99, C-519/99 – C-524/99 og C-526/99 – C-540/99, *Reisch m.fl.*, Sml. I, s. 2157, præmis 32) og er derfor omfattet af det forbud, der er omhandlet i artikel 56, stk. 1, EF. For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt en sådan foranstaltning kan tillades på betingelse af, at den forfølger et formål af almen interesse, fastholdt dommen praksis i *Reisch*- og *Konle*-dommene, hvorefter begrænsninger i oprettelsen af sekundærboliger i et bestemt geografisk område, som en medlemsstat fastsætter af hensyn til landsplanlægningen for at opretholde en fast bosiddende befolkning og en økonomisk virksomhed, der er uafhængig af turisterhvervet, kan antages at bidrage til opfyldelse af et formål af almen interesse. Når en foranstaltning pålægger erhververen at føre bevis for den fremtidige brug af den grund, han erhverver, overlader den imidlertid myndighederne et vidt skøn, der kan nærme sig en fri skønsmåling, hvorfor den kan anvendes på diskriminerende måde. Proportionalitetsbetingelsen er heller ikke opfyldt. En simpel anmeldelsesprocedure kan nemlig, når den er ledsaget af passende retsmidler, gøre det muligt at ophæve kravet om en forudgående tilladelse uden herved at nedsætte effektiviteten med hensyn til de formål, der forfølges af den offentlige myndighed, hvorfor proceduren for forudgående tilladelse ikke kan anses for en foranstaltning, der er uomgængelig nødvendig for at tilgodese de hensyn til landsplanlægningen, som den forfølger.

10.3. I en sag med et tilsvarende indhold (dom af 23.9.2003, sag C-452/01, *Ospelt og Schössle Weissenberg*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), men angående en handel mellem statsborgere i Liechtenstein vedrørende en grund i Østrig og betinget af en administrativ tilladelse, gentog Domstolen, at rækkevidden af de nationale foranstaltninger, der vedrører erhvervelse af ejendomsretten til jordarealer, skal vurderes i forhold til bestemmelserne om kapitalbevægelser. Domstolen udtalte, at bestemmelser som artikel 40 og bilag XII til EØS-aftalen, der forbyder restriktioner for kapitalbevægelser og forskelsbehandling, som bestemmelserne omtaler, med hensyn til relationerne mellem de stater, der er parter i EØS-aftalen, er identiske med de regler, der i fællesskabsretten gælder for relationerne mellem medlemsstaterne, og at de således skal fortolkes ensartet inden for medlemsstaterne. Det ville være i strid med dette mål om ensartet anvendelse af bestemmelserne om de frie kapitalbevægelser i

EØS, hvis en stat som Østrig, der er part i aftalen, efter sin tiltrædelse af Den Europæiske Union under henvisning til artikel 57 EF kan opretholde en lovgivning, der begrænser denne frihed med hensyn til en anden stat, der er part i aftalen. Det følger heraf, at ordninger, hvorefter handel med land- og skovbrugsarealer er undergivet begrænsninger fra forvaltningsmyndighedernes side ved transaktioner mellem statsborgere i stater, der er parter i EØS-aftalen, skal vurderes i henhold til aftalens artikel 40 og bilag XII, hvilke bestemmelser har samme retlige indhold som de hovedsageligt identiske bestemmelser i artikel 56 EF.

Hvad angår spørgsmålet om, hvorvidt bestemmelserne om de frie kapitalbevægelser er til hinder for en procedure for forudgående tilladelse for sådanne erhvervelser, bemærkede Domstolen, at en sådan procedure kan tillades, hvis den forfølger almene hensyn på en ikke-diskriminerende måde og er proportional. For det første er det ikke godtgjort, at der foreligger forskelsbehandling. For det andet forfølger de omhandlede nationale foranstaltninger almene hensyn – opretholdelse af et landbrugserhverv, opretholdelse af en fordeling af ejendomsretten til jordarealer, der giver mulighed for udvikling af levedygtige bedrifter og en harmonisk vedligeholdelse af området og landskaberne, samt fremme af en fornuftig anvendelse af de ledige arealer er hensyn, der svarer til formålene med den fælles landbrugspolitik – der kan begrunde restriktioner for de frie kapitalbevægelser. Hvad for det tredje angår proportionalitetsbetingelsen kan princippet om en forudgående tilladelsesordning ikke anfægtes, for så vidt som det har til formål at sikre opretholdelsen af landbrugsformålet med arealerne, samt at arealerne vedvarende drives under tilfredsstillende vilkår. Betingelsen om, at erhververen selv skal dyrke arealet i forbindelse med en bedrift, hvorpå han også har sin bopæl, går imidlertid ud over, hvad der er nødvendigt for at nå målene begrundet i almene hensyn, og måtte i dette omfang anses for uforenelig med de frie kapitalbevægelser.

11. På området for *transport* skal nævnes sagen *Østrig mod Rådet* (dom af 11.9.2003, sag C-445/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) om økopointsystemet angående transitkørsel gennem Østrig .

Indledningsvis fastslog Domstolen, at bestemmelserne i forordning nr. 2012/2000 ⁴⁰, der permanent indfører princippet om spredning af reduktionen af økopoint over flere år, er uforenelig med bilag 5, punkt 3, til protokol nr. 9 til tiltrædelsesakten for Østrig, der bestemmer, at ved en reduktion fastsættes antallet af økopoint for det »følgende år«. Domstolen bemærkede nemlig, at »protokoller og bilag til en tiltrædelsesakt er primærretlige regler, som kun – medmindre tiltrædelsesakten bestemmer andet – kan

⁴⁰

Rådets forordning (EF) nr. 2012/2000 af 21.9.2000 om ændring af bilag 4 til protokol nr. 9 til tiltrædelsesakten af 1994 og forordning (EF) nr. 3298/94 for så vidt angår økopointsystemet angående transitkørsel gennem østrigsk territorium (EFT L 241, s. 18).

suspenderes, ændres eller ophæves efter de fremgangsmåder, der er fastsat i de oprindelige traktater» (præmis 62).

Hvad angår bestemmelserne i samme forordning, der fastsætter spredningen af reduktionen af økopoint over årene 2000 til 2003 som følge af, at den i artikel 11 i protokollen til tiltrædelsesakten for Østrig fastsatte tærskel blev overskredet i 1999, fastslog Domstolen, at Rådet, der stod over for en situation, der var opstået ved, at de nationale kompetente myndigheder for sent havde fremsendt troværdige statistiske data, var berettiget til at sprede reduktionen af økopoint ud over slutningen af året, der efterfulgt året, hvori en sådan overskridelse blev fastslået, eftersom anvendelsen af reduktionen af økopoint udelukkende med hensyn til de resterende måneder i modsat fald ville have haft den uforholdsmæssige virkning, der ville være i strid med fællesskabsrettens grundlæggende principper, at standse praktisk al vejgodstransport i transit gennem Østrig. Domstolen fastslog imidlertid, at en spredning over flere år er i strid med protokollen. Ifølge Domstolen er forordningens bestemmelser, der fastsætter en fordeling af økopoint mellem medlemsstater, ligeledes ugyldige.

For så vidt angår beregningsmetoden for reduktionen af økopoint, der er anvendt i den anfægtede forordning, og som tager udgangspunkt i det faktiske NO_x-emissionsniveau pr. lastbil uden at tage de »illegale ture« i betragtning, fastslog Domstolen, at denne beregningsmetode er i overensstemmelse med både ordlyden af og ånden bag protokol nr. 9 til tiltrædelsesakten for Østrig. Protokollen omhandler nemlig den gennemsnitlige NO_x-emissionsværdi for lastvogne og ikke en fiktiv beregning af antallet af økopoint. Derimod fastslog Domstolen, at en beregning, der i praksis består i at dividere det samlede antal anvendte økopoint med det samlede antal registrerede ture ikke er i overensstemmelse med denne protokols bilag 5, punkt 2 og 3, når det samlede antal af anvendte økopoint ikke tager hensyn til ture, hvor transportøren burde have anvendt økopoint, men ikke gjorde det (de såkaldte »illegale« ture), mens disse »illegale« ture er omfattet af de samlede antal udførte ture. Under alle omstændigheder fastslog Domstolen, at virkningerne af forordningens bestemmelser skulle erklæres for bestående.

12. På området for Fællesskabets *konkurrenceregler* fortjener to kategorier af sager omtale: Den første vedrører de regler, der gælder for virksomhederne (12.1), og den anden vedrører statsstøtte (12.2).

12.1. For så vidt angår den første sagskategori skal fire domme fremhæves.

12.1.1. I sagen *Consortio Industrie Fiammiferi* (dom af 9.9.2002, sag C-198/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) skulle Domstolen tage stilling til rækkevidden af artikel 81 EF i sager om virksomhedsadfærd, som er i strid med bestemmelsens stk. 1, og som er pålagt ved eller begunstiges af en national lovgivning, der legitimerer eller forstærker virkningerne af denne adfærd, navnlig med henblik på prisfastsættelse og markedsopdeling.

Domstolen fandt, at en national konkurrencemyndighed, som bl.a. har fået til opgave at kontrollere, at artikel 81 EF overholdes, i tilfælde af sådan adfærd er forpligtet til at undlade at anvende den nationale lovgivning. Når denne bestemmelse, sammenholdt med artikel 10 EF, pålægger medlemsstaterne en undladelsesforpligtelse, ville den effektive virkning af Fællesskabets konkurrenceregler mindskes, såfremt konkurrencemyndigheden inden for rammerne af en undersøgelse af virksomheders adfærd i forhold til artikel 81 EF ikke kunne fastslå, at en national lov tilsidesætter artikel 10 EF, sammenholdt med artikel 81 EF, og såfremt den ikke, som konsekvens heraf, undlod at anvende denne lov.

Denne forpligtelse for den nationale konkurrencemyndighed til at undlade at anvende en konkurrencebegrænsende lov kan dog ikke uden at tilsidesætte det almindelige fællesskabsretlige retssikkerhedsprincip medføre, at de berørte virksomheder pålægges sanktioner af strafferetlig eller administrativ karakter for en tidligere adfærd, når denne adfærd var pålagt ved loven. Det følger heraf, at konkurrencemyndigheden ikke kan pålægge de berørte virksomheder sanktioner for tidligere adfærd, når denne adfærd var pålagt ved den nationale lovgivning, men at den kan pålægge dem sanktioner for deres adfærd i tiden efter beslutningen om, at der foreligger en tilsidesættelse af artikel 81 EF, når denne beslutning er blevet endelig i forhold til virksomhederne.

Domstolen understregede endelig, at den nationale konkurrencemyndighed under alle omstændigheder kan pålægge de berørte virksomheder sanktioner for deres tidligere adfærd, når denne adfærd blot blev gjort lettere eller tilskyndet af den nationale lovgivning, hvorved der dog skal tages hensyn til det særlige indhold af den lovgivning, på grundlag af hvilken virksomhederne handlede. Når sanktionsniveauet i denne forbindelse skal fastsættes, skal de berørte virksomheders adfærd vurderes i lyset af den formildende omstændighed, som den nationale lovgivning udgør.

12.1.2. I sagen *Volkswagen mod Kommissionen* (dom af 18.9.2003, sag C-338/00 P, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) forkastede Domstolen Volkswagen-koncernens appel af Rettens dom af 6. juli 2000 (sag T-62/98, Sml. II, s. 2707), hvorved Kommissionen delvist var blevet frifundet for påstanden om annullation af dens beslutning om at pålægge en bøde for tilsidesættelse af artikel 81 EF. I sin dom i appelsagen fastslår Domstolen, i overensstemmelse med *Bayerische Motorenwerke-dommen* (dom af 24.10.1995, sag C-70/93, Sml. I, s. 3439), at en foranstaltning, der har til formål at opdele markedet mellem medlemsstater, ikke kan være omfattet af bestemmelserne i forordning nr. 123/85⁴¹ om de forpligtelser, som forhandleren lovligt kan påtage sig som led i en forhandleraftale. Selv om denne forordning giver

⁴¹ Kommissionens forordning (EØF) nr. 123/85 af 12.12.1984 om anvendelse af traktatens artikel [81], stk. 3, på kategorier af salgs- og serviceaftaler vedrørende motorkøretøjer (EFT L 15, s. 6), med virkning fra den 1.10.1995 erstattet af Kommissionens forordning (EF) nr. 1475/95 af 28.6.1995 (EFT L 145, s. 25).

automobilfabrikanterne vide muligheder for at beskytte deres salgsnet, tillader den dem ikke at træffe foranstaltninger, der bidrager til at opdele markederne.

Domstolen fandt endvidere, at Retten havde foretaget en korrekt anvendelse af retspraksis (jf. bl.a. dommene i sagerne *Bayerische Motorenwerke*, nævnt ovenfor, og *Ford*, dom af 17.9.1985, forenede sager 25/84 og 26/84, Sml. s. 2725), hvorefter en opfordring fra en motorkøretøjsfabrikant til dennes autoriserede forhandlere ikke er en ensidig handling, der falder uden for anvendelsesområdet for artikel 81, stk. 1, EF, men en aftale i denne bestemmelses forstand, såfremt den er et led i en helhed af faste forretningsforbindelser, der er reguleret ved en på forhånd truffet generel aftale. En motorkøretøjsfabrikants iværksættelse af en kontingenteringsstrategi for forsyningen af de italienske forhandlere med det formål at begrænse reeksport er ikke en ensidig handling, men en aftale i bestemmelsens forstand, når motorkøretøjsfabrikanten med håndhævelsen af denne politik for øje anvender bestemmelserne i forhandleraftalen, herunder bestemmelsen om mulighed for at begrænse leverancerne til forhandlerne, og dermed påvirker disses kommercielle adfærd.

12.1.3. I sagen *Schlüssolverlag J.S. Moser m.fl. mod Kommissionen* (dom af 25.9.2003, sag C-170/02 P, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) var der iværksat appel til Domstolen af Rettens kendelse af 11. marts 2002 (sag T-3/02, Sml. II, s. 1473), hvori Retten havde afvist en påstand om, at det blev fastslået, at Kommissionen havde udvist retsstridig passivitet, idet den havde undladt at vedtage en beslutning om, hvorvidt en fusion var forenelig med fællesmarkedet.

Domstolen understregede for det første, at Kommissionen ikke kan nægte at tage hensyn til klager fra virksomheder, der ikke deltager i en fusion af eventuel fællesskabsdimension. Gennemførelsen af en sådan fusion af virksomheder, som konkurrerer med klagerne, vil nemlig kunne påvirke klagernes stilling umiddelbart på det eller de berørte marked(er). Domstolen fandt i øvrigt ikke, at Kommissionen med føje kan påstå, at den ikke har pligt til at tage stilling til det principielle spørgsmål om dens kompetence som kontrolmyndighed, når den i medfør af artikel 21 i forordning nr. 4064/89⁴², bortset fra Domstolens prøvelsesret, har enekompetence til at træffe afgørelser efter denne forordning. Hvis Kommissionen efter at være blevet anmodet herom af en udenforstående virksomhed kunne nægte at udtale sig formelt om spørgsmålet, hvorvidt en fusion, som ikke er blevet anmeldt, falder inden for forordningens anvendelsesområde, ville den gøre det umuligt for disse virksomheder at drage fordel af de processuelle garantier, som fællesskabslovgivningen giver dem adgang til. Samtidig ville Kommissionen berøve sig selv en mulighed for at efterprøve, om de virksomheder, der deltager i en fusion af fællesskabsdimension, faktisk overholder deres anmeldelsespligt. Endvidere ville de klagende virksomheder ikke

⁴² Rådets forordning (EØF) nr. 4064/89 af 21.12.1989 om kontrol med fusioner og virksomhedsovertagelser (EFT L 395, s. 1, berigtiget i EFT 1990 L 257, s.13).

igennem et annullationssøgsmål kunne anfægte en beslutning fra Kommissionen om ikke at handle, selv om denne kan påføre dem skade. Endelig bemærkede Domstolen, at der ikke er noget, som begrundet, at Kommissionen på dette område fritages fra pligten til af hensyn til god forvaltningsskik at gennemføre en omhyggelig og upartisk undersøgelse af de klager, den har modtaget. Det forhold, at klagerne ikke i medfør af forordning nr. 4064/89 har krav på, at deres klage behandles på samme måde som klager, der falder inden for anvendelsesområdet for forordning nr. 17⁴³, medfører ikke, at Kommissionen er fritaget for at foretage en undersøgelse af sin kompetence og at drage konsekvenserne heraf, og undtager ikke Kommissionen fra pligten til at give en begrundet besvarelse af en klage, som netop går ud på, at den har miskendt sin kompetence.

Domstolens fastslog for det andet, at der i den konkrete sag på det tidspunkt, hvor de sagsøgende selskaber indgav en klage til Kommissionen, var forløbet næsten fire måneder efter den nationale myndigheds beslutning om at tillade gennemførelsen af fusionen. Den understregede, at kravene om retssikkerhed og kontinuitet i Fællesskabets handlinger, som ligger til grund for artikel 230, stk. 5, EF såvel som for artikel 4 og 6 samt artikel 10, stk. 1, 3 og 6, i forordning nr. 4064/89, ville blive tilsidesat, såfremt Kommissionen i medfør af artikel 232, stk. 2, EF kunne opfordres til at udtale sig om en ikke anmeldt fusions forenelighed med fællesmarkedet efter udløbet af en rimelig frist. Virksomhederne kunne således få Kommissionen til at rejse tvivl om en beslutning, som de kompetente nationale myndigheder havde truffet vedrørende en fusion, herunder i situationer, hvor retsmidlerne i den pågældende medlemsstat er udtømte. Domstolen konkluderede herefter, at en frist på fire måneder efter det tidspunkt, hvor den kompetente nationale myndighed har truffet beslutning om gennemførelse af fusionen, ikke kunne anses for at være rimelig. Det af appellanterne anlagte passivitetssøgsmål skulle således afvises, og appellen blev forkastet.

12.1.4. I sagen *Connect Austria Gesellschaft für Telekommunikation m.fl.* (dom af 22.5.2003, sag C-462/99, Sml. I, s. 5197) var to præjudicielle spørgsmål blevet rejst under en sag mellem et østrigsk telekommunikationsselskab og den nationale myndighed, som har kompetence med hensyn til udstedelse af tilladelser til udførelse af telekommunikationsydelser. Sagen vedrørte tildelingen til en offentlig virksomhed, som allerede var indehaver af en licens til levering af digitale mobilkommunikationstjenester inden for et frekvensområde, af yderligere frekvenser inden for et andet område uden opkrævning af en særskilt afgift herfor.

Domstolen tog først stilling til et spørgsmål om fortolkning af artikel 5a, stk. 3, i direktiv 90/387⁴⁴ om oprettelse af det indre marked for teletjenester ved gennemførelse af

⁴³ Rådets forordning nr. 17 af 6.2.1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i traktatens artikler [81] og [82] (EFT 1959-1962, s. 81).

⁴⁴ Rådets direktiv 90/387/EØF af 28.6.1990 om oprettelse af det indre marked for teletjenester ved gennemførelse af tilrådgighedsstillelse af åbne net ONP (Open Network

tilrådighedsstillelse af åbne net ONP (Open Network Provision – tilrådighedsstillelse af åbne net). Det bestemmes heri, at medlemsstaterne sørger for, at parter, som en afgørelse fra den nationale myndighed, der har kompetence med hensyn til udstedelse af tilladelser til udførelse af telekommunikationsydelser, får virkning for, har mulighed for at indklage afgørelsen til en uafhængig myndighed på nationalt plan. Imidlertid følger det af en bestemmelse i den østrigske grundlov, at sager, der anlægges til prøvelse af lovligheden af afgørelser truffet af Telekom-Control-Kommission, den østrigske kompetente myndighed, ikke kan antages til realitetsbehandling, fordi dette ikke udtrykkeligt er fastsat i den nævnte bestemmelse.

Domstolen fastslog, at kravet om en fortolkning af national ret, der er i overensstemmelse med direktiv 90/387, og kravet om en effektiv beskyttelse af borgernes rettigheder indebærer, at de nationale retsinstanser efterprøver, om de relevante bestemmelser i national ret giver borgerne en klageadgang hvad angår afgørelser truffet af den nationale myndighed, der opfylder kriterierne i direktivets artikel 5a, stk. 3. Hvis en anvendelse af national ret i overensstemmelse med kravene i denne bestemmelse ikke er mulig, er en national domstol, som ville være kompetent til at behandle sager om afgørelser truffet af den nationale myndighed, hvis den ikke havde været forhindret heri som følge af en bestemmelse i national ret, der udtrykkeligt udelukker dens kompetence, i overensstemmelse med disse krav forpligtet til at undlade at anvende denne bestemmelse.

Domstolen besvarede endelig spørgsmålet, om artikel 82 EF og artikel 86, stk. 1, EF, artikel 2, stk. 3 og 4, i direktiv 96/2/EF ⁴⁵ samt artikel 9, stk. 2, og artikel 11, stk. 2, i direktiv 97/13/EF ⁴⁶ skal fortolkes således, at de er til hinder for en national lovgivning, hvorefter der kan tildeles yderligere frekvenser inden for et frekvensområde til en offentlig virksomhed med en dominerende stilling, der allerede er indehaver af en licens til levering af disse teletjenesteydelser inden for et andet frekvensområde, uden at der opkræves en særskilt afgift herfor, mens en ny operatør på det omhandlede marked har måttet betale en afgift for erhvervelse af en licens til levering af tjenesteydelser inden for det førstnævnte frekvensområde. Domstolen besvarede dette spørgsmål bekræftende.

Domstolen fandt imidlertid ikke, at de nævnte bestemmelser var til hinder for en sådan national lovgivning, hvis den afgift for licensen, der er opkrævet hos den offentlige

Provision – tilrådighedsstillelse af åbne net) (EFT L 192, s. 1), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/51/EF af 6.10.1997 (EFT L 295, s. 23).

⁴⁵ Kommissionens direktiv 96/2/EF af 16.1.1996 om ændring af direktiv 90/388/EØF for så vidt angår mobil- og personkommunikation (EFT L 20, s. 59).

⁴⁶ Europa-Parlamentets og Rådets Direktiv 97/13/EF af 10.4.1997 om ensartede principper for generelle tilladelser og individuelle tilladelser for teletjenester (EFT L 117, s. 15).

virksomhed med en dominerende stilling, og som uden yderligere betaling omfatter den senere tildeling af yderligere frekvenser, i økonomisk henseende svarer til den afgift, der er pålagt den nye operatør. Hvad nærmere bestemt angår artikel 2, stk. 3 og 4, i direktiv 96/2/EF understregede Domstolen, at denne bestemmelse ikke er til hinder for en lovgivning, som gør det muligt, når der er forløbet en periode på mindst tre år fra tildelingen af DCS 1800-licensen, eller inden udløbet af den nævnte periode, i begrænset omfang at tildele yderligere frekvenser, når kapaciteten til at betjene flere kunder hos den offentlige virksomhed, som er indehaver af en GSM 900-licens, er udnyttet fuldt ved anvendelse af alle økonomisk forsvarlige tekniske muligheder.

12.2. For så vidt angår *statsstøtte* skal fire sager nævnes.

12.2.1. For det første sagen *Chronopost, La Poste og Den Franske Republik* (dom af 3.7.2003, forenede sager C-83/01 P og C-94/01 P, Sml. I, s. 7018), som fulgte en sag anlagt af en fagforening, der omfatter virksomheder, der driver kurértjeneste, til prøvelse af en beslutning fra Kommissionen, som bestemte, at den logistiske og forretningsmæssige bistand, som La Poste ydede et privatretligt selskab, der var overladt driften af La Postes kurértjeneste, ikke udgjorde statsstøtte. Ved dom af 14. december 2002 (sag T-613/94, *Ufex m.fl.* Sml. II, s. 4055) annullerede Retten denne beslutning med den begrundelse, at Kommissionen skulle have undersøgt, om La Postes fulde omkostninger ved ydelse af logistisk og forretningsmæssig bistand svarede til de faktorer, som en virksomhed, der opererer på normale markedsvilkår, skulle have taget i betragtning ved fastsættelse af betalingen for de ydede tjenester.

Domstolen fandt ved afgørelse af appelsagen, at Rettens vurdering ikke tager højde for, at en virksomhed som La Poste befinder sig i en situation, som er væsentlig anderledes end den, som en privat virksomhed, der driver virksomhed under normale markedsvilkår, befinder sig i. La Poste har således skullet skaffe sig infrastruktur og de vigtigste midler, der gjorde det muligt for virksomheden at levere tjenesteydelser af almindelig økonomisk interesse, i den forstand, hvori begrebet anvendes i artikel 86 EF, herunder i tyndt befolkede områder, hvori taksterne ikke dækker de omkostninger, der er forbundet med leveringen af de pågældende ydelser. Oprettelsen og vedligeholdelsen af dette net følger ikke en rent forretningsmæssig logik. Domstolen bemærkede endvidere, at ydelsen af logistisk og forretningsmæssig bistand uløseligt er forbundet med dette net, eftersom den netop består i tilrådighedsstillelse af dette net, som ikke har sit lige på markedet.

Domstolen konkluderede derfor, at da det ikke var muligt at sammenligne La Postes situation med den situation, som en privat koncern på et ikke-monopoliseret område befinder sig i, skulle de »sædvanlige markedsbetingelser«, som nødvendigvis er hypotetiske, og hvorefter det vurderes, om en offentlig virksomheds ydelse af logistisk og forretningsmæssig bistand til et datterselskab kan udgøre statsstøtte, bedømmes i forhold til de tilgængelige objektive oplysninger, der kan efterprøves. De omkostninger, virksomheden har afholdt i forbindelse med ydelse af denne bistand, kan udgøre

sådanne objektive oplysninger, der kan efterprøves. På denne baggrund kan det udelukkes, at datterselskabet er tildelt statsstøtte, hvis det for det første godtgøres, at det krævede vederlag dækker alle de variable yderligere omkostninger, der følger af ydelsen af bistanden og et passende tilskud til de faste omkostninger, der følger af anvendelsen af postnettet samt en passende egenkapitalforrentning, for så vidt som omkostningerne er knyttet til datterselskabets konkurrencemæssige aktiviteter, og hvis der for det andet ikke er noget, der tyder på, at disse faktorer er undervurderet eller vilkårligt fastsat.

12.2.2. *Sagen Altmark Trans og Regierungspräsidium Magdeburg* (dom af 24.7.2003, sag C-280/00, Sml. I, s. 7810) vedrørte spørgsmålet om, hvorvidt offentlige tilskud, som havde til formål at muliggøre virksomhed med rutetransport i byer, forstæder eller regioner, skulle betragtes som statsstøtte. Først vurderede Domstolen betingelsen om, at støtten skal kunne påvirke samhandelen mellem medlemsstater, og understregede, at denne betingelse ikke afhænger af, om de leverede transportydelser er lokale eller regionale eller af størrelsen af det omhandlede aktivitetsområde. Derefter understregede Domstolen, idet den henviste til sin praksis, hvorefter en fordel for den støttemodtagende virksomhed, som den ikke ville have opnået under sædvanlige markedsbetingelser, betragtes som statsstøtte, at offentlige tilskud ikke falder ind under denne bestemmelse, for så vidt som sådanne tilskud skal anses for at være en kompensation, der er et vederlag for de af de begunstigede virksomheder leverede ydelser til opfyldelse af forpligtelser til offentlig tjeneste. Domstolen opstillede fire betingelser, som skulle være opfyldt, for at der kunne være tale om en sådan kompensation. For det første skal den begunstigede virksomhed faktisk være blevet pålagt at opfylde forpligtelser til offentlig tjeneste, og disse forpligtelser skal være klart defineret. For det andet skal de kriterier, der er grundlaget for beregningen af kompensationen, være blevet fastlagt på forhånd på en objektiv og gennemsigtig måde. For det tredje må kompensationen ikke overstige, hvad der er nødvendigt for helt eller delvis at dække de udgifter, der er afholdt ved opfyldelsen af forpligtelserne til offentlig tjeneste, idet der skal tages hensyn til de hermed forbundne indtægter og til en rimelig fortjeneste ved opfyldelsen af forpligtelserne. For det fjerde skal størrelsen af den nødvendige kompensation, når udvælgelsen af den virksomhed, der skal overdrages en forpligtelse til offentlig tjeneste, i et konkret tilfælde ikke gennemføres inden for rammerne af en procedure for tildeling af offentlige kontrakter, fastlægges på grundlag af en analyse af de omkostninger, som en gennemsnitsvirksomhed, der er veldrevet og tilstrækkeligt udstyret med transportmidler til at kunne opfylde de stillede krav til den offentlige tjeneste, ville have ved at gennemføre forpligtelserne, idet der skal tages hensyn til de hermed forbundne indtægter og til en rimelig fortjeneste ved opfyldelsen af forpligtelserne.

12.2.3. I de forenede sager *van Calster og Cleeren* og *Openbaar Slachthuis* (dom af 21.10.2003, forenede sager C-261/01 og C-262/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) tog Domstolen stilling til en række præjudicielle spørgsmål vedrørende en støtteforanstaltning, hvorved der indføres en bidragsordning, der er en integrerende del af denne, og som specielt og udelukkende har til formål at finansiere støtten.

Domstolen understregede indledningsvis, at en statsstøtte i egentlig forstand kan tænkes ikke at ændre samhandelen mellem staterne væsentligt og derfor være tilladelig, men kan blive udsat for, at dens forstyrrende virkning forøges gennem en finansieringsmåde, der gør hele ordningen uforenelig med et enhedsmarked og den fælles interesse. Domstolen bemærkede videre, at når en afgift, der specielt har til formål at finansiere en støtte, viser sig at være i strid med andre bestemmelser i traktaten, f.eks. med artikel 23 EF og 25 EF eller med artikel 90 EF, kan Kommissionen ikke erklære den støtteordning, som afgiften er en del af, for forenelig med det fælles marked. Det følger heraf, at en støttes finansieringsmåde kan gøre hele den støtteordning, som den skal finansiere, uforenelig med det fælles marked. Følgelig kan undersøgelsen af en støtte ikke ske uafhængigt af virkningerne af metoden til støttens finansiering, og medlemsstaten er i sådanne tilfælde derfor forpligtet til ikke blot at anmelde selve den påtænkte støtte, men også støttens finansieringsmåde.

Det følger heraf, at når en støtteforanstaltning, hvis finansieringsmåde er en integrerende del, gennemføres under tilsidesættelse af anmeldelsesforpligtelsen, er de nationale domstole forpligtet til at drage samtlige konsekvenser heraf i overensstemmelse med deres nationale retssystem, hvad angår såvel gyldigheden af de retsakter, som gennemfører de omtvistede støtteforanstaltninger, som tilbagesøgningen af den pågældende støtte, og således som udgangspunkt forpligtede til at træffe afgørelse om, at de afgifter eller bidrag, der specielt opkræves for at finansiere denne støtte, skal tilbagebetales.

12.2.4. *Sagen Den Italienske Republik og SIM 2 Multimedia SpA mod Kommissionen* (dom af 8.5.2003, forenede sager C-328/99 og C-399/00, Sml. I, s. 4035) vedrørte for det første et selskab, Seleco, som drev virksomhed på markedet for elektroniske forbrugsvarer, og som bl.a. var ejet af Friulia, et finansieringsselskab, der helt kontrolleredes af regionen Friuli-Venezia-Giulia, og Ristrutturazione Elettronica SpA (herefter »REL«), et selskab, som kontrolleredes af det italienske ministerium for industri, handel og håndværk, og for det andet vedrørte sagen selskabet Multimedia, som var oprettet af Seleco.

Det første problem, som Domstolen tog stilling til, var spørgsmålet om, hvorvidt Friulias og REL's foranstaltninger i forbindelse med tilførsel af ny kapital til Seleco skulle betragtes som statsstøtte.

Domstolen tog indledningsvis stilling til, hvorvidt Friulias transaktioner skulle anses for at være udført ved hjælp af statsmidler, og understregede, at de økonomiske midler i et privatretligt selskab som Friulia, der for 87%'s vedkommende indehaves af en offentlig institution som den omhandlede region, kan anses for at være statsmidler som omhandlet i artikel 87, stk. 1, EF. Den omstændighed, at den offentligretlige institution har grebet ind med egne midler, er herved uden betydning, idet det er tilstrækkeligt til, at disse kan anses for statsmidler, at de til stadighed er under de offentlige

myndigheders kontrol og dermed står til rådighed for de kompetente offentlige myndigheder.

Domstolen bemærkede herefter, at idet det fremgår af princippet om ligebehandling af offentlige og private virksomheder, at den kapital, som staten direkte eller indirekte indskyder i en virksomhed på vilkår, der svarer til normale markedsvilkår, ikke kan anses for statsstøtte, skal der foretages en vurdering af, om en privat investor af en størrelse, der kan sammenlignes med organer, som forestår forvaltningen af den offentlige sektor, under tilsvarende omstændigheder kunne tænkes at ville have indskudt en kapital af den omhandlede størrelse, navnlig under hensyn til de oplysninger, som var tilgængelige, og den forventede udvikling på datoen for kapitalindskuddet. Da der herved er tale om en kompliceret økonomisk bedømmelse, begrænsede Domstolen sin prøvelse til en kontrol af, om procedure- og begrundelsesforskrifterne var overholdt, om de faktiske omstændigheder, på grundlag af hvilke det anfægtede valg var foretaget, var materielt rigtige, samt til, om der forelå en åbenbar fejl ved vurderingen af de nævnte faktiske omstændigheder, eller om der var begået magtfordrejning, og konkluderede i den omhandlede sag, at Kommissionen med rette kunne antage, at REL's og Friulias indgreb under tilførslen af ny kapital til Seleco var statsstøtte.

Det andet problem, som tiltrak Domstolens opmærksomhed, var Multimédias tilbagebetaling af statsstøtte. Der opstod et spørgsmål om, hvorvidt Multimedia ligeledes burde anses for at have været støttemodtager. Seleco havde oprettet selskabet, samlet sine mest lønsomme aktiviteter heri og var blevet ene-ejer. Efterfølgende solgte Seleco to tredjedele af sine aktier i Multimedia, mens den resterende tredjedel af aktierne blev overført til et privatretligt selskab på en tvangsauktion som led i afviklingen af Seleco.

Domstolen bemærkede indledningsvis, at den mulighed, som et selskab i økonomiske vanskeligheder har for at træffe foranstaltninger til sanering af virksomheden, ikke på forhånd kan udelukkes under henvisning til krav om tilbagesøgning af støtte, der er uforenelig med det fælles marked. Hvis det imidlertid uden videre blev tilladt en virksomhed, der befinder sig i vanskeligheder og står umiddelbart over for at blive erklæret konkurs, under en formel undersøgelse af støtte, som vedrører den individuelt, at oprette et datterselskab, til hvilket det dernæst, før undersøgelsen afsluttes, overfører de mest rentable aktiver fra sin produktion, ville det betyde, at ethvert selskab fik mulighed for at unddrage moderselskabets formue disse aktiver ved tilbagesøgningen af støtte, hvilket skaber risiko for, at tilbagesøgningen af støtten bliver helt eller delvis virkningsløs. For at undgå, at beslutningen om tilbagesøgning af støtten bliver forgæves, og forvridningen af markedet fortsætter, kan Kommissionen desuden blive nødt til at kræve, at tilbagesøgningen ikke begrænses til den oprindelige virksomhed, men udvides til at omfatte den virksomhed, der viderefører den oprindelige virksomheds aktivitet under anvendelse af de overførte produktionsmidler, såfremt visse forhold i forbindelse med overførslen gør det muligt at fastslå, at der er en økonomisk sammenhæng mellem de to virksomheder.

Domstolen fandt i den omhandlede sag imidlertid, at begrundelsen for den anfægtede beslutning var utilstrækkelig med hensyn til artikel 253 EF, navnlig hvad angår det anførte om, at den omstændighed angiveligt er uden betydning, at aktierne i Multimedia blev købt til en pris, som synes at være markedsprisen, da dette punkt ligeledes skulle tages i betragtning i det foreliggende tilfælde. Domstolen bemærkede, at Kommissionen i denne begrundelse på ingen måde har udtalt sig om prisen for overførslen, skønt den selv har nævnt denne omstændighed i den anfægtede beslutning som en af de omstændigheder, der skulle tages i betragtning. Kommissionen har blot anført, at prisen for overdragelsen af multimedieafdelingen er påvirket og dikteret af risikoen for parterne for at udsætte sig for en procedure i henhold til artikel 88, stk. 2, EF, og på længere sigt at måtte tilbagebetale støtte, der blev fundet ulovlig, men Kommissionen har ikke ført noget konkret bevis, hvoraf det kan udledes, at den edsvorne sagkyndige har taget en sådan risiko i betragtning, da han anslog multimedieafdelingens værdi. Domstolen bemærkede som besvarelse på Kommissionens udtalelse om, at salgsprisens størrelse ikke var relevant i dette tilfælde, da der var tale om en transaktion vedrørende aktier, at skønt det er korrekt, at en aktionærs salg til en tredjemand af aktier i et selskab, der modtager ulovlig støtte, ikke har indflydelse på forpligtelsen til tilbagesøgning, var den foreliggende situation forskellig fra dette tilfælde. Der var nemlig tale om salg af Multimedia-aktier foretaget af Seleco, som havde oprettet dette selskab, og hvis formue blev begunstiget af aktiernes salgspris. Det kunne derfor ikke udelukkes, at Seleco havde beholdt fordelene af den modtagne støtte ved salget af sine aktier til markedsprisen. Domstolen annullerede derfor Kommissionens beslutning på dette punkt.

13. På området vedrørende *handelsmæssige beskyttelsesforanstaltninger* skal fremhæves to domme (13.1 og 13.2).

13.1. *Eurocoton*-sagen (dom af 30.9.2003, sag C-76/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) vedrørte en appel iværksat til prøvelse af Rettens afgørelse af 29. november 2000 (sag T-213/97, Sml. II, s. 3727), der afviste et søgsmål om annullation af en »beslutning« truffet af Rådet for Den Europæiske Unions om ikke at vedtage et forslag til forordning fra Kommissionen om indførelse af en endelig antidumpingtold på importen af ubleget stof af bomuld med oprindelse i bestemte tredjelande.

Indledningsvis undersøgte Domstolen, hvorvidt den pågældende retsakt var anfægtelig, og fandt, at den manglende vedtagelse af et af Kommissionen fremsat forslag til forordning om indførelse af en endelig antidumpingtold, sammenholdt med udløbet af femten månedersfristen fastsat i artikel 6, stk. 9, i antidumpinggrundforordningen nr. 384/96⁴⁷, der definitivt fastlagde Rådets synspunkt under den sidste etape af antidumpingproceduren, har alle de kendetegn, der er

⁴⁷ Rådets forordning (EF) nr. 384/96 af 22.12.1995 om beskyttelse mod dumpingimport fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab (EFT L 56, s. 56).

karakteristiske for en retsakt, der kan anfægtes i medfør af artikel 230 EF, idet den har affødt bindende retsvirkninger, der kan berøre interesserne for de berørte virksomheder, der på EF-erhvervsgrenens vegne havde indgivet den klage, der gav anledning til antidumpingundersøgelsen. Af disse grunde ophævede Domstolen Rettens dom.

Herefter undersøgte Domstolen, hvorvidt begrundelsespligten var blevet tilsidesat af Rådet, der ikke havde angivet grundene til, at forslaget var blevet afvist. Domstolen fandt, at da »[Rådet] træffer [...] afgørelse om indførelse af en endelig antidumpingtold« i henhold til artikel 9, stk. 4, i artikel 2, stk. 1, første og tredje afsnit, i forordning nr. 384/96, når det af den endelige konstatering af de faktiske omstændigheder fremgår, at der finder dumping sted og forvoldes skade som følge heraf, og det af hensyn til beskyttelsen af Fællesskabets interesser er påkrævet at gribe ind i henhold til denne forordnings artikel 21, kræver begrundelsespligten, at det af den retsakt, hvormed Rådet beslutter ikke at vedtage et forslag til forordning om indførelse af en endelig antidumpingtold, klart og utvetydigt fremgår, at der ikke finder dumping sted eller forvoldes skade som følge heraf, og at det heller ikke af hensyn til beskyttelsen af Fællesskabet interesser er påkrævet at gribe ind. Som følge heraf annullerede Domstolen Rådets beslutning.

13.2. *Sagen Petrotub og Republica mod Rådet* (dom af 9.1.2003, sag C-76/00 P, Sml. I, s. 79) vedrørte en appel med påstand om ophævelse af Rettens dom af 15. december 1998 (forenede sager T-33/98 og T-34/98, Sml. II, s. 3837), hvorved Retten ikke gav to selskaber etableret i Rumænien medhold i en påstand om annullation af Rådets forordning (EF) nr. 2320/97 af 17. november 1997 om indførelse af endelig antidumpingtold på importen af visse sømløse rør af jern eller ulegeret stål med oprindelse i bl.a. Rumænien ⁴⁸.

Petrotub gjorde indledningsvis gældende, at Retten havde begået en retlig fejl, idet den fastslog, at begrundelsespligten var overholdt, skønt den anfægtede forordning ikke indeholdt nogen forklaring på, hvorfor Rådet for at fastslå dumpingmargenen havde anvendt den asymmetriske metode i stedet for den anden symmetriske metode.

Domstolen gav Petrotub medhold, idet den understregede, dels at det fremgår af ordlyden af artikel 2, stk. 11, i antidumpinggrundforordningen nr. 384/96 ⁴⁹, at den

⁴⁸ Rådets forordning (EF) nr. 2320/97 af 17.11.1997 om indførelse af endelig antidumpingtold på importen af visse sømløse rør af jern eller ulegeret stål med oprindelse i Ungarn, Polen, Rusland, Tjekkiet, Rumænien og Slovakiet, om ophævelse af forordning (EØF) nr. 1189/93 og om afslutning af proceduren vedrørende import af den pågældende vare med oprindelse i Kroatien (EFT L 322, s. 1).

⁴⁹ Rådets forordning (EF) nr. 384/96 af 22.12.1995 om beskyttelse mod dumpingimport fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab (EFT 1996 L 56, s. 56).

asymmetriske metode som undtagelse fra reglen om anvendelse af den ene eller den anden af de symmetriske metoder kun kan anvendes på to betingelser, nemlig hvis der foreligger et eksportprismønster, som er meget forskelligt for forskellige købere, regioner eller perioder, og hvis de symmetriske metoder ikke i fuldt omfang vil afspejle den dumping, der finder sted. Dels fandt Domstolen, at det er nødvendigt at tage hensyn til artikel 2.4.2 i antidumpingkodeks 1994, for så vidt som denne bestemmelse foreskriver, at det skal forklares, hvorfor det er umuligt at tage behørigt hensyn til forskellene i eksportprismønstrene mellem købere, regioner eller perioder, når de to symmetriske metoder anvendes. Ifølge Domstolen har Fællesskabet nemlig udstedt grundforordningen med henblik på at opfylde sine internationale forpligtelser ifølge antidumpingkodeks 1994⁵⁰, og Fællesskabet har ved artikel 2, stk. 11, i antidumpinggrundforordningen nr. 384/96 således villet gennemføre de særlige forpligtelser, som er indeholdt i nævnte kodeks' artikel 2.4.2. Den omstændighed, at det ikke i grundforordningens artikel 2, stk. 11, udtrykkeligt er angivet, at fællesskabsinstitutionen skal give den i artikel 2.4.2 i antidumpingkodeks 1994 krævede forklaring, såfremt den asymmetriske metode anvendes, kan bero på eksistensen af artikel 253 EF. Når gennemførelsen af artikel 2.4.2 er foretaget af Fællesskabet, kan man nemlig antage, at den særlige begrundelsespligt, som nævnte bestemmelse fastsætter, udgør en del af det generelle krav om begrundelse for institutionernes retsakter, som traktaten fastsætter.

Hvad angår appellen iværksat af Republica gav Domstolen selskabet medhold med den begrundelse, at Retten havde begået en retlig fejl ved at have fastslået, at Rådet havde givet en tilstrækkelig begrundelse for ikke at holde kompensationssalg uden for beregningen af den normale værdi.

Domstolen understregede nemlig, at fastsættelsen af normalværdien udgør et væsentligt forhold, som skal gøre det muligt at fastlægge, om der foreligger dumping. I den forbindelse fremgår det af antidumpinggrundforordningens artikel 2, stk. 1, første og tredje afsnit, at transaktioner mellem parter, som har truffet en indbyrdes kompensationsaftale, ikke kan tages i betragtning ved fastsættelse af den normale værdi, og at det kun forholder sig anderledes, såfremt det fastslås, at priserne ikke er påvirket af dette afhængighedsforhold. Rådets forordning om indførelse af en endelig antidumpingtold på import opfylder således ikke kravene til begrundelsespligten, idet forordningen alene angiver, at det var »blevet konstateret, at kompensationssalgene faktisk fandt sted i normal handel«. »En sådan afgørende konstatering, som alene indebærer en henvisning til fællesskabsbestemmelserne, indeholder intet, der kan give de pågældende parter og Fællesskabets retsinstanser kendskab til, hvorfor Rådet fastslog, at de priser, der blev anvendt ved de såkaldte kompensationssalg, ikke var blevet påvirket af dette afhængighedsforhold« (præmis 87), og »gør det heller ikke muligt for de pågældende at blive bekendt med, om disse priser undtagelsesvis med

⁵⁰

Aftale om anvendelsen af artikel VI i den almindelige overenskomst om told og udenrigshandel 1994 (WTO-GATT 1994) (EFT 1994 L 336, s. 103).

føje var blevet taget i betragtning ved beregningen af den normale værdi, eller om dette sidstnævnte forhold kan udgøre en formfejl, som påvirker den anfægtede forordnings gyldighed« (præmis 88).

14. På *varemærkeområdet* har Domstolen truffet en række afgørelser vedrørende begrebet reel brug af varemærket (14.1), bevisbyrden for konsumtion af de til varemærket knyttede rettigheder (14.2), kriterierne for bedømmelsen af, om tredimensionale varemærker har fornødent særpræg (14.3), muligheden for at anvende en farve som varemærke (14.4), begrebet varemærke, som udelukkende består af tegn eller angivelser, der kan tjene til at betegne en vares egenskaber (14.5), omfanget af beskyttelsen, der er knyttet til et varemærkes renommé i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 5, stk. 2, i direktiv 89/104⁵¹ (14.6), og endelig fortolkningen af forordning nr. 40/94⁵² om EF-varemærker vedrørende anvendelse af det andet sprog ved Kontoret for Harmonisering i det Indre Marked (Varemærker og Design) (herefter »Harmoniseringskontoret«) (14.7).

14.1. I dom af 11. marts 2003, *Ansul* (sag C-40/01, Sml. I, s. 2439) fortolkede Domstolen begrebet reel brug af varemærket, der er anført i artikel 12, stk. 1, og artikel 10, stk. 2, i direktiv 89/104. Under henvisning til dommen af 20. november 2001 i sagen *Zino Davidoff og Levi Strauss* (forenede sager C-414/99 – C-416/99, Sml. I, s. 8691) fastslog Domstolen indledningsvis, at fællesskabslovgiver som betingelse for bevarelse af varemærkeretten har stillet et krav om reel brug, der er det samme i alle medlemsstater, således at det beskyttelsesniveau, som varemærket gives, ikke er forskelligt, afhængigt af den relevante lovgivning (præmis 29), og at der skal foretages en ensartet fortolkning af dette begreb (præmis 31). Den reelle brug er en faktisk brug af mærket (præmis 35), der ikke foretages symbolsk alene med det formål at bevare de rettigheder, der er knyttet til varemærket (præmis 36). »Varemærket skal derfor bruges for varer eller tjenesteydelser, der allerede er bragt på markedet, eller hvis markedsføring – som virksomheden har forberedt med henblik på at erobre en kundekreds, navnlig i forbindelse med reklamekampagner – er umiddelbart forestående [...] Ved bedømmelsen af, om brugen af varemærket er reel, må der endelig tages hensyn til samtlige faktiske omstændigheder, der kan godtgøre, at varemærket virkelig anvendes handelsmæssigt, navnlig til de former for brug, der i den pågældende branche må anses for begrundet«, og i givet fald til den pågældende vares eller tjenesteydelses art, de særlige forhold på det relevante marked samt til omfanget og hyppigheden af brugen af mærket. Det kræves således ikke, at brugen af mærket altid har et betydeligt kvantitativt omfang, for at den kan betegnes som reel, skønt brugen af varemærket også under visse omstændigheder kan være reel for allerede markedsførte produkter, som mærket er blevet registreret for, selv om de ikke

⁵¹ Rådets første direktiv 89/104/EØF af 21.12.1988 om tilnærmelse af medlemsstaters lovgivning om varemærker (EFT L 40, s. 1).

⁵² Rådets forordning (EF) nr. 40/94 af 20.12.1993 om EF-varemærker (EFT L 11, s. 1).

længere udbydes til salg. Dette er navnlig tilfældet, såfremt indehaveren gør brug af varemærket for at sælge løsdeler, som indgår i disse produkters sammensætning eller opbygning, eller for varer eller tjenesteydelser, der har en direkte forbindelse med disse produkter og skal tilfredsstille behov i disse produkters kundekreds.

14.2. I *Van-Doren-sagen* (dom af 8.4.2003, sag C-244/00, Sml. I, s. 3051) undersøgte Domstolen foreneligheden med direktiv 89/104 og artikel 28 EF og 30 EF af en national regel om, at tredjemand, der retsforfølges for tilsidesættelse af eneretten til varemærket, bærer bevisbyrden for de faktiske omstændigheder, der medfører konsumtion af de rettigheder, der er knyttet til varemærket. Domstolen indledte med at fastslå, at stedet, hvor varerne første gang er blevet markedsført, ikke er blevet fastslået i den foreliggende sag, i modsætning til hvad der var tilfældet i sagen *Zino Davidoff og Levi Strauss*, hvor Domstolen havde fastslået, at bevisbyrden for varemærkeindehaverens samtykke til markedsføringen af varen inden for EØS, der bevirker konsumtion af de rettigheder, der er knyttet til varemærket, påhviler den erhvervsdrivende, der påberåber sig samtykket. I dommen bemærkedes, at direktivets artikel 5-7 indebærer en fuldstændig harmonisering af reglerne om de rettigheder, der er knyttet til varemærket. Af disse bestemmelser fremgår det, at eneretten udtømmes enten som følge af, at indehaveren har givet samtykke til en markedsføring inden for EØS, eller som følge af, at markedsføringen inden for EØS er foretaget af indehaveren selv. Heraf følger, at en national regel, hvorefter konsumtion af varemærkeretten udgør et forsvarsanbringende for tredjemand, der sagsøges af varemærkeindehaveren, og at betingelserne for konsumtionen derfor principielt skal bevises af tredjemand, der gør den gældende (præmis 35), er forenelig med disse bestemmelser. Hensynet til beskyttelsen af de frie varebevægelser, der er fastslået i artikel 28 EF og 30 EF, kan dog gøre det nødvendigt at gøre undtagelse fra denne bevisregel, såfremt denne regel bl.a. kunne gøre det muligt for varemærkeindehaveren at opdele de nationale markeder, hvilket er tilfældet, hvor varemærkeindehaveren – således som det er tilfældet i hovedsagen – markedsfører sine varer inden for EØS ved hjælp af en ordning med eneforhandling. Såfremt den sagsøgte tredjemand er i stand til at godtgøre, at det forhold, at han bærer bevisbyrden, fører til en sådan risiko, påhviler det varemærkeindehaveren at bevise, at varerne oprindeligt blev markedsført af ham selv eller med hans samtykke uden for EØS. Såfremt dette bevises, påhviler det derefter tredjemand at bevise, at der foreligger et samtykke fra indehaveren til den efterfølgende markedsføring af varerne inden for EØS.

14.3. Dommen af 8. april 2003, *Linde m.fl.* (forenede sager C-53/01 – C-55/01, Sml. I, s. 3161) omhandler kriterierne for bedømmelsen af, om tredimensionale varemærker har fornødent særpræg. Domstolen bemærkede, at et tredimensionalt tegn, som består af varens form, kan udgøre et varemærke (dom af 18.6.2002, sag C-299/99, *Philips*, Sml. II, s. 5475), hvis det kan gengives grafisk, og det har fornødent særpræg. Ifølge *Philips*-dommen er kriterierne for bedømmelsen af, om tredimensionale varemærker, der består af en vares form, har fornødent særpræg, endvidere de samme som dem,

der gælder for andre typer varemærker. Ifølge artikel 3, stk. 1, litra e), i direktiv 89/104⁵³ er tegn, som udelukkende består af en udformning, som følger af varens egen karakter, imidlertid udelukket fra registrering. Selv om det hverken af direktivets opbygning eller af ordlyden af direktivets artikel 3, stk. 1, litra b), fremgår, at der skal anvendes en strengere målestok ved bedømmelsen af, om et tredimensionalt varemærke, der består af selve varens form, har fornødent særpræg, end ved andre typer varemærker, kan det ikke desto mindre i praksis vise sig at være sværere at godtgøre, at et sådant varemærke har fornødent særpræg, end det er for et ord- eller figurmærke. Denne vanskelighed, som kan føre til, at der gives afslag på registrering af varemærker af denne type, udelukker imidlertid ikke, at disse varemærker kan få fornødent særpræg som følge af den brug, der gøres heraf, og som følge heraf kan registreres som varemærker i henhold til direktivets artikel 3, stk. 3.

Domstolen bemærkede i sin besvarelse af spørgsmålet, om direktivets artikel 3, stk. 1, litra c)⁵⁴, også har en betydning for så vidt angår tredimensionale varemærker, som består af varens form, at alle de registreringshindringer, der er nævnt i denne bestemmelse, er uafhængige af de andre og kræver en separat efterprøvelse, således at denne artikel også har en betydning for så vidt angår tredimensionale varemærker, der består af varens form. Endelig hvad angår spørgsmålet, om der skal tages hensyn til interessen i handelen i at bevare den frie adgang til brug af varens form i det tilfælde, at det udelukkende er direktivets artikel 3, stk. 1, litra e), der finder anvendelse på tredimensionale varemærker, bemærkede Domstolen, at alle registreringshindringerne skal fortolkes i lyset af den almene interesse, der ligger bag hver af dem. Begrundelsen for registreringshindringerne i denne bestemmelse er, at det skal undgås, at beskyttelsen af retten til et varemærke fører til, at varemærkeindehaveren får eneret på en vares tekniske løsninger eller funktionelle kendetegn, som brugeren kan tænkes at efterspørge hos konkurrenternes varer. Ligeledes forfølger direktivets artikel 3, stk. 1, litra c), et mål af almen interesse, der er til hinder for, at sådanne tegn og angivelser forbeholdes en enkelt virksomhed på grund af deres registrering som varemærke. Heraf følger, at der ved efterprøvelsen af registreringshindringen i henhold til direktivets artikel 3, stk. 1, litra c), i hvert enkelt tilfælde skal tages hensyn til den almene interesse, der ligger bag denne bestemmelse, nemlig at alle tredimensionale varemærker, som består af en vares form, og som udelukkende består af tegn eller angivelser, der i denne bestemmelses forstand kan tjene til at betegne egenskaber ved en vare eller tjenesteydelse, skal være til fri rådighed for alle og ikke kan registreres, medmindre direktivets artikel 3, stk. 3, finder anvendelse.

⁵³ Jf. fodnote 51.

⁵⁴ Ifølge denne bestemmelse udelukkes varemærker, som udelukkende består af tegn eller angivelser, der i omsætningen kan tjene til at betegne varens eller tjenesteydelsens art, beskaffenhed, mængde, anvendelse, værdi, geografiske oprindelse, tidspunktet for varens fremstilling eller for præstationen af tjenesteydelsen eller andre egenskaber ved disse fra registrering eller kan erklæres ugyldige, hvis de allerede er blevet registreret.

14.4. I dommen af 6. maj 2003, *Libertel* (sag C-104/01, Sml. I, s. 3793) efterprøvede Domstolen, om og under hvilke betingelser en farve kan udgøre et varemærke i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 2 og 3 i direktiv 89/104. Indledningsvis fastslog Domstolen, at en farve kan udgøre et varemærke, såfremt den udgør et tegn, der kan gengives grafisk, og som er egnet til at adskille en virksomheds varer og tjenesteydelser fra andre virksomheders.

I betragtning af det lille antal farver, som den relevante kundekreds, der består af gennemsnitsforbrugere, der er almindeligt oplyste, rimeligt opmærksomme og velunderrettede, er i stand til at adskille fra andre farver, samt det mål af almen interesse, som artikel 3, stk. 1, litra c), i direktiv 89/104 forfølger, og som kræver, at de tegn eller beskrivende angivelser af kategorier af varer eller tjenesteydelser, for hvilke der ansøges om registrering, frit kan bruges af alle (dom af 4.5.1999, forenede sager C-108/97 og C-109/97, *Windsurfing Chiemsee*, Sml. I, s. 2779, og *Linde m.fl.*-dommen, ville registreringen af farver i sig selv som varemærker kunne have den virkning, at der opstod et omfattende monopol, der ikke er ikke foreneligt med en ordning med loyal konkurrence, navnlig fordi der kunne opstå en uberettiget konkurrencefordel for én erhvervsdrivende (præmis 54). Der er således en almen interesse i ikke utilbørligt at begrænse rådigheden over farver for andre erhvervsdrivende, der udbyder varer eller tjenesteydelser af den samme art, som de varer eller tjenesteydelser, for hvilke varemærket søges registreret (præmis 55), og der skal tages hensyn til denne interesse ved bedømmelsen af, om en bestemt farve har fornødent særpræg som varemærke.

Hvad angår omstændighederne, under hvilke en farve kan have fornødent særpræg, således at den kan registreres i overensstemmelse med direktivets artikel 3, stk. 1, litra b), og artikel 3, stk. 3, bemærkede Domstolen først, at varemærkets afgørende funktion er at garantere oprindelsen af varen eller tjenesteydelsen, der er omfattet af varemærket, over for forbrugeren, som dermed sættes i stand til uden risiko for forveksling at adskille varen eller tjenesteydelsen fra varer eller tjenesteydelser med en anden oprindelse (dom af 29.9.1998, sag C-39/97, *Canon*, Sml. I, s. 5507, og af 4.10.2001, sag C-517/99, *Merz & Krell*, Sml. I, s. 6959). Et sådant fornødent særpræg før brug kan kun antages i undtagelsestilfælde, navnlig når antallet af varer og tjenesteydelser, som varemærket søges registreret for, er meget begrænset, og det relevante marked er meget specifikt. Et sådant fornødent særpræg kan imidlertid erhverves som følge af brug af farven efter en normal tilvænningsproces hos den relevante kundekreds. Domstolen drog to konklusioner af disse samlede betragtninger. For det første at en farve i sig selv uden rumlige begrænsninger kan have et fornødent særpræg for bestemte varer eller tjenesteydelser i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i direktivets artikel 3, stk. 1, litra b), og artikel 3, stk. 3, under forudsætning af, at den navnlig kan gøres til genstand for en grafisk gengivelse, der er klar og præcis, kan stå alene, være let tilgængelig, forståelig, bestandig og objektiv. Denne sidste betingelse kan ikke opfyldes udelukkende ved en gengivelse på papir af den omhandlede farve, men kan opfyldes ved en beskrivelse af denne farve ved en international anerkendt farveidentificeringskode. For det andet at en farve kan have

fornødent særpræg i direktivets artikel 3, stk. 1, litra b)'s forstand, såfremt varemærket, som det opfattes af den relevante kundekreds, er egnet til at identificere den vare eller tjenesteydelse, for hvilken varemærket søges registreret, som hidrørende fra en bestemt virksomhed, og dermed til at adskille denne vare eller tjenesteydelse fra andre virksomheders.

Som følge heraf fastslog Domstolen desuden, at antallet af varer eller tjenesteydelser er relevant både for bedømmelsen af, om den farve, for hvilken der er ansøgt om registrering, har fornødent særpræg, og for bedømmelsen af, om registreringen er forenelig med den almene interesse, således som den er beskrevet ovenfor.

Endelig hvad angår den abstrakte eller konkrete undersøgelse, som den myndighed, der er kompetent til at registrere varemærker, skal gennemføre for at vurdere, om et varemærke har fornødent særpræg, skal Domstolen sikre, at denne undersøgelse er konkret, og at den tager hensyn til alle de konkrete omstændigheder i det pågældende tilfælde, herunder den brug, der er gjort af varemærket.

14.5. I *Wrigley*-dommen af 23. oktober 2003 (sag C-191/01 P, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) traf Domstolen afgørelse i en appelsag om begrebet varemærke, som udelukkende består af tegn eller angivelser, der kan tjene til at betegne en vares egenskaber i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 7, stk. 1, litra c), i forordning nr. 40/94⁵⁵, der i et sådant tilfælde udelukker registrering. Ved at udelukke sådanne tegn eller angivelser fra registrering som EF-varemærke forfølger denne bestemmelse ifølge Domstolen det mål af almen interesse, at de tegn og angivelser, der beskriver egenskaber ved de varer eller tjenesteydelser, for hvilke der ansøges om registrering, frit skal kunne bruges af alle (*Windsurfing Chiemsee*-dommen og *Linde m.fl.*-dommen). For at Harmoniseringskontoret kan afslå registrering med hjemmel i denne bestemmelse er det tilstrækkeligt, at disse tegn og angivelser kan anvendes til sådanne formål. Et ordmærke kan således i henhold til denne bestemmelse udelukkes fra registrering, såfremt det i det mindste i en af dets mulige betydninger betegner en egenskab ved de pågældende varer eller tjenesteydelser. Domstolen, der – ligesom Retten – fandt at ordkombinationen »Doublemint« ikke kunne udelukkes fra registrering, da den ikke kunne betegnes som udelukkende beskrivende, fastslog, at den pågældende bestemmelse skal fortolkes således, at den er til hinder for registrering af varemærker, der »udelukkende beskriver« de varer eller tjenesteydelser, for hvilke de søges registreret, eller deres egenskaber. Derved anvendte Retten et kriterium, der ikke er fastsat i forordning nr. 40/94⁵⁶ uden at efterprøve, om den pågældende ordkombination kunne anvendes af andre erhvervsdrivende for at betegne en egenskab ved deres varer og tjenesteydelser, og tilsidesatte derved rækkevidden af denne. Da Harmoniseringskontoret med rette havde

⁵⁵ Jf. fodnote 52.

⁵⁶ Ibidem.

påstået, at den appellerede dom var behæftet med en retlig fejl, ophævede Domstolen denne dom.

14.6. Inden for rammerne af en præjudiciel forelæggelse traf Domstolen i *Adidas*-dommen af 23. oktober 2003 (sag C-408/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) afgørelse om omfanget af den beskyttelse, der er knyttet til et varemærkes renommé i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i artikel 5, stk. 2, i direktiv 89/104⁵⁷. Ved besvarelsen af det første spørgsmål om, hvorvidt gennemførelsen af denne bestemmelse overlader medlemsstaterne beføjelsen til at fastsætte en særlig beskyttelse for et varemærke, der er renommeret, såfremt det yngre varemærke eller tegn, der er identisk med eller ligner dette registrerede varemærke, skal bruges eller bliver brugt for varer eller tjenesteydelser af samme eller lignende art som dem, der er omfattet af dette varemærke, udtalte Domstolen under henvisning til *Davidoff*-dommen (dom af 9.1.2003, sag C-292/00, Sml. I, s. 389), at et renommeret varemærke i tilfælde af brug af et tegn for varer eller tjenesteydelser af samme eller lignende art bør have en mindst lige så omfattende beskyttelse, som når et tegn bruges for varer eller tjenesteydelser af anden art. En medlemsstat skal således yde varer eller tjenesteydelser af samme eller lignende art en beskyttelse, der er mindst lige så omfattende som den, der ydes varer eller tjenesteydelser af anden art.

Domstolen undersøgte herefter spørgsmålet, om den beskyttelse, der er fastsat i denne artikel, forudsætter, at der mellem det renommerede varemærke og tegnet er konstateret en sådan grad af lighed, at der i den berørte kundekreds' bevidsthed er risiko for forveksling af de to. Domstolen bemærkede, at der ved direktivets artikel 5, stk. 2, for velkendte varemærker indføres en beskyttelse, hvis iværksættelse ikke forudsætter en sådan risiko. Denne bestemmelse finder nemlig anvendelse på situationer, hvor den konkrete betingelse for beskyttelsen er, at brugen af det anfægtede tegn uden skellig grund ville medføre en utilbørlig udnyttelse af varemærkets særpræg eller renommé, eller hvor sådan brug ville skade dettes særpræg eller renommé (dom af 22.6.2000, sag C-425/98, *Marca Mode*, Sml. I, s. 4861). Betingelsen om lighed mellem varemærket og tegnet forudsætter navnlig, at der er elementer af visuel, lydlig og begrebsmæssig lighed, hvorimod krænkelse omhandlet i den pågældende bestemmelse, når de indtræder, er en konsekvens af, at der er en vis grad af lighed mellem varemærket og tegnet, på grundlag af hvilken den berørte kundekreds forbinder tegnet og varemærket med hinanden, dvs. skaber en sammenhæng mellem disse, selv om den ikke forveksler dem (jf. i samme retning dom af 14.9.1999, sag C-375/97, *General Motors*, Sml. I, s. 5421).

Endelig hvad angår indflydelsen på spørgsmålet om, hvorvidt det renommerede varemærke og tegnet ligner hinanden, og det anfægtede tegn efter den nationale rets vurdering af de faktiske omstændigheder af kundekredsen opfattes som en

⁵⁷

Jf. fodnote 51.

udsmykning, fandt Domstolen, at der i den relevante kundekreds i et sådant tilfælde ikke skabes en sammenhæng med et registreret varemærke, og dermed er en af betingelserne for beskyttelse i henhold til direktivets artikel 5, stk. 2, ikke opfyldt.

14.7. Endelig vedrørte *Kik*-sagen (dom af 9.9.2003, sag C-361/01 P, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) en ansøgning om registrering af et varemærke, der var affattet på nederlandsk, hvori nederlandsk, der ikke er et af de fem sprog i Harmoniseringskontoret, ligeledes var angivet som andet sprog.

Domstolen, der skulle træffe afgørelse i appelsagen, understregede først, at Retten med rette havde konkluderet, at forordning nr. 40/94 om EF-varemærker⁵⁸ på ingen måde i sig selv må medføre, at der under sådanne procedurer sker forskellig behandling på grund af sproget, idet den netop garanterer, at ansøgningens sprog anvendes som behandlingssprog. Domstolen kom til denne konklusion, idet den fastslog, at ifølge artikel 115, stk. 4, i forordning nr. 40/94 er sagsbehandlingssproget ved Harmoniseringskontoret det sprog, på hvilket ansøgningen om registrering af EF-varemærket er indgivet. Harmoniseringskontoret kan imidlertid anvende det af ansøgeren valgte andet sprog til skriftlige meddelelser til denne. Det følger af den nævnte bestemmelse, at muligheden for at anvende det andet sprog til skriftlige meddelelser er en undtagelse til princippet om anvendelse af behandlingssproget, og at udtrykket skriftlige meddelelser derfor skal fortolkes restriktivt. En sag består af en række dispositioner, der skal foretages ved behandlingen af en ansøgning. Det følger heraf, at udtrykket »administrative akter« omfatter alle de dispositioner, som fællesskabsbestemmelserne kræver eller forudsætter til behandlingen af EF-varemærkeansøgningen, samt de akter, der er nødvendige til denne behandling, som f.eks. meddelelser, anmodninger om berigtigelser, anmodninger om oplysninger eller andre akter. Alle disse akter udfærdiges således af Harmoniseringskontoret på det sprog, på hvilket ansøgningen om registrering er indgivet. I modsætning til administrative akter er »skriftlige meddelelser«, som nævnt i artikel 115, stk. 4, andet punktum, i forordning nr. 40/94 alle de meddelelser, som indholdsmæssigt ikke kan sammenlignes med en administrativ akt, som f.eks. de skrivelser, hvorved Harmoniseringskontoret fremsender administrative akter, eller hvorved det meddeler ansøgerne oplysninger.

Domstolen undersøgte herefter varemærkeansøgerens forpligtelse til i henhold til artikel 115, stk. 3, at »angive et andet af Harmoniseringskontorets sprog, som han indvilliger i anvendelsen af som eventuelt behandlingssprog i indsigelses-, fortabelses- eller ugyldighedssager«, og fastslog, at denne forpligtelse ikke medfører en tilsidesættelse af princippet om forbud mod forskelsbehandling. Sprogordningen ved et organ som Harmoniseringskontoret er nemlig resultatet af en vanskelig bestræbelse på at finde den nødvendige ligevægt mellem de erhvervsdrivendes og almenhedens

⁵⁸

Jf. fodnote 52.

interesser hvad angår omkostningerne ved sagernes behandling, men ligeledes mellem EF-varemærkeansøgernes og de andre erhvervsdrivendes interesser med hensyn til adgang til oversættelse af dokumenter, der giver rettigheder, eller med hensyn til sager med deltagelse af flere erhvervsdrivende, såsom indsigelses-, fortabelses- eller ugyldighedssager, der er nævnt i forordning nr. 40/94. Rådet forfulgte således ved fastsættelsen af, hvilke officielle sprog i Fællesskabet der kan anvendes som behandlingssprog i indsigelses-, fortabelses- eller ugyldighedssager, såfremt parterne ikke kan blive enige om det sprog, der skal anvendes, det lovlige formål at finde en passende sproglig løsning på problemet, såfremt der ikke foreligger en sådan enighed. Rådet har ganske vist har behandlet de officielle sprog forskelligt, men dets valg, der var begrænset til de mest udbredte sprog i Det Europæiske Fællesskab, var passende og forholdsmæssigt.

15. På området for *tilnærmelse af lovgivningerne* skal fremhæves sagerne vedrørende proceduren for opretholdelse af nationale foranstaltninger, der fraviger en harmoniseringsdirektiv (15.1), vildledende reklame (15.2), beskyttelse af personoplysninger (15.3), to sager om nye levnedsmidler og levnedsmiddelingredienser (15.4), en sag vedrørende markedsføringstilladelse for lægemidler (15.5), en sag om nationale bestemmelser, der er strengere end bestemmelserne fastsat i direktiv 97/69 ⁵⁹ (15.6) og endelig to sager om fortolkningen af direktiv 90/435 ⁶⁰.

15.1. I sagen *Danmark mod Kommissionen* (dom af 20.3.2003, sag C-3/00, Sml. I, s. 2643) skulle Domstolen træffe afgørelse i en sag, som en medlemsstat havde anlagt mod Kommissionen til prøvelse af dennes afslag på at godkende opretholdelsen af nationale foranstaltninger, som fraviger et direktiv, der er vedtaget på grundlag af artikel 95 EF. I dette tilfælde havde Danmark nedlagt påstand om annullation af Kommissionens beslutning, hvori der blev givet afslag på at godkende opretholdelsen af nationale bestemmelser om anvendelsen af sulfitter, nitritter og nitrater i levnedsmidler, der fraviger direktiv 95/2 ⁶¹.

Domstolen bemærkede, at ifølge artikel 95 EF skal opretholdelse af tidligere gældende nationale bestemmelser, der fraviger en foranstaltning om tilnærmelse af lovgivningerne, være begrundet i vigtige behov, hvortil der henvises i artikel 30 EF, eller som vedrører miljøbeskyttelse eller beskyttelse af arbejdsmiljøet, mens

⁵⁹ Kommissionens direktiv 97/69/EF af 5.12.1997 om 23. tilpasning til den tekniske udvikling af Rådets direktiv 67/548/EØF om tilnærmelse af lovgivning om klassificering, emballering og etikettering af farlige stoffer (EFT L 343, s. 19).

⁶⁰ Rådets direktiv 90/435/EØF af 23.7.1990 om en fælles beskatningsordning for moder- og datterselskaber fra forskellige medlemsstater (EFT L 225, s. 6).

⁶¹ Europa-Parlamentet og Rådets direktiv 95/2/EF af 20.2.1995 om andre tilsætningsstoffer til levnedsmidler end farvestoffer og sødestoffer (EFT L 61, s. 1).

indførelsen af de nye nationale bestemmelser skal være baseret på nyt videnskabeligt belæg vedrørende miljøbeskyttelse eller beskyttelse af arbejdsmiljøet på grund af et problem, der er specifikt for den pågældende medlemsstat, og som viser sig efter vedtagelsen af harmoniseringsforanstaltningen. I den foreliggende sag afviste Domstolen den danske regerings argument om, at Kommissionen havde fejlfortolket artikel 95, stk. 4, EF, idet Domstolen fastslog, at den anfægtede beslutning kun havde undersøgt, om der eventuelt forelå en særlig situation i Kongeriget Danmark, som et forhold, der var relevant i relation til institutionens vurdering af, hvilken beslutning der skulle træffes uden at behandle tilstedeværelsen af en sådan situation som en betingelse for, at de tidligere gældende nationale undtagelsesbestemmelser kunne godkendes. Domstolen fandt ikke desto mindre, at »en medlemsstat således [kan] basere en ansøgning om at opholde sine tidligere gældende nationale bestemmelser på en risikovurdering af sundheden, der er forskellig fra den vurdering, fællesskabslovgiver lagde til grund i forbindelse med vedtagelsen af den harmoniseringsforanstaltning, som disse nationale bestemmelser fraviger. Det påhviler i denne sammenhæng den ansøgende medlemsstat at godtgøre, at de nævnte nationale bestemmelser sikrer et beskyttelsesniveau for folkesundheden, der er højere end den harmoniserende fællesskabsforanstaltning, og at bestemmelserne ikke rækker videre end det, der er nødvendigt for at nå dette mål« (præmis 64). Domstolen fastslog i den forbindelse, at »henset til den usikkerhed, der er forbundet med vurderingen af den risiko, som navnlig anvendelsen af tilsætningsstoffer i levnedsmidler udgør for folkesundheden, kan der lovligt foretages forskellige vurderinger af denne risiko, uden at de nødvendigvis er baseret på andre eller nye videnskabelige oplysninger« (præmis 63).

15.2. I sagen *Pippig Augenoptik* (dom af 8.4.2003, sag C-44/01, Sml. I, s. 3095) fik Domstolen forelagt fire præjudicielle spørgsmål vedrørende fortolkningen af direktiv 84/450, som ændret ved direktiv 97/55⁶². I hovedsagen havde et selskab anmodet den forelæggende ret om at påbyde indstilling af en vildledende reklame, der var udført af en konkurrent.

Domstolen bemærkede indledningsvis, at for at der er tale om sammenlignende reklame, er det tilstrækkeligt, at der findes en meddelelse under en hvilken som helst form, endog indirekte, der henviser til en konkurrent eller til de goder eller tjenesteydelser, konkurrenten udbyder (jf. dom af 25.10.2001, sag C-112/96, *Toshiba Europe*, Sml. I, s. 7945, præmis 30 og 31). I forhold til bestemmelserne i direktiv 84/450 er der derfor ikke grund til at sondre mellem de forskellige dele af sammenligningen, dvs. angivelserne vedrørende annoncørens tilbud, angivelserne vedrørende konkurrentens tilbud og forholdet mellem de to tilbud. Domstolen præciserede i den forbindelse, at direktivet, der udtømmende harmoniserer

⁶²

Rådets direktiv 84/450/EØF af 10.7.1984 om vildledende reklame og sammenlignende reklame (EFT L 250, s. 17), som ændret ved Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 97/55/EF af 6.10.1997 (EFT L 290, s. 18).

betingelserne for, at sammenlignende reklame er tilladt i medlemsstaterne, er til hinder for, at nationale bestemmelser, der er strengere med hensyn til beskyttelse mod vildledende reklame, anvendes på sammenlignende reklame for så vidt angår sammenligningens form og indhold.

Hvad angår overholdelsen af betingelserne for, at sammenlignende reklame er tilladt, fastslog Domstolen, at »selv om det i princippet står en annoncør frit for i en sammenlignende reklame at angive eller udelade varemærket for de konkurrerende produkter, påhviler det dog den nationale domstol at undersøge, om det – i særlige tilfælde, hvor varemærket er vigtigt ved køberens valg, og hvor der er en stor forskel mellem de varemærker, der sammenlignes, med hensyn til anseelse – kan vise sig at være vildledende at undlade at nævne det mest velrenommerede varemærke« (præmis 56). Domstolen udtalte herefter, at artikel 3a, stk. 1, i direktiv 84/450 ikke er til hinder for, at de varer, der sammenlignes, indkøbes via forskellige distributionskanaler. Desuden tilføjede Domstolen, at når betingelserne for, at den sammenlignende reklame er tilladt, er opfyldt, er denne bestemmelse hverken til hinder for, at annoncøren foretager et prøvekøb hos en konkurrent, inden han fremsætter sit eget tilbud, eller at en sammenlignende reklame ud over navnet på konkurrenten gengiver hans logo og et billede af hans butiksfacade. Endelig præciserede Domstolen, at en prissammenligning ikke bringer en konkurrent i miskredit, hverken fordi prisforskellen mellem de sammenlignede varer er højere end den gennemsnitlige prisforskel eller som følge af antallet af sammenligninger.

15.3. I sagen *Lindquist* (dom af 6.11.2003, sag 101/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) fortolkede Domstolen i en præjudiciel sag direktiv 95/46⁶³. Hovedsagen vedrørte en straffesag mod en svensk statsborger, der var tiltalt for på sin hjemmeside på internettet ulovligt at have offentliggjort personoplysninger vedrørende en række personer, der ligesom hun arbejdede som frivillige i en protestantisk sognekirke i Sverige.

Hvad angår direktivets anvendelse i dette tilfælde fastslog Domstolen, at en operation, der består i på en internetside at henvise til forskellige personer, og i at identificere dem ved navn eller på anden måde, f.eks. ved at oplyse deres telefonnummer eller ved at give oplysninger om deres arbejdsforhold og fritidsinteresser, udgør en »behandling af personoplysninger, der helt eller delvis foretages ved hjælp af edb«, i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i direktiv 95/46. Desuden tilføjede Domstolen, at en sådan behandling af personoplysninger, som iværksættes med henblik på udøvelse af velgørhedsarbejde eller religiøse aktiviteter, ikke er omfattet af nogen af undtagelserne i direktivets artikel 3.

⁶³

Jf. fodnote 4.

Domstolen undersøgte herefter begrebet »videregivelse til et tredjeland af personoplysninger« i den forstand, hvori udtrykket er anvendt i direktivets artikel 25, og fastslog, at kapitel IV i direktiv 95/46 ikke indeholder nogen bestemmelser vedrørende anvendelsen af internettet. I betragtning af internettets udviklingstrin på tidspunktet for direktivets udarbejdelse kan det ikke formodes, at fællesskabslovgiver har tilsigtet, at begrebet »videregivelse til et tredjeland af personoplysninger« fremtidigt skulle omfatte den omstændighed, hvor en person, der befinder sig i en medlemsstat, »lægger personoplysninger ud på en internetside, der er lagret hos vedkommendes udbyder af webhoteltjenester, som er etableret i den samme medlemsstat eller i en anden medlemsstat, hvorved personoplysningerne bliver tilgængelige for alle, der kobler sig på internettet, herunder personer i et tredjeland« (præmis 71).

Hvad angår direktivets forenelighed med det almindelige princip om ytringsfrihed eller andre friheder og rettigheder, der svarer til retten fastsat i menneskerettighedskonventionens artikel 10, udtalte Domstolen, at da direktivet ikke i sig selv medfører en begrænsning af dette princip, påhviler det de nationale myndigheder og domstole, der skal anvende de nationale bestemmelser til gennemførelse af direktiv 95/46, at sikre en retfærdig ligevægt mellem de omhandlede rettigheder og interesser, herunder de grundlæggende rettigheder, der beskyttes ved Fællesskabets retsorden.

Som konklusion kendte Domstolen for ret, at de foranstaltninger, som medlemsstaterne træffer med henblik på at sikre beskyttelsen af personoplysninger, skal være forenelige med såvel bestemmelserne i direktiv 95/46 som med dets formål, som består i at opretholde en ligevægt mellem den frie udveksling af personoplysninger og beskyttelsen af privatlivet. Derimod er der intet til hinder for, at en medlemsstat udvider rækkevidden af den nationale lovgivning, der gennemfører bestemmelserne i direktiv 95/46, til områder, der ikke er omfattet af dette direktivs anvendelsesområde, for så vidt som ingen anden fællesskabsretlig bestemmelse er til hinder herfor.

Det skal dernæst bemærkes, at Domstolen i sagen *Österreichischer Rundfunk m.fl.* (nævnt i punkt 4.1), erindrede om, at direktiv 95/46⁶⁴ var blevet vedtaget med hjemmel i artikel 95 EF, og dets anvendelighed »afhænger således ikke af, om de konkrete situationer, der er omhandlet i hovedsagerne, har en tilstrækkelig tilknytning til udøvelsen af de grundlæggende friheder, der er garanteret i traktaten, og i de nævnte sager, navnlig til arbejdskraftens frie bevægelighed. Risikoen ved en fortolkning med modsat resultat ville være, at grænserne for nævnte direktivs anvendelsesområde ville blive særdeles usikre og uberegnelige, hvilket ville være uforeneligt med direktivets grundlæggende formål, der er at foretage en indbyrdes tilnærmelse af medlemsstaternes nationale love og administrative bestemmelser for at fjerne de

64

Jf. fodnote 4.

hindringer for det indre markeds funktion, der netop hidrører fra forskellene i de nationale lovgivninger» (præmis 42).

15.4. Sagen *Monsanto Agricoltura Italia m.fl.* (dom af 9.9.2003, sag C-236/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) gav Domstolen mulighed for at træffe en præjudiciel afgørelse vedrørende fortolkningen og gyldigheden af visse bestemmelser i forordning (EF) nr. 258/97 om nye levnedsmidler⁶⁵. Hovedsagen omhandlede et søgsmål anlagt af virksomheder, der har aktiviteter på området for bioteknologiske landbrugslevnedsmidler, til prøvelse af en foranstaltning vedtaget af de italienske myndigheder med henblik på en forebyggende suspension af handelen med og anvendelsen af visse transgene produkter i Italien. De italienske myndigheder anførte navnlig, at de levnedsmidler, som sagsøgerne ønskede at markedsføre, og for hvilke de havde anvendt den forenkledede procedure fastsat i artikel 5 i forordning nr. 258/97, ikke »i alt væsentligt svarer« til eksisterende levnedsmidler, og at anvendelsen af den pågældende procedure derfor ikke var egnet.

For det første fortolkede Domstolen begrebet betydelig ækvivalens, idet den fastslog, at dette begreb ikke udelukker, at nye levnedsmidler med forskellige sammensætninger, der ikke har nogen indvirkning på folkesundheden, skal betragtes som betydeligt ækvivalente med eksisterende levnedsmidler. Domstolen præciserede desuden, at begrebet betydelig ækvivalens ikke i sig selv indeholder en risikovurdering, men at det er en metode til at sammenligne det nye levnedsmiddel med det traditionelle modstykke med henblik på at vurdere, om det skal gøres til genstand for en risikovurdering, navnlig med hensyn til dets sammensætning og dets specifikke egenskaber. Som følge heraf fastslog Domstolen, at »manglende betydelig ækvivalens ikke nødvendigvis indebærer, at det omhandlede levnedsmiddel er farligt, men blot, at det skal undergives den pågældende vurdering« (præmis 77), og konkluderede, at »forekomst af transgene proteinrester i nye levnedsmidler på et vist niveau ikke i sig selv er til hinder for, at de pågældende levnedsmidler kan anses for i alt væsentligt at svare til eksisterende levnedsmidler, og dermed heller ikke til hinder for, at den forenkledede procedure anvendes med henblik på, at de bringes på markedet« (præmis 84). Domstolen præciserede dog, at dette ikke gælder, såfremt de tilgængelige videnskabelige oplysninger i forbindelse med den første undersøgelse gør det muligt at fastslå, at der foreligger en risiko for potentielt farlige virkninger for menneskers sundhed, og at det tilkommer den forelæggende ret at afgøre, om denne betingelse er opfyldt.

For det andet udtalte Domstolen sig om, hvorvidt anvendelse af den forenkledede procedure har indflydelse på medlemsstaternes beføjelse til i henhold til forsigtighedsprincippet at træffe foranstaltninger som de i hovedsagen omhandlede.

⁶⁵ Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 258/97 af 27.1.1997 om nye levnedsmidler og nye levnedsmiddelingredienser (EFT L 43, s. 1).

Domstolen præciserede i den forbindelse, at da den forenklede procedure ikke indebærer noget samtykke fra Kommissionen, er en medlemsstat ikke forpligtet til at drage lovligheden af et sådant samtykke i tvivl, inden den træffer sådanne foranstaltninger. Hvad angår de beskyttelsesforanstaltninger, der er truffet af en medlemsstat i medfør af en beskyttelsesklausul, bekræftede Domstolen, at de ikke gyldigt kan begrundes med en rent hypotetisk risikobetragtning, der bygger på rene formodninger, som endnu ikke er videnskabeligt bevist. Ifølge Domstolen må sådanne beskyttelsesforanstaltninger nemlig kun træffes, såfremt de under hensyn til tilfældets særlige omstændigheder bygger på en så omfattende risikovurdering som mulig, hvoraf det fremgår, at de pågældende foranstaltninger er nødvendige for at sikre, at de nye levnedsmidler ikke udgør en fare for forbrugeren. Hvad angår den bevisbyrde, der påhviler den berørte medlemsstat, fastslog Domstolen, at de grunde, som den berørte medlemsstat henviser til ud fra risikovurderingen, ikke må være af generel karakter, dels hvad angår den begrænsede karakter af den første sikkerhedsvurdering af nye levnedsmidler i forbindelse med den forenklede procedure og den overvejende midlertidige karakter af de foranstaltninger, der træffes i henhold til sikkerhedsklausulen, at en medlemsstat må anses for at have løftet sin bevisbyrde, såfremt den anfører indicier, der er egnet til at vise, at der måtte være en specifik risiko forbundet med de nye levnedsmidler.

Domstolen fastslog endvidere, at beskyttelsesklausulen er et særligt udtryk for forsigtighedsprincippet, og at betingelserne for klausulens anvendelse derfor skal fortolkes under behørig iagttagelse af dette princip. Følgelig kan sådanne beskyttelsesforanstaltninger træffes, selv om det viser sig umuligt at gennemføre en videnskabelig risikovurdering, der under hensyn til tilfældets særlige omstændigheder er så omfattende som mulig, fordi de foreliggende videnskabelige oplysninger er utilstrækkelige, og beskyttelsesforanstaltningerne forudsætter, at risikovurderingen, som de nationale myndigheder har til rådighed, indeholder specifikke indicier, som ikke fjerner den videnskabelige usikkerhed, men på grundlag af de mest troværdige og tilgængelige videnskabelige oplysninger og de nyeste resultater i international forskning med rimelighed gør det muligt at slutte, at gennemførelsen af disse foranstaltninger er nødvendig for at undgå, at nye levnedsmidler, som indebærer potentielle risici for sundheden, ikke udbydes på markedet.

Endelig bemærkede Domstolen, at der ikke er fremkommet oplysninger, der kan drage gyldigheden af artikel 5 i forordning nr. 258/97 i tvivl med hensyn til anvendelsen af den forenklede procedure uanset forekomsten af transgene proteinrester i de nye levnedsmidler. Idet Domstolen bl.a. fandt, at såfremt der fastslås farer for sundheden og for miljøet, må den forenklede procedure ikke anvendes, idet en mere fuldstændig risikovurdering således er påkrævet og skal udføres i henhold til den almindelige procedure, fastslog den, at den anfægtede bestemmelse er tilstrækkelig til at sikre et højt beskyttelsesniveau for sundheden og for miljøet. Hvad angår iagttagelsen af forsigtigheds- og proportionalitetsprincippet fastslog Domstolen, at den forenklede procedure kun finder anvendelse på visse typer af nye levnedsmidler, når betingelsen om ækvivalens er opfyldt, og at en tidligere anerkendelse af betydelig ækvivalens

desuden kan efterprøves på grundlag af forskellige senere procedurer både på nationalt og fællesskabsretligt plan.

15.5. I den tidligere nævnte dom i sagen *Kommissionen mod Artegoda m.fl.* stadfæstede Domstolen en dom afsagt af Retten, der annullerede kommissionsbeslutninger om tilbagekaldelse af markedsføringstilladelserne for humanmedicinske lægemidler, som indeholder visse anoreksika-stoffer⁶⁶. Domstolen udtalte bl.a., at Retten med rette havde fundet, at Kommissionen ikke havde kompetence til at vedtage de omtvistede beslutninger. Det er nemlig ubestridt, at de var blevet vedtaget alene med hjemmel i artikel 15a i direktiv 75/319⁶⁷, der udelukkende finder anvendelse på markedsføringstilladelser, der er udstedt i henhold til bestemmelserne i det pågældende direktivs kapitel III, mens markedsføringstilladelserne, der var blevet påbudt tilbagekaldt ved de omtvistede beslutninger, oprindeligt var udstedt inden for rammerne af rent nationale procedurer. Domstolen fastslog herefter, at ændringer fastsat ved kommissionsbeslutningen fra 1996 af bestemte betingelser i de oprindelige markedsføringstilladelser ikke svarer til en tilladelse udstedt i henhold til bestemmelserne i kapitel III i direktiv 75/319.

15.6. Stadig inden for området for tilnærmelse af lovgivningerne tog Domstolen i dom af 21. januar 2003, *Tyskland mod Kommissionen* (sag C-512/99, Sml. I, s. 845), afsagt i et annulationssøgsmål, stilling til de tidsmæssige virkninger af artikel 95 EF under en sag, der var anlagt til prøvelse af den tyske regerings vedtagelse af strengere nationale retsfor skrifter end dem, der er fastsat i direktiv 97/69⁶⁸ vedrørende klassificeringen og etiketteringen af bestemte kræftfremkaldende fibre. Den sagsøgende regering anførte, at dens anmodning om at fravige direktivets bestemmelser, der var indgivet i henhold til EF-traktatens artikel 100 A, stk. 4 (efter ændring nu artikel 95 EF), som fandt anvendelse på tidspunktet for de faktiske omstændigheder i sagen, burde have været bedømt på det samme grundlag, hvorimod Kommissionen forkastede anmodningen på grundlag af artikel 95, stk. 6, EF. Regeringen gjorde desuden gældende, at Kommissionen havde tilsidesat samarbejdsforpligtelsen ifølge artikel 10 EF og havde vurderet betingelserne for at anvende artikel 95, stk. 5, EF fejlagtigt.

Domstolen bemærkede, at Amsterdam-traktaten har ændret kapitlet om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivninger uden at fastsætte nogen overgangsbestemmelser, og at reguleringen efter bestemmelsen i EF-traktatens artikel 100 A er en anden end efter bestemmelsen i artikel 95 EF. I modsætning til EF-traktatens artikel 100 A son drer

⁶⁶ Dom af 26.11.2000, *Artegoda m.fl. mod Kommissionen* (forenede sager T-74/00, T-76/00, T-83/00 – T-85/00, T-132/00, T-137/00 og T-141/00, Sml. II, s. 4945).

⁶⁷ Rådets andet direktiv 75/319/EØF af 20.5.1975 om tilnærmelse af lovgivning om farmaceutiske specialiteter (EFT L 147, s. 13), som ændret ved Rådets direktiv 93/39/EØF af 14.6.1993 (EFT L 214, s. 22).

⁶⁸ Jf. fodnote 59.

artikel 95 EF mellem nationale bestemmelser, der fandtes inden harmoniseringen, og nationale bestemmelser, som den pågældende medlemsstat ønsker at indføre. Opretholdelsen af de førstnævnte skal være begrundet i vigtige behov, hvortil henvises i artikel 30, eller vedrøre miljøbeskyttelse, eller beskyttelse af arbejdsmiljøet, og de sidstnævnte skal være baseret på nyt videnskabeligt belæg vedrørende disse spørgsmål. Proceduren for at få tilladelse indledes med, at undtagelsesbestemmelsen anmeldes til Kommissionen, og afsluttes med Kommissionens endelige beslutning vedrørende anmeldelsen. Der er ikke etableret en ny retlig situation, før det sidste element i denne procedure er konkretiseret. På dette tidspunkt foreligger der ved Kommissionens tilladelse eller forbud en foranstaltning, som kan påvirke den hidtidige retlige situation (jf. dom af 1.6.1999, sag C-319/97, *Kortas*, Sml. I, s. 3143). Da en ny regel, såfremt der ikke er vedtaget overgangsforanstaltninger, desuden øjeblikkelig finder anvendelse på de fremtidige virkninger af en situation, der er opstået, mens den gamle regel var gældende, er det således med rette, at den anfægtede beslutning er truffet på grundlag af artikel 95, stk. 6, EF.

Hvad angår spørgsmålet, om Kommissionen havde overholdt sin samarbejdsforpligtelse ifølge artikel 10 EF, bemærkede Domstolen, at den sagsøgende regering ikke kunne være ubekendt med de nye bestemmelser om tilnærmelse af lovgivningerne, og at den måtte formodes at vide, at Kommissionens beslutning nødvendigvis ville være baseret på den nye hjemmel i artikel 95 EF. Som følge heraf var Kommissionen ikke forpligtet til at underrette denne regering om, at anmeldelsen af de omtvistede bestemmelser ville blive vurderet på grundlag af denne bestemmelse.

Endelig havde Kommissionen ifølge Domstolen heller ikke anlagt en fejlagtig fortolkning af betingelserne for at anvende artikel 95, stk. 5, EF. Blandt de kumulative betingelser havde den tyske regering nemlig undladt at meddele grundene til vedtagelsen af de omtvistede bestemmelser, således som det kræves efter artikel 95, stk. 5, EF.

15.7. I to domme afsagt henholdsvis den 18. september 2003 (sag C-168/01, *Bosal*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) og den 25. september 2003 (sag C-58/01, *Océ van der Grinten*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) fortolkede Domstolen direktiv 90/435⁶⁹ om en fælles beskatningsordning for moder- og datterselskaber fra forskellige medlemsstater

15.7.1. I *Bosal*-dommen fastslog Domstolen, at dette direktiv, fortolket på baggrund af artikel 43 EF, er til hinder for en national bestemmelse, der ved fastsættelsen af skatten af overskuddet i et moderselskab med hjemsted i en medlemsstat gør fradragsretten for udgifter, der vedrører moderselskabets kapitalandele i et

⁶⁹

Jf. fodnote 60.

datterselskab med hjemsted i en anden medlemsstat, betinget af, at sådanne udgifter indirekte tjener til erhvervelse af overskud, der er skattepligtigt i den medlemsstat, hvor moderselskabet har hjemsted. Domstolen indledte med at konstatere, at direktivets artikel 4, stk. 2, indrømmer enhver medlemsstat mulighed for at fastsætte, at udgifter i forbindelse med en sådan kapitalandel ikke kan fradrages i moderselskabets skattepligtige overskud, og at denne mulighed ikke er ledsaget af betingelser. Heraf udledte Domstolen først, at en national bestemmelse, der gennemfører denne mulighed, er forenelig med direktivet. Da Domstolen undersøgte, om denne mulighed var udøvet i overensstemmelse med artikel 43 EF, fastslog den imidlertid indledningsvis, at den anfægtede betingelse udgør en hindring for oprettelse af datterselskaber i andre medlemsstater, eftersom sådanne datterselskaber normalt ikke opnår overskud, der er skattepligtigt i Nederlandene. Desuden er denne betingelse i strid med direktivets formål om at fjerne forskelsbehandlingen til skade for koncerner, som skyldes en forskellig skattemæssig behandling afhængig af, om moderselskabet har datterselskaber i den medlemsstat, hvor den har sit hovedsæde, eller i en anden medlemsstat. Der er heller ikke opfyldt nogen af de betingelser, der kunne godtgøre en direkte forbindelse mellem indrømmelsen af en skattemæssig fordel til moderselskaber, der har hjemsted i Nederlandene, og beskatningsordningen for datterselskaber af moderselskaber, når disse har hjemsted i denne medlemsstat, således at argumentet om sammenhængen i beskatningsordningen ikke kan påberåbes. Endelig er betingelserne i denne sag ikke opfyldt for anvendelse af det territorialprincip for beskatning, der er fastsat i dommen af 15. maj 1997 i sagen *Futura Participations og Singer* (sag C-250/95, Sml. I, s. 2471).

15.7.2. En sag, der gav anledning til den anden dom på dette område, *Océ van der Grinten*, omhandlede den indeholdelse på 5%, der er fastsat i dobbeltbeskatningsoverenskomsten af 1980 mellem Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nordirland og Kongeriget Nederlandene, og som påhviler det samlede beløb bestående af udbytte, der udloddes af det i Det Forenede Kongerige hjemmehørende datterselskab til moderselskabet, der er hjemmehørende i Nederlandene, og den delvise skattegodtgørelse, som denne udlodning giver ret til, ved en fordeling af afkast i form af udbytte. Domstolen betegnede indeholdelsen for den del, der påhviler udbytte, der udloddes af det hjemmehørende datterselskab til det ikke-hjemmehørende moderselskab, som en kildeskat, der er afskaffet på udbytte, der udlodtes mellem selskaber i samme transnationale koncern i overensstemmelse med direktivets artikel 5. I denne del svarer indeholdelsen nemlig til kendetegnene ved en kildeskat, således som de er fastsat i dommen af 8. juni 2000 i sagen *Epson Europe* (sag C-375/98, Sml. I, s. 4243) og i dommen af 4. oktober 2001 i sagen *Athinaiki* (sag C-294/99, Sml. I, s. 6797). Dels påhviler den direkte udbyttet i den stat, hvor udbyttet udloddes, eftersom udbyttet indgår i beregningsgrundlaget for indeholdelsen, dels er udbetalingen af udbyttet den udløsende faktor for indeholdelsen. Det er i den forbindelse uden betydning, at den pågældende indeholdelse kun sker, hvis der er et krav på skattegodtgørelse, eftersom skattegodtgørelsen i henhold til dobbeltbeskatningsoverenskomsten tildeles i forbindelse med udbetaling af udbytte. Endelig bemærkes, at den del af 5%-indeholdelsen, der gælder for udbytte, står i

forhold til udbyttets værdi eller udbyttebeløbet. Den omstændighed, at moderselskabet, der ejer kapitalandelen, ved den endelige afregning modtager et beløb, der samlet set er større end det udbytte, der bliver udbetalt til det af datterselskabet, er i den forbindelse uden betydning. Det ville nemlig være tilstrækkeligt, at procentsatsen for indeholdelsen var fastsat til en højere sats, for at dette beløb ville være lavere end det udbetalte udbyttebeløb, mens en ensartet fortolkning af fællesskabsretten ikke kan afhænge af den procentsats, der gælder for den pågældende beskatning.

Derimod frembyder den del af indeholdelsen, der påhviler skattegodtgørelsen, ikke kendetegnene for en kildeskat af udloddet overskud, eftersom den ikke påhviler det overskud, der udloddes af datterselskabet. Skattegodtgørelsen udgør nemlig ikke et afkast af værdipapirer, men er et instrument, der har til formål at hindre økonomisk dobbeltbeskatning af udbytte ved en grænseoverskridende udlodning. Desuden påvirker den delvise reduktion af skattegodtgørelsen i forbindelse med den 5%-indeholdelse, som påhviler den, ikke den skattemæssige neutralitet af denne udlodning, eftersom indeholdelsen ikke gælder for udbytteudlodningen og ikke formindsker værdien heraf for det moderselskab, som modtager udbyttet.

Domstolen fastslog imidlertid, at direktivets artikel 7, stk. 2, tillader den anfægtede indeholdelse. For det første giver denne bestemmelse medlemsstaterne mulighed for at fravige princippet om forbud mod kildebeskatning af overskud, der udloddes af et datterselskab, og at beskatte udlodning af overskud hos moderselskabet, når den bestemmelse, der pålægger denne beskatning, udgør en integreret del af et samlet sæt af nationale eller overenskomstfastsatte bestemmelser, som har til formål at lempe den økonomiske dobbeltbeskatning af udbytte (hvilket i princippet er tilfældet med en bilateral overenskomst, der har til formål at hindre dobbeltbeskatning), og som vedrører udbetaling af skattegodtgørelse til modtagerne af udbyttet. For det andet er indeholdelsen, der er indført i direkte forbindelse med udbetaling af en skattegodtgørelse, ikke fastsat til et niveau, hvor den kan udligne virkningerne af denne lempelse af den økonomiske dobbeltbeskatning af udbytte, således at direktivets formål om at sikre skattemæssig neutralitet ikke tilsidesættes, selv om denne indeholdelse udgør kildeskat. Endelig fastslog Domstolen, at da direktivets artikel 7, andet led, udelukkende tillader anvendelsen af særlige nationale eller overenskomstfastsatte bestemmelser, i det omfang de er i overensstemmelse med direktivets formål, må indsættelsen af artikel 7, andet led, i direktivet anses for en teknisk justering, og den udgør ikke en væsentlig ændring, der nødvendiggør en supplerende høring af Parlamentet og Det Økonomiske og Sociale Udvalg. Følgelig kan gyldigheden af denne bestemmelse ikke anfægtes.

16. På området for *offentlige kontrakter* skal nævnes *Santex-sagen* (dom af 27.2.2003, sag C-327/00, Sml. I, s. 1877), som gav Domstolen anledning til at præcisere sin

praksis vedrørende foreneligheden med direktiv 89/665⁷⁰ af nationale regler, som indfører præklusionsregler for klager over de i direktiv 89/665 nævnte beslutninger, der træffes af ordregivende myndigheder. I denne forbindelse henviste Domstolen til sin praksis (dom af 12.12.2002, *Universale-Bau m.fl.*, sag C-470/99, Sml. I, s. 11617, præmis 79), hvorefter det omhandlede direktiv ikke er til hinder for nationale bestemmelser, som fastsætter, at klager over en beslutning truffet af den ordregivende myndighed skal være indgivet inden for en fastsat frist, idet der ellers sker præklusion, og at uregelmæssigheder i forbindelse med udbuddet, som påberåbes til støtte for klagen, ligeledes skal gøres gældende inden for denne frist, således at det, såfremt fristen overskrides, ikke længere er muligt at anfægte en sådan beslutning eller at gøre sådanne uregelmæssigheder gældende, såfremt den pågældende frist er rimelig. Domstolen fastslog i henhold til denne praksis, for det første, at en præklusionsfrist på 60 dage forekom at være rimelig, og for det andet, at en sådan frist, der løber fra dagen for meddelelsen af retsakten eller fra den dag, hvor den berørte har fået fuldt kendskab til denne, ligeledes er i overensstemmelse med effektivitetsprincippet. Imidlertid bemærkede Domstolen, at det »ikke [kan] udelukkes, at fristens anvendelse inden for rammerne af de særlige omstændigheder, der gør sig gældende i den for den forelæggende ret verserende sag, kan tilsidesætte det nævnte princip« (præmis 57). Domstolen præciserede nærmere bestemt, at når det er godtgjort, at en ordregivende myndighed ved sin adfærd har gjort det umuligt eller uforholdsmæssigt vanskeligt at udøve de rettigheder, der følger af fællesskabsretten, er de kompetente nationale retsinstanser forpligtet til at realitetsbehandle de anbringender om, at udbudsbekendtgørelsen er uforenelig med fællesskabsretten, som er fremsat til støtte for en klage over den nævnte beslutning, idet retsinstanserne i givet fald skal gøre brug af den adgang, de i henhold til national ret har til at undlade at anvende nationale præklusionsregler, som foreskriver, at det, når fristen for at indgive klage over en udbudsbekendtgørelse er overskredet, ikke længere er muligt at påberåbe sig, at en sådan uforenelighed foreligger.

17. På *det socialretlige område* har Domstolen truffet afgørelse i en sag om social sikring (17.1), fire sager om ligebehandling af mænd og kvinder (17.2), en sag om beskyttelse af arbejdstagernes sikkerhed og sundhed (17.3) og to sager om arbejdstageres rettigheder ved virksomhedsoverdragelse (17.4).

17.1. I *IKA-sagen* (dom af 25.2.2003, sag C-326/00, Sml. I, s. 1703) har Domstolen udtalt sig om fortolkningen af forordning nr. 1408/71⁷¹ i relation til afholdelse af udgifter

⁷⁰ Rådets direktiv 89/665 af 21.12.1989 om samordning af love og administrative bestemmelser vedrørende anvendelsen af klageprocedurerne i forbindelse med indgåelse af offentlige indkøbs- samt bygge- og anlægskontrakter (EFT L 395, s. 33).

⁷¹ Rådets forordning (EØF) nr. 1408/71 af 14.6.1971 om anvendelse af de sociale sikringsordninger på arbejdstagere, selvstændige erhvervsdrivende og deres familiemedlemmer, der flytter inden for Fællesskabet, som ændret og ajourført ved Rådets forordning (EØF) nr. 2001/83 af 2.6.1983 (EFT L 230, s. 6), med senere ændringer.

til en hospitalsbehandling, som en pensionist har fået under et ophold i en anden medlemsstat, i en situation, hvor den pågældende lidelse pludselig opstod under det nævnte ophold, og behandlingen af denne var absolut nødvendig. I denne forbindelse bemærkede Domstolen, at der i forordning nr. 1408/71 er fastsat en anden ordning for pensionister end den, der gælder for arbejdstagere. Efter den pågældende ordning er det – i modsætning til det, der gælder for arbejdstagere – navnlig ikke en betingelse for afholdelse af udgifterne til behandling, der ydes til pensionister under et ophold i en anden medlemsstat, at deres +tilstand under et ophold på en anden medlemsstats område kræver øjeblikkelig ydelse af hjælp* (præmis 31). Ifølge Domstolen kan denne forskel forklares med, at fællesskabslovgiver har villet fremme pensionisternes mobilitet. Domstolen tilføjede desuden, at den ret til naturalydelser, som pensionisterne er sikret ved forordning nr. 1408/71, ikke kun finder anvendelse i tilfælde, hvor behandlingen har været nødvendig som følge af, at lidelsen pludselig er opstået. Navnlig kan den omstændighed, at den behandling, der er fornøden som følge af udviklingen i den socialt sikrede helbredstilstand under dennes midlertidige ophold i en anden medlemsstat, eventuelt har sammenhæng med en eksisterende lidelse, som den forsikrede har kendskab til, såsom en kronisk sygdom, ikke bevirke, at den pågældende er afskåret fra at opnå naturalydelser i medfør af artikel 31 i forordning nr. 1408/71. Endelig fremhævede Domstolen, at artikel 31 i forordning nr. 1408/71 er til hinder for, at en medlemsstat underkaster opnåelsen af de naturalydelser, som bestemmelsen giver ret til, nogen form for godkendelsesordning.

Hvad angår den praktiske gennemførelse af forordningens bestemmelser bemærkede Domstolen, at udgangspunktet er, at det er institutionen på bopælsstedet, der refunderer institutionen på opholdsstedet udgifterne til behandlingen. Når det viser sig, at opholdsstedets institution med urette har afvist at udrede de pågældende naturalydelser, og at bopælsstedets institution efter at have fået kendskab hertil har undladt at bidrage til en korrekt anvendelse af bestemmelsen, påhviler det dog denne sidstnævnte institution – med forbehold af et eventuelt erstatningsansvar for opholdsstedets institution – at refundere de udgifter, den sikrede har måttet afholde til behandlingen, direkte til ham. Domstolen tilføjede desuden, at forordning nr. 1408/71 i denne situation er til hinder for nationale regler, hvorefter en sådan refusion er betinget af, at den pågældende efterfølgende får en tilladelse, der kun meddeles, såfremt det godtgøres, at den lidelse, der har nødvendiggjort den pågældende behandling, pludselig opstod under opholdet, og behandlingen af denne var absolut nødvendig.

17.2. Spørgsmålet om, hvorvidt begrænsningen af værnepligten til kun at gælde for mænd er forenelig med princippet om ligebehandling af mænd og kvinder, således som dette princip er fastslået i fællesskabsretten, blev behandlet i *Dory-dommen* (dom af 11.3.2003, sag C-186/01, Sml. I, s. 2479).

Indledningsvis definerede Domstolen de omstændigheder, hvorunder fællesskabsretten finder anvendelse på aktiviteter, som vedrører organiseringen af de væbnede styrker, idet den understregede, at i mangel af et almindeligt forbehold i traktaten for samtlige foranstaltninger, der træffes af hensyn til den offentlige sikkerhed,

og som udelukker disse fra fællesskabsrettens anvendelsesområde, er »de foranstaltninger, medlemsstaterne træffer på dette område, ikke som helhed unddraget anvendelsen af fællesskabsretten, blot fordi de træffes af hensyn til den offentlige sikkerhed eller det nationale forsvar« (præmis 30). I den forbindelse bemærkede Domstolen, at direktiv 76/207⁷² finder anvendelse på adgangen til stillinger i de væbnede styrker, og at det tilkommer den at efterprøve, om de foranstaltninger, som de nationale myndigheder har truffet under udøvelsen af det skøn, der tilkommer dem, reelt forfølger det mål at garantere den offentlige sikkerhed, og om de er rimelige og nødvendige for at nå dette mål. Domstolen udtalte således, at »medlemsstaternes beslutninger vedrørende organiseringen af deres væbnede styrker ikke fuldt ud kan være unddraget fællesskabsrettens anvendelse, navnlig ikke, når der er tale om overholdelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder i relation til arbejdsforhold, herunder i forbindelse med adgangen til militære erhverv« (præmis 35). Domstolen fastslog imidlertid, at fællesskabsretten ikke regulerer medlemsstaternes valg for så vidt angår organiseringen af de væbnede styrker, idet formålet hermed er landets forsvar eller forsvaret af medlemsstaternes væsentlige interesser, og at »det tilkommer medlemsstaterne, som skal træffe egnede foranstaltninger til opretholdelse af deres indre og ydre sikkerhed, at træffe de beslutninger, som vedrører organiseringen af deres væbnede styrker« (præmis 36, jf. i denne forbindelse dom af 26.10.1999, sag C-273/97, *Sirdar*, Sml. I, s. 7403, præmis 15, og af 11.1.2000, sag C-285/98, *Kreil*, Sml. I, s. 69, præmis 15).

På baggrund af disse principper fastslog Domstolen, at Forbundsrepublikken Tysklands beslutning om til dels at varetage sit forsvar ved hjælp af værnepligt er udtryk for et sådant valg af organiseringen af de væbnede styrker, som fællesskabsretten dermed ikke finder anvendelse på, og at »[...] begrænsningen af værnepligten til kun at gælde for mænd [ganske vist] normalt [medfører] en forsinkelse i deres karriereforløb, selv om den gør det muligt for nogle af de indkaldte at erhverve en supplerende uddannelse eller senere at få adgang til at gøre karriere inden for forsvaret. Denne forsinkelse i de indkaldtes karriereforløb er imidlertid en uundgåelig følge af det valg, staten har truffet vedrørende organiseringen af de væbnede styrker, og den medfører ikke, at dette valg falder inden for fællesskabsrettens anvendelsesområde« (præmis 40 og 41). I denne forbindelse tilføjede Domstolen, at »den omstændighed, at værnepligten har ufordelagtige virkninger for adgangen til beskæftigelse, kan således ikke, uden derved at gøre indgreb i medlemsstaternes beføjelser, bevirke, at den pågældende medlemsstat er forpligtet til enten også at lade værnepligten gælde for kvinder og således påføre kvinder de samme ulemper for så vidt angår adgangen til beskæftigelse, eller til at ophæve værnepligten« (præmis 43).

⁷² Rådets direktiv 76/207/EØF af 9.2.1976 om gennemførelse af princippet om ligebehandling af mænd og kvinder for så vidt angår adgang til beskæftigelse, erhvervsuddannelse, forfremmelse samt arbejdsvilkår (EFT L 39, s. 40).

I *Kutz-Bauer-sagen* (dom af 20.3.2003, sag C-187/00, Sml. I, s. 2741) fortolkede Domstolen direktiv 76/207⁷³ i relation til en bestemmelse i en overenskomstmæssig ordning for offentligt ansatte, hvorefter såvel mandlige som kvindelige beskæftigede kunne overgå til aldersbetinget deltidsbeskæftigelse. Bestemmelsen gav kun ret til deltidsbeskæftigelse indtil det tidspunkt, hvor der kan gøres krav på fuld pension fra den lovpligtige pensionsforsikring. Domstolen fastslog, at direktivet er til hinder for en kollektiv overenskomst, hvorved der fastsættes en sådan betingelse, »når den gruppe af personer, der kan gøre krav på fuld pension fra det fyldte 60. år, næsten udelukkende består af kvinder, mens den gruppe, der først kan gøre krav på en sådan pension fra det fyldte 65. år, næsten udelukkende består af mænd, medmindre bestemmelsen er begrundet i objektive forhold, som intet har at gøre med forskelsbehandling på grundlag af køn« (præmis 63).

Domstolen henviste endvidere til sin egen praksis, hvorefter en national ret, der har til opgave at anvende fællesskabsrettens bestemmelser, har pligt til at sikre disse reglers fulde virkning, idet retten i påkommende tilfælde af egen drift skal undlade at anvende en modstridende bestemmelse i den nationale lovgivning (dom af 9.3.1978, sag 106/77, *Simmenthal*, Sml. s. 629, præmis 24), og den understregede, at »det samme gælder, når den bestemmelse, der strider mod fællesskabsretten, fremgår af en kollektiv overenskomst. Det ville nemlig være uforeneligt med selve fællesskabsrettens karakter at frakende den kompetente nationale ret, der skal bringe fællesskabsretten i anvendelse, beføjelsen til i selve det øjeblik, hvor den skal anvende fællesskabsretten, at foretage alt, hvad der er nødvendigt for at tilsidesætte bestemmelser i en kollektiv overenskomst, som eventuelt er til hinder for, at fællesskabsrettens bestemmelser får deres fulde virkning« (præmis 73 og 74).

Det bør også nævnes, at Domstolen i *Schönheit og Becker-dommen* (dom af 23.10.2003, forenede sager C-4/02 og C-5/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelse) fastslog, at artikel 141 EF er til hinder for en lovgivning, der indebærer, at pensionen nedsættes for tjenestemænd (i den nationale forvaltning), som i løbet af deres tjenestetid, i hvert fald en del af tiden, har været deltidsbeskæftigede, når denne gruppe tjenestemænd omfatter langt flere kvinder end mænd, medmindre lovgivningen kan begrundes i objektive hensyn, som intet har at gøre med forskelsbehandling på grundlag af køn.

Domstolen tilføjede desuden, at en national lovgivning, der indebærer en større nedsættelse af en arbejdstagers arbejdsophørspension, end hvad en forholdsmæssig nedsættelse i forhold til dennes tjenesteperioder som deltidsbeskæftiget ville berettige til, ikke vil kunne anses for objektivt begrundet i den omstændighed, at pensionen i dette tilfælde er modydelse for en mindre omfattende arbejdsydelse, eller med

⁷³ Ibidem.

henvisning til, at den har til formål at undgå, at deltidsbeskæftigede tjenestemænd begunstiges i forhold til tjenestemænd på fuld tid.

I dom af 9. september 2003 (sag C-25/02, *Katharina Rinke*, endnu ikke trykt i Samling af afgørelser) var Domstolen blevet forelagt spørgsmålet om, hvorvidt det krav, der er opstillet i direktiv 86/457⁷⁴ og 93/16⁷⁵, hvorefter bestemte dele af den særlige uddannelse til alment praktiserende læge skal foregå på fuld tid, er en indirekte forskelsbehandling på grundlag af køn i henhold til direktiv 76/207, og om, hvordan man i givet fald skal løse regelkonflikten mellem direktiv 76/207 på den ene side og direktiv 86/457 og 93/16 på den anden side. Domstolen fastslog indledningsvis, at ordningen, hvorefter deltidsuddannelsen skal omfatte et vist antal perioder med heltidsuddannelse, ikke fører til direkte forskelsbehandling. For så vidt angår spørgsmålet om, hvorvidt bestemmelsen fører til en indirekte forskelsbehandling af kvindelige arbejdstagere, dvs. om den i overensstemmelse med retspraksis faktisk er til skade for procentvis betydeligt flere kvinder end mænd, medmindre denne foranstaltning er begrundet i objektive faktorer, som intet har at gøre med forskelsbehandling på grundlag af køn, fastslog Domstolen på grundlag af de statistiske oplysninger, som var fremlagt for den, at den procentdel af kvinder, der arbejder på deltid, faktisk er langt højere end den procentdel af den aktive mandlige del af befolkningen, der har en erhvervsbeskæftigelse på deltid. Derefter undersøgte Domstolen, om det omtvistede krav er begrundet i objektive faktorer, som intet har at gøre med forskelsbehandling på grundlag af køn, hvilket den fandt var tilfældet. I artikel 5, stk. 1, i direktiv 86/457 og artikel 34, stk. 1, i direktiv 93/16 har fællesskabslovgiver nemlig fastslået, at en passende forberedelse til en faktisk udøvelse af almen medicinsk praksis kræver et vist antal perioder med heltidsuddannelse både for så vidt angår den del, der foregår på sygehuse, og for så vidt angår den del, der foregår hos en godkendt alment praktiserende læge eller i et godkendt lægecenter inden for den primære sundhedstjeneste. Fællesskabslovgiver kunne således med rimelighed finde, at foranstaltningen gør det muligt for lægen at erhverve den nødvendige erfaring ved at følge patienternes sygdomme, som de kan udvikle sig over tid, samt at opsamle tilstrækkelig erfaring med forskellige situationer, der særligt kan forekomme i en almen medicinsk praksis.

17.3. *Jaeger-sagen* (dom af 9.9.2003, sag C-151/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelse) gav Domstolen anledning til at præcisere sin praksis vedrørende begrebet »arbejdstid« i direktiv 93/104⁷⁶ i relation til lægers vagttjeneste (jf. dom af 3.10.2000, sag C-303/98, *Simap*, Sml. I, s. 7963). Hovedsagen angik spørgsmålet om, hvorvidt

⁷⁴ Rådets direktiv 86/457/EØF af 15.9.1986 om en særlig uddannelse til alment praktiserende læge.

⁷⁵ Jf. fodnote 35.

⁷⁶ Rådets direktiv 93/104/EF af 23.11.1993 om visse aspekter i forbindelse med tilrettelæggelse af arbejdstiden (EFT L 307, s. 18).

den vagttjeneste (+Bereitschaftsdienst*), der anvendes af byen Kiel på det hospital, som byen driver, skal anses for arbejdstid eller hviletid. Den pågældende vagttjeneste var tilrettelagt således, at Norbert Jaeger opholdt sig på hospitalet og udførte arbejdsopgaver i det omfang, der var behov for det. På hospitalet rådede han over et værelse, der var udstyret med en seng.

Domstolen fastslog indledningsvis, at en vagttjeneste, som en læge udfører efter ordningen med fysisk tilstedeværelse på hospitalet, fuldt ud skal anses for at være arbejdstid som omhandlet i direktiv 93/104. Ifølge Domstolen er den afgørende begrundelse for dens antagelse om, at det, der karakteriserer begrebet +arbejdstid*, foreligger, nemlig den omstændighed, at lægerne er forpligtet til fysisk at opholde sig på det sted, som arbejdsgiveren har anvist, for dér at være til arbejdsgiverens rådighed med henblik på straks at kunne udføre arbejde, såfremt der opstår behov herfor. Domstolen præciserede, at denne konklusion ikke påvirkes af den ene omstændighed, at arbejdsgiveren stiller et værelse til rådighed for lægen, i hvilket han kan hvile sig. Direktivet er følgelig til hinder for en lovgivning i en medlemsstat, hvorefter arbejdstagerens arbejdsfrie perioder under en sådan vagttjeneste betragtes som hviletid, og hvorefter »der i forbindelse med vagttjeneste, der udføres efter ordningen med fysisk tilstedeværelse på hospitalet – eventuelt i kraft af en kollektiv overenskomst eller virksomhedsaftale, der er støttet på en kollektiv overenskomst – kun ydes kompensation for de vagtperioder, hvorunder arbejdstageren faktisk har udført arbejde« (præmis 103).

Endelig præciserede Domstolen, at »anvendelsen af undtagelsesbestemmelsen i direktivets artikel 17, stk. 2, punkt 2.1, litra c), nr. i), på en nedsættelse af den daglige hvileperiode på 11 sammenhængende timer som følge af udførelsen af en vagttjeneste, der følger efter den normale arbejdstid, er betinget af, at tilsvarende kompenserende hvileperioder indrømmes de pågældende arbejdstagere på tidspunkter, der følger umiddelbart efter de tilsvarende arbejdsperioder. En sådan nedsættelse af den daglige hvileperiode må i øvrigt under ingen omstændigheder medføre, at den maksimale ugentlige arbejdstid, der er fastsat i direktivets artikel 6, overskrides« (præmis 103).

17.4. *Martin m.fl.*-sagen (dom af 6.11.2003, sag C-4/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) gav Domstolen anledning til at træffe en præjudiciel afgørelse om fortolkningen af artikel 3 i direktiv 77/187⁷⁷. Domstolen præciserede først, at rettigheder, der er betinget af enten afskedigelse eller indrømmelse af førtidig pensionering efter aftale med arbejdsgiveren, henhører under de +rettigheder og forpligtelser*, som er omhandlet i bestemmelsen. I den forbindelse understregede

⁷⁷ Rådets direktiv 77/187/EØF af 14.2.1977 om tilnærmelse af medlemsstaternes lovgivning om varetagelse af arbejdstagernes rettigheder i forbindelse med overførsel af virksomheder, bedrifter eller dele af bedrifter (EFT L 61, s. 26).

Domstolen, at ydelser ved førtidig pensionering og ydelser, der har til formål at forbedre betingelserne for en sådan pensionering, og som udbetales ved førtidig pensionering som følge af en fælles aftale mellem arbejdsgiveren og arbejdstageren, til arbejdstagere, der har nået en bestemt alder, ikke udgør ydelser i forbindelse med alderdom og invaliditet eller til efterladte i henhold til supplerende faglige eller tværfaglige forsikringsordninger som omhandlet i direktivets artikel 3, stk. 3.

Domstolen fastslog derefter, at direktivets artikel 3 skal fortolkes således, at overdragerens forpligtelser, der er forbundet med en sådan førtidig pensionering, i henhold til en arbejdskontrakt, et arbejdsforhold eller en kollektiv overenskomst, overgår til erhververen på de betingelser og inden for de grænser, der gælder efter denne artikel, uanset om disse forpligtelser udspringer af offentlige myndigheders retsakter eller gennemføres ved sådanne akter, og uanset de praktiske retningslinjer, der måtte være fastsat med henblik på denne gennemførelse.

Domstolen tilføjede desuden, at direktivets artikel 3 er til hinder for, at erhververen tilbyder arbejdstagerne ved en enhed, der er blevet overført, mindre fordelagtige betingelser for førtidig pensionering end dem, overdrageren anvendte på dem, og for, at disse arbejdstagere accepterer de nævnte betingelser, når betingelserne ene og alene er tilpasset de betingelser, der fandt anvendelse på erhververens andre arbejdstagere på tidspunktet for overførslen, medmindre de af overdrageren tidligere anvendte mere fordelagtige betingelser fulgte af en kollektiv overenskomst, der – under hensyn til de i direktivets artikel 3, stk. 2, nævnte betingelser – ikke længere ifølge loven finder anvendelse på arbejdstagerne ved den overførte enhed.

Endelig fastslog Domstolen, at når en erhverver under tilsidesættelse af ufravigelige retsgrundsætninger i artikel 3 i direktiv 77/187 har tilbudt arbejdstagerne ved den overførte enhed en mindre fordelagtig førtidig pensionering end den, som de inden for rammerne af deres arbejdsforhold med overdrageren kunne få ret til, og når arbejdstagerne har accepteret en sådan førtidig pensionering, påhviler det erhververen at yde arbejdstagerne den nødvendige kompensation, således at der tilvejebringes de betingelser for førtidig pensionering, der gjaldt inden for rammerne af arbejdsforholdet med overdrageren.

I sagen *Abler m.fl.* (dom af 20.11.2003, sag C-340/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) gjorde Domstolen opmærksom på, at anvendelsesområdet for direktiv 77/187⁷⁸ omfatter alle de tilfælde, hvor der som led i en aftale sker en udskiftning af den fysiske eller juridiske person, som er ansvarlig for virksomhedens drift, og som af den grund påtager sig en arbejdsgivers forpligtelser over for arbejdstagerne i virksomheden, og det har ingen betydning, om der er sket en overførsel af ejendomsretten til materielle aktiver. Domstolen fastslog følgelig, at direktivet finder

⁷⁸

Ibidem.

anvendelse i en situation, hvor en ordregiver, som ved aftale havde overdraget den fulde drift af et hospitalsstorkøkken til en erhvervsdrivende, opsiger aftalen og indgår en ny aftale med en anden erhvervsdrivende, som skal levere den samme ydelse, når det forholder sig således, at den anden erhvervsdrivende anvender væsentlige materielle aktiver, som tidligere blev anvendt af den første erhvervsdrivende, og som ordregiveren har stillet til deres rådighed i umiddelbar forlængelse af hinanden, selv om den anden erhvervsdrivende havde tilkendegivet ikke at ville overtage den første erhvervsdrivendes ansatte.

18. På *miljøområdet* skal det nævnes, at Domstolen i sagen *Ligue pour la protection des oiseaux m.fl.* (dom af 16.10.2003, sag C-182/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) traf en præjudiciel afgørelse om fortolkning af direktiv 79/409⁷⁹, idet den fastslog, at »en medlemsstat i henhold til direktivets artikel 9, stk. 1, litra c), kan fravige datoerne for henholdsvis åbning og afslutning af jagtsæsonen, der følger af hensyntagen til de formål, der er opregnet i direktivets artikel 7, stk. 4« (præmis 12). I den forbindelse fastsatte Domstolen, at jagt på vilde fugle til fritidsformål i de perioder, som er omhandlet i direktivets artikel 7, stk. 4, kan udgøre en tilladt fornuftig anvendelse af bestemte fuglearter i mindre mængder ifølge direktivets artikel 9, stk. 1, litra c), i lighed med indfangning og overdragelse af vilde fugle, også uden for jagttiden, med henblik på anvendelse som levende lokkedyr eller med henblik på anvendelse til fritidsformål på traditionelle markeder og handelspladser.

Imidlertid præciserede Domstolen, at jagt kan tillades i henhold til artikel 9, stk. 1, litra c), såfremt der ikke findes nogen anden tilfredsstillende løsning. Denne betingelse ville ifølge Domstolen navnlig ikke være opfyldt, såfremt den foranstaltning, der tillader jagt i form af fravigelse, kun havde til formål at forlænge jagtsæsonen for visse fuglearter på områder, hvor disse arter allerede befinder sig i de jagtperioder, der er fastsat i overensstemmelse med direktivets artikel 7. Desuden bemærkede Domstolen, at jagten skal tilrettelægges på en sådan måde, at den udøves selektivt og på strengt kontrollerede betingelser, og at den kun skal vedrøre bestemte fuglearter i mindre mængder. Hvad angår denne sidste betingelse »kan den ikke opfyldes, såfremt den jagt, der er tilladt i form af fravigelse, ikke sikrer opretholdelsen af bestanden af de pågældende arter på et tilfredsstillende niveau« (præmis 17). Endelig understregede Domstolen, at de foranstaltninger, der i medfør af direktivets artikel 9, stk. 1, litra c), tillader jagt, skal anføre de arter, der er omfattet af undtagelserne, de tilladte fangst- eller drabsmidler, -indretninger eller -metoder, de risikovilkår samt de omstændigheder med hensyn til tid og sted, under hvilke sådanne undtagelsesbestemmelser kan meddeles, den myndighed, som har bemyndigelse til at erklære, at de fastsatte betingelser er opfyldt, og til at træffe afgørelse om, hvilke midler, indretninger eller metoder der kan bringes i anvendelse inden for hvilke grænser og af hvilke personer, samt den kontrol, der skal føres.

⁷⁹

Rådets direktiv 79/409/EØF af 2.4.1979 om beskyttelse af vilde fugle (EFT L 103, s. 1).

19. På området for *retlige og indre anliggender* tog Domstolen for første gang stilling til fortolkningen af *Schengen-aftalen*. I sagen *Gözütok og Brügge* (dom af 11.2.2003, forenede sager C-187/01 og C-385/01, Sml. I, s. 1345) fik Domstolen forelagt to præjudicielle spørgsmål om fortolkningen af princippet *ne bis in idem*, som er fastsat i artikel 54 i konventionen om gennemførelse af Schengen-aftalen (herefter »gennemførelseskonventionen«) i forhold til nationale procesregler, hvorefter anklagemyndigheden endeligt kunne indstille en straffesag uden medvirken af en retsinstans. I den forbindelse fastslog Domstolen, at i forbindelse med procedurer af denne type »indstilles strafforfølgningen i kraft af en afgørelse, der hidrører fra en myndighed, som i henhold til den pågældende nationale retsorden skal deltage i forvaltningen af strafferetsplejen« (præmis 28), og at disse procedurer, »hvis retsvirkninger, således som de er fastsat i de gældende nationale bestemmelser, er betinget af, at tiltalte påtager sig at overholde visse betingelser, som anklagemyndigheden har fastsat, pålægger sanktioner for den strafbare adfærd, der er foreholdt tiltalte« (præmis 29). Domstolen konkluderede på dette grundlag, at når en strafforfølgning er endeligt indstillet, skal der anses for over for den pågældende person at være »afsagt endelig dom«, i gennemførelseskonventionens artikel 54's forstand, for de strafbare handlinger, der foreholdes ham, og at, når de betingelser, der er pålagt tiltalte, er overholdt, må den sanktion, som tiltalefrafaldet er forbundet med, anses for »fuldbyrdet« som omhandlet i samme bestemmelse.

Domstolen bemærkede videre, at denne fortolkning ikke ændres af den omstændighed, at en sådan procedure afvikles uden medvirken af en retsinstans, og at den afgørelse, der træffes som afslutning på proceduren, ikke formelt har form af en dom, idet sådanne processuelle og formelle aspekter ikke kan have nogen betydning overhovedet for retsvirkningerne af den pågældende procedure. I den forbindelse understregede Domstolen, at eftersom der hverken er sket en harmonisering eller i det mindste en tilnærmelse af bestemmelserne om tiltalefrafald i medlemsstaternes straffelovgivninger, indebærer princippet *ne bis in idem*, hvad enten det anvendes på procedurer med tiltalefrafald, som eventuelt forudsætter medvirken af en retsinstans, eller på domme, nødvendigvis, at der består en gensidig tillid mellem medlemsstaterne i deres respektive strafferetsplejeordninger, og at hver enkelt medlemsstat accepterer en anvendelse af strafferetlige bestemmelser, der er i kraft i de øvrige medlemsstater, uanset om en anvendelse af medlemsstatens egen retsorden måtte føre til en anden løsning. Endvidere kan en medlemsstats anvendelse af nævnte princip på procedurer med tiltalefrafald, der er gennemført i en anden medlemsstat uden medvirken af en retsinstans, ikke være betinget af, at der i henhold til den første medlemsstats retsorden heller ikke kræves en sådan medvirken af en retsinstans.

Endelig præciserede Domstolen, at anvendelsen af gennemførelseskonventionens artikel 54 på udenretlige aftaler om afslutning af sagen ikke kan indebære en risiko for en krænkelse af rettighederne for offeret for en strafbar handling, fordi princippet *ne bis in idem*, således som det er opstillet i artikel 54, alene har til formål at undgå, at en person, over for hvem der er afsagt endelig dom i én medlemsstat, retsforfølges på ny for de samme strafbare handlinger i en anden medlemsstat, og princippet er ikke til

hinder for, at et offer eller enhver anden, der lider skade som følge af tiltaltes adfærd, kan anlægge eller fortsætte et civilt søgsmål med henblik på at kræve erstatning for det tab, den pågældende har lidt.

20. Hvad angår Fællesskabets *eksterne forbindelser* skal sagen *Deutscher Handballbund* (dom af 8.5.2003, sag C-438/00, Sml. I, s. 4135) fremhæves. Sagen vedrørte associeringsaftalen Fællesskaberne-Slovakiet⁸⁰. Domstolen udtalte, at aftalens artikel 38, stk. 1, første led, er til hinder for, at et sportsforbund i en medlemsstat anvender en af forbundet vedtaget bestemmelse på en professionel spiller af slovakisk nationalitet, som er lovligt beskæftiget af en klub i samme medlemsstat, hvorefter klubberne ved mesterskabs- og pokalkampe kun må indsætte et begrænset antal spillere fra tredjelande, som ikke er parter i aftalen om Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde.

For at nå til denne slutning henviste Domstolen for det første til *Pokrzeptowicz-Meyer*-sagen (dom af 29.1.2002, sag C-162/00, Sml. I, s. 1049), hvori den fastslog, at artikel 37 i associeringsaftalen med Republikken Polen⁸¹ har direkte virkning. Da artikel 37 og 38 har samme ordlyd, og eftersom de to associeringsaftaler ikke adskiller sig med hensyn til deres indhold og baggrunden for deres vedtagelse, måtte det tillige fastslås, at artikel 38 har direkte virkning. Domstolen tog dernæst stilling til, om den pågældende artikel kunne anvendes på en bestemmelse, der er vedtaget af et sportsforbund, og henviste i denne forbindelse til *Bosman*-dommen (dom af 15.12.1995, sag C-415/93, Sml. I, s. 4921), hvor Domstolen udtalte, at forbuddet mod forskelsbehandling i EF-traktatens bestemmelser om arbejdskraftens frie bevægelighed ikke kun finder anvendelse på offentlige myndigheders retsakter, men også på regler, som er fastsat af sportsforbund, og som indeholder betingelser for udøvelse af professionelle sportsfolks lønnede virksomhed. Med støtte i *Pokrzeptowicz-Meyer*-dommen, hvor Domstolen fandt, at den ved artikel 37 indførte ret til ligebehandling har samme rækkevidde som den ret, der med en tilsvarende formulering er anerkendt for Fællesskabets statsborgere i artikel 39 EF, udtalte Domstolen, at den fortolkning af artikel 39 EF, som kan udledes af *Bosman*-dommen, kan overføres på artikel 38 i associeringsaftalen Fællesskaberne-Slovakiet. Domstolen konkluderede således, at denne bestemmelse finder anvendelse på regler, der er fastsat af et sportsforbund. Endelig fastlagde Domstolen rækkevidden af forbuddet mod forskelsbehandling i den

⁸⁰ Europaaftalen om oprettelse af en associering mellem De Europæiske Fællesskaber og medlemsstaterne på den ene side og Den Slovakiske Republik på den anden side, som blev indgået og godkendt på Fællesskabets vegne ved Rådets og Kommissionens afgørelse 94/909/EKSF, EF, Euratom af 19.12.1994 (EFT L 359, s. 1).

⁸¹ Artikel 37, stk. 1, første led, i Europaaftalen om oprettelse af en associering mellem De Europæiske Fællesskaber og deres medlemsstater på den ene side og Republikken Polen på den anden side, som blev indgået og godkendt på Fællesskabets vegne ved Rådets og Kommissionens afgørelse 93/743/Euratom, EKSF, EF af 13.12.1993 (EFT L 348, s. 1).

omhandlede artikel 38 og understregede, at forbuddet mod enhver form for forskelsbehandling på grundlag af nationalitet kun finder anvendelse på arbejdstagere af slovakisk nationalitet, som i forvejen er lovligt beskæftiget på en medlemsstats område, og kun med hensyn til arbejdsvilkår, aflønning eller afskedigelse. Da den omhandlede regel om sportsudøvelse har direkte betydning for en professionel spillers mulighed for at deltage i mesterskabskampe, dvs. for dennes hovedbeskæftigelse, vedrører reglen arbejdsvilkår.

21. Endelig for så vidt angår *Bruxelles-konventionen* (konventionen af 27. september 1968 om retternes kompetence og om fuldbyrdelse af retsafgørelser i borgerlige sager, herunder handelssager) skal nævnes en enkelt dom. Det drejer sig om dommen i *Gasser-sagen* (dom af 9.12.2003, sag C-116/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), som angik spørgsmålet om, hvorledes konventionens artikel 21 – som bestemmer, at såfremt krav, der har samme genstand og hviler på samme grundlag, fremsættes mellem de samme parter for retter i forskellige kontraherende stater, skal enhver anden ret end den, ved hvilken sagen først er anlagt, på embeds vegne udsætte sin afgørelse, indtil denne rets kompetence er fastslået – skal fortolkes i to forskellige situationer, nemlig for det første, når den ret, ved hvilken sagen senere er anlagt, har kompetence i medfør af en værnetingsklausul, og for det andet, når procedurerne ved retterne i den kontraherende stat, hvor den ret, ved hvilken sagen først er anlagt, er beliggende, generelt er urimeligt langvarige.

For så vidt angik det første tilfælde tog Domstolen stilling til, om den ret, ved hvilken sagen senere er anlagt, kan fravige artikel 21 og afgøre tvisten, uden at den ret, ved hvilken sagen først er anlagt, har erklæret sig inkompetent. Domstolen besvarede dette spørgsmål benægtende, idet den understregede, at den processuelle regel, som er indeholdt i nævnte artikel, klart og udelukkende tager udgangspunkt i den rækkefølge, hvori sagerne er anlagt ved de pågældende retter.

For så vidt angik det andet tilfælde afviste Domstolen ligeledes, at det skulle være muligt at fravige bestemmelserne i artikel 21. Domstolen bemærkede, at en fortolkning, hvorefter denne bestemmelse ikke skulle finde anvendelse i et sådant tilfælde, helt åbenbart er i modstrid med såvel ordlyden som opbygningen af og formålet med konventionen.

B – Domstolens sammensætning

Sammensætning efter rangfølge pr. 10. oktober 2003

Første række, fra venstre mod højre:

Afdelingsformændene J.N. Cunha Rodrigues, C. Gulmann, P. Jann, Domstolens præsident, V. Skouris, afdelingsformand C.W.A. Timmermans, førstegeneraladvokat A. Tizzano og afdelingsformand A. Rosas.

Anden række, fra venstre mod højre:

Dommer F. Macken, generaladvokat D. Ruiz-Jarabo Colomer, dommerne J.-P. Puissechot og D.A.O. Edward, generaladvokat F.G. Jacobs, dommer A.M. La Pergola, generaladvokat P. Léger og dommer R. Schintgen.

Tredje række, fra venstre mod højre:

Generaladvokat L.M. Poiares P. Maduro, dommer K. Lenaerts, generaladvokat C. Stix-Hackl, dommer S. von Bahr, dommer N. Colneric, generaladvokat L.A. Geelhoed, dommer R. Silva de Lapuerta, generaladvokat J. Kokott og justitssekretær R. Grass.

1. Domstolens medlemmer

(efter tiltrædelsestidspunkt)

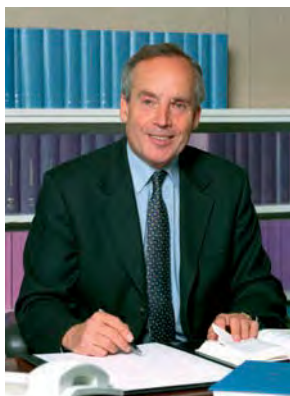
Vassilios Skouris

Født i 1948; juridisk eksamen fra Det Frie Universitet i Berlin (1970); dr.jur. i forfatningsret og forvaltningsret ved Hamburgs Universitet (1973); lektor ved Hamburgs Universitet (1972-1977); professor i offentlig ret ved Bielefeld Universitet (1978); professor i offentlig ret ved Thessalonikis Universitet (1982); indenrigsminister (1986 og 1996); medlem af bestyrelsen for Kretas Universitet (1983-1987); direktør for Center for International og Europæisk Økonomisk Ret, Thessaloniki (fra 1997); formand for Græsk Selskab for Europæisk Ret (1992-1994); medlem af det græske Forskningsråd (1993-1995); medlem af det øverste udvalg for udvælgelsen af græske tjenestemænd (1994-1996); medlem af Videnskabeligt Udvalg ved Akademi for Europæisk Ret i Trier (fra 1995); medlem af bestyrelsen for den græske Dommerskole (1995-1996); medlem af Udenrigsministeriets Videnskabelige Udvalg (1997-1998); formand for det græske Økonomisk og Socialt Råd i 1998; dommer ved Domstolen siden den 8. juni 1999; Domstolens præsident siden den 7. oktober 2003.

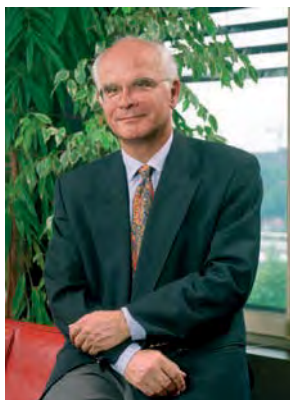

Gil Carlos Rodríguez Iglesias

Født i 1946; lektor, senere professor (ved Universitetet i Oviedo, i Freiburg im Breisgau, ved Det Frie Universitet i Madrid, Complutense-Universitetet i Madrid, Universitetet i Extremadura og Universitetet i Granada); professor i folkeret (Granada); medlem af kuratoriet ved Max Planck-instituttet for studier i folkeret og komparativ ret, Heidelberg; æresdoktor ved Universitetet i Torino, ved Babes-Bolyai-Universitetet i Cluj-Napoca (Rumænien), ved Saarlands Universitet og ved Universitetet i Oviedo; æresmedlem af Gray's Inn (London), af King's Inn (London), af Society of Advanced Legal Studies (London) og af Academia Asturiana de Jurisprudencia; dommer ved Domstolen siden den 31. januar 1986; Domstolens præsident fra den 7. oktober 1994 til den 6. oktober 2003.

Francis G. Jacobs, QC

Født i 1939; barrister; ansat i sekretariatet i Den Europæiske Menneskerettighedskommission; referendar hos generaladvokat J.-P. Warner; professor i fællesskabsret (King's College, London); forfatter af flere værker om fællesskabsret; generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 1988.

Claus Christian Gulmann

Født i 1942; embedsmand i Justitsministeriet; referendar for dommer Max Sørensen; professor i folkeret og fællesskabsret og formand for Det Retsvidenskabelige Fagråd ved Københavns Universitet; advokat; formand for og medlem af voldgiftsretter; medlem af ankenævn; generaladvokat ved Domstolen fra den 7. oktober 1991 til den 6. oktober 1994; dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 1994.

David Alexander Ogilvy Edward

Født i 1934; advokat (Skotland); Queen's Counsel (Skotland); sekretær, derefter kurator for Faculty of Advocates; formand for Den Rådgivende Kommission for Advokaterne i Fællesskabet; Salvesen professor i europæiske institutioner og bestyrer for Europa-Instituttet, Edinburghs Universitet; særlig rådgiver for Overhusets EF-udvalg; Honorary Bencher i Gray's Inn, London; dommer ved Retten i Første Instans fra den 25. september 1989 til den 9. marts 1992; dommer ved Domstolen siden den 10. marts 1992.

Antonio Mario La Pergola

Født i 1931; professor i statsforfatningsret og almindelig og komparativ offentlig ret ved universiteterne i Padova, Bologna og Rom; medlem af Consiglio Superiore della Magistratura (1976-1978); medlem af og derefter præsident for Corte Costituzionale (1986-1987); minister for europæiske anliggender (1987-1989); medlem af Europa-Parlamentet (1989-1994); dommer ved Domstolen fra den 7. oktober 1994 til den 31. december 1994; generaladvokat ved Domstolen fra den 1. januar 1995 til den 14. december 1999; dommer ved Domstolen siden den 15. december 1999.

Jean-Pierre Puissochet

Født i 1936; medlem af Frankrigs Conseil d'État; direktør og senere generaldirektør for Rådet for De Europæiske Fællesskabers Juridiske Tjeneste (1968-1973); generaldirektør for Agence nationale pour l'emploi (1973-1975); direktør for den centrale administration i Industriministeriet (1977-1979); direktør for OECD's Direktorat for Juridiske Anliggender (1979-1985); direktør for Det Internationale Institut for Offentlig Administration (1985-1987); juridisk konsulent og direktør for Udenrigsministeriets Direktorat for Juridiske Anliggender (1987-1994); dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 1994.

Philippe Léger

Født i 1938; embedsmand i Justitsministeriet (1966-1970); kabinetssekretær og derefter teknisk rådgiver i kabinettet for ministeren for livskvalitet i 1976; teknisk rådgiver i justitsministerens kabinet (1976-1978); underdirektør i Justitsministeriets Afdeling for Straffesager og Benådnings (1978-1983); medlem af Cour d'appel de Paris (1983-1986); vicekabinetschef i Justitsministeriet (1986); præsident for Tribunal de grande instance de Bobigny (1986-1993); direktør for justitsministerens kabinet og statsadvokat ved Cour d'appel de Paris (1993-1994); assisterende professor ved Université René Descartes (Paris-V) (1988-1993); generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 1994.

Peter Jann

Født i 1935; dr.jur. ved Universitt Wien (1957); udnævnt til dommer med tjeneste i Forbundsjustitsministeriet (1961); pressedommer ved Straf-Bezirksgericht Wien (1963-1966); pressetalsmand ved Forbundsjustitsministeriet (1966-1970), derefter tjeneste i ministeriets internationale afdeling; rådgiver for parlamentets retsudvalg og pressetalsmand i parlamentet (1973-1978); udnævnt til medlem af forfatningsdomstolen (1978); permanent refererende dommer ved denne domstol indtil 1994; dommer ved Domstolen siden den 19. januar 1995.

Dmaso Ruiz-Jarabo Colomer

Født i 1949; byretsdommer; dommer tilknyttet Consejo General del Poder Judicial (dommerstandens øverste faglige organ); professor; kabinetschef for præsidenten for Consejo General del Poder Judicial; ad hoc-dommer ved Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol; dommer i Tribunal Supremo fra 1996; generaladvokat ved Domstolen siden den 19. januar 1995.

Melchior Wathelet

Født i 1949; vicepremierminister, forsvarsminister (1995); borgmester i Verviers; vicepremierminister, justitsminister og økonomiminister (1992-1995); vicepremierminister, justitsminister og minister for små og mellemstore virksomheder (1988-1991); medlem af deputeretkammeret (1977-1995); juridisk og økonomisk kandidateksamen (Universitetet i Liège); Master of Laws (Harvard University, USA); professor ved Det Katolske Universitet i Louvain-la-Neuve; dommer ved Domstolen fra den 19. september 1995 til den 6. oktober 2003.

Romain Schintgen

Født i 1939; administrateur général i det luxembourgske Arbejdsministerium; formand for Luxembourgs Økonomiske og Sociale Råd; bestyrelsesmedlem i Société nationale de crédit et d'investissement og i Société européenne des satellites; regeringens repræsentant i Udvalget for Den Europæiske Socialfond, Det Rådgivende Udvalg for Arbejdskraftens Frie Bevægelighed og i Styrelsesrådet for Det Europæiske Institut til Forbedring af Leve- og Arbejdsvilkårene; dommer ved Retten i Første Instans fra den 25. september 1989 til den 11. juli 1996; dommer ved Domstolen siden den 12. juli 1996.

Siegbert Alber

Født i 1936; medlem af den tyske Bundestag (1969-1980); medlem af Europarådets Parlamentariske Forsamling og af Den Vesteuropæiske Unions Forsamling (WEU) (1970-1980); medlem af Europa-Parlamentet (1977-1997); medlem af og siden formand (1993-1994) for Udvalget om Retlige Anliggender og Borgernes Rettigheder og retspolitisk ordfører for Det Europæiske Folkepartis (PPE) gruppe; formand for delegationen for forbindelserne med de baltiske lande samt for underudvalget for databeskyttelse og underudvalget for giftige eller farlige stoffer; næstformand for Europa-Parlamentet (1984-1992); æresprofessor ved Europa-Institutet ved Universitæt des Saarlandes; generaladvokat ved Domstolen fra den 7. oktober 1997 til den 6. oktober 2003.

Jean Mischo

Født i 1938; cand.jur. og scient.pol. (universiteterne i Montpellier, Paris og Cambridge); medlem af Kommissionens Juridiske Tjeneste, derefter ekspeditionssekretær i to kommissionsmedlemmers kabinetter; legationssekretær i Storhertugdømmet Luxembourgs Udenrigsministerium, Retsafdelingen; stedfortræder for Luxembourgs faste repræsentant ved De Europæiske Fællesskaber; direktør for Udenrigsministeriets Politiske Afdeling; generaladvokat ved Domstolen fra den 13. januar 1986 til den 6. oktober 1991; generalsekretær i Udenrigsministeriet; generaladvokat ved Domstolen fra den 19. december 1997 til den 6. oktober 2003.

Fidelma O'Kelly Macken

Født i 1945; barrister i Irland (1972); juridisk rådgiver inden for patent- og varemærkeret (1973-79); barrister (1979-1995) og Senior Counsel (1995-1998) i Irland; møderet i England og Wales; dommer i High Court, Irland (1998); lektor i »retssystemer og juridisk metode« og »Averil Deverell«-lektor i erhvervsret ved Trinity College, Dublin; Benchers (bestyrelsesmedlem) af Honorable Society of King's Inns; dommer ved Domstolen siden den 6. oktober 1999.

Ninon Colneric

Født i 1948; universitetsstudier i Tübingen, München og Genève; efter forskningsophold i London dr.jur. ved Universität München; dommer ved Arbeitsgericht Oldenburg; autorisation fra Universität Bremen inden for retsområderne arbejdsret, retssociologi og socialret; midlertidig professor ved det juridiske fakultet på universiteterne i Frankfurt og Bremen; præsident for Landesarbeitsgericht Schleswig-Holstein (1989); ekspert i et projekt under European Expertise Service (EU) vedrørende arbejdsretsreformen i Kirgisistan (1994-1995); æresprofessor i arbejdsret ved Universität Bremen, særligt i europæisk arbejdsret; dommer ved Domstolen siden den 15. juli 2000.

Stig von Bahr

Født i 1939; har arbejdet for Rigsdagens ombudsmand, for den svenske regerings sekretariat og i ministerierne, navnlig som kontorchef i Finansministeriet; udnævnt til dommer ved Kammarrätten i Göteborg i 1981, derefter udnævnt til dommer ved Regeringsrätten i 1985; har deltaget i udarbejdelsen af adskillige officielle rapporter, navnlig om skatte- og regnskabslovgivning; har bl.a. været formand for udvalget for inflationstilpasset indkomstbeskatning, formand for regnskabsudvalget og særlig rapportør i udvalget for regler om beskatning af private selskabsejere; har også været formand for udvalget for regnskabsmæssige standarder og medlem af bestyrelsen for den nationale domstolsstyrelse og for det finansielle tilsynsråd; har offentliggjort adskillige artikler, navnlig på det skatteretlige område; dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

Antonio Tizzano

Født i 1940; diverse undervisningsopgaver ved italienske universiteter; juridisk konsulent ved Italiens Faste Repræsentation ved De Europæiske Fællesskaber (1984-1992); advokat med møderet for Kassationsretten og andre overordnede retsinstanser; medlem af den italienske delegation ved internationale forhandlinger og regeringskonferencer, herunder navnlig europæisk fælles akt og traktaten om Den Europæiske Union; har udgivet forskellige publikationer; medlem af en uafhængig gruppe af eksperter, som blev udpeget til at undersøge Europa-Kommissionens finanser (1999); professor i fællesskabsret; direktør for instituttet for international ret og fællesskabsret ved Roms Universitet; generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

José Narciso da Cunha Rodrigues

Født i 1940; forskellige dommerfunktioner (1964-1977); tildelt forskellige opgaver af regeringen med henblik på gennemførelsen og samordningen af undersøgelser om reformen af domstolssystemet; regeringens repræsentant ved Den Europæiske Menneskerettighedskommission og Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (1980-1984); ekspert ved Europarådets styringsudvalg for menneskerettigheder (1980-1985); medlem af udvalget for revision af straffeloven og af lov om strafferetsplejen; Procurador-Geral da República (1984-2000); medlem af overvågningsudvalget for Det Europæiske Kontor for Bekæmpelse af Svig (OLAF) (1999-2000); dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

Christiaan Willem Anton Timmermans

Født i 1941; referendar ved De Europæiske Fællesskabers Domstol (1966-1969); tjenestemand ved Kommissionen for De Europæiske Fællesskaber (1969-1977); dr.jur. (Leidens Universitet); professor i EF-ret ved Groningens Universitet (1977-1989); assisterende dommer ved appelretten i Arnhem; har udgivet forskellige publikationer; assisterende generaldirektør ved Kommissionen for De Europæiske Fællesskabers Juridiske Tjeneste (1989-2000); professor i fællesskabsret ved Amsterdams Universitet; dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

Leendert Adrie Geelhoed

Født i 1942; forskningsmedarbejder på Utrechts Universitet (1970-1971); referendar ved De Europæiske Fællesskabers Domstol (1971-1974); ledende konsulent i justitsministeriet (1975-1982); medlem af det rådgivende udvalg for regeringspolitikken (1983-1990); forskellige undervisningsopgaver; direktør i Økonomiministeriet (1990-1997); direktør i Ministeriet for Almindelige Anliggender (1997-2000); generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

Christine Stix-Hackl

Født i 1957; dr.jur. (Wiens Universitet); studier i EF-ret efter kandidateksamen (Europakollegiet, Brugge); medlem af Udenrigstjenesten (siden 1982); rådgiver i EF-spørgsmål i Udenrigsministeriets Direktorat for Juridiske Anliggender (1985-1988); Europa-Kommissionens Juridiske Tjeneste (1989); chef for »Juridisk tjeneste, Afdelingen for EF-ret« i Udenrigsministeriet (1992-2000, befuldmægtiget minister); deltagelse i forhandlingerne om EØS og Østrigs tiltrædelse af EU; befuldmægtiget for Republikken Østrig i sager for EF-Domstolen fra 1995; Østrigs generalkonsul i Zürich (2000); forskellige undervisningsopgaver og publikationer; generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 2000.

Allan Rosas

Født i 1948; retsvidenskabelig kandidat fra Turku Universitet (Finland); underviser i retsvidenskab ved Turku Universitet (1978-1981) og ved Åbo Akademi (Turku/Åbo) (1981-1996); direktør for dettes Institut for Menneskerettigheder (1985-1995); forskellige ledende nationale og internationale universitetsstillinger; medlem af videnskabelige selskaber; samordning af flere nationale og internationale projekter og forskningsprogrammer, navnlig på følgende områder: fællesskabsret, folkeret, menneskerettigheder og grundlæggende rettigheder, forfatningsret og komparativ offentlig ret; den finske regerings repræsentant som medlem af eller konsulent for finske delegationer ved forskellige internationale konferencer og møder; har virket som ekspert i finsk ret navnlig i juridiske udvalg under Finlands regering og parlament, samt ved De Forenede Nationer, Unesco, Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE) og Europarådet; siden 1995 ledende juridisk konsulent i Europa-Kommissionens Juridiske Tjeneste med ansvar for forbindelser udadtil; siden marts 2001 vicegeneraldirektør for Europa-Kommissionens Juridiske Tjeneste; dommer ved Domstolen siden den 17. januar 2002.

Koen Lenaerts

Født i 1954; cand.jur. og dr.jur. (Katholieke Universiteit Leuven), Master of Laws og Master in Public Administration (Harvard University); assistent (1979-1983), derefter professor i EU-ret ved Katholieke Universiteit Leuven; referendar ved De Europæiske Fællesskabers Domstol (1984-1985); lærer ved Europa-Kollegiet, Brugge (1984-1989); advokat i Bruxelles (1986-1989); gæsteprofessor ved Harvard Law School (1989); dommer ved Retten i Første Instans fra den 25. september 1989 til den 6. oktober 2003; dommer ved Domstolen siden den 7. oktober 2003.

Rosario Silva de Lapuerta

Født i 1954; cand.jur. (Universidad Complutense de Madrid); statens advokat i Malaga; statens advokat i Transport-, og Kommunikation sministeriets Juridiske Afdeling og derefter i Udenrigsministeriets Juridiske Afdeling; chef for Statens Juridiske Tjeneste i relation til sager for EF-Domstolen og vicegeneraldirektør i Statsadvokatens Afdeling for EF-ret og international ret (Justitsministeriet); medlem af Kommissionens arbejdsgruppe vedrørende EF-domstolssystemets fremtid; chef for den spanske delegation i arbejdsgruppen »Formandskabets Venner« med henblik på reformen af EF-domstolssystemet i Nice-traktaten og formand for Rådets ad hoc-udvalg vedrørende »EF-Domstolen«; underviser i EF-ret på Escuela Diplomática; medredaktør af tidsskriftet »Noticias de la Unión Europea«; dommer ved Domstolen siden den 6. oktober 2003.

Juliane Kokott

Født i 1957; jurastudier (Bonns Universitet og Genève's Universitet); cand.jur. (University of Washington); dr.jur. (Heidelbergs Universitet, 1985, Harvard University, 1990); gæsteforsker ved University of California, Berkeley (1991); professor i tysk og international offentlig ret, folkeret og EF-ret ved Düsseldorfs Universitet (1994); stedfortrædende dommer for den tyske regering i den internationale mæglings- og voldgiftsdomstol under Organisationen for Sikkerhed og Samarbejde i Europa (OSCE); næstformand i Wissenschaftliche Beirat der Bundesregierung Globale Umweltveränderungen (WBGU, 1996); professor i folkeret, international erhvervsret og EF-ret ved Universitetet i St. Gallen (1999); leder af Institut for europæisk og international erhvervsret ved Universitetet i St. Gallen (2000); stedfortrædende leder af programmet for specialisering i erhvervsret ved Universitetet i St. Gallen (2001); generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 2003.

Luís Miguel Poiares Pessoa Maduro

Født i 1967; cand.jur. (Lissabons Universitet, 1990); undervisningsassistent (Det Europæiske Universitets Institut, 1991); dr.jur. (Det Europæiske Universitets Institut i Firenze, 1996); gæsteforfatter (Europa-Kollegiet i Natolin; Institut Ortega y Gasset, Madrid; Portugals Katolske Universitet; Institut for EF-ret i Macao); underviser (Lissabons Frie Universitet, 1997); Fulbright Visiting Research Fellow (Harvard University, 1998); meddirektør, akademiet for international handelsret. Medredaktør (Hart Series on European Law and Integration, European Law Journal) og medlem af redaktionsudvalget for flere juridiske tidsskrifter; generaladvokat ved Domstolen siden den 7. oktober 2003

Roger Grass

Født i 1948; afgangseksamen fra Institut d'études politiques de Paris og kandidateksamen i politisk videnskab og offentlig ret; statsadvokatfuldmægtig ved Tribunal de grande instance de Versailles; ekspeditionssekretær ved Domstolen; generalsekretær for Anklagemyndigheden ved Cour d'appel de Paris; ansat i den franske justitsministers kabinet; referendar hos Domstolens præsident; justitssekretær ved Domstolen siden den 10. februar 1994.

2. Ændringer i Domstolens sammensætning i 2003

I 2003 er Domstolens sammensætning ændret således:

Den 6. oktober, ved udløbet af deres mandater, forlod Domstolens præsident, Gil Carlos Rodríguez Iglesias, dommer Melchior Wathelet, generaladvokat Siegbert Alber og generaladvokat Jean Mischo Domstolen. De blev erstattet af henholdsvis Rosario Silva de Lapuerta og Koen Lenaerts som dommere og af Juliane Kokott og Luís Miguel Poiares Pessoa Maduro som generaladvokater.

Den 7. oktober 2003 valgte dommerne dommer Vassilios Skouris til præsident for Domstolen.

3. Sammensætning efter rangfølge

fra den 1. januar til den 6. oktober 2003

G.C. Rodríguez Iglesias, Domstolens præsident
J.-P. Puissochet, formand for Tredje og Sjette Afdeling
M. Wathelet, formand for Første og Femte Afdeling
R. Schintgen, formand for Anden Afdeling
J. Mischo, førstegeneraladvokat
C.W.A. Timmermans, formand for Fjerde Afdeling
F.G. Jacobs, generaladvokat
C. Gulmann, dommer
D.A.O. Edward, dommer
A.M. La Pergola, dommer
P. Léger, generaladvokat
P. Jann, dommer
D. Ruiz-Jarabo Colomer, generaladvokat
S. Alber, generaladvokat
V. Skouris, dommer
F. Macken, dommer
N. Colneric, dommer
S. von Bahr, dommer
A. Tizzano, generaladvokat
J.N. Cunha Rodrigues, dommer
L.A. Geelhoed, generaladvokat
C. Stix-Hackl, generaladvokat
A. Rosas, dommer

R. Grass, justitssekretær

fra den 10. oktober til den 31. december 2003 ¹

V. Skouris, Domstolens præsident
P. Jann, formand for Første Afdeling
C.W.A. Timmermans, formand for Anden Afdeling
C. Gulmann, formand for Femte Afdeling
A. Tizzano, førstegeneraladvokat
J.N. Cunha Rodrigues, formand for Fjerde Afdeling
A. Rosas, formand for Tredje Afdeling
F.G. Jacobs, generaladvokat
D.A.O. Edward, dommer
A.M. La Pergola, dommer
J.-P. Puissochet, dommer
P. Léger, generaladvokat
D. Ruiz-Jarabo Colomer, generaladvokat
R. Schintgen, dommer
F. Macken, dommer
N. Colneric, dommer
S. von Bahr, dommer
L.A. Geelhoed, generaladvokat
C. Stix-Hackl, generaladvokat
R. Silva de Lapuerta, dommer
K. Lenaerts, dommer
J. Kokott, generaladvokat
L.M. Poiares P. Maduro, generaladvokat

R. Grass, justitssekretær

¹ Den første sammensætning efter rangfølge udløber den 6. oktober 2003 (hvor medlemmers mandater udløber, bl.a. præsident Rodríguez Iglesias' mandat). Den anden gælder fra den 10. oktober, hvor formændene for afdelingerne med tre dommere blev valgt.

4. Tidligere medlemmer af Domstolen

Massimo Pilotti, dommer (1952-1958), præsident 1952-1958
Petrus Josephus Servatius Serrarens, dommer (1952-1958)
Otto Riese, dommer (1952-1963)
Louis Delvaux, dommer (1952-1967)
Jacques Rueff, dommer (1952-1959 og 1960-1962)
Charles Léon Hammes, dommer (1952-1967), præsident 1964-1967
Adrianus Van Kleffens, dommer (1952-1958)
Maurice Lagrange, generaladvokat (1952-1964)
Karl Roemer, generaladvokat (1953-1973)
Rino Rossi, dommer (1958-1964)
Andreas Matthias Donner, dommer (1958-1979), præsident 1958-1964
Nicola Catalano, dommer (1958-1962)
Alberto Trabucchi, dommer (1962-1972), siden generaladvokat (1973-1976)
Robert Lecourt, dommer (1962-1976), præsident 1967-1976
Walter Strauss, dommer (1963-1970)
Riccardo Monaco, dommer (1964-1976)
Joseph Gand, generaladvokat (1964-1970)
Josse J. Mertens de Wilmars, dommer (1967-1984), præsident 1980-1984
Pierre Pescatore, dommer (1967-1985)
Hans Kutscher, dommer (1970-1980), præsident 1976-1980
Alain Louis Dutheillet de Lamothe, generaladvokat (1970-1972)
Henri Mayras, generaladvokat (1972-1981)
Cearbhall O'Dalaigh, dommer (1973-1974)
Max Sørensen, dommer (1973-1979)
Alexander J. Mackenzie Stuart, dommer (1973-1988), præsident 1984-1988
Jean-Pierre Warner, generaladvokat (1973-1981)
Gerhard Reischl, generaladvokat (1973-1981)
Aindrias O'Keeffe, dommer (1975-1985)
Francesco Capotorti, dommer (1976), siden generaladvokat (1976-1982)
Giacinto Bosco, dommer (1976-1988)
Adolphe Touffait, dommer (1976-1982)
Thymen Koopmans, dommer (1979-1990)
Ole Due, dommer (1979-1994), præsident 1988-1994
Ulrich Everling, dommer (1980-1988)
Alexandros Chloros, dommer (1981-1982)
Sir Gordon Slynn, generaladvokat (1981-1988), siden dommer (1988-1992)
Simone Rozès, generaladvokat (1981-1984)
Pieter Verloren van Themaat, generaladvokat (1981-1986)
Fernand Grévisse, dommer (1981-1982 og 1988-1994)
Kai Bahlmann, dommer (1982-1988)
G. Federico Mancini, generaladvokat (1982-1988), siden dommer (1988-1999)
Yves Galmot, dommer (1982-1988)
Constantinos Kakouris, dommer (1983-1997)
Carl Otto Lenz, generaladvokat (1984-1997)

Marco Darmon, generaladvokat (1984-1994)
René Joliet, dommer (1984-1995)
Thomas Francis O'Higgins, dommer (1985-1991)
Fernand Schockweiler, dommer (1985-1996)
Jean Mischo, generaladvokat (1986-1991 og 1997-2003)
José Carlos de Carvalho Moithinho de Almeida, dommer (1986-2000)
José Luis da Cruz Vilaça, generaladvokat (1986-1988)
Gil Carlos Rodríguez Iglesias, dommer (1986-2003), præsident 1994-2003
Manuel Díez de Velasco, dommer (1988-1994)
Manfred Zuleeg, dommer (1988-1994)
Walter Van Gerven, generaladvokat (1988-1994)
Giuseppe Tesauero, generaladvokat (1988-1998)
Paul Joan George Kapteyn, dommer (1990-2000)
John L. Murray, dommer (1991-1999)
Georges Cosmas, generaladvokat (1994-2000)
Günter Hirsch, dommer (1994-2000)
Michael Bendik Elmer, generaladvokat (1994-1997)
Hans Ragnemalm, dommer (1995-2000)
Leif Sevón, dommer (1995-2002)
Nial Fennelly, generaladvokat (1995-2000)
Melchior Wathelet, dommer (1995-2003)
Krateros Ioannou, dommer (1997-1999)
Siegbert Alber, generaladvokat (1997-2003)
Antonio Saggio, generaladvokat (1998-2000)

– Præsidenter

Massimo Pilotti (1952-1958)
Andreas Matthias Donner (1958-1964)
Charles Léon Hammes (1964-1967)
Robert Lecourt (1967-1976)
Hans Kutscher (1976-1980)
Josse J. Mertens de Wilmars (1980-1984)
Alexander John Mackenzie Stuart (1984-1988)
Ole Due (1988-1994)
Gil Carlos Rodríguez Iglesias (1994-2003)

– Justitssekretærer

Albert Van Houtte (1953-1982)
Paul Heim (1982-1988)
Jean-Guy Giraud (1988-1994)

Kapitel II

De Europæiske Fællesskabers Ret i Første Instans

A – Arbejdet ved Retten i Første Instans i 2003

ved Rettens præsident, Bo Vesterdorf

De statistiske oplysninger vedrørende Rettens arbejde i 2003 bekræfter, at antallet af nye sager fortsætter med at stige (466 mod 411 i 2002), og at antallet af afsluttede sager stagnerer (339 mod 331 i 2002). Dette medfører uundgåeligt en stigning i antallet af verserende sager.

Det stigende antal nye sager kan konstateres inden for alle områder. Således udgør sagerne inden for to specifikke områder, nemlig personalesager og sager om intellektuel ejendomsret (bortset fra særlige procedurer), mere end 50% af de sager, der er indbragt for Retten. Med 100 nye sager i 2003 mod 83 i 2002 giver registreringen af EF-varemærker anledning til et stadigt stigende antal sager¹. Men det er personalesagerne, hvoraf der i 2003 blev anlagt 124, der dominerer Rettens arbejde.

Hertil kommer en kendsgerning, der ikke kan sættes tal på, men som fremover vil spille en stadig større rolle: De sager, der indbringes for Retten, bliver mere og mere komplicerede og kræver en stadigt grundigere gennemgang af sagsmateriale, der er udarbejdet af specialiserede advokater.

Disse omstændigheder, som i forening har medført en betydelig forøgelse af antallet af verserende sager – for tiden mere end 1 000 sager – kan fuldt ud begrunde, at visse af de reformer af retssystemet, Nice-traktaten åbner mulighed for, gennemføres, navnlig muligheden for, at der oprettes særlige retsinstanser, der i første instans skal træffe afgørelse i visse arter af sager inden for særlige områder (artikel 225 A EF).

Et første skridt i den retning har Kommissionen allerede taget, idet den i november 2003 fremsatte forslag til Rådets afgørelse om oprettelse af en Ret for EU-personalesager. Forslaget er under behandling.

Den gennemsnitlige sagsbehandlingstid for de sager, der blev afsluttet i 2003 (bortset fra personalesager og sager om intellektuel ejendomsret), var stort set den samme som i 2002, selv om visse konkurrencesager blev behandlet efter hasteproceduren.

Endelig skal det nævnes, at antallet af begæringer om, at der træffes afgørelse efter en hasteprocedure, er faldet væsentligt, nemlig fra 25 i 2002 til 13 i 2003. Antallet af indgivne begæringer om, at der træffes afgørelse efter en hasteprocedure, og

¹ Det skal nævnes, at der endnu ikke er anlagt sager til prøvelse af en afgørelse truffet af et appelkammer under Kontoret for Harmonisering i det Indre Marked (Varemærker og Design), truffet inden for området EF-design.

begæringer om foreløbige forholdsregler (39 i 2003) er, set under ét, næsten det samme som i 2001, hvor der blev registreret 12 begæringer om, at der blev truffet afgørelse efter en hasteprocedure ², og 37 begæringer om foreløbige forholdsregler. Tvister, der ønskes behandlet på grundlag af hasteprocedurer, er således blevet en fast bestanddel af Rettens arbejde.

Udviklingen i retspraksis vil fremgå af de følgende afsnit af rapporten. De er opdelt i tre hovedafsnit, som ikke tilsigter at være udtømmende, men som nødvendigvis må afspejle antallet af afsagte afgørelser inden for hver enkelt søgsmålstype, nemlig søgsmål vedrørende retsaktens lovlighed (I), erstatningssøgsmål (II) og begæringer om foreløbige forholdsregler (III).

I. Søgsmål vedrørende retsaktens lovlighed

Vurderingen af en sags realitet forudsætter, at sagen kan antages til realitetsbehandling. Nedenstående gennemgang af sager, hvor der blev rejst spørgsmål om, hvorvidt et annulations-søgsmål kunne antages til realitetsbehandling (A), går således forud for gennemgangen af de sager, hvor der blev rejst væsentlige spørgsmål om anvendelse af materielle retsregler (C-J). Sidstnævnte gennemgås i relation til det område, de vedrører. Ikke alle de retsområder, der henhører under Rettens kompetence, er omfattet af nedenstående gennemgang, som således ikke er udtømmende.

En række processuelle spørgsmål er for første gang gengivet under en særskilt rubrik (A), fordi de præciseringer, som visse af disse afgørelser har medført, fortjener at blive fremhævet.

A. Processuelle spørgsmål

1. Spørgsmålet om Rettens behandling af egen drift af et annulationsgrundlag

Ved dom af 28. januar 2003, *Les Laboratoires Servier mod Kommissionen* (sag T-147/00, Sml. II, s. 85, under appel sag C-156/03 P), annullerede Retten en beslutning truffet af Kommissionen om tilbagekaldelse af markedsføringstilladelserne for visse lægemidler, idet den lagde et annulationsgrundlag til grund, som den havde rejst af egen drift. I den forbindelse bemærkede Retten, at såfremt den institution, der har vedtaget den anfægtede retsakt, er inkompetent, udgør dette et præceptivt annulationsgrundlag, som Fællesskabets retsinstanser skal behandle af egen drift. Sammenhængen mellem den kompetence, som Fællesskabets retsinstanser har til af

² Muligheden for at træffe afgørelse vedrørende realiteten i en sag efter en hasteprocedure har været hjemlet i Rettens procesreglement siden den 1.2.2001.

egen drift at rejse et annullationsgrundlag, og dette annullationsgrundlags præceptive karakter blev bekræftet i dom af 25. februar 2003, *Strabag Benelux NV mod Rådet* (sag T-183/00, Sml. II, s. 135, præmis 37, under appel C-186/03 P), og af 23. september 2003, *Henkel mod KHIM – LHS (UK) (KLEENCARE)* (sag T-308/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 34).

2. Omfanget af de rettigheder, der er tillagt intervenienter

Domstolens statut bestemmer, at påstande, der fremsættes i en begæring om intervention, kun kan gå ud på at understøtte en af parternes påstande, og Rettens procesreglement anfører, at intervenienten indtræder i sagen, som den foreligger ved hans intervention (artikel 116, stk. 3). Spørgsmålet opstod, om en part, som var givet tilladelse til at intervenere, kunne gøre et anbringende gældende, som ikke var blevet gjort gældende af den part, hvis påstande intervenienten understøttede. I domme af 3. april 2003, *BaByliss mod Kommissionen* (sag T-114/02, Sml. II, s. 1288, herefter »BaByliss-dommen«) og *Royal Philips Electronics mod Kommissionen* (sag T-119/02, Sml. II, s. 1442, herefter »Phillips-dommen«) besvarede Retten klart dette spørgsmål benægtende, idet den fandt, at selv om en intervenient kan fremsætte nye argumenter eller argumenter, der er forskellige fra dem, som den part, intervenienten er indtrådt til støtte for, gør gældende, kan det ikke tillades, at disse bestemmelser giver intervenienten mulighed for at ændre eller at omdefinere selve rammerne for retssagen, således som de er defineret i stævningen, ved at fremsætte nye anbringender.

3. Sagsomkostninger

Fremhævelsen af et spørgsmål om sagsomkostninger i en årsrapport er ganske enestående. Imidlertid fortjener det budskab, som Retten gav i dom af 30. september 2003, *Atlantic Container Line m.fl. mod Kommissionen* (forenede sager T-191/98 og T-212/98 – T-214/98, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, herefter »TACA-dommen«), at blive fremhævet, fordi der ikke findes bindende retlige forskrifter, der begrænser mængden af skriftlige indlæg og dokumenter til støtte for et annullationssøgsmaal.

Selv om annullationspåstanden i denne sag faktisk blev taget delvis til følge, pålagde Retten hver af parterne at betale deres egne omkostninger, fordi længden af sagsøgernes skriftlige indlæg på urimelig måde havde bidraget til at øge Kommissionens omkostninger. Retten bemærkede, at de fire stævninger indgivet af sagsøgerne, såvel som de bilag, der var knyttet hertil, var usædvanligt omfangsrige, idet hver stævning udgjorde nær ved 500 sider, og bilagene fyldte hundredvis af ringbind, og at sagsøgerne gjorde et urimeligt stort antal påstande gældende, som for størstedelens vedkommende var grundløse.

B. Formaliteten vedrørende søgsmål anlagt i medfør af artikel 230 EF

Artikel 234, stk. 4, EF bestemmer, at »[e]nhver fysisk eller juridisk person kan [...] indbringe klage over beslutninger, der retter sig til ham, samt over beslutninger, som, skønt de er udfærdiget i form af en forordning eller en beslutning rettet til en anden person, dog berører ham umiddelbart og individuelt«.

1. Retsakter, der kan gøres til genstand for et søgsmål

Med henblik på at afgøre, om en retsakt kan gøres til genstand for søgsmål, skal der for det første lægges vægt på indholdet af den foranstaltning, der påstås annulleret, og ikke dens form, og for det andet skal det undersøges, om foranstaltningen har retligt bindende virkninger, der kan berøre sagsøgerens interesser gennem en væsentlig ændring af hans retsstilling.

Det er under hensyn til disse to kriterier, at Retten gentagne gange har fastslået, at visse retsakter ikke kan gøres til genstand for søgsmål.

Retten fastslog for det første, at Kommissionens beslutninger om at anlægge civil søgsmål mod visse amerikanske cigaretfabrikanter ved en domstol i USA ikke var foranstaltninger, der kunne gøres til genstand for søgsmål. Ved dom af 15. januar 2003, *Philip Morris International m.fl. mod Kommissionen* (forenede sager T-377/00, T-379/00, T-380/00, T-260/01 og T-272/01, Sml. II, s. 1, under appel forenede sager C-131/03 P og C-146/03 P), fastslog Retten, at beslutningen om at anlægge sag ikke i sig selv ændrede den omtvistede retsstilling, men begrænsede sig til at indlede en procedure, der havde til formål at opnå en ændring af den pågældende situation ved en retsafgørelse. Retten bemærkede, at anlæggelse af en retssag kan have visse retlige konsekvenser, men at det ikke indebærer, at der fastsættes endelige forpligtelser for parterne i tvisten, og anførte videre, at den endelige fastsættelse af disse forpligtelser kun kan ske ved afgørelse, truffet af den domstol, hvor sagen er anlagt. Retten præciserede, at dette ikke kun gælder for de søgsmål, som en institution anlægger ved Domstolen, men også for søgsmål, som den anlægger ved nationale domstole i medlemsstaterne og endog i tredjelande som eksempelvis USA.

For det andet opstod der i forbindelse med en sag spørgsmål om en erklæring, som Europa-Parlamentets formand afgav under plenarforsamlingen den 23. oktober 2000, hvorved Parlamentet – i overensstemmelse med artikel 12, stk. 2, i akten om almindelige direkte valg af repræsentanterne i Europa-Parlamentet ³, som er bilagt Rådets afgørelse af 20. september 1976 – »[og] meddelelsen fra den franske regering om bortfaldet af Jean-Marie Le Pens mandat til efterretning«, udgjorde en foranstaltning, der kunne gøres til genstand for et søgsmål. Dette spørgsmål blev besvaret benægtende. I dom af 10. april 2003, *Le Pen mod Parlamentet* (sag T-353/00,

³ EFT 1976 L 278, s. 5.

Sml. II, s. 1731, under appel sag C-208/03 P), fastslog Retten, at Parlamentets rolle i henhold til artikel 12, stk. 2, første led, i ovennævnte akt begrænser sig til at tage den konstatering af sagsøgerens mandats ledighed til efterretning, som de nationale myndigheder allerede havde foretaget. Retten fastslog derfor, at den erklæring, som Europa-Parlamentets formand afgav, ikke havde til formål at skabe egentlige retsvirkninger, der var adskilte fra dem, der fulgte af den franske premierministers dekret af 31. marts 2000, hvori det blev fastslået, at sagsøgerens tab af valgbarhed medførte ophør af hans mandat som repræsentant i Europa-Parlamentet.

For det tredje følger det af dom af 17. juni 2003, *Coe Clerici Logistics mod Kommissionen* (sag T-52/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), at en skrivelse fra Kommissionen, hvorved den afviste en virksomheds klage i henhold til artikel 82 EF og 86 EF, i princippet ikke er en foranstaltning, der kan gøres til genstand for et annulationssøgsmål. Retten mindede om, at Kommissionen ikke har nogen forpligtelse til at gribe ind i forbindelse med udøvelsen af skønnet i henhold til artikel 86, stk. 3, EF over foreneligheden af de statslige foranstaltninger med traktatens bestemmelser, og fastslog, at fysiske eller juridiske personer, som anmoder Kommissionen om at skride ind i henhold til denne traktatbestemmelse, i princippet ikke kan anlægge sag til prøvelse af Kommissionens beslutning om ikke at gøre brug af den kompetence, den har i henhold til denne bestemmelse. I denne sag konkluderede Retten, at sagsøgeren ikke var berettiget til at anlægge annulationssøgsmål til prøvelse af den anfægtede retsakt, hvori Kommissionen havde besluttet ikke at gøre brug af sine beføjelser i henhold til artikel 86, stk. 3, EF. Fordi sagsøgeren under retsmødet havde henvist til Rettens dom af 30. januar 2002, *max.mobil mod Kommissionen* (sag T-54/99, Sml. II, s. 313, under appel sag C-141/02 P) (kommenteret i *Årsrapporten 2002*), tilføjede Retten, at »såfremt det [...] antages, at den anfægtede retsakt, for så vidt som den vedrører tilsidesættelsen af artikel 82 EF, sammenholdt med artikel 86 EF, skal betragtes som en beslutning om at afvise klagen« i den forstand, hvori dette begreb anvendes i *max.mobil*-dommen, ville sagsøgeren være berettiget til som klager og adressat for beslutningen at anlægge søgsmål. I den konkrete sag var spørgsmålet, om søgsmålet kunne antages til realitetsbehandling, dog uden betydning, fordi Retten forkastede søgsmålet.

For det fjerde angik tre kendelser afsagt af Retten den 9. juli 2003 (sag T-219/01, *Commerzbank mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, sag T-250/01, *Dresdner Bank mod Kommissionen*, og sag T-216/01, *Reisebank mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) spørgsmålet om beslutninger truffet af høringskonsulenten i medfør af artikel 8 i Kommissionens afgørelse 2001/462/EF, EKSF af 23. maj 2001 om høringskonsulentens kompetenceområde under behandlingen af visse konkurrencesager ⁴, hvorefter flere banker, som var genstand for administrative procedurer med henblik på at fastslå, om de havde deltaget i en aftale i strid med artikel 81 EF, fik afslag på at få adgang til oplysninger om, hvilke omstændigheder der havde ført til, at visse administrative procedurer, der ligeledes var

⁴ EFT L 162, s. 21.

iværksat af Kommissionen mod andre banker, var blevet afsluttet. I hver af de tre sager fandt Retten, at en afgørelse truffet af høringskonsulenten i sig selv kun har begrænsede virkninger, idet det er en foreløbig foranstaltning, der træffes inden for rammerne af en administrativ procedure, der er indledt af Kommissionen, og som således ikke før afslutningen af denne procedure kan bevirke, at søgsmålet antages til realitetsbehandling. Det følger heraf, at den eventuelle tilsidesættelse af retten til kontradiktion, som måtte følge af dette afslag, og som ville bevirke, at den administrative procedure var ulovlig, først kan gøres gældende i forbindelse med en sag til prøvelse af den endelige beslutning, som fastslår, at der er sket tilsidesættelse af artikel 81 EF.

Endelig fik Retten lejlighed til på området for statsstøtte at præcisere retspraksis om muligheden for at anfægte beslutninger om at indlede den formelle undersøgelsesprocedure i medfør af artikel 88, stk. 2, EF. Til forskel fra beslutninger om at indlede en formel undersøgelsesprocedure af foranstaltninger, som midlertidigt anses for at være en ny støtte, og som har selvstændige retlige virkninger i forhold til den endelige afgørelse, som disse beslutninger forbereder (Rettens dom af 30.4.2002, forenede sager T-195/01 og T-207/01, *Government of Gibraltar mod Kommissionen*, Sml. II, s. 2309, og af 23.10.2002, forenede sager T-269/99, T-271/99 og T-272/99, Sml. II, s. 4217, *Territorio Histórico de Guipúzcoa m.fl. mod Kommissionen*, og forenede sager T-346/99 – T-348/99, *Territorio Histórico de Álava m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 4259, kommenteret i *Årsrapporten 2002*), var det en beslutning om indledning af en formel undersøgelsesprocedure, hvori den anfægtede belgiske ordning – en ordning med koordinationscentre – blev anset for en eksisterende støtteordning, der var genstand for kendelse af 2. juni 2003, *Forum 187 mod Kommissionen* (sag T-276/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Under henvisning til, at en sådan beslutning ikke medfører selvstændige retlige virkninger i relation til den suspensive virkning, som følger af artikel 88, stk. 3, EF for så vidt angår nye støtteordninger, og til, at den omtvistede kvalifikation af støtteordningen alene havde en foreløbig karakter, konkluderede Retten, at den anfægtede beslutning ikke udgjorde en retsakt, der kunne gøres til genstand for et søgsmål, idet den ikke havde nogen som helst retsvirkninger.

2. Retlig interesse i søgsmålet

Et annulationssøgsmål, der anlægges af en fysisk eller juridisk person, kan kun admitteres, såfremt sagsøgeren har en retlig interesse i, at den pågældende retsakt annulleres. Selv om kravet om søgsmålsinteresse ikke udtrykkeligt fremgår af artikel 230 EF, følger det af fast retspraksis, at sagsøgeren skal godtgøre, at han har den fornødne retlige interesse i søgsmålet. Retten præciserede, at der er tale om en afgørende og grundlæggende betingelse for al rettergang (Rettens kendelse af 30.4.2003, sag T-167/01, *Schmitz-Gotha Fahrzeugwerke mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1875), og at hvis kravet om søgsmålsinteresse ikke er opfyldt, er det ufornuddent at vurdere, om sagsøgeren er umiddelbart og individuelt berørt af den anfægtede retsakt i artikel 230, stk. 4, EF's forstand (dom af 18.12.2003, sag T-326/99, *Olivieri mod*

Kommissionen og Det Europæiske Agentur for Lægemiddelvurdering, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Det skal herved godtgøres, at den pågældende har en eksisterende og faktisk interesse, og interessen skal bedømmes på det tidspunkt, hvor søgsmålet er anlagt. Når den interesse, som en sagsøger påstår at have, vedrører en fremtidig retsstilling, skal han godtgøre, at indgrebet i retsstillingen allerede på nuværende tidspunkt er sikker. En sagsøger, som har nedlagt påstand om annullation af en beslutning rettet til en medlemsstat, og som pålægger denne stat at tilbagesøge statsstøtte hos diverse selskaber, har ikke en sådan interesse, når sagsøgeren ved denne beslutning, i modsætning til det, sagsøgeren gjorde gældende, ikke pålægges en solidarisk forpligtelse til at tilbagebetale den omtvistede støtte (jf. kendelsen i sagen *Schmitz-Gotha Fahrzeugwerke mod Kommissionen*).

En sagsøger, som har nedlagt påstand om annullation af en beslutning truffet af Kommissionen om tilladelse til markedsføring af et lægemiddel, har heller ikke den fornødne retlige interesse i søgsmålet, når det fremgår, at de videnskabelige oplysninger, som sagsøgeren sendte til Det Europæiske Agentur for Lægemiddelvurdering med henblik på vurdering af lægemidlerne, for det første medførte, at evalueringsproceduren blev genåbnet, og for det andet blev vurderet og taget i betragtning inden for rammerne af denne procedure (jf. dommen i sagen *Olivieri mod Kommissionen*).

3. Søgsmålskompetence

En sagsøger anses for at have søgsmålskompetence, hvis han godtgør, at han er umiddelbart og individuelt berørt af den anfægtede retsakt, der ikke retter sig til ham.

Det ligger nu helt fast, at en fællesskabsretsakt umiddelbart og individuelt berører en person, hvis den umiddelbart har indvirkning på den pågældendes retsstilling, og dens gennemførelse sker helt automatisk, udelukkende i medfør af fællesskabsreglerne og uden anvendelse af andre mellemkommende regler. Denne faste retspraksis har været anvendt i adskillige afgørelser truffet i 2003 (kendelse af 6.5.2003, sag T-45/02, *DOW AgroSciences mod Parlamentet og Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, *Phillips-dommen* og domme af 30.9.2003, sag T-243/01, *Sony Computer Entertainment Europe mod Kommissionen*, og forenede sager T-346/02 og T-347/02, *Cableuropa m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Sagerne har i vid udstrækning berørt spørgsmålet, om sagsøgerne var individuelt berørt. Det bør holdes for øje, at efter afsigelsen af dommen af 25. juli 2002, *Unión Pequeños Agricultores mod Rådet* (sag C-50/00 P, Sml. I, s. 6677), hvori Domstolen stadfæstede sin fortolkning af begrebet individuelt berørt, har Retten i den efterfølgende periode ved vurderingen af, hvorvidt et annullationssøgsmål skulle antages til realitetsbehandling, taget den af Domstolen anlagte fortolkning i betragtning,

og har således afstået fra at følge den anderledes fortolkning, som Retten havde givet i dom af 3. maj 2002, *Jégo-Quéré mod Kommissionen* (sag T-177/01, Sml. II, s. 2365, under appel sag C-263/02 P) (se *Årsrapporten 2002*).

Det er således med henvisning til den formulering, som Domstolen opstillede i sin dom af 15. juli 1963, sag 25/62, *Plaumann mod Kommissionen* (Sml. 1954-1964, s. 411, på s. 414, org.ref.: Rec. s. 197, på s. 223), at Retten har vurderet begrebet individuelt berørt. En fysisk eller juridisk person kan således kun anses for individuelt berørt af en retsakt, der ikke retter sig til ham, hvis den rammer ham på grund af visse egenskaber, som er særlige for ham, eller på grund af en faktisk situation, der adskiller ham fra alle andre og derfor individualiserer ham på lignende måde som adressaten.

Af hensyn til overskueligheden opstilles der i det følgende en sontring alt efter, om de anfægtede retsakter var egentlige beslutninger, eller om der var tale om almengyldige retsakter.

a) *Beslutninger*

a.1) Beslutninger om godkendelse på området for fusioner og virksomhedsovertagelser

Ved gentagne lejligheder fastslog Retten, at annulationssøgsmål anlagt til prøvelse af beslutninger om godkendelse af fusioner iværksat af juridiske personer, som ikke var en af parterne i fusionen, kunne antages til realitetsbehandling (jf. *BaByliss*-dommen og dom af 8.7.2003, sag T-374/00, *Verband der freien Rohrwerke m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, og af 30.9.2003, sag T-158/00, *ARD mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

I januar 2002 godkendte Kommissionen – uden at iværksætte anden del af undersøgelsesproceduren – SEB's overtagelse af visse af Moulinex' aktiver på visse betingelser. BaByliss og Phillips anfægtede denne beslutning ved Retten. I *BaByliss*-dommen vurderede Retten spørgsmålet, om søgsmålet kunne antages til realitetsbehandling, og fandt, at BaByliss, som beslutningen ikke var rettet til, alligevel var umiddelbart og individuelt berørt af denne beslutning. I den forbindelse lagde Retten følgende forhold til grund: i) BaByliss havde deltaget aktivt i proceduren ved at have afgivet skriftlige og mundtlige indlæg for Kommissionen, ii) BaByliss var en potentiel konkurrent på de oligopolistiske markeder, der bl.a. var karakteriseret ved betydelige hindringer for adgangen til markedet som følge af, at forbrugerne er meget loyale over for mærkerne, og at det er vanskeligt at få adgang til detailhandelen, og iii) BaByliss havde en interesse i at købe Moulinex, eller i det mindste dele af dens aktiver, som var kommet til udtryk gennem flere tilbud om overtagelse. Det blev således anerkendt, at et annulationssøgsmål til prøvelse af en beslutning om godkendelse i tilfældet med oligopolistiske markeder – iværksat af en potentiel konkurrent til parterne i en fusion – under visse omstændigheder kan antages til realitetsbehandling.

Kommissionens beslutning af 21. marts 2000 om godkendelse på visse betingelser, men uden indledning af fase II, af den fusion, hvorved BSkyB sammen med KBB erhvervede fælles kontrol med selskabet KirchPay TV – som var aktiv på markedet for betalings-tv i Tyskland – blev anfægtet af ARD, som er aktiv på markedet for gratis tv-ydelser. I dommen i sagen *ARD mod Kommissionen* fastslog Retten, at ARD, ud over at være umiddelbart berørt af den anfægtede beslutning, ligeledes var individuelt berørt. I den forbindelse lagde Retten for det første vægt på ARD's aktive deltagelse i den administrative procedure, at virksomheden af Kommissionen blev opfordret til at fremsætte bemærkninger, og at de bemærkninger, den havde fremsat, delvist havde været bestemmende for den anfægtede beslutnings indhold og tilsagnenes art, og for det andet den (særlige) påvirkning af ARD's position som følge af, at ARD ikke var aktiv på de markeder, hvor den dominerende virksomheds stilling blev styrket som følge af fusionen, men alene var aktiv på upstream- og downstream-nabomarkederne.

a.2) Beslutninger om henvisning til en national myndighed på området for fusioner og virksomhedsovertagelser

Artikel 9 i forordning nr. 4064/89⁵ tillader under visse betingelser henvisning til medlemsstaternes kompetente myndigheder med henblik på vurderingen af en anmeldt fusion. I to domme blev annullationssøgsmål, anlagt til prøvelse af en beslutning om henvisning til de nationale myndigheder i medfør af denne bestemmelse, antaget til realitetsbehandling. Den første sag angik Kommissionens beslutning om at henvise fusionen mellem SEB og Moulinex til de franske konkurrencemyndigheder for så vidt angik spørgsmålet om de franske markeder for små elektronikvarer med henblik på anvendelsen af national lovgivning (*Phillips-sagen*). Til grund for den anden dom lå henvisningen af den fusion, hvorved Via Digital og Sogecable blev integrerede, til de spanske myndigheder (dommen i sagen *Cableuropa m.fl. mod Kommissionen*).

Det fremgår af disse domme, at individualiseringen af sagsøgerne navnlig kan følge af to typer af omstændigheder.

For det første anses sagsøgeren for individuelt berørt af beslutningen om henvisning, når sagsøgeren ville have været berørt af en beslutning om godkendelse, som Kommissionen kunne have truffet i stedet for henvisning. Det skal i den forbindelse vurderes, om sagsøgerens søgsmål – for det tilfælde, at der ikke var sket henvisning til de nationale myndigheder – ville kunne antages til realitetsbehandling med henblik på prøvelse af de vurderinger, som Kommissionen ville have foretaget vedrørende virkningerne af fusionen på de relevante markeder i den pågældende medlemsstat. Stillingen som konkurrent (potentiel i *BaByliss-sagen* og aktuel i sagen *Cableuropa m.fl. mod Kommissionen*) og sagsøgerens aktive deltagelse i løbet af den procedure,

⁵ Rådets forordning (EØF) nr. 4064/89 af 21.12.1989 om kontrol med fusioner og virksomhedsovertagelser (EFT L 395, s. 1).

der gik forud for henvisningen, er relevante omstændigheder i forbindelse med vurderingen.

For det andet anses sagsøgeren for individuelt berørt af beslutningen om henvisning, når denne beslutning fratager sagsøgeren de fordele, der er forbundet med de processuelle garantier, der er tillagt tredjemand med en berettiget interesse, i medfør af artikel 18, stk. 4, i forordning nr. 4064/89 (dommen i sagen *Cableuropa m.fl. mod Kommissionen*).

b) *Almengyldige retsakter*

b.1) Forordninger

I dommen i sagen *Sony Computer Entertainment Europe mod Kommissionen* fastslog Retten, at et annullationssøgsmål anlagt til prøvelse af en forordning vedtaget af Kommissionen om tarifiering af visse varer i den kombinerede nomenklatur kunne antages til realitetsbehandling. I denne sag fastslog Retten, i overensstemmelse med tidligere praksis, at Kommissionens forordninger om tarifiering af varer i den kombinerede nomenklatur er almengyldige. Under henvisning til en række omstændigheder fandt Retten ikke desto mindre, at selskabet Sony Computer Entertainment Europe var individuelt berørt af en sådan forordning, fordi det var sagsøgerens anmodning, der iværksatte den administrative procedure, der førte til udstedelsen af den anfægtede forordning, som specifikt vedrørte tarifieringen af PlayStation®2-konsollen, som selskabet importerede, fordi der på tidspunktet for forordningens ikrafttræden ikke fandtes andre tilsvarende produkter, og fordi sagsøgeren var den eneste autoriserede importør af dette produkt i Fællesskabet.

b.2) Direktiver

Direktiv 2002/2⁶ indførte en ny ordning med mærkning af foderblandinger til dyr med henblik på at give mere detaljerede oplysninger om sammensætningen af disse blandinger. En foderstofvirksomhed, *Établissement Toulorge*, nedlagde påstand om annullation af dette direktiv samt om erstatning for det tab, den hævdede at have lidt. Ved kendelse af 21. marts 2003, *Établissement Toulorge mod Parlamentet og Rådet* (sag T-167/02, Sml. II, s. 1114), afviste Retten annullationssøgsmålet fra realitetsbehandling med den begrundelse, at sagsøgeren ikke var individuelt berørt af direktivet.

Retten fastslog, at selv om et direktivs normative karakter ikke udelukker, at en erhvervsdrivende kan anses for at opfylde betingelserne for at anfægte direktivets

⁶ Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/2/EF af 28.1.2002 om ændring af Rådets direktiv 79/373/EØF om handel med foderblandinger og om ophævelse af Kommissionens direktiv 91/357/EØF (EFT L 63, s. 23).

lovlighed, havde sagsøgeren i denne sag imidlertid ikke godtgjort, at han var individuelt berørt af det anfægtede direktiv. Offentliggørelsen af sammensætningen af foderstoffer udgør ikke et indgreb i sagsøgerens særlige situation, men indebærer en forpligtelse, der påhviler enhver producent af foderblandinger. Af denne grund og uden at vurdere, om sagsøgeren var umiddelbart berørt af direktivet, afviste Retten søgsmålet.

Samme ræsonnement lagde Retten til grund, da den fandt, at grundlæggeren af et web-sted ikke var individuelt berørt af Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 2002/58/EF af 12. juli 2002 om behandling af personoplysninger og beskyttelse af privatlivets fred i den elektroniske kommunikationssektor ⁷ (kendelse af 6.5.2003, sag T-321/02, *Vannieuwenhuyze-Morin mod Parlamentet og Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

b.3) Beslutninger

Til trods for sin titel kan en »beslutning« anses for en almen gyldig retsakt. I kendelsen i sagen *DOW AgroSciences BV og DOW AgroSciences Ltd mod Parlamentet og Rådet* blev det således fastslået, at Europa-Parlamentets og Rådets beslutning nr. 2455/2001/EF af 20. november 2001 om vedtagelse af en liste over prioriterede stoffer inden for vandpolitik og om ændring af direktiv 2000/60/EF ⁸ trods sin titel ikke kan anses for en beslutning i artikel 230, stk. 4, EF's forstand, idet den blev vedtaget af Parlamentet og Rådet efter proceduren med fælles beslutningstagning i artikel 251 EF og derved deler direktivets generelle karakter, og idet beslutningen ændrer direktivet ved at indsætte et bilag.

Ved samme kendelse blev et søgsmål afvist, som var iværksat af flere selskaber, der drev virksomhed med fremstilling og salg af de to stoffer, som var omfattet af beslutningen. Retten fastslog, at sagsøgere, som ikke har henvist til nogen beskyttet intellektuel ejendomsret eller særlig ret vedrørende de stoffer, der er udpeget i den anfægtede retsakt, og som ikke har godtgjort, at beslutningen har påført dem et særligt tab, og hvis særlige situation ikke skulle tages i betragtning af beslutningstagerne på tidspunktet for dens vedtagelse, ikke kan anses for at være individuelt berørt af en sådan beslutning.

C. Konkurrenceregler for virksomheder

Konkurrencen har endnu engang medført en informationsrig retspraksis inden for anvendelsesområdet for såvel artikel 81 EF og 82 EF som fusionskontrol.

⁷ EFT L 201, s. 37.

⁸ EFT L 331, s. 1.

Først og fremmest skal det fremhæves, at efter afsigelsen af domme af 28. februar 2002 (sag T-395/94, *Atlantic Container Line m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 875, vedrørende aftalen Trans-Atlantic Agreement (herefter »TAA«), jf. *Årsrapport 2002*, sag T-86/95, *Compagnie générale maritime m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1011, vedrørende FEFC-aftalen, jf. *Årsrapport 2002*), og af 19. marts 2003 (sag T-213/00, *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 927, vedrørende FETTCSA-aftalen, under appel sag C-236/03 P) samt kendelse af 4. juni 2003 (sag T-224/99, *European Council of Transport Users m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) blev rækken af sager vedrørende lovligheden af linjekonferencer i henhold til bestemmelserne i Rådets forordning nr. 4056/86 om fastsættelse af de nærmere retningslinjer for anvendelsen af artikel 81 EF og 82 EF på søtransport⁹ afsluttet med den omfangsrige dom i TACA-sagen. Ved TACA-dommen (forkortelse for Trans-Atlantic Conference Agreement, en aftale indgået i juli 1994 mellem 15 rederier, som deltog i TAA, hvoraf flere bestemmelser var blevet forbudt af Kommissionen i beslutning af 19.10.1999¹⁰) afviste Retten samtlige anbringender rejst af sagsøgerne vedrørende tilsidesættelse af artikel 81 EF og gav delvist medhold i anbringenderne vedrørende tilsidesættelse af artikel 82 EF. Der vil blive henvist til denne doms mange bidrag til retspraksis under de fleste af de følgende punkter.

1. Udvikling i retspraksis på området for artikel 81 EF og 82 EF

a) Personelt anvendelsesområde

Aftaler og samordnet praksis omfattet af artikel 81 EF og 82 EF er alene forbudt under betingelse af, at de er indgået eller gennemført af en eller flere »virksomheder«. I dom af 4. marts 2003 (sag T-319/99, *FENIN mod Kommissionen*, Sml. II, s. 360, under appel sag C-205/03 P) præciserede Retten, at begrebet »virksomhed« ikke omfatter køb af produkter med henblik på anvendelse inden for rammerne af en ikke-økonomisk aktivitet.

FENIN (Federación Nacional de Empresas de Instrumentación Científica, Médica, Técnica y Dental) er en forening, hvis medlemmer er hovedparten af de virksomheder, der sælger hygiejneprodukter i Spanien, og hvorfra de organer, der administrerer det nationale sundhedsvæsen i Spanien (herefter »NSS«) køber hygiejneprodukter, som efterfølgende anvendes på de spanske hospitaler. Den 26. august 1999 afviste Kommissionen en klage fra FENIN over misbrug af dominerende stilling, som

⁹ Rådets forordning (EØF) nr. 4056/86 af 22.12.1986 om fastsættelse af de nærmere retningslinjer for anvendelsen af traktatens artikel [81] og [82] på søtransport (EFT L 378 s. 4), hvori artikel 1 definerer linjekonference som en gruppe linjerederier, som driver international linjefart med godsbefordring i en eller flere bestemte ruter i henhold til ensartede eller fælles fragtrater.

¹⁰ Kommissionens beslutning 94/980/EF af 19.10.1994 i henhold til traktatens artikel [81] (IV/34.446 – Trans Atlantic Agreement) (EFT L 376 s. 1).

foreningen mente, at de organer, der administrerer NSS, gjorde sig skyldig i ved at betale deres gæld med en gennemsnitlig forsinkelse på 300 dage.

I dommen afsagt i annulationssøgsmålet anlagt af FENIN til prøvelse af denne beslutning bemærkede Retten indledningsvis, at begrebet virksomhed i forbindelse med Fællesskabets konkurrenceregler omfatter enhver enhed, som udøver økonomisk virksomhed, uanset denne enheds retlige status og dens finansieringsmåde. Retten præciserede imidlertid, at det er den virksomhed, der består i at udbyde varer og tjenesteydelser på markedet, der kendetegner begrebet erhvervsmæssig virksomhed, og ikke den virksomhed, der består i køb af varer som sådan. Ved vurderingen af karakteren af den virksomhed, der består i køb, skal denne således ikke adskilles fra erhververens senere brug af produkterne, idet det er den økonomiske eller ikke-økonomiske karakter af den efterfølgende anvendelse af det købte produkt, der bestemmer karakteren af den virksomhed, der består i køb.

Retten bemærkede derefter, at i henhold til Domstolens praksis er organer, hvis virksomhed har en rent social funktion, bygger på princippet om solidaritet og ikke drives med vinding for øje, ikke virksomheder (Domstolens dom af 17. 2.1993, forenede sager C-159/91 og C-160/91, *Poucet og Pistre*, Sml. I, s. 637).

Ved at anvende disse principper på den konkrete sags omstændigheder konstaterede Retten, at NSS finansieres gennem sociale bidrag, og at det leverer tjenesteydelser gratis til sine medlemmer på grundlag af en universel dækning, hvorfor det fungerer i overensstemmelse med solidaritetsprincippet. Retten fandt derfor, at NSS's organer ikke kunne betragtes som virksomheder i den forstand, hvori begrebet er anvendt i artikel 81 EF og 82 EF, hverken i forbindelse med deres administration af NSS eller som følge heraf ved deres køb i forbindelse med denne administration. Retten frifandt således sagsøgte.

b) *Konkurrencesager og rimelig frist*

Som følge af en klage indgivet i 1991 pålagde Kommissionen ved beslutning af 26. oktober 1999 ¹¹ Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied og Technische Unie (herefter »FEG og TU«) bøder på henholdsvis 4,4 og 2,15 mio. EUR for forskellige tilsidesættelser af artikel 81 EF. Der forløb mere end otte år fra indbringelse af sagen for Kommissionen til den anfægtede beslutning. Under den administrative procedure klagede FEG og TU over undersøgelsens lange varighed. Idet Kommissionen henviste til forpligtelsen til på konkurrenceområdet at træffe afgørelse inden for en rimelig frist (Domstolens dom af

¹¹ Kommissionens beslutning 2000/117/EF af 26.10.1999 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 (sag IV/33.884 – Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied og Technische Unie (FEG og TU)) (EFT L 39 s. 1).

17.12.1998, sag C-185/95 P, *Baustahlgewebe mod Kommissionen*, Sml. I, s. 8417, og Rettens dom af 22.10.1997, forenede sager T-213/95 og T-18/96, *SCK og FNK mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1739), anerkendte den i den anfægtede beslutning den administrative procedures »betydelige« varighed og nedsatte bøderne med 100 000 EUR.

FEG og TU gjorde for Retten gældende, at Kommissionens tilsidesættelse af princippet om rimelig frist burde føre til annullation af den anfægtede beslutning eller i det mindste en yderligere nedsættelse af bøderne. Sagsøgerne anførte, at tidsforløbet havde gjort det vanskeligere for dem at tilrettelægge deres forsvar, og havde forlænget usikkerheden omkring deres skæbne.

Ved dom af 16. december 2003 (forenede sager T-5/00 og T-6/00, *Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied og Technische Unie mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) afviste Retten disse påstande, idet den fandt, at selv om Kommissionen er forpligtet til at træffe afgørelse inden for en rimelig frist, begrundes overskridelsen af denne frist ikke nødvendigvis, at beslutningen annulleres som afslutning på proceduren. Retten fandt i overensstemmelse med »PVC II«-dommen (Rettens dom af 20.4.1999, forenede sager T-305/94 – T-307/94, T-313/94 – T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 og T-335/94, *Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 931, kommenteret i *Årsrapport 1999*), at Kommissionens overskridelse af en vis rimelig frist kun kan udgøre en annullationsgrund, såfremt det er godtgjort, at tilsidesættelsen af dette princip har påvirket de pågældende virksomheders ret til kontradiktion. Idet Kommissionen havde anerkendt den administrative procedures lange varighed, undersøgte Retten, om retten til kontradiktion i den pågældende sag var blevet påvirket. Med henblik herpå præciserede Retten, at der skal sondres mellem procedurens egentlige undersøgelsesfase forud for meddelelsen om klagepunkter og resten af den administrative procedure. Da der ikke var rettet anklage mod de pågældende under den første fase, havde forlængelsen af denne fase ikke påvirket retten til kontradiktion. For så vidt angik anden fase fandt Retten, at de 23 måneder, der gik mellem partshøringen og den anfægtede beslutning, var en varighed af betragtelig længde og kunne tilskrives Kommissionens passivitet.

Imidlertid fandt Retten ikke, at retten til kontradiktion var blevet påvirket af varigheden af denne fase. Retten bemærkede i denne forbindelse navnlig, at så længe den i forordning nr. 2988/74¹² omhandlede forældelse ikke var indtrådt, var forlængelsen af den af sagsøgerne påståede usikkerhed med hensyn til deres skæbne og skade på deres omdømme uløseligt forbundet med procedurerne i forordning nr. 17 og udgjorde derfor ikke i sig selv en krænkelse af deres ret til forsvar.

¹² Rådets forordning (EØF) nr. 2988/74 af 26.11.1974 om forældelse af adgangen til at pålægge økonomiske sanktioner inden for Det europæiske Fællesskabs transport- og konkurrenceret og af adgangen til tvangsfuldbyrdelse af disse sanktioner (EFT L 319 s. 1).

Retten afviste ligeledes de påstande vedrørende nedsættelse af bøderne, som var forbundet med varigheden af den administrative procedure, idet den inden for rammerne af sin fulde prøvelsesret fandt, at sagsøgerne ikke havde fremført noget forhold, der kunne begrunde en yderligere nedsættelse ud over den, Kommissionen allerede havde gennemført.

c) *Artikel 81 EF*

c.1) Ulovlige aftaler

– Horisontale aftaler

Horisontale aftaler om fastsættelse af priser er udtrykkeligt forbudt i henhold til artikel 81, stk. 1, EF. Kommissionens beslutninger om konstatering af og sanktioner mod sådanne aftaler er i meget vidt omfang blevet opretholdt.

For det første opretholder dommen i sagen *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen*, Kommissionens beslutning af 16. maj 2000¹³, for så vidt som den fastslår, at aftalen mellem rederier, der sejler i trafikken mellem Nordeuropa og Fjernøsten, Far East Tariff Charges and Surcharges Agreement, om ikke at yde rabatter på offentliggjorte tariffer for fragttillæg for visse tjenesteydelser udgør en overtrædelse af bestemmelserne i artikel 81, stk. 1, EF og artikel 2 i forordning nr. 1017/68¹⁴, og at betingelserne for fritagelse af denne aftale i henhold til artikel 81, stk. 3, EF og artikel 5 i forordning nr. 1017/68 ikke er opfyldt. Kun artiklen i konklusionen om bøderne blev annulleret.

På denne baggrund bemærkes blot, at Retten, ligesom tidligere Kommissionen, antager, at en aftale, der forbyder at yde rabatter på takster og fragttillæg indgået mellem medlemmerne af en linjekonference og uafhængige rederier, skal anses for en horisontal aftale om kollektiv fastsættelse af priser, som ikke blot er forbudt efter ordlyden af artikel 81, stk. 1, litra a), EF og af artikel 2, litra a), i forordning nr. 1017/68, men også af ånden i forordning nr. 4056/86.

Dernæst bekræfter de fem domme af 11. december 2003 i sagerne *Marlines mod Kommissionen* (sag T-56/99), *Ventouris mod Kommissionen* (sag T-59/99), *Adriatica di Navigazione mod Kommissionen* (sag T-61/99), *Strintzis Lines Shipping mod Kommissionen* (sag T-65/99) og *Minoan Lines mod Kommissionen* (sag T-66/99, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) i det væsentlige Kommissionens beslutning af 1998, som fastslår, at der foreligger en aftale i strid med artikel 81 EF inden for

¹³ Kommissionens beslutning 2000/627/EF af 16.5.2000 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 (sag IV/34.018 – Far East Trade Tariff Charges and Surcharges Agreement (FETTCSA) (EFT L 268, s. 1).

¹⁴ Rådets forordning (EØF) nr. 1017/68 af 19.7.1968 om anvendelse af konkurrenceregler for transport med jernbane, ad landeveje og sejlbare vandveje (EFT 1968 I, s. 295).

søtransport mellem Grækenland og Italien ¹⁵. I denne beslutning fastslog Kommissionen, at der forelå en række tilfælde af aftaler og praksis, der fastsatte priserne på færgetransport mellem havnene i Patras (Grækenland) og Ancona (Italien) og på transport af lastbiler på ruterne fra Patras til Bari (Italien) og fra Patras til Brindisi (Italien). De syv selskaber, der havde deltaget i overtrædelserne, blev pålagt bøder på i alt ca. 9 mio. EUR. Fem af de syv selskaber, der var blevet pålagt sanktioner af Kommissionen, anlagde sag med påstand om annullation af beslutningen og nedsættelse af bødernes størrelse. Bortset fra de bøder, der blev pålagt Ventouris og Adriatica, og som blev nedsat, fordi Kommissionen havde vurderet deres respektive overtrædelsers grovhed og rækkevidde urigtigt, blev Kommissionen frifundet i alle sager.

Retten fastslog, at de faktiske omstændigheder, som Kommissionen havde lagt til grund, var behørigt godtgjort. I modsætning til hvad sagsøgerne anførte, antog Retten, at den pågældende konkurrencestridige adfærd ikke var blevet pålagt dem af de græske myndigheder, og at sagsøgerne følgelig ikke blev berøvet deres autonomi ved fastlæggelsen af deres prispolitik. Retten fastslog også, at disse aftaler fordrejer konkurrencen på det fælles marked.

I øvrigt vil man bemærke, at Retten antog, at Kommissionen ikke havde overskredet sine beføjelser ved at foretage en kontrolundersøgelse i lokaler, som tilhørte et andet selskab end det selskab, der var adressat for beslutningen om kontrolundersøgelse. Retten tog i betragtning, at det sidstnævnte selskab anvendte disse lokaler til at udøve sin forretningsvirksomhed, og at de kunne sidestilles med forretningslokaler tilhørende den virksomhed, der var adressat for beslutningen.

Desuden udtalte den, at det var berettiget, at et selskabs handlinger og initiativer af Kommissionen blev tilregnet et andet selskab, som var en selvstændig juridisk person i forhold til det første, da de to selskaber var henholdsvis kommittent og dennes handelsagent og udgjorde en og samme økonomiske enhed.

– Vertikale restriktioner

Med hensyn til vertikale restriktioner annullerede Retten to af Kommissionens beslutninger under henvisning til fast retspraksis, hvorefter en ensidig adfærd uden en anden virksomheds udtrykkelige eller stiltiende medvirken ikke er omfattet af artikel 81, stk. 1, EF.

Først annullerede Retten i dommen af 3. december 2003, *Volkswagen mod Kommissionen* (sag T-208/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser),

¹⁵ Kommissionens beslutning 1999/271/EF af 9.12.1998 vedrørende en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 (IV/34.466 – Græske færges) (EFT 1999 L 109, s. 24).

Kommissionens beslutning ¹⁶, hvorved Kommissionen antog, at Volkswagen – i strid med artikel 81 EF – havde fastsat salgspriserne på den nye Volkswagen Passat-model ved at opfordre de tyske forhandlere til ved salg af denne model ikke at sælge denne under den anbefalede pris og at begrænse eller afskaffe rabatter til kunderne.

Retten henviste først til retspraksis, hvorefter Kommissionen ikke har bevist, at en ensidig adfærd, som en fabrikant følger i sin forretningsforbindelse med sine sælgere, reelt udgør en aftale i strid med konkurrenceretten, medmindre den har godtgjort, at der foreligger et udtrykkeligt eller stiltiende samtykke fra sælgerne til fabrikantens handlemåde.

Retten udtalte dernæst, at Kommissionen i det foreliggende tilfælde ikke havde bevist, at forhandlerne reelt havde samtykket i Volkswagens opfordringer, da de blev bekendt hermed. Kommissionen havde nemlig antaget, at et sådant bevis ikke var nødvendigt, når forhandlerne ved at underskrive forandleraftalen stiltiende og på forhånd havde accepteret disse opfordringer.

Retten fastslog endelig, at det ikke var bestridt, at den af forhandlerne underskrevne forandleraftale var i overensstemmelse med fællesskabsretten. Retten fandt således, at Kommissionens opfattelse var ensbetydende med at hævde, at forhandlere, der underskriver en forandleraftale, som er forenelig med konkurrenceretten, på tidspunktet for underskrivelsen antages på forhånd at have accepteret en efterfølgende ulovlig udvikling af aftalen på trods af, at den netop på grund af sin forenelighed med konkurrenceretten ikke gør det muligt for forhandleren at forudse denne udvikling. Da det ikke var bevist, at Volkswagen og dennes forhandlere havde en fælles vilje, annullerede Retten Kommissionens beslutning om at pålægge Volkswagen en bøde på 30,96 mio. EUR.

De samme principper blev dernæst anvendt i dommen af 21. oktober 2003, *General Motors Nederland og Opel Nederland mod Kommissionen* (sag T-368/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, under appel sag C-551/03 P), men de førte i denne sag kun til en nedsættelse af den bøde, som Kommissionen havde pålagt.

Opel Nederland, som varetager salg, import, eksport og engrossalg af motorkøretøjer og reservedele af mærket Opel i Nederlandene, havde indgået forandleraftaler med ca. 150 autoriserede forhandlere. Fællesskabsbestemmelserne om distribution af biler ¹⁷ tillader ikke en fabrikant eller hans importør at forbyde forhandlerne at levere varer til

¹⁶ Kommissionens beslutning 2001/711/EØF af 20.6.2001 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 (sag COMP/F-2/36.693 – Volkswagen) (EFT L 262, s. 14).

¹⁷ Jf. navnlig Kommissionens (EØF) nr. 123/85 af 12.12.1984 om anvendelse af traktatens artikel 81, stk. 3, på kategorier af salgs- og serviceaftaler vedrørende motorkøretøjer (EFT 1985 L 15, s. 16), som fra den 1.10.1995 er afløst af Kommissionens forordning (EF) nr. 1475/95 af 28.6.1995 (EFT L 145, s. 25).

endelige forbrugere, disses befuldmægtigede forhandlerne eller andre forhandlere tilhørende fabrikantens og/eller importørens salgsnet. Under henvisning til disse principper havde Kommissionen ved en beslutning af 20.9.2000¹⁸ pålagt Opel Nederland at betale en bøde på 43 mio. EUR for at have iværksat en generel strategi, som tilsigtede at begrænse eller forhindre eksportsalg fra Nederlandene; denne strategi omfattede 3 led, nemlig for det første en restriktiv leveringspolitik, for det andet en restriktiv bonuspolitik og for det tredje et direkte forbud mod eksport.

I dommen opretholdt Retten i det væsentlige Kommissionens beslutning. Retten fandt imidlertid, at Kommissionen ikke tilstrækkeligt havde godtgjort, at Opel Nederland faktisk havde meddelt sine forhandlere leveringsbegrænsningsforanstaltningen, som selskabets ledelse forud havde besluttet, således at det end mindre var godtgjort, at denne foranstaltning indgik i kontraktforholdet mellem Opel Nederland og virksomhedens forhandlere.

Derimod fandt Retten, at Kommissionen tilstrækkeligt havde godtgjort, dels at Opel Nederlands restriktive politik med hensyn til bonus indgik i en helhed af faste forrentingsforbindelser, der var reguleret ved en på forhånd truffet generel aftale, og således var en aftale som omhandlet i artikel 81, stk. 1, EF, og dels at de pågældende forhandlere efter tilskyndelse fra Opel Nederland havde forpligtet sig til ikke længere at foretage eksportsalg.

Skønt overtrædelsen med rette blev betegnet som »meget alvorlig«, fandt Retten, at grundbeløbet på 40 mio. EUR burde nedsættes under hensyn til, at foranstaltningen om en restriktiv leveringspolitik ikke var godtgjort, hvilket betød, at bøden herefter i alt udgjorde 35 475 000 EUR.

I dommen af 23. oktober 2003, *Van den Bergh Foods mod Kommissionen* (sag T-65/98, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, under appel sag C-552/03 P), udtalte Retten sig om foreneligheden med artikel 81 EF og 82 EF af aftaler, hvorved Van den Bergh Foods (herefter »HB«), den førende producent af is i Irland, stiller fryserie til rådighed for irske detailhandlere for is til umiddelbar fortæring, på betingelse af, at de kun blev benyttet til opbevaring af HB's is. I en beslutning af 11. marts 1998¹⁹ havde Kommissionen antaget, at disse aftaler var i strid med artikel 81 EF og 82 EF.

Retten tog stilling til et anbringende om åbenbart fejlskøn og tilsidesættelse af artikel 81, stk. 1, EF og fastslog, at den pågældende eksklusivitetsklausul ikke formelt udgør en købsforpligtelse, da den ikke hindrer detailhandlerne i at sælge varer, der

¹⁸ Kommissionens beslutning 2001/146/EF af 20.9.2000 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 81 (sag COMP/36.653 – Opel) (EFT L 59, s. 1).

¹⁹ Kommissionens beslutning 98/531/EF af 11.3.1998 om en procedure i henhold til traktatens artikel [81] og [82] (sag IV/34.073, IV/34.395 og IV/436 – Van den Berghs Ltd) (EFT L 246, s. 1).

konkurrerer med HB's varer, såfremt de fryser, som HB stiller til deres rådighed, udelukkende anvendes til denne virksomheds produkter. Retten fandt, at det først måtte undersøges, om denne klausul i realiteten fungerede som en eksklusivitet, der blev pålagt visse forretninger, og dernæst, om Kommissionen beregnede den heraf følgende grad af afskærmning korrekt, og endelig, om afskærmningsgraden var tilstrækkelig høj til at udgøre en tilsidesættelse af artikel 81, stk. 1, EF.

Under henvisning til fast retspraksis udtalte Retten i øvrigt, at det ved vurderingen af denne afskærmningsgrad dels måtte undersøges, om alle lignende aftaler, der er indgået på det relevante marked, og de øvrige økonomiske og retlige omstændigheder omkring de pågældende aftaler førte til, at de tilsammen bevirkede, at nye konkurrenter hindredes adgang til markedet, og dels i tilfælde af et bekræftende svar, om de omtvistede aftaler bidrog til den kumulative virkning (Domstolens dom af 28.2.1991, sag C-234/89, *Delimitis*, Sml. I, s. 935, præmis 23 og 24, og Rettens dom af 8.6.1995, sag T-7/93, *Langnese-Iglo mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1533, præmis 99).

Retten anvendte dernæst disse principper og foretog en detaljeret gennemgang af den omtvistede klausuls virkninger. Blandt andre omstændigheder fastslog den, at den gratis levering af en fryser, HB's is' popularitet, udstrækningen af dets produktsortiment og fordelene forbundet med salget af disse produkter var betragtninger af stor betydning for detailhandlerne, når de undersøgte muligheden for at installere en yderligere fryser til salg af et andet sortiment af produkter eller muligheden for at opsige deres aftale med HB.

Retten fastslog ligeledes, at en betydelig del af forhandlerne ville være rede til at føre et større produktsortiment uden eksklusivitetsklausulen i distributionsaftalerne med isleverandørerne.

Endelig fastslog Retten, at selv om de med HB indgåede aftaler kun vedrørte ca. 40% af samtlige forretninger på markedet, havde Kommissionen taget hensyn til virkningerne på konkurrencen af samtlige de aftaler, som for alle fabrikanten tilsammen var gældende for 83% af forretningerne på det relevante marked, således at leverandører, der ønskede at komme ind på markedet, kunne blive afholdt derfra, fordi det var nødvendigt først at erhverve et antal fryser.

Retten konkluderede deraf, at HB's aftaler kunne påvirke konkurrencen mærkbart og bidrog betydeligt til afskærmning af markedet.

c.2) Undtagelser

Betingelserne for undtagelse fra forbuddet mod en aftale, der strider mod konkurrencereglerne, således som de vurderes af Kommissionen, er blevet undersøgt i Retten i dommen i sagen *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen* og i *TACA-dommen*.

Til støtte for deres annullationspåstand anførte CMA CGM m.fl. en række anbringender om manglende eller urigtig afgrænsning af markederne.

Retten udtalte, at en nøjagtig afgrænsning af alle relevante markeder ikke nødvendigvis var fornøden for at kunne afgøre, om en aftale opfyldte de fire betingelser for at meddele en individuel fritagelse, som er opregnet i artikel 81, stk. 3, EF og i artikel 5 i forordning nr. 1017/68. Ganske vist kræver efterprøvelsen af, om den fjerde betingelse i artikel 81, stk. 3, litra b), EF og artikel 5, litra b), i den nævnte forordning er opfyldt, at Kommissionen undersøger, om den kan udelukke konkurrence for en væsentlig del af de relevante produkter, henholdsvis det relevante transportmarked. Imidlertid er de fire betingelser for at meddele fritagelse kumulative, og der må derfor meddeles afslag på fritagelse, blot en af disse betingelser ikke er opfyldt. Følgelig fastslog Retten, at når Kommissionen konstaterer, at de tre første betingelser for at meddele en individuel fritagelse ikke er opfyldt, og det ikke er nødvendigt at tage stilling til den fjerde betingelse, må det anerkendes, at den ikke er forpligtet til at afgrænse samtlige relevante markeder med henblik på efterprøvelsen af, om aftalen kan indrømmes en individuel fritagelse. Med henblik på at afgøre, om de tre første betingelser er opfyldt, skal der nemlig tages hensyn til fordelene ved den omtvistede aftale, ikke alene for det relevante marked, men også for ethvert andet marked, hvorpå aftalen kan have gavnlige virkninger.

Baggrunden for TACA-dommen var indgåelsen af Trans-Atlantic Conference Agreement (herefter »TACA«), hvorved 15 rederier, som deltagere i TAA, ville imødekomme de indsigelser, som Kommissionen havde rejst mod den sidstnævnte aftale. To rederier, som ikke deltog i den transatlantiske trafik (Hanjin og Hyundai), tilsluttede sig senere TACA.

Ligesom TAA omfatter TACA transatlantiske skibsforbindelser i retning vest-øst og øst-vest mellem Nordeuropa og USA. TACA indeholder bestemmelser om fastsættelse af priser på søtransport i egentlig forstand, fastsættelse af priser på kombineret transport over land, fastsættelsen af de betingelser, på hvilke der kan indgås servicekontrakter med afskiberne, samt indholdet af disse kontrakter (servicekontrakter er kontrakter, hvorved en afskiber forpligter sig til at lade en mindstelast transportere enten af konferencen (konferenceservicekontrakt) eller af et eller flere individuelle rederier (individuelle servicekontrakter) i en given periode mod en bestemt takst og udførelse af bestemte tjenesteydelser), fastsættelse af vederlaget til speditører, når de optræder som agenter for afskiberne ved at organisere varetransporten, forhandle de betingelser, hvorpå transporten vil blive udført, og ved at opfylde forskellige administrative formaliteter.

TACA blev anmeldt til Kommissionen med henblik på at opnå en individuel fritagelse i henhold til artikel 81, stk. 3, EF.

Ved beslutning af 16. september 1998 ²⁰ (herefter »TACA-beslutningen«) afslog Kommissionen for det første at give fritagelse fra de nævnte bestemmelser for den pågældende aftale, bortset fra fastsættelsen af søtransportprisen, som er omfattet af gruppefritagelsen i henhold til artikel 3 i forordning nr. 4056/86, og antog for det andet, at deltagerne i TACA havde en kollektiv dominerende stilling på det relevante marked, og at de misbrugte denne dominerende stilling, og pålagde for det tredje hver af deltagerne i TACA bøder på grund af de to fastslåede overtrædelser af artikel 82 EF.

For Retten anførte sagsøgerne bl.a., at afslaget på at give fritagelse for TACA's bestemmelser, med undtagelse af fastsættelsen af prisen på søtransport, der var omfattet af gruppefritagelsen i forordning nr. 4056/86, var ulovligt.

Hvad for det første angår aftalen om fastsættelse af prisen for landtransport havde Retten allerede i dommen i sagen *Compagnie générale maritime m.fl. mod Kommissionen* fastslået, at en sådan aftale ikke er omfattet af gruppefritagelsen i forordning nr. 4056/86, da denne fritagelse kun angår sødelen af transporten og ikke kan få individuel fritagelse, da der kunne tænkes andre, mindre restriktive aftaler, som f.eks. en aftale om anvendelse af »no below cost rule« (regel, hvorefter prisen for landtransporten ikke kan være lavere end omkostningerne ved denne). I betragtning af disse omstændigheder frafaldt sagsøgerne deres anbringende under retsmødet.

Hvad dernæst angår aftalen om de betingelser, på hvilke der kan indgås servicekontrakter, og deres indhold, fastslog Retten, at TACA-beslutningen, i modsætning til, hvad sagsøgerne hævdede, ikke i henhold til artikel 81 EF forbød linjekonferencer at indgå konferenceservicekontrakter og frit at bestemme deres indhold. Da størstedelen af sagsøgernes anbringender havde til formål at bestride, at der var et sådant forbud i TACA-beslutningen, blev de forkastet som værende uden genstand.

Hvad endelig angik aftalen om vederlag til speditører fastslog Retten, at en sådan horisontal aftale om fastsættelse af priser ikke er omfattet af gruppefritagelsen i forordning nr. 4056/86 til fordel for aftaler om indførelse af en ensartet eller fælles fragtrate. Hertil bemærkede Retten navnlig, at formålet med den pågældende aftale ikke var at give vederlag for søtransport, men for særskilte tjenesteydelser, som ikke kunne sidestilles hermed.

c.3) Bøder for overtrædelse af artikel 81 EF

Størrelsen af de bøder, som Kommissionen pålægger for overtrædelse af artikel 81 EF, bliver i almindelighed anfægtet af de virksomheder, der pålægges sanktioner, og de

²⁰ Kommissionens beslutning 1999/243/EF af 16.9.1998 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel [81] og [82] (sag IV/35.134 – Trans-Atlantic Conference Agreement) (EFT 1999 L 95, s. 1).

fremførte anbringender vedrører bl.a. den anvendte metode eller vurderingerne af overtrædelsens grovhed, af dens varighed, af formildende eller skærpende omstændigheder eller samarbejdet med Kommissionen. Sådanne anbringender har givet Retten mulighed for at udtale sig om de kriterier, der tages i betragtning ved fastsættelsen af bøders størrelse.

Disse afklaringer findes først og fremmest i »Lysine«-sagerne (domme af 9.7.2003, sag C-220/00, Cheil Jedang mod Kommissionen, sag T-223/00, Kyowa Hakko Kogyo og Kyowa Hako Europe mod Kommissionen, sag T-224/00, Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen (under appel sag C-397/03 P), og sag T-230/00, Daesang og Sewon Europe mod Kommissionen, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Nogle af de virksomheder, der blev pålagt sanktioner for at have deltaget i en aftale på Lysin-markedet, koncentrerede deres annullationssøgsmål mod Kommissionens beslutning af 7. juni 2000 ²¹ om aspekterne vedrørende fastsættelsen af bødernes størrelse. Som bekendt fastslog Kommissionen ved denne beslutning, at der forelå en række aftaler mellem virksomheder, der omfattede hele Det Europæiske Økonomiske Samarbejdsområde (EØS), om priser og salgsmængder samt udveksling af individuelle oplysninger om salgsmængder for syntetisk lysin – en aminosyre, som anvendes som tilsætningsstof i foder – for perioden fra juli 1990 til juni 1995, og pålagde dem på dette grundlag bøder på i alt ca. 110 mio. EUR. Kommissionen anvendte herved den metode, som er indeholdt i retningslinjerne for beregningen af bøder ²² samt samarbejdsmeddelelsen af 1996 ²³.

Mens nogle af Rettens vurderinger blot bekræfter allerede fastslåede principper (bl.a. i de såkaldte »fjernvarmesager«, jf. *Årsrapporten for 2002*), bidrager andre til at afklare de nærmere regler for anvendelse af kriterierne i retningslinjerne og bekræfter den retlige prøvelse af de vurderinger, som Kommissionen foretager af virksomhedernes grad af samarbejde under den administrative procedure. De har desuden givet Retten mulighed for at præcisere rækkevidden af princippet *ne bis in idem*, hvorefter en allerede domfældt person ikke længere kan retsforfølges eller pålægges sanktioner for det samme forhold. Det skal bemærkes, at størrelsen af de bøder, som var pålagt de sagsøgende virksomheder, og som androg lidt over 81 mio. EUR, blev nedsat til ca. 74 mio. EUR.

²¹ Kommissionens beslutning 2001/418/EF af 7.6.2000 om en procedure efter EF-traktatens artikel 81 og EØS-aftalens artikel 53 (sag COMP/36.545/F3 – Aminosyrer) (EFT 2001 L 152, s. 24).

²² Retningslinjer for beregningen af bøder i henhold til artikel 15, stk. 2, i forordning nr. 17 og artikel 65, stk. 5, i EKSF-traktaten (EFT 1998 C 9, s. 3).

²³ Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 1996 C 207, s. 4). Det må dog understreges, at denne meddelelse af 1996 i 2002 er blevet afløst af Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002 C 45, s. 3).

Generelt kan det uddrages af disse »Lysin-sager«, at de faktiske omstændigheder, som Kommissionen kunne lægge til grund ved fastsættelsen af bødens størrelse, ikke længere kan drages i tvivl for Retten, hvis sagsøgeren udtrykkeligt har anerkendt rigtigheden heraf under den administrative procedure (dommen i sagen *Archer Daniels Midland og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen*). Det er i denne forbindelse uden betydning, om bødens størrelse er blevet nedsat til gengæld for den udtrykkelige anerkendelse som udtryk for samarbejde med Kommissionen.

Nogle bidrag fra dommen i *General Motors Nederland og Opel Nederland mod Kommissionen*, som delvis annullerer den anfægtede beslutning og følgelig nedsætter den pålagte bødes størrelse, sættes ligeledes i relief.

Endelig kan det nævnes, at størrelsen af de bøder, som Kommissionen pålagde i den beslutning, der gav anledning til de nævnte domme af 11. september 2003, i sagerne *Marlines mod Kommissionen*, *Ventouris mod Kommissionen*, *Adriatica di Navigazione mod Kommissionen*, *Srintzis Lines Shipping mod Kommissionen* og *Minoan Lines mod Kommissionen*, kun blev nedsat for rederierne Ventouris og Adriatica, hvis overtrædelsers grovhed og omfang var blevet vurderet ukorrekt af Kommissionen ved fastsættelsen af bødernes størrelse. Retten fandt kort sammenfattet, at da Kommissionen i beslutningen havde sanktioneret to forskellige overtrædelser – alt efter de forskellige berørte søruter – kunne den ud fra rimeligheds- og proportionalitetsbetragtninger ikke med samme strenghed sanktionere rederier, som kun havde deltaget i én overtrædelse (Ventouris og Adriatica med hensyn til ruten Patras-Bari og Patras-Brindisi), og rederier, som havde deltaget i to aftaler. Retten tog hensyn til disse virksomheders størrelse og det forholdsmæssige omfang af trafikken på hver af de pågældende ruter.

– Retningslinjerne

Retten henviste først til, at Kommissionen i forbindelse med forordning nr. 17²⁴ har et vist skøn ved udmålingen af bøderne, således at virksomhederne tilskyndes til at overholde konkurrencereglerne, at Kommissionen til enhver tid må have mulighed for at tilpasse bødeniveauet efter konkurrencepolitikens krav (navnlig dommen i sagen *Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen*), og at den har beføjelse til at fastsætte bødernes størrelse således, at deres forebyggende virkning forstærkes. Retten fastslog imidlertid, at Kommissionen ikke kan fravige regler, den har pålagt sig selv, og som under overholdelse af traktaten skal præcisere de kriterier, den agter at anvende ved udøvelsen af sin skønsmæssige beføjelse med hensyn til en overtrædelses grovhed (samme dom). Den kan ikke fravige retningslinjerne på et bestemt punkt, udtaler Retten i dommen *CMA CGM mod*

²⁴ Rådets forordning nr. 17 af 6.2.1962, første forordning om anvendelse af bestemmelserne i traktatens artikler [81] og [82] (EFT 1959-1962, s. 81).

*Kommissionen*²⁵, medmindre den specifikt forklarer grundene til, at den ikke følger dem, hvilket den netop ikke havde gjort med hensyn til et af de selskaber, der var blevet pålagt sanktioner.

Som det fremgår af retningslinjerne, fastsættes bødens grundbeløb på grundlag af graden af overtrædelsens grovhed og dens varighed. Ved vurderingen af overtrædelsens grovhed²⁶ tager Kommissionen hensyn til overtrædelsens art, dens konkrete indvirkning på markedet, når den kan måles, og det berørte markeds udstrækning.

Med hensyn til overtrædelsens art fastslog Retten i dommen *Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen*, at fastsættelse mellem konkurrerende erhvervsdrivende af vejledende priser for en vare i EØS og af salgskvoter på dette marked var »meget alvorlig«, idet en sådan adfærd er et indgreb i virksomhedernes selvstændighed²⁷. Den har ligeledes fastslået, at en overtrædelse, der havde til formål at opdele det indre marked, var »meget alvorlig«, da den modvirkede de mest grundlæggende formål med Fællesskabet (dommen i sagen *General Motors Nederland og Opel Nederland mod Kommissionen*).

Dommen i sagen *Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen* bekræfter ligeledes Kommissionens vurdering af den konkrete virkning af kartellet på det pågældende marked, nemlig i dette tilfælde, at priserne steg mere, end de ellers ville have gjort, og at salgets omfang blev begrænset. På denne baggrund udtaler Retten, at Kommissionen for at påvise virkningen af et priskartel dels skal fastslå, at aftalerne reelt tillod de berørte virksomheder at opnå et højere prisniveau, end det ville have været tilfældet uden et kartel, og dels skal tage hensyn til alle objektive vilkår på det omhandlede marked under hensyn til den foreliggende økonomiske og retlige sammenhæng.

En anden problematik, som sagsøgerne fremførte, vedrørte spørgsmålet, om Kommissionen uden at tilsidesætte proportionalitetsprincippet og retningslinjerne kunne lægge omsætningen på verdensplan til grund frem for omsætningen ved salg af den pågældende vare i EØS. Retten skulle altså tage stilling til, om Kommissionen havde anvendt et af kriterierne i retningslinjerne korrekt (punkt 1 A, fjerde afsnit), nemlig overtrædelsens ophavsmænds reelle økonomiske mulighed for at påføre andre

²⁵ I denne dom anerkender Retten, at Kommissionen kan anvende retningslinjerne analogt ved beregningen af bøder, når den anvender forordning nr. 4056/86 og nr. 1017/68.

²⁶ Ifølge retningslinjerne inddeles overtrædelser i tre kategorier, nemlig »lidet alvorlige overtrædelser«, »alvorlige overtrædelser« og »meget alvorlige overtrædelser«.

²⁷ I dommen i sagen *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen* finder Retten, at bedømmelsen af prisaftale som en »alvorlig overtrædelse« er en formildet bedømmelse, som i det foreliggende tilfælde blev forklaret af, at der ikke forelå bevis for indvirkningen på prisniveauet, og at overtrædelsens eventuelle skadelige virkninger sandsynligvis ville være kortvarige.

økonomiske erhvervsdrivende betydelig skade. Når der imidlertid er tale om en analyse, som indebærer en vurdering af de pågældende virksomheders reelle betydning på det berørte marked, fandt Retten, at den samlede omsætning, til forskel fra markedsandele, ikke giver mulighed for at afgøre, hvilken indflydelse de kan udøve på dette marked. Den fastslog desuden, at det ikke fremgår af beslutningen, at Kommissionen, skønt den var forpligtet til det, havde fastslået omfanget af den overtrædelse, som hver virksomhed havde begået, og som den del af omsætningen, som hidrører fra salget af varerne på det geografisk berørte marked, er en korrekt indikator for. Denne tilsidesættelse af retningslinjerne førte imidlertid ikke til, at Retten under udøvelse af sin fulde prøvelsesret fastslog, at Kommissionen havde tilsidesat proportionalitetsprincippet. I denne forbindelse fandt Retten, som baserede sin vurdering på oplysninger, der ikke fandtes i Kommissionens beslutning, at den omstændighed, at sagsøgernes omsætning på verdensmarkedet for lysin blev taget i betragtning, ikke var tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet, for så vidt omsætningen ved salg af lysin i EØS blev anset for »betydningsfuld« eller »vigtig«, alt efter om den androg henholdsvis 20% (dommene i sagerne *Archer Daniels Midland Company* og *Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen*; *Kyowa Hakko Kogyo* og *Kyowa Hako Europe mod Kommissionen* og *Daesang og Sewon Europe mod Kommissionen*) eller mellem 30 og 40% (dommen i sagen *Cheil Jedang mod Kommissionen*) af den pågældende omsætning på verdensplan.

Med hensyn til spørgsmålet om hensyntagen til overtrædelsens varighed bemærkede Retten, at skønt Kommissionen anfører i beslutningen, at den har forhøjet bødens grundbeløb med 10% pr. år, kunne den ikke forhøje grundbeløbet med 30% for en virksomhed, hvis deltagelse i kartellet havde varet under tre år. Under hensyn til det kriterium, som Kommissionen havde lagt til grund, nedsatte Retten som led i sin fulde prøvelsesret forholdsmæssigt forhøjelsen af den bøde, *Cheil Jedang* var blevet pålagt (dommen i sagen *Cheil Jedang mod Kommissionen*).

Retten har dog fremhævet, som den har fastslået i dommen i sagen *General Motors Nederland og Opel Nederland mod Kommissionen*, at retningslinjerne ikke foregriber den bedømmelse af bøden, som foretages af Fællesskabets retsinstanser, der i denne forbindelse har fuld prøvelsesret.

– Skærpende eller formildende omstændigheder

I retningslinjerne hedder det, at skærpende omstændigheder, som en virksomheds ledende position eller rolle som anstifter af overtrædelsen, eller formildende omstændigheder, som en virksomheds passive rolle (jf. på dette punkt dommen i sagen *Cheil Jedang mod Kommissionen*), for hver enkelt virksomheds vedkommende kan tages i betragtning ved forhøjelse eller nedsættelse af grundbeløbet.

For det første skal det nævnes, at rækkevidden af et punkt i retningslinjerne vedrørende manglende effektiv anvendelse af en aftale, der nævnes som formildende

omstændigheder, er blevet præciseret således, at det ikke angår den situation, hvor et kartel i sin helhed ikke er blevet gennemført, men hver enkelt virksomheds individuelle adfærd (dommene i sagerne *Archer Daniels Midland Company* og *Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen* og *Cheil Jedang mod Kommissionen*).

Dernæst har Retten fastslået, at på grundlag af retningslinjernes ordlyd skulle de procentsatser, som svarer til forhøjelserne og nedsættelserne som følge af skærpende eller formildende omstændigheder, anvendes på bødens grundbeløb, fastsat under hensyn til overtrædelsens grovhed og varighed, og ikke på det beløb, hvormed bøden forinden er blevet forhøjet under hensyn til overtrædelsens varighed, eller på resultatet af en første forhøjelse eller nedsættelse som følge af en skærpende eller formildende omstændighed. Da Kommissionen ikke havde fulgt denne metode, ændrede Retten under anvendelse af denne metode bødernes størrelse i sagerne *Archer Daniels Midland Company* og *Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen* og *Daesang og Sewon Europe mod Kommissionen*.

– Meddelelsen om samarbejde

De betingelser, på hvilke virksomheder, der samarbejder med Kommissionen under dens undersøgelse af et kartel, kan fritages for bøden eller få nedsat størrelsen af den bøde, som de ellers skulle have betalt, er fastsat i Kommissionens meddelelse om samarbejde af 1996²⁸.

Størrelsen af den nedsættelse af bødebeløbet, som Kommissionen giver i henhold til meddelelsen om samarbejde, har været en kilde til tvistigheder, da flere virksomheder har hævdet, at deres bistand berettigede en større nedsættelse af bødebeløbet.

Retten har således antaget, at Kommissionen med urette havde afslået at give Daesang en nedsættelse, da ingen af de anførte grunde var en lovlig begrundelse for dette afslag, og Retten nedsatte bødebeløbet. Den præciserede ved denne lejlighed, at mens et samarbejde under den af Kommissionen indledte undersøgelse af, om fællesskabsreglerne om konkurrence eventuelt er tilsidesat, som ikke går ud over, hvad der følger af de forpligtelser, som påhviler virksomhederne i henhold til artikel 11, stk. 4 og 5, i forordning nr. 17, ikke berettiger en nedsættelse af bøden, er en nedsættelse derimod berettiget, når virksomheden har givet oplysninger, der går ud over dem, som Kommissionen kan kræve fremlagt i henhold til artikel 11 i forordning nr. 17. Med hensyn til den omstændighed, at en begæring om oplysninger er blevet rettet til den virksomhed, der har samarbejdet, i henhold til artikel 11, stk. 1, i forordning nr. 17, kan den ikke være afgørende for en udelukkelse fra en betydelig bødenedsættelse på mellem 50% og 75% i henhold til punkt C i meddelelsen om samarbejde, så meget

²⁸ Allerede nævnt i fodnote 23. Denne meddelelse af 1996 er senere blevet afløst af Kommissionens meddelelse om bødefritagelse eller bødenedsættelse i kartelsager (EFT 2002 C 45, s. 3).

desto mindre som en sådan begæring er en mindre indgribende handling end en kontrolundersøgelse foretaget i henhold til en beslutning (dommen i sagen *Daesang og Sewon Europe mod Kommissionen*).

Dommen i sagen *Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen* fortjener ligeledes opmærksomhed, fordi Retten, skønt den fastslog, at sagsøgeren ikke opfyldte betingelserne i samarbejdsmeddelelsen for en yderligere nedsættelse af bødens størrelse, dog antog, at leveringen af en række oplysninger til Kommissionen burde anerkendes, fordi den var en formildende omstændighed, der nævnes i retningslinjerne. Retten nedsatte derfor bødebeløbet med yderligere 10%.

– Princippet ne bis in idem

Som svar på flere sagsøgers anbringende om, at Kommissionen har tilsidesat et forbud om kumulation af sanktioner for samme overtrædelse ved at afslå at trække bøder, som allerede var blevet pålagt dem i USA og Canada, fra de bøder, som Kommissionen havde pålagt dem, fastslog Retten, at Kommissionen ikke tilsidesætter princippet ne bis in idem ved at pålægge virksomheder bøde for deltagelse i et kartel, der allerede er blevet pålagt sanktioner af de amerikanske og canadiske myndigheder (dommene i sagerne *Kyowa Hakko Kogyo og Kyowa Hako Europe mod Kommissionen* og *Archer Daniels Midland Company og Archer Daniels Midland Ingredients mod Kommissionen*).

Retten henviste til, at dette almindelige fællesskabsretlige princip på konkurrenceområdet forbyder, at en virksomhed dømmes eller retsforfølges på ny af Kommissionen for en adfærd i strid med konkurrencereglerne, for hvilken den er blevet pålagt sanktioner, eller som den er blevet erklæret ikke-ansvarlig for ved en tidligere beslutning fra Kommissionen, som ikke længere kan indbringes for Fællesskabets retsinstanser.

Retten præciserede desuden, at på fællesskabsrettens nuværende udviklingstrin er dette princip imidlertid ikke til hinder for kumulation af fællesskabssanktioner og nationale sanktioner, når disse pålægges som udfald af to parallelle procedurer, der forfølger forskellige formål. Imidlertid indebærer et almindeligt krav om billighed, at Kommissionen, når den fastsætter bødebeløbet, er forpligtet til at tage hensyn til sanktioner, som den samme virksomhed allerede har båret for samme forhold, når der er tale om sanktioner, der pålægges for overtrædelser af kartelretten af en medlemsstat, og som følgelig er begået på Fællesskabets område.

På baggrund af de således nævnte regler fastslog Retten, at princippet ne bis in idem ikke kan finde anvendelse i et tilfælde, hvor de procedurer, der er indledt, og de sanktioner, der er pålagt af Kommissionen på den ene side og af en tredjestats myndigheder eller domstole på den anden side, åbenbart ikke forfølger samme formål.

Denne opfattelse støttes af den omstændighed, at ifølge artikel 4 i protokol nr. 7 til den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder er dette princip begrænset til en enkelt medlemsstats område, og at der i øjeblikket ikke findes noget folkeretligt princip, der forbyder myndigheder eller domstole i forskellige stater at retsforfølge og dømme en person på grundlag af de samme forhold.

Når Kommissionen i øvrigt i henhold til et krav om billighed er forpligtet til, når den fastsætter en bødes størrelse, at tage hensyn til sanktioner, som allerede er pålagt samme virksomhed for overtrædelser af en medlemsstats kartelret, som følgelig er begået på Fællesskabets område, er det på grund af den særlige situation, som følger dels af den snævre indbyrdes afhængighed mellem medlemsstaternes nationale markeder og fællesmarkedet, og dels af den særlige ordning for kompetencefordeling mellem Fællesskabet og medlemsstaterne med hensyn til karteller på samme område, nemlig fællesmarkedets område. Denne begrundelse foreligger naturligvis ikke i de tilfælde, hvor de første beslutninger om strafforfølgning er blevet truffet mod en virksomhed af myndighederne eller domstolene i en tredjestat på grund af overtrædelse af deres konkurrenceregler, og Kommissionen har følgelig ingen forpligtelse til ved fastsættelsen af størrelsen af en bøde, som er pålagt den nævnte virksomhed for overtrædelse af fællesskabsrettens konkurrenceregler, at tage hensyn til de nævnte beslutninger.

– Rimelig frist og forældelse

Som der henvises til i dommen i sagen *CMA og CGM m.fl. mod Kommissionen*, er Kommissionens overholdelse af en rimelig frist, når den træffer beslutninger ved afslutningen af administrative procedurer på konkurrencepolitikens område, et almindeligt fællesskabsretligt princip, som er knyttet til princippet om god forvaltningsskik. Kommissionen kan således ikke udskyde sin stillingtagen på ubestemt tid, og for at sikre retssikkerhed og en passende domstolsbeskyttelse er den forpligtet til at træffe en beslutning eller fremsende en administrativ skrivelse, såfremt der er blevet anmodet om en sådan skrivelse, inden for en rimelig frist. Retten har i denne dom ligeledes henvist til, at overskridelse af en rimelig frist, navnlig når den medfører tilsidesættelse af de berørtes ret til kontradiktion, giver grundlag for annullation af en beslutning, der fastslår en overtrædelse af konkurrencereglerne. Derimod, udtaler Retten for første gang, kan det samme ikke gælde, når størrelsen af de ved denne beslutning pålagte bøder anfægtes, da Kommissionens kompetence til at pålægge bøder er omfattet af forordning nr. 2988/74²⁹, som har indført en forældelsesfrist herfor. Ved sidstnævnte forordning er der nemlig indført en fuldstændig ordning, som indeholder detaljerede bestemmelser om de frister, inden for hvilke Kommissionen,

²⁹ Rådets forordning (EØF) nr. 2988/74 af 26.11.1974 om forældelse af adgangen til at pålægge økonomiske sanktioner inden for Det Europæiske Økonomiske Fællesskabs transport- og konkurrenceret og af adgangen til fuldbyrdelse af disse sanktioner (EFT L 319, s. 1).

uden at gøre indgreb i det grundlæggende krav om retssikkerhed, er berettiget til at pålægge de virksomheder bøder, som er genstand for procedurer i henhold til fællesskabsrettens konkurrenceregler. I forordningens artikel 2, stk. 3, bestemmes, at forældelse under alle omstændigheder indtræder ti år efter, at forældelsen er afbrudt i henhold til artikel 2, stk. 1, i denne forordning, således at Kommissionen ikke, uden at der indtræder forældelse, i det uendelige kan udsætte sin beslutning om bøderne. Når henses til denne ordning, må enhver betragtning i sammenhæng med Kommissionens forpligtelse til at udøve sin kompetence til at pålægge bøder inden for en rimelig frist forkastes. Denne institution er dog ikke afskåret fra inden for rammerne af et skøn af billighedshensyn at nedsætte bødernes størrelse, såfremt den finder, at den administrative frists procedure, skønt den ligger inden for forældelsesfristen, har været for langvarig.

Det fremgår af samme dom, at en årsag til afbrydelse af den femårige forældelse, der er fastsat i forordning nr. 2988/74, kan være en begæring om oplysninger i henhold til artikel 11, stk. 1, i forordning nr. 17, for så vidt som denne begæring er nødvendig for undersøgelsen eller retsforfølgningen af overtrædelsen. Da Kommissionen ikke havde godtgjort, at nogle begæringer var nødvendige, måtte Retten fastslå, at Kommissionen havde pålagt bøder den 16. maj 2000, skønt den femårige forældelsesfrist, der er fastsat ved forordningen, og som begyndte at løbe den 24. marts 1995, var udløbet. Retten annullerede følgelig beslutningen, for så vidt som den pålagde bøder.

d) *Artikel 82 EF*

d.1) Dominerende stilling og misbrug

Retten tog i 2003 stilling til fire sager vedrørende de grundlæggende betingelser for anvendelsen af artikel 82 EF.

For det første fastslog Retten i dommen i sagen *Van den Bergh Foods Ltd mod Kommissionen*, at de ovenfor nævnte aftaler, som udgjorde en tilsidesættelsen af artikel 81 EF, ligeledes var en tilsidesættelse af artikel 82 EF på grund af HB's dominerende stilling på det irske marked for enkeltemballerede is til umiddelbar fortæring.

For det andet fastslog Retten i dom af 17. december 2003 (sag T-219/99, *British Airways mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) flere præcisioner vedrørende de generelle betingelser for anvendelsen af artikel 82 EF.

Retten understregede indledningsvis, at artikel 82 finder anvendelse såvel på virksomheder, om hvem det er konstateret, at de har en dominerende stilling i forhold til deres leverandører, som på virksomheder, der kan have en dominerende stilling i forhold til deres kunder.

For det tredje præciserede Retten i dom af 30. september 2003 (sag T-203/01, *Michelin mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) og efterfølgende i dommen i sagen *British Airways mod Kommissionen* de betingelser, der skal være opfyldt, for at en markedsdominerende virksomheds praksis med at yde rabat kan udgøre misbrug.

Dommen i sagen *Michelin mod Kommissionen* vedrørte en beslutning af 20. juni 2001³⁰, hvori Kommissionen fastslog, at Michelin havde misbrugt sin dominerende stilling på det franske marked for nye udskiftningsdæk og markedet for vulkaniserede dæk. Kommissionen sanktionerede Michelins forretnings- og prispolitik over for forhandlerne, der var baseret på et meget komplekst system med rabatter, bonusser og/eller forskellige økonomiske fordele. Navnlig blev visse mængdeafhængige rabatforanstaltninger (»kvantumsrabatter«) og visse rabatter baseret på forhandlernes servicekvalitet over for kunderne (»servicebonus«), som ikke var fakturarabatter, men blev udbetalt i året efter referenceperioden, anset for misbrug. Endvidere var en »aftale om samarbejde og servicebistand« (den såkaldte »Club des amis Michelin«) omfattet af beslutningen.

Michelin anlagde sag til prøvelse af beslutningen, og Retten tog i denne forbindelse stilling til hver af de forretningspolitikker, som Kommissionen heri havde anført var udtryk for misbrug.

Retten vurderede for det første Michelins rabatsystemer og henviste til Domstolens og Rettens praksis vedrørende loyalitetsrabatter³¹ for generelt at bemærke, at ved afgørelsen af, om et rabatsystem er udtryk for misbrug, skal samtlige omstændigheder tages i betragtning, herunder navnlig de kriterier og regler, hvorefter rabatten blev ydet, og det måtte endvidere undersøges, om rabatten ved at udgøre en fordel, som ikke kan retfærdiggøres af en økonomisk modydelse, har fjernet eller begrænset køberens mulighed for frit at vælge sine leverandører, har hindret konkurrenternes adgang til markedet, over for dets handelspartnere har anvendt ulige vilkår for ydelser af samme værdi, eller har styrket den dominerende stilling gennem en fordrejning af konkurrencen.

Retten tog på baggrund af disse principper stilling til de af Michelin ydede rabatter og bemærkede, at den anfægtede rabat blev beregnet ud fra forhandlerens samlede

³⁰ Kommissionens beslutning 2002/405/EF af 20.6.2001 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 82 (COMP/E-2/36.041/PO – Michelin) (EFT L 143, s. 1).

³¹ Domstolens dom af 16.12.1975, forenede sager 40/73-48/73, 50/73, 54/73-56/73, 111/73, 113/73 og 114/73, *Suiker Unie m.fl. mod Kommissionen*, Sml. s. 1663, af 13.2.1979, sag 85/76, *Hoffmann-La-Roche mod Kommissionen*, Sml. s. 461, af 9.11.1983, sag 322/81, *Michelin mod Kommissionen*, Sml. s. 3461, og af 29.3.2001, sag C-163/99, *Portugal mod Kommissionen*, Sml. I, s. 2613, og Rettens dom af 1.4.1993, sag T-65/89, *BPB Industries og British Gypsum mod Kommissionen*, Sml. II, s. 389.

omsætning med Michelin, og at den anvendte referenceperiode for at opnå rabatten var et år. Retten bemærkede videre, at kvantumsrabatsystemet, som indeholder en betydelig variation af rabatsatsen mellem de nedre og de øvre satstrin, og som er karakteriseret ved en referenceperiode på et år og en fastlæggelse af rabatten på baggrund af den samlede omsætning inden for referenceperioden, udviser kendetegnene for et loyalitetsskabende rabatsystem.

Retten henviste til fast retspraksis, hvorefter rabatter, som tildeles af en markedsdominerende virksomhed, skal bero på en økonomisk begrundet modydelse for ikke at være i strid med artikel 82 EF ³², og tog stilling til, om dette var tilfældet i sagen. Retten fastslog, at Michelin ikke var fremkommet med nogen konkrete oplysninger til godtgørelse heraf. Retten konkluderede således, at det var med rette, at Kommissionen havde fastslået, at det af Michelin anvendte kvantumsrabatsystem var i strid med artikel 82 EF.

Retten tog herefter stilling til den servicebonus, Michelin anvendte, og som gav dækforhandleren yderligere tilskyndelse til at forbedre sit udstyr og sin eftersalgsservice. Bonussen byggede på et system af »points«, som afhang af forhandlerens overholdelse af visse forpligtelser. Retten fastslog, at en markedsdominerende virksomheds bonussystem, der, som i den pågældende sag, tildeler denne virksomhed en ikke-ubetydelig og diskretionær skønsmargen med hensyn til forhandlerens mulighed for at opnå bonussen, skal anses som urimelig og udgør misbrug af virksomhedens dominerende stilling på markedet i henhold til artikel 82 EF. Retten fandt endvidere, at bonussen ud over sin urimelige karakter havde en loyalitetsskabende virkning, for så vidt som den særligt omfattede tildeling af ekstra »points« i tilfælde af, at forhandleren købte nye Michelin-produkter i mængder svarende til en bestemt procentdel af det pågældende regionale markeds forudsatte andel af disse produkter. Endelig fandt Retten, at det var med rette, at Kommissionen havde anført, at den mulighed, forhandlerne havde for at opnå et yderligere »point« for systematisk at lade brugte Michelin-dæk vulkanisere hos denne, tilskyndede forhandleren til fortrinsvis at lade Michelin vulkanisere dæk og således havde således karakter af koblingssalg.

Endelig tog Retten stilling til den såkaldte »Club des amis Michelin«. Klubben var sammensat af dækforhandlere, som ønskede at indgå i et tættere samarbejde med Michelin. I henhold til aftalen ydede Michelin forhandleren finansiell bistand bl.a. gennem bidrag til investeringer og uddannelse. Til gengæld skulle forhandleren opfylde visse forpligtelser vedrørende markedsandele, opretholde et vist varelager af Michelin-dæk og promovere dette mærke. Kommissionen havde anført, at aftalen gav Michelin en ekstraordinær indsigt i medlemmernes aktiviteter og omfattede visse forpligtelser, der havde karakter af koblingssalg. Retten fandt, at det var med rette, at

³²

Dommen i sagen *Michelin mod Kommissionen*, præmis 85, dommen i sagen *Portugal mod Kommissionen*, præmis 52, og Rettens dom af 7.10.1999, sag T-228/97, *Irish Sugar mod Kommissionen*, Sml. II, s. 2969, præmis 114.

Kommissionen havde konkluderet, at klubbens forskellige kendetegn udgjorde misbrug fra Michelins side.

Retten præciserede endvidere som besvarelse på et anbringende vedrørende den konkrete økonomiske virkning af den kritiserede adfærd, at det ikke er nødvendigt til fastlæggelse af, om artikel 82 EF er blevet overtrådt, at bevise, at den omhandlede adfærd har en konkret virkning. Det er tilstrækkeligt at bevise, at en dominerende virksomhed med misbruget har til hensigt at begrænse konkurrencen eller med andre ord, at adfærden er egnet til at have denne virkning.

Denne betragtning blev endvidere understreget af Retten i dommen i sagen *British Airways mod Kommissionen*. Den 14. juli 1999 vedtog Kommissionen en beslutning³³, hvori den anførte, at British Airways (herefter »BA«) var en dominerende aftager på det britiske marked for rejsebureautjenester for flyrejser. Rejsebureauerne leverer visse ydelser i form af markedsføring og administrativ bistand til luftfartsselskaberne, som til gengæld betaler rejsebureauerne en provision beregnet på basis af billetsalg.

BA havde indgået aftaler med visse rejsebureauer, som bl.a. omfattede en resultatpræmie beregnet på basis af mængden af sektorer fløjet med BA og efter en glidende skala, der var baseret på stigningen i værdien af rejsebureauets salg af BA-billetter.

Efter at have bemærket, at der var en indiskutabel tilknytning mellem rejsebureautjenester i Det Forenede Kongerige og lufttransportydelser på de britiske lufttransportmarkeder, og at BA havde en dominerende stilling på markederne for rejsebureautjenester for flyrejser, fastslog Retten, at den præmieordning, der var omhandlet af Kommissionens beslutning, var udtryk for misbrug.

Retten fastslog for det første, at den ordning, BA havde gennemført, var diskriminerende. Retten bemærkede i denne forbindelse, at hvis de britiske rejsebureauer nåede målene for en stigning i salget af BA-billetter, medførte dette en forøgelse af deres provision ikke kun for så vidt angik de billetter, de havde solgt efter at have nået målet, men for så vidt angik samtlige BA-billetter, som var formidlet af rejsebureauerne i den pågældende referenceperiode, hvilket kunne medføre, at der anvendtes forskellige provisionssatser for ét og samme beløb, som var indkommet ved to rejsebureauers salg af BA-billetter.

Retten udledte for det andet af Domstolens og Rettens praksis vedrørende rabatter, at generelt skal enhver »loyalitäts«-bonusordning, som anvendes af en dominerende virksomhed, i strid med artikel 82 EF hindre, at kunderne foretager indkøb hos konkurrenterne, uanset om bonusordningen er diskriminerende eller ej, og at det

³³ Kommissionens beslutning 2000/74/EF af 14.7.1999 om en procedure i henhold til EF-traktatens artikel 82 (IV/D-2/34.780 – Virgin/British Airways) (EFT L 30, s. 1).

samme gælder en »loyalitets«-resultatpræmieordning, som anvendes af en dominerende aftager over for tjenesteyderne.

Retten fastslog, at de af BA anvendte rabatter havde karakter af loyalitetsbonus. Provisionssatserne kunne, som følge af deres progressivitet, som udviste en væsentlig margineffekt, blive forhøjet eksponentielt fra den ene referenceperiode til den næste. Hertil kom, at BA's fem største konkurrenter på det britiske marked for rejsebureau tjenester for flyrejser ikke var i stand til at yde rejsebureauerne de samme fordele, idet de ikke kunne opnå tilstrækkelige salgsindtægter til at indføre en præmieordning magen til BA's, med henblik på at modvirke den udelukkelsesvirkning, der mødte dem på det britiske marked for rejsebureau tjenester for flyrejser.

Retten fandt endvidere ikke, at BA havde påvist, at selskabets resultatpræmieordningers loyalitetsskabende karakter var baseret på en modydelse, som var økonomisk begrundet, eller at BA's resultatpræmieordninger kunne anses for en modydelse for effektivitetsgevinster eller besparelser, som var opnået ved salget af BA-billetter efter opnåelsen af de nævnte mål.

Endelig indeholder TACA-dommen visse præcisioner vedrørende den kollektive karakter, en dominerende stilling kan antage. I denne forbindelse havde sagsøgerne anført, at i kraft af, at TACA virkede via anvendelsen af en ensartet eller fælles fragtrate, var deltagerne i TACA underlagt en intern konkurrence, som udelukkede, at de kollektivt kunne have en dominerende stilling. I denne forbindelse fastslog Retten, at der faktisk var en vis konkurrence mellem deltagerne i TACA ikke alene vedrørende ydelser, men også vedrørende priser, særligt i form af tjenesteydelseskontrakter (som indrømmede rabatter til gengæld for visse aftalte minimumsmængder) og uafhængige foranstaltninger. Retten fandt imidlertid, at denne konkurrence var forholdsvis begrænset og ikke var tilstrækkelig til at sætte spørgsmålstejn ved den kollektive karakter, som kunne udledes af anvendelsen af ensartede eller fælles fragtrater og af de andre forbindelser mellem deltagerne i TACA, som skyldtes aftalen om en linjekonference.

For så vidt angår den dominerende karakter af den stilling, deltagerne i TACA indtog, bemærkede Retten, at uanset hvilke oplysninger, der lægges til grund (sagsøgernes eller Kommissionens), udgjorde deltagerne i TACA's markedsandele i løbet af den omhandlede periode nemlig mindst 56% i tre på hinanden følgende år, en »stærk formodning« for dominerende stilling. I denne forbindelse bemærkede Retten, at i modsætning til, hvad sagsøgerne har anført, er grænsen for dominans for at anvende artikel 82 EF på en kollektiv stilling den samme som for en individuel stilling. Selv om Retten fastslog, at Kommissionens vurdering vedrørende den potentielle konkurrence og de af TACA anvendte priser var behæftet med visse fejl, fandt den, at den formodning om dominerende stilling, som deltagerne i TACA's markedsandele havde medført, i det mindste var tilstrækkeligt bekræftet af andre forhold, som var anført i TACA-beslutningen, såsom særligt afstanden i markedsandele til de nærmeste

konkurrenter, den omstændighed, at deltagerne i TACA havde 70% af den disponible kapacitet, at de førte an for så vidt angik priser (konkurrenterne havde status af »medløbere« på dette område) og deltagerne i TACA's kapacitet til at diskriminere afskiberne via priserne i forhold til varernes værdi.

Deltagerne i TACA blev kritiseret for at have misbrugt deres kollektivt dominerende stilling på to måder mellem 1994 og 1996, for det første ved at pålægge visse begrænsninger i forhold til adgangen til at indgå tjenesteydelsesaftaler og disses indhold (»det første misbrug«) og for det andet ved at have truffet visse foranstaltninger, som skulle tilskynde potentielle konkurrenter til at tilslutte sig TACA i stedet for at deltage i den transatlantiske trafik som uafhængige virksomheder, hvorved konkurrencesituationen på det omhandlede marked blev fordrejet (»det andet misbrug«).

Retten stadfæstede i det væsentlige det første misbrug efter først at have afklaret den nærmere rækkevidde heraf, bl.a. efter de forklaringer, Kommissionen fremkom med under retsmødet. Retten fastslog således, at det første misbrug ikke alene omfattede en praksis, som begrænsede adgangen til at indgå individuelle tjenesteydelseskontrakter og disses indhold (som ligeledes blev betragtet som konkurrencebegrænsende), men også praksis vedrørende konferencens tjenesteydelsesaftaler, nemlig forpligtelsen til at overholde de af TACA fastsatte bestemmelser for så vidt angik varighed, forbud mod at indgå flere aftaler med samme afskiber samt mod såkaldte »contingency clauses« og betaling af et fast godtgørelsesbeløb.

De begrundelser, sagsøgerne fremførte til godtgørelse af den praksis, der udgjorde første misbrug, blev afvist af Retten, bortset fra begrundelsen for udvekslingen af informationer vedrørende vilkårene i de individuelle serviceydelseskontrakter.

Retten anerkendte i denne forbindelse, at amerikansk ret pålagde deltagerne i TACA at meddele deres individuelle serviceydelseskontrakter til Federal Maritim Commission, som offentliggjorde »væsentlige vilkår«. Retten bemærkede, at henset til denne offentliggørelse var indholdet af de individuelle tjenesteydelseskontrakter blevet offentlige, og var således tilgængelige for såvel afskiberne som rederierne. Under sådanne omstændigheder fandt Retten ikke, at deltagerne i TACA kunne kritiseres for at have »udbredt« indholdet af disse kontrakter. I henhold til retspraksis er udveksling af offentligt tilgængelige informationer ikke i strid med traktatens konkurrencebestemmelser.

Retten anerkendte derimod ikke, at amerikansk ret kunne påberåbes som begrundelse for andre former for praksis, som udgjorde det første misbrug, såsom forbuddet mod individuelle serviceydelseskontrakter eller forbuddet mod de såkaldte »contingency clauses«. Retten understregede i denne forbindelse, at sådan praksis ikke var påbudt,

men alene tilladt, endsige tilskyndet, i amerikansk ret, hvilket ikke udelukker anvendelsen af traktatens konkurrencebestemmelser.

For så vidt angår det andet misbrug bemærkede Retten indledningsvis, at selv om styrkelse af en dominerende stilling i henhold til dommen i sagen *Continental Can*³⁴ kan udgøre et misbrug, er det ikke sådan et misbrug, der er konstateret i den pågældende sag, idet Kommissionen ikke har kritiseret TACA for at have accepteret nye medlemmer i konferencen, men alene at have vedtaget foranstaltninger, nogle særlige og nogle generelle, for at tilskynde potentielle konkurrenter til at deltage i TACA. De særlige foranstaltninger, TACA havde gennemført gav sig for det første udslag i, at Hanjin havde fået meddelelse om visse fortrolige oplysninger fra deltagerne i TACA, og at disse havde givet udtryk for en vilje til at indrømme Hanjin en vis »slot«-kapacitet på de omhandlede ruter, og for det andet havde Hyundai fået løfte om øjeblikkelig indtræden i konferencens løbende tjenesteydelseskontrakter. Hvad angår de generelle foranstaltninger resulterede disse i indgåelsen af et stort antal serviceydelseskontrakter med dobbelte fragtrater og i, at de tidligere medlemmer i TAA (konferencens traditionelle medlemmer) afholdt sig fra at indgå tjenesteydelseskontrakter vedrørende en vis fragtkategori.

For så vidt angik de særlige foranstaltninger konkluderede Retten, efter at have foretaget en detaljeret undersøgelse af, hvilke forhold der førte til, at Hanjin og Hyundai blev medlemmer af TACA, at Kommissionen ikke havde ført tilstrækkeligt bevis for, at de særlige foranstaltninger og ikke forretningsmæssige overvejelser førte til, at de to rederier blev medlemmer af konferencen. Retten understregede i denne forbindelse, at Kommissionen ikke havde redegjort for, hvorfor de omhandlede særlige foranstaltninger ikke udgjorde en praksis, som kunne give Hanjin og Hyundai mulighed for at udøve deres aktiviteter i henhold til gruppefritagelsen for linjekonferencer, og dermed deltage i TACA på samme vilkår som de eksisterende medlemmer.

Retten fastslog i denne forbindelse, at Kommissionen havde tilsidesat deltagerne i TACA's ret til kontradiktion, idet den havde anvendt dokumenter til støtte for sine klagepunkter, der var fremkommet efter den administrative høring, uden at give deltagerne i TACA lejlighed til at blive hørt. Retten understregede i denne forbindelse, at selv om de omhandlede dokumenter stammede fra TACA (det drejede sig om dokumenter skrevet af TACA eller dets deltagere, som var blevet udleveret af deltagerne i TACA selv efter anmodning om oplysninger), og deres indhold derfor var kendt, burde Kommissionen have givet dem lejlighed til at fremkomme med bemærkninger til dokumenternes relevans og bevismæssige værdi, idet hverken meddelelsen om klagepunkter eller anmodningerne om oplysninger, som havde givet anledning til fremsendelsen af dokumenterne, eller indholdet af dokumenterne, gav deltagerne i TACA mulighed for at udlede, hvilke konklusioner Kommissionen ville drage på baggrund heraf. Retten udelukkede således disse dokumenter som

³⁴ Domstolens dom af 21.2.1973, sag 6/72, *Europemballage Corporation og Continental Can Company mod Kommissionen*, Sml. s. 215.

bevisgrundlag for de særlige foranstaltninger og fastslog, at da de særlige foranstaltninger alene var bevist ved de omhandlede dokumenter, var der ikke ført gyldigt bevis for foranstaltningerne.

For så vidt angik de generelle foranstaltninger, fandt Retten, at for at kunne betragtes som foranstaltninger, der havde »tilskyndet« de potentielle konkurrenter til at deltage i TACA, skulle sådanne foranstaltninger nødvendigvis have haft den virkning, at potentielle konkurrenter blev ført til, at de deltog i konferencen. En foranstaltning med det formål at tilskynde til deltagelse i konferencen, som ikke efterfølges af nogen deltagelse, viser således, at denne foranstaltning faktisk ikke var en tilskyndelse til at deltage i konferencen. Retten fastslog, at ingen oplysninger i sagens akter pegede på, at de eneste to rederier, der havde tilsluttet sig konferencen i løbet af den periode, overtrædelserne fandt sted, nemlig Hanjin og Hyundai, havde taget denne beslutning på grundlag af de i beslutningen anførte generelle foranstaltninger.

Retten annullerede derfor TACA-beslutningen, for så vidt som den kritiserede deltagerne i TACA for på ulovlig vis at have ændret markedsstrukturen.

d.2) Bøder

Endnu engang er der grund til at henvise til *TACA*-dommen. Kommissionen pålagde ikke bøder for tilsidesættelserne af artikel 81 EF, men pålagde til gengæld hver deltager i TACA bøder for de to tilsidesættelser af artikel 82 EF med et samlet beløb på 273 mio. EUR. Henset til den konstaterede ulovlighed af det andet misbrug, skulle alene de bøder, der var pålagt for det første misbrug, bortset fra den gensidige underretning om vilkårene i de individuelle serviceydelseskontrakter, undersøges af Retten.

– Bødeimmunitet

Retten tog indledningsvis stilling til, om bøderne var omfattet af bødeimmuniteten i artikel 19 i forordning nr. 4056/86.

Efter at have undersøgt bestemmelsens ordlyd og formål afviste Retten Kommissionens synspunkt om, at immuniteten alene omfatter overtrædelser af artikel 81 EF, men ikke overtrædelser af artikel 82 EF. Selv om Retten anerkendte, at immuniteten skal fortolkes indskrænkende, fandt den, at artikel 19 i forordning nr. 4056/86 udtrykkeligt bestemmer, at immuniteten kan finde anvendelse på overtrædelser af artikel 82 EF. Immuniteten kan alene gøres gældende for handlinger, der er blevet anmeldt med henblik på at opnå en erklæring om fritagelse i henhold til artikel 81, stk. 3, EF, og alene inden for »grænserne af den aktivitet, der er beskrevet i anmeldelsen«. Dette betyder imidlertid ikke, at alene overtrædelser af artikel 81 EF kan opnå immunitet. Retten bemærkede, at i henhold til retspraksis kan restriktive

konkurrenceaftaler anmeldt med henblik på at opnå fritagelse blive kvalificeret som misbrug af Kommissionen, når de omhandler dominerende virksomheder.

Retten fandt i øvrigt, at anvendelsen af immunitet over for overtrædelser af artikel 82 EF er forenelig med det formål, der forfølges med bestemmelsen, idet en dominerende virksomhed, der anmelder aftaler, som kan blive kvalificeret som misbrug, selv oplyser om en mulig tilsidesættelse af artikel 82 EF og derfor letter Kommissionens arbejde. Da al ulovlig praksis, som faldt ind under første misbrug, i den omhandlede sag var blevet anmeldt til Kommissionen, konkluderede Retten, at de pålagte bøder skulle annulleres.

Retten bemærkede imidlertid, at immuniteten ikke fandt anvendelse på det samlede bødebeløb pålagt for det første misbrug. Således var bøderne blevet pålagt ikke alene i henhold til forordning nr. 4056/86, men også i henhold til forordning nr. 1017/68 for så vidt angik landtransportdelen af tjenesteydelseskontrakterne. I dom af 28. februar 2002 (sag T-18/97, *Atlantic Container Line m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1125) fastslog Retten, at forordning nr. 1017/68 ikke indeholder bestemmelser om immunitet, og at en sådan ordning ikke kan udledes af nogen generelle principper i fællesskabsretten.

Retten tog derfor stilling til lovligheden af den del af bøderne, der var pålagt i henhold til forordning nr. 1017/68.

– Inddeling i grupper

Retten fastslog i denne forbindelse, at den metode, der i sagen blev anvendt til at beregne bødernes størrelse, overholdt de retlige rammer på området, henset til, at TACA-beslutningen var en af de første beslutninger, der anvendte de retningslinjer vedrørende beregning af bøder, som Kommissionen havde offentliggjort.

Som det også skete i dommen i sagen *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen*, fastsatte Kommissionen bøderne efter at have inddelt deltagerne i TACA i fire adskilte grupper. Hensigten var at tage den betydelige forskel i størrelsen på de forskellige deltagere i TACA i betragtning.

I dommen i sagen *CMA CGM m.fl. mod Kommissionen* fandt Retten ikke, at Kommissionens inddeling i fire grupper var objektivt begrundet eller dækkede over en intern sammenhæng. Inddelingen af sagsøgerne i grupper blev i sagen betragtet som værende i strid med ligebehandlingsprincippet eller i det mindste som utilstrækkeligt begrundet.

Derimod fastslog Retten i *TACA*-dommen, at Kommissionens inddeling i grupper var begrundet, for så vidt som den var sammenhængende, idet Kommissionen havde

afgrænset hver gruppe på basis af størrelsen af den største deltager i TACA ved gradvise nedsættelser med halvdelen af dennes størrelse.

- Formildende omstændigheder

Retten konkluderede ikke desto mindre inden for rammerne af dens fulde prøvelsesret, at der ikke burde have været pålagt nogen bøder for den praksis, der hørte under første misbrug.

Retten afviste i denne forbindelse Kommissionens synspunkt, hvorefter deltagerne i TACA ikke kunne gøre nogen formildende omstændigheder gældende. Retten bemærkede således, at:

- Deltagerne i TACA samarbejdede med Kommissionen ved at anmelde al omhandlet praksis, også selv om denne anmeldelse i henhold til forordning nr. 4056/86 og nr. 1017/68 ikke var obligatorisk for at opnå en fritagelse.
- TACA-beslutningen var den første beslutning, hvori Kommissionen direkte havde vurderet lovligheden af linjekonferencernes praksis vedrørende serviceydelseskontrakter.
- Den retlige behandling, denne form for praksis skulle underkastes, rejste komplekse spørgsmål, hvilket ses af de vanskeligheder, der er forbundet med at fastlægge rækkevidden af beslutningen på dette punkt.
- Det misbrug, som fulgte af den omhandlede praksis vedrørende serviceydelseskontrakter, var ikke en klassisk form for ulovlig praksis i henhold til artikel 82 EF.
- Deltagerne i TACA var berettigede til at tro, at Kommissionen ikke ville pålægge dem bøder, særligt henset til den omstændighed, at der ikke var blevet pålagt bøder i flere tidligere beslutninger, hvori en anmeldt aftale var blevet betragtet som misbrug.

2. Forordning nr. 4064/89

a) Annullationssøgsmål angående godkendelsesbeslutninger

- *BaByliss- og Philips-sagerne*

I januar 2002 godkendte Kommissionen, uden at indlede undersøgelsens fase II, SEB's overtagelse af visse af Moulinex' aktiver, bl.a. på den betingelse, at SEB

meddelte en femårig eksklusiv licens på Moulinex-mærket for salg af alle små elektriske husholdningsapparater i ni medlemsstater, hvor der var konstateret konkurrenceproblemer, og at det blev forbudt SEB at benytte dette mærke i yderligere tre år. Beslutningen vedrørte ikke det franske marked, idet Kommissionen havde taget de franske myndigheders anmodning om delvis henvisning til følge.

BaByliss og Philips indbragte Kommissionens beslutning om betinget godkendelse for Retten. *BaByliss*- og *Philips*-dommene bidrager til retspraksis på flere punkter.

For det første, vedrørende realiteten, bekræfter *BaByliss*- og *Philips*- dommene, at Kommissionen er berettiget til i fase II at acceptere tilsagn, som er afgivet af fusionsparterne inden for den treugersfrist, som er fastsat i de gældende regler (artikel 18, stk. 1, i Kommissionens forordning (EF) nr. 447/98 af 1.3.1998 om anmeldelser, frister og udtalelser i henhold til forordning nr. 4064/89³⁵), men som senere er blevet ændret efter udløbet af denne frist. Fristen er bindende for fusionsparterne og har til formål at undgå, at tilsagn afgives så sent, at Kommissionen ikke har tilstrækkelig tid til at vurdere tilsagnene og foretage høring af udenforstående virksomheder. Fristen er derimod ikke bindende for Kommissionen, som – hvis den mener at have tilstrækkelig tid til at undersøge de ændringer, som er foretaget i tilsagnene efter fristens udløb, og at den tilbageværende del af fristen er tilstrækkelig til at foretage de nødvendige vurderinger og høringer af udenforstående – skal have adgang til at godkende fusionen under hensyn til de ændrede tilsagn.

For det andet præciserede Retten betingelserne for indledning af fase II. I denne forbindelse fastslog Retten, at Kommissionen ikke råder over noget skøn med hensyn til indledningen af fase II, når der består alvorlig tvivl med hensyn til fusionens forenelighed med fællesmarkedet. Kommissionen råder dog over et vist skøn ved indkredsningen og undersøgelsen af sagens konkrete omstændigheder, når den skal afgøre, om disse rejser alvorlig tvivl eller, hvis der er afgivet tilsagn, om der fortsat består alvorlig tvivl (*Philips*-dommen).

Retten præciserede, at det – i betragtning af de komplekse økonomiske vurderinger, Kommissionen skal foretage under udøvelsen af det skøn, den råder over ved vurderingen af fusionsparternes tilsagn – påhviler den sagsøger, der vil opnå annullation af en beslutning om godkendelse af en fusion med den begrundelse, at tilsagnene er utilstrækkelige til at fjerne den alvorlige tvivl, at godtgøre, at Kommissionen har begået en åbenbar skønsfejl (*Philips*-dommen). Retten skal dog under udøvelsen af sin kontrolbeføjelse tage hensyn til det specifikke formål med de tilsagn, der er afgivet i fase I, og som i modsætning til de tilsagn, der afgives i fase II, ikke har til formål at forhindre, at en dominerende stilling skabes eller styrkes, men derimod at fjerne enhver alvorlig tvivl om foreneligheden med fællesmarkedet. Det følger heraf, at de i fase I afgivne tilsagn skal være en direkte og tilstrækkelig reaktion,

³⁵

EFT L 61, s. 1.

der klart fjerner den alvorlige tvivl, der er givet udtryk for. Når Retten skal tage stilling til, om de i fase I afgivne tilsagn med hensyn til rækkevidde og indhold gør det muligt for Kommissionen at vedtage en beslutning om godkendelse uden at indlede fase II, påhviler det således Retten at undersøge, om Kommissionen uden at begå en åbenbar skønsfejl har været i stand til at vurdere, at de nævnte tilsagn er en direkte og tilstrækkelig reaktion, der klart fjerner enhver alvorlig tvivl (*Philips-dommen*).

I de nævnte sager var spørgsmålet, om Kommissionen kunne anse tilsagnene for tilstrækkelige til at afbøde de konkurrenceproblemer, fusionen gav anledning til. Mens ingen af Philips' anbringender og argumenter førte til, at Retten kunne fastslå, at Kommissionen havde begået en åbenbar skønsfejl, gav Retten delvis BaByliss medhold i selskabets argumenter.

I BaByliss-dommen bekræftede Retten, at et tilsagn af adfærdsmæssig karakter, som f.eks. et tilsagn om en varemærkelicens, kan løse de problemer, fusionen giver anledning til, og at tilsagnets varighed i det konkrete tilfælde var tilstrækkeligt til at give licenstagernes mulighed for at konkurrere effektivt med den fusionerede enhed i udnyttelsesperioden. Retten fandt derimod ikke, at Kommissionen kunne fastslå, at fusionen ikke rejste alvorlig tvivl på bestemte geografiske markeder, hvor der ikke var afgivet tilsagn. Først undersøgte Retten den måde, hvorpå Kommissionen havde anvendt vurderingskriterierne (markedsandelstærskel for dominans, ingen væsentlig overlapning, den fusionerede enheds position i forhold til konkurrenterne og sortimenteffekt), på grundlag af hvilke Kommissionen havde afvist, at der bestod alvorlig tvivl på de enkelte geografiske markeder, for hvilke den ikke havde forlangt afgivelse af tilsagn (Spanien, Italien, Irland, Finland og Det Forenede Kongerige), på alle de øvrige markeder, som var berørt af fusionen, og konkluderede, at to af de fire anvendte kriterier ikke var tilstrækkeligt præcise (ingen væsentlig overlapning og sortimenteffekt). Dernæst konstaterede Retten, at Kommissionens vurdering af de markeder, som ikke var omfattet af tilsagnene, var behæftet med fejl. Retten tog således BaByliss' påstand delvis til følge, idet den annullerede beslutningen for så vidt angår de spanske, finske, irske, italienske og britiske markeder.

– ARD-sagen

Ved beslutning af 21. marts 2002 godkendte Kommissionen på visse betingelser den fusion, hvorved BSkyB sammen med KVV erhvervede fælles kontrol over selskabet KirchPay TV, som driver virksomhed på det tyske marked for betalings-tv. Denne beslutning blev truffet uden indledning af fase II.

ARD, som driver virksomhed på markedet for gratis-tv, anlagde sag med påstand om annullation af denne beslutning.

Sagsøgeren gjorde gældende, at de mange tilsagn, som var blevet accepteret af Kommissionen i fase I, ikke var tilstrækkelige til at fjerne den alvorlige tvivl, som var

beskrevet i den anfægtede beslutning. Retten bekræftede i sin dom af 30. september 2003, *ARD mod Kommissionen* (sag T-158/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), at det – i betragtning af de komplekse økonomiske vurderinger, Kommissionen skal foretage under udøvelsen af det skøn, den råder over ved vurderingen af fusionsparternes tilsagn – påhviler den sagsøger, der vil opnå annullation af en beslutning om godkendelse af en fusion med den begrundelse, at tilsagnene var utilstrækkelige til at fjerne den alvorlige tvivl, at godtgøre, at Kommissionen har begået en åbenbar skønsfejl. Retten bekræftede ligeledes, at Kommissionen har et vidt skøn med hensyn til vurderingen af, om det er nødvendigt at indhente tilsagn for at fjerne den alvorlige tvivl, en fusion rejser, og at undladelsen af at tage visse tilsagn, som er foreslået af en tredjepart, i betragtning, ikke fører til annullation af beslutningen, når Kommissionen har haft rimelig grund til at konkludere, at de tilsagn, som er anført i beslutningen, gør det muligt at fjerne den alvorlige tvivl. Sagsøgerens argumentation blev således i sin helhed forkastet.

ARD gjorde ligeledes gældende, at Kommissionen, der havde givet udtryk for alvorlig tvivl med hensyn til fusionens forenelighed med fællesmarkedet, var forpligtet til at indlede fase II. Retten bemærkede, at den omstændighed, at der er konstateret alvorlig tvivl, ikke udelukker muligheden for, at denne tvivl kan fjernes ved de afgivne tilsagn. Retten forkastede navnlig den af sagsøgeren foretagne sidestilling af konsekvenserne for de berørte tredjeparter, såfremt der ikke indledes en formel undersøgelsesprocedure i henhold til artikel 88, stk. 2, EF på statsstøtteområdet, og konsekvenserne for de berørte tredjeparter, såfremt fase II ikke indledes i henhold til artikel 6, stk. 1, litra c), i forordning nr. 4064/89. Kommissionens undersøgelsesprocedurer i henhold til artikel 6 i forordning nr. 4064/89 kan således ikke sammenlignes med dem, der foretages i medfør af artikel 88 EF. Retten understregede navnlig, at de interesserede tredjeparter under den indledende fase af proceduren i statsstøttesager ikke har nogen ret til at deltage i proceduren. Retten fremhævede endvidere, at hvis Kommissionen under den indledende procedure i henhold til artikel 88 EF konstaterer, at støtteforanstaltningen udgør statsstøtte i artikel 87, stk. 1, EF's forstand, og at der på dette grundlag består tvivl om dens forenelighed med fællesmarkedet, er den forpligtet til at indlede den formelle procedure, mens Kommissionen ikke, hvis den konstaterer, at en fusion rejser alvorlig tvivl, er forpligtet til at indlede undersøgelsens fase II, hvis ændringer i fusionsplanen eller tilsagn fra de deltagende virksomheder fjerner disse tvivl.

Retten fastslog endelig, at Kommissionen er berettiget til i fase II at acceptere tilsagn, som er afgivet af fusionsparterne inden for den treugersfrist, som er fastsat i de gældende regler (artikel 18, stk. 1, i Kommissionens forordning (EF) nr. 447/98), men som senere er ændret efter udløbet af denne frist. Denne frist er bindende for fusionsparterne, men ikke for Kommissionen, som, hvis den mener at have tilstrækkelig tid til at undersøge de ændrede tilsagn, skal være i stand til at godkende

fusionen under hensyn til disse, selv om ændringerne er foretaget efter udløbet af treugersfristen ³⁶.

– *Sagen Verband der freien Rohrwerke eV m.fl.*

Ved beslutninger af 5. september 2000 og 14. september 2000 godkendte Kommissionen, henholdsvis på grundlag af forordning nr. 4064/89 og traktatens artikel 66, stk. 2, EA Salzgitters erhvervelse af kontrollen over Mannesmannröhren Werke. Verband der freien Rohrwerke eV, som er en sammenslutning af virksomheder, og to af sammenslutningens medlemmer anlagde sag med påstand om annullation af disse beslutninger. Den sag, som var anlagt i medfør af artikel 33 EA blev afvist, mens Kommissionen blev frifundet i den sag, som var anlagt i medfør af traktatens artikel 230 EF (Rettens dom af 8.7.2003, sag T-374/00, *Verband der freien Rohrwerke eV m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), idet Retten fastslog, at Kommissionens vurdering af den omtvistede fusions virkninger ikke var behæftet med åbenbare fejl.

b) *Annullationssøgsmål angående beslutninger om henvisning til en national myndighed*

Artikel 9 i forordning nr. 4064/89 giver på visse betingelser Kommissionen adgang til at henvise en anmeldt fusion til en medlemsstats kompetente myndigheder.

Retten har i to sager haft lejlighed til at tage stilling til lovligheden af beslutninger om henvisning til de nationale myndigheder. Anledningen til den første sag var Kommissionens beslutning om at henvise fusionen mellem SEB og Moulinex til de franske konkurrencemyndigheder for så vidt angår de franske markeder for små elektriske husholdningsapparater, med henblik på anvendelse af de nationale regler (*Philips-dommen*). I den anden sag blev undersøgelsen af en fusion, som indebar en sammenslutning af Vía Digital og Sogecable, henvist til de spanske myndigheder (Rettens dom af 30.9.2003, forenede sager T-346/02 og T-347/02, *Cableuropa m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

For så vidt angår realiteten skulle Retten efterprøve, om betingelserne for henvisning [i artikel 9, stk. 2, litra a)] var opfyldt, og om det var med rette, at Kommissionen (i medfør af artikel 9, stk. 3) havde besluttet at henvise undersøgelsen af fusionens virkninger til de nationale myndigheder i stedet for selv at behandle dette spørgsmål.

³⁶ Til forskel fra *Philips-* og *BaByliss-*dommene fastslog Retten blot, at fristen skal være tilstrækkelig lang til, at Kommissionen har mulighed for at undersøge de foreslåede tilsagn, uden at nævne, at den tilbageværende frist skal være tilstrækkelig til, at der kan foretages høring af tredjeparter. Retten har således implicit accepteret, at det kan undlades at foretage høring af tredjeparter vedrørende de sidste, ændrede udgaver af tilsagnene.

Ifølge disse bestemmelser kan Kommissionen beslutte at henvise undersøgelsen af fusionen til de nationale myndigheder, såfremt to kumulative betingelser er opfyldt: Fusionen skal true med at skabe eller styrke en dominerende stilling, som vil hæmme den effektive konkurrence på et marked i den pågældende medlemsstat betydeligt, og dette marked skal fremstå som et særskilt marked.

– *Philips-sagen*

Retten fastslog, at de to betingelser var opfyldt. For så vidt angår betingelsen om, at fusionen truer med at skabe eller styrke en dominerende stilling, som vil hæmme den effektive konkurrence på et marked i den pågældende medlemsstat betydeligt, bemærkede Retten, at den nye enhed i Frankrig havde et uovertruffent produktudvalg og en varemærkeportefølje uden sidestykke. For så vidt angår den anden betingelse, nemlig at der skal foreligge et særskilt marked, bemærkede Retten, at Frankrig faktisk udgør et sådant marked, navnlig under hensyntagen til prisforskellene, de forskellige varemærker og den nationale struktur for så vidt angår distribution, forsyning og logistik.

Hvad angår det vide skøn, Kommissionen er tillagt, når den skal afgøre, om der skal ske henvisning, bemærkede Retten – efter først at have anført, at Kommissionen ikke kan beslutte at henvise sagen, såfremt det på tidspunktet for behandlingen af henvisningsanmodningen fra den pågældende medlemsstat på grundlag af en række præcise og samstemmende indicier står klart, at henvisningen ikke vil føre til bevarelse eller genoprettelse af en effektiv konkurrence på de pågældende markeder, og dernæst at have præciseret, at den kontrol, Fællesskabets retsinstanser udøver heraf, »skal begrænse sig til en undersøgelse af, om Kommissionen uden at begå en åbenbar skønsfejl kan nå til den konklusion, at henvisningen til de nationale myndigheder gør det muligt at bevare eller genoprette en effektiv konkurrence på det pågældende marked, således at det ikke er nødvendigt, at Kommissionen behandler sagen selv« – at Kommissionen havde udøvet dette skøn korrekt. Retten fastslog ganske vist, at en henvisning til medlemsstaterne kan være i strid med »one-stop-shop«-princippet (de europæiske myndigheder foretager kun én kontrol), når de pågældende produkter henhører under særskilte nationale markeder, men at dette er en risiko, som må anses for at være uadskilleligt forbundet med henvisningsproceduren, således som denne er fastlagt i forordningen.

Retten frifandt som følge heraf Kommissionen for den af Philips nedlagte påstand om annullation af henvisningsbeslutningen.

– *Cableuropa-sagen*

Som i den foregående sag fastslog Retten, at de to betingelser for at henvise undersøgelsen af fusionen til de nationale myndigheder var opfyldt.

I forbindelse med undersøgelsen af Kommissionens vurdering af den anden betingelse præciserede Retten, at markedets karakter af et særskilt marked skal bestemmes på grundlag af, for det første, en afgrænsning af det relevante produkt- eller tjenesteydelsesmarked, og, for det andet, en afgrænsning af det relevante geografiske marked. I det konkrete tilfælde fandt Retten ikke, at Kommissionen havde begået en åbenbart skønsfejl ved at lægge til grund, at de relevante markeder var særskilte nationale markeder. Sagsøgernes argumentation (som byggede på fusionsparternes og deres moderselskabers stærke fodfæste i Europa for så vidt angår såvel aktiviteter inden for telekommunikationsområdet som inden for betalings-tv, på den grænseoverskridende dimension af markedet for audiovisuelle rettigheder til transmission af sportsudsendelser og markedet for visse film, på den omstændighed, at sprogfaktoren er irrelevant for afgrænsningen af den geografiske udstrækning af markederne for betalings-tv, transmission i henhold til audiovisuelle rettigheder og telekommunikation samt på den grænseoverskridende dimension af markederne for telekommunikation, Internet og tilknyttede tjenester) blev således forkastet.

Hvad angår det vide skøn, Kommissionen er tillagt, når den skal afgøre, om der skal ske henvisning af en fusion eller ej, fastslog Retten, at Kommissionen havde udøvet dette skøn uden åbenbare fejl. Retten fastslog således, idet den anvendte den i Philips-dommen fastlagte regel, at Kommissionen havde rimelig grund til at henvise fusionen, eftersom der ikke forelå præcise og samstemmende indicier for, at henvisningen ville være til skade for bevarelsen af en effektiv konkurrence på de relevante markeder, og eftersom de spanske myndigheder havde foretaget en nøjagtig beskrivelse af de konkurrenceproblemer, fusionen gav anledning til.

Retten bemærkede endvidere, at den omstændighed, at en fusion, hvis virkninger er begrænset til de nationale markeder, i det hele henvises til en national konkurrencemyndighed, ikke er i strid med reglen om, at henvisning til nationale myndigheder af en fusion af fællesskabsdimension kun bør ske i undtagelsestilfælde, når de relevante markeder udgør en væsentlig del af det fælles marked.

Under disse omstændigheder frifandt Retten Kommissionen for påstandene om annullation af dens beslutning vedrørende sammenslutningen af Vía Digital og Sogecable.

c) *Annullationssøgsmål angående afslag på godkendelse*

Forslag om tilsagn og Kommissionens accept eller afvisning heraf giver anledning til en række tvister. En anden kilde til tvister er gennemførelsen af de tilsagn, som Kommissionen har forhåndsgodkendt. Navnlig indebærer gennemførelsen i visse tilfælde, at Kommissionen skal godkende køberne af de aktiver, som skal frasælges. Kommissionen kontrollerer i denne forbindelse, at køberen er uafhængig af fusionsparterne, at køberen kan blive en konkurrent på markedet, og at køberens erhvervelse af aktiverne ikke umiddelbart giver anledning til konkurrenceproblemer.

Afslag på godkendelse af de valgte købere kan give anledning til tvist. I *TotalFina/Elf*-sagen havde Kommissionen afvist at godkende de erhververe, som oprindeligt var blevet foreslået af fusionsparterne.

Erklæringen om forenelighed med det fælles marked af fusionen, som bestod i TotalFinas køb af virksomheden Elf Aquitaine, var betinget af, at visse tilsagn blev indfriet³⁷. Ifølge disse tilsagn skulle TotalFina inden for en nærmere angivet frist afhænde 70 servicestationer på de franske motorveje. I september 2000 besluttede Kommissionen inden for rammerne af den foreslåede »pakkelsning« at meddele afslag på godkendelse af to af de købere, som var foreslået af TotalFina, med den begrundelse, at de ikke var i stand til at bevare eller udvikle en effektiv konkurrence på det relevante marked. En af de to vragede købere, SG 2R, som drev virksomhed under navnet »Le Mirabellier«, anlagde sag ved Retten med påstand om annullation af Kommissionens beslutning og indgav samtidig en begæring til Rettens præsident om fastsættelse af foreløbige forholdsregler. Begæringen om foreløbige forholdsregler blev ikke taget til følge, og Kommissionen blev frifundet i hovedsøgsmålet (kendelse afsagt af Rettens præsident den 17.1.2001, sag T-342/00 R, *Petrolessence og SG2R mod Kommissionen*, Sml. II, s. 67, og dom af 3.4.2003, sag T-342/00, *Petrolessence og SG2R mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, Sml. II, s. 1163).

Sagsøgerne havde – i forbindelse med deres anbringende om, at der skulle ske annullation som følge af, at Kommissionen havde foretaget en fejlagtig vurdering af deres ansøgning – anfægtet de betragtninger, Kommissionen havde anført til støtte for sin antagelse af, at sagsøgerne ikke var i stand til at udøve en effektiv konkurrence på det relevante marked.

Retten bemærkede hertil, at de materielle bestemmelser i forordning nr. 4064/89, og navnlig artikel 2, om vurdering af fusioner tillægger Kommissionen et vist skøn, navnlig for så vidt angår de økonomiske vurderinger. Følgelig skal den kontrol, som Fællesskabets retsinstanser udøver med de komplicerede økonomiske vurderinger, Kommissionen foretager som led i sin skønsbeføjelse efter forordning nr. 4064/89, begrænse sig til en kontrol af, om procedure- og begrundelsesforskrifterne er overholdt, om de faktiske omstændigheder er materielt rigtige, og om der foreligger et åbenbart fejlskøn eller er begået magtfordrejning. Navnlig tilkommer det ikke Retten at sætte sit skøn vedrørende økonomiske forhold i stedet for Kommissionens.

Ved den kontrol med fusioner, som er foreskrevet i forordning nr. 4064/89, skal Kommissionen på grundlag af en analyse af den forventede situation på det pågældende marked vurdere, om den fusion, den skal tage stilling til, fører til en situation, hvor den effektive konkurrence på dette marked hæmmes betydeligt af de virksomheder, der deltager i fusionen. Endvidere kan Kommissionen i medfør af

³⁷ Kommissionens beslutning af 9.2.2000, hvorved en fusion erklæres forenelig med fællesmarkedet (sag COMP/M.1628 –TotalFina/Elf) (EFT L 143, s. 1).

forordningens artikel 8 knytte betingelser og påbud til sin beslutning vedrørende fusionens forenelighed med det fælles marked.

I den konkrete sag fastslog Retten, at sagsøgerne ikke havde godtgjort, at Kommissionens vurdering af deres ansøgning var behæftet med en åbenbar fejl. Det er således blevet bekræftet, at Kommissionen kan afvise ansøgninger fra købere, når det fremgår, at disse ikke kan opfylde formålet med tilsagnene.

d) *Ret til kontradiktion*

Forordning nr. 4064/89 tillægger tredjeparter adgang til kontradiktion (artikel 18, stk. 4). Disse kan således fremsætte deres bemærkninger skriftligt til Kommissionen, bl.a. foranlediget af offentliggørelsen i *Den Europæiske Unions Tidende* af anmeldelsen af en fusion, som er omfattet af forordning nr. 4064/89, eller som svar på en opfordring fra Kommissionen (jf. artikel 16 i forordning nr. 447/98). De kan navnlig gives mulighed for at fremsætte bemærkninger til de tilsagn, som er foreslået af de anmeldende parter, og som skal godtgøre, at fusionen hverken skaber eller styrker en dominerende stilling, som bevirker, at den effektive konkurrence hæmmes betydeligt på det relevante marked.

I den ovenfor nævnte dom i sagen *ARD mod Kommissionen* havde sagsøgeren kun haft 24 timer til at fremsætte bemærkninger til de oprindelige tilsagn. Retten fandt ikke, at denne frist kunne påvirke beslutningens lovlighed ³⁸.

Dommen i sagen *ARD mod Kommissionen* viser endvidere, at når Kommissionen ikke i medfør af artikel 18, stk. 4, i forordning nr. 4064/89 er forpligtet til i fase II at fremsende den endelige udgave af de tilsagn, som er afgivet af de deltagende virksomheder på grundlag af Kommissionens indvendinger, til de tredjeparter, som har en berettiget interesse heri, efter at der bl.a. er indhentet bemærkninger fra disse tredjeparter vedrørende de forslag om tilsagn, som er affattet af de deltagende virksomheder (dom af 27.11.1997, sag T-290/94, *Kaysersberg mod Kommissionen*, Sml. II, s. 2137), er dette så meget desto mindre tilfældet for så vidt angår en beslutning truffet efter fase I. Den omstændighed, at ARD – der som interesseret tredjepart allerede var blevet hørt af Kommissionen under samme procedure – ikke var blevet hørt vedrørende en af ændringerne til de oprindelige tilsagn, kunne således ikke medføre beslutningens ugyldighed.

³⁸

Det er således oplagt, at Retten til BaByliss' anbringende om, at den frist på 12 dage, selskabet havde fået til at fremsætte sine bemærkninger, ikke var tilstrækkelig, bemærkede, at en sådan frist »åbenbart [var] mere end tilstrækkelig«.

D. Statsstøtte

1. Forhold, som skal foreligge, for at der er tale om statsstøtte

Ifølge fast retspraksis udgør offentlige myndigheders kapitaltilførsler til virksomheder ikke statsstøtte i henhold til artikel 87 EF, når en privat investor, som handler under normale markedsøkonomiske betingelser, og som er af en størrelse, der kan sammenlignes med den offentlige sektors forvaltningsorganer, under tilsvarende omstændigheder kunne være foranlediget til at foretage den omhandlede kapitaltilførsel (Domstolens dom af 21.3.1990, sag C-142/87, *Belgien mod Kommissionen*, Sml. I, s. 959).

To domme har givet Retten anledning til at præcisere begrebet »privat investor, som handler under normale markedsøkonomiske betingelser«.

Dom af 6. marts 2003 (forenede sager T-228/99 og T-233/99, *Westdeutsche Landesbank Girozentrale og Land Nordrhein-Westfalen mod Kommissionen*, Sml. II, s. 445) vedrørte konsekvenserne af en lov af 18. december 1991, hvorved delstaten Nordrhein-Westfalen havde overdraget Wohnungsbauförderungsanstalt, en offentligretlig institution, som ejedes fuldstændigt af delstaten, til Westdeutsche Landesbank Girozentrale, en offentligretlig kreditinstitution. Overdragelsen gav ikke anledning til en forøgelse af delstatens andel af indskudskapitalen, men en årlig kontant godtgørelse på 0,6% efter skat. Ved beslutning af 8. juli 1999³⁹ meddelte Kommissionen, at foranstaltningen udgjorde statsstøtte, som var ulovlig og uforenelig med fællesmarkedet, for så vidt som en privat investor, som handler under normale markedsøkonomiske betingelser, ville have krævet en passende godtgørelse for kapitalindskuddet. En godtgørelse, der ville svare til markedsvilkårene, skulle have været fastsat til 9,3 % efter skat om året.

Retten afviste for det første sagsøgernes antagelse om, at artikel 295 EF, som bestemmer, at EF-traktaten »[ikke berører] de ejendomsretlige ordninger i medlemsstaterne«, begrænser statsstøttebegrebet i henhold til artikel 87, stk. 1, EF⁴⁰.

Retten bemærkede for det andet, at med henblik på at bedømme, om en statslig foranstaltning udgør støtte, er spørgsmålet om, hvorvidt den virksomhed, der har modtaget støtten, er rentabel eller ikke, principielt ikke i sig selv afgørende. Spørgsmålet skal derimod tages i betragtning ved afgørelsen af, om den offentlige

³⁹ Kommissionens beslutning 2000/392/EF af 8.7.1999 om Forbundsrepublikken Tysklands foranstaltning til fordel for Westdeutsche Landesbank Girozentrale (EFT L 150 s. 1).

⁴⁰ Jf. endvidere Rettens dom af 5.8.2003 (forenede sager T-116/01 og T-118/01, *P & O European Ferries (Vizcaya) og Diputación Foral de Vizcaya mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 152).

investor har handlet som en markedsøkonomisk investor, eller om den begunstigede virksomhed har fået en økonomisk fordel, som den ikke ville have fået under normale markedsvilkår.

Retten fandt, idet den for det tredje anvendte begrebet privat investor, som handler under normale markedsøkonomiske betingelser, at for at fastslå, om og i givet fald i hvilket omfang den begunstigede virksomhed opnår en økonomisk fordel, som den ikke ville have opnået under normale markedsvilkår, kan Kommissionen anvende den gennemsnitlige forrentning i den pågældende sektor som et kriterium. Retten præciserede imidlertid, at anvendelsen af dette analyseredskab ikke fritager Kommissionen fra dens forpligtelse til i tilstrækkeligt omfang at begrunde sin endelige beslutning, at foretage en fuldstændig gennemgang af alle de væsentlige elementer i den omtvistede transaktion og af dens sammenhæng og særligt at tage hensyn til den mulighed, at den pågældende støtte eventuelt opfylder undtagelsesbetingelserne for at være tilladt i artikel 86, stk. 2, EF. Retten fandt ikke, at Kommissionen i tilstrækkelig grad havde begrundet valget af to af de faktorer, den havde taget i betragtning ved beregningen af satsen for en passende forrentning, nemlig dels størrelsen af basisforrentningssatsen, dels størrelsen af tillægget til denne basisforrentningssats, som skulle tilpasse den foranstaltningens særlige kendetegn. Henset til disse faktorer væsentlige betydning i den anfægtede beslutning fandt Retten, at den anfægtede beslutning skulle annulleres.

Dom af 5. august 2003 (forenede sager T-116/01 og T-118/01, *P & O European Ferries (Vizcaya) og Diputación Foral de Vizcaya mod Kommissionen*, under appel sag C-442/03 P) var en af flere sager, der fulgte efter Rettens dom af 28. januar 1999 (sag T-14/96, *BAI mod Kommissionen*, Sml. II, s. 139), hvorved Retten havde annulleret en beslutning fra Kommissionen, som havde fastslået, at en aftale indgået mellem Diputación Foral de Vizcaya (provinsrådet i Vizcaya) og den baskiske lokalregerings ministerium for handel og turisme, på den ene side, og P&O European Ferries («P&O Ferries»), på den anden side, ikke udgjorde statsstøtte. Aftalen vedrørte rutesejls, hvorved de myndigheder, som havde underskrevet aftalen, købte rejsekuponer til anvendelse på ruten Bilbao-Portsmouth.

Efter at have genåbnet proceduren med henblik på at tage følgerne af Rettens dom i betragtning, konstaterede Kommissionen, at mens Vizcayas provinsråd havde anført, at formålet med dets køb af rejsekuponer var at lette og yde støtte til rejser for visse indbyggere, var det samlede antal rejsekuponer, provinsrådet havde købt, imidlertid ikke fastsat i relation til dets reelle behov og svarede således ikke til de faktiske sociale behov ⁴¹.

⁴¹ Kommissionens beslutning 2001/247/EF af 29.11.2000 om Spaniens støtte til søtransportselskabet Ferries Golfo de Vizcaya (EFT L 89, s. 28).

Retten bekræftede denne vurdering ved at fastslå, at den blotte omstændighed, at en medlemsstat har købt varer og tjenesteydelser på markedsvilkår, ikke er tilstrækkeligt til, at denne transaktion må anses for at være en kommerciel disposition, gennemført på vilkår, som en privat investor ville have accepteret, hvis det skulle vise sig, at den pågældende medlemsstat ikke havde et faktisk behov for disse varer og tjenesteydelser. Retten konstaterede i øvrigt, at der var en række faktorer, som pegede i retning af, at det måtte lægges til grund, at Vizcayas provinsråd ikke indgik aftalen for at opfylde faktiske behov, og konkluderede, at det var med rette, at Kommissionen havde kvalificeret den anfægtede aftale som statsstøtte.

Retten præciserede endvidere i denne dom, at den omstændighed, at Kommissionen oprindeligt vedtog en positiv beslutning om godkendelse af den omtvistede støtte, ikke har kunnet skabe en berettiget forventning hos støttemodtageren, idet denne beslutning blev anfægtet inden for søgsmålsfristen og herefter annulleret af Fællesskabets retsinstanser.

2. Procedurespørgsmål

I to domme af 10. april 2003 (sag T-366/00, *Scott mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1766, under appel sag C-276/03 P, og sag T-369/00, *Département du Loiret mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1793) præciserede Retten betingelserne for anvendelse af Rådets forordning (EF) nr. 659/1999 af 22. marts 1999 om fastlæggelse af regler for anvendelsen af EF-traktatens artikel [88]⁴², som indeholder processuelle regler vedrørende statsstøtte. Retten bemærker i disse to domme, at processuelle regler, til forskel fra materielretlige regler, almindeligvis antages at finde anvendelse i samtlige tvister, der verserer på ikrafttrædelsestidspunktet. Da Retten fandt, at bestemmelserne i forordning nr. 659/1999, herunder forældelsesreglen i artikel 15, er af processuel karakter, udledte den heraf, at bestemmelserne finder anvendelse på alle administrative procedurer om statsstøtte, der verserede for Kommissionen på tidspunktet for ikrafttrædelsen af forordning nr. 659/1999, dvs. den 16. april 1999.

Retten præciserede endvidere, at en begæring om oplysninger, som Kommissionen tilsender en medlemsstats myndigheder, udgør en foranstaltning, som afbryder forældelsesfristen på ti år, selv om støttemodtageren på daværende tidspunkt ikke havde kendskab til denne skrivelse.

E. Handelsmæssige beskyttelsesforanstaltninger

I 2003 afsagde Retten to domme om handelsmæssige beskyttelsesforanstaltninger.

⁴²

EFT L 83, s. 1.

I dommen af 23. oktober 2003 i sagen *Changzhou Hailong Electronics & Light Fixtures og Zhejiang Yankon mod Rådet* (sag T-255/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) har Retten præciseret, på hvilke betingelser en vares normale værdi efter betydningen i Rådets forordning (EF) nr. 384/96 af 22. december 1995 om beskyttelse mod dumpingimport fra lande, der ikke er medlemmer af Det Europæiske Fællesskab⁴³, kan bestemmes efter reglerne for lande med markedsøkonomi, såfremt de pågældende indførsler hidrører fra Folkerepublikken Kina.

Man vil dernæst bemærke dommen af 8. juli 2003 i sagen *Euroalliages m.fl. mod Kommissionen* (sag T-132/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) om betingelserne for, at en handelsmæssig beskyttelsesforanstaltning, der er udløbet, kan eller skal opretholdes, samt om omfanget af Rettens prøvelse af Kommissionens vurdering af »Fællesskabets interesse« som omhandlet i forordning nr. 384/96.

I sidstnævnte sag nedlagde sagsøgerne påstand om annullation af en afgørelse truffet af Kommissionen⁴⁴ om afslutning af en antidumpingprocedure vedrørende importen af ferrosilicium med oprindelse i Brasilien, Kina, Kazakstan, Rusland, Ukraine og Venezuela, hvori Kommissionen havde antaget, at en opretholdelse af de pågældende foranstaltninger efter deres udløb ville være i strid med Fællesskabets interesser, selv om der var risiko for, at foranstaltningernes udløb ville bidrage til, at dumping og den deraf følgende skade fortsatte eller optrådte på ny.

Retten fastslog, at betingelserne for at opretholde en antidumpingforanstaltning, der udløber, mutatis mutandis var de samme som betingelserne for at indføre nye foranstaltninger. Efter at have fastslået, at forordning nr. 384/96 ikke gav den fællesskabsindustri, der optrådte som klager i sagen, en ret til indførelse af beskyttelsesforanstaltninger, heller ikke når det var godtgjort, at der forelå dumping og en skade, konkluderede Retten, at det samme gælder for opretholdelse af en foranstaltning, der udløber, selv når det er fastslået, at dumping og skaden sandsynligvis vil fortsætte eller optræde på ny.

Retten præciserede dernæst, at Kommissionens vurdering af Fællesskabets interesse indebærer en vurdering af komplicerede økonomiske forhold og udspringer af et økonomisk-politisk valg, således at det ikke tilkommer Fællesskabets retsinstanser at sætte deres vurdering i stedet for de kompetente institutioners for at foretage dette valg. Det tilkommer imidlertid Fællesskabets retsinstanser bl.a. at efterprøve, om Kommissionen har overholdt procedurereglerne i forordning nr. 384/96. Under denne efterprøvelse præciserede Retten, at Kommissionen ved vurderingen af Fællesskabets interesse ikke blot har ret, men også pligt til at foretage en samlet vurdering af

⁴³ EFT L 56, s. 1.

⁴⁴ Kommissionens afgørelse 2001/230/EF af 21.2.2001 om afslutning af antidumpingproceduren vedrørende importen af ferrosilicium med oprindelse i Brasilien, Folkerepublikken Kina, Kazakstan, Rusland, Ukraine og Venezuela (EFT L 84, s. 36).

forholdene på det marked, der berøres af foranstaltningerne, og på andre markeder, som disse foranstaltninger har virkninger på, hvilket indebærer, at den kan tage enhver omstændighed i betragtning, der kan være relevant for dens vurdering, uanset dens kilde, på betingelse af, at den sikrer sig, at den er repræsentativ og stabil.

F. EF-varemærker

Registreringen af EF-varemærker giver fremover anledning til et væsentligt antal sager. I 2003 blev der nemlig anlagt 100 sager med påstand om annullation af afgørelser truffet af appelkamrene ved Kontoret for Harmonisering i det Indre Marked (Varemærker og Design) (KHIM).

Selv om antallet af afgjorte sager er lavere end antallet af anlagte sager, er antallet af afgjorte sager ved Retten steget, eftersom 47 sager er blevet afgjort (24 ved domme og resten ved kendelser) mod 29 i 2002. Det bemærkes, at størstedelen af de sager, hvor der er truffet afgørelse ved dom, er såkaldte »inter partes«-sager, hvilket netop kan føres tilbage til det forhold, at sagen i det væsentligste har sin oprindelse i en indsigelsessag rejst ved Harmoniseringskontoret af en borger.

Af hensyn til klarheden bemærkes, at ifølge Rådets forordning (EF) nr. 40/94 af 20. december 1993 om EF-varemærker ⁴⁵ er et varemærke udelukket fra registrering, hvis det mangler fornødent særpræg [artikel 7, stk. 1, litra b)], hvis det er beskrivende [artikel 7, stk. 1, litra c)] (absolutte registreringshindringer), eller i tilfælde af, at der rejses indsigelse på grundlag af et ældre varemærke, der er beskyttet i en medlemsstat eller som et EF-varemærke (artikel 8) (relative registreringshindringer). Et EF-varemærke kan i henhold til samme forordnings artikel 51, stk. 1, ligeledes erklæres ugyldigt af Harmoniseringskontoret efter indgivelse af begæring herom.

1. Absolutte registreringshindringer

Retten har i ti tilfælde truffet afgørelse ved dom om lovligheden af afgørelser truffet af appelkamrene vedrørende absolutte registreringshindringer, hvoraf Retten annullerede to afgørelser (dom af 6.3.2003, sag T-128/01, *DaimlerChrysler mod KHIM (kølergitter)*, Sml. II, s. 703, og af 3.12.2003, sag T-305/02, *Nestlé Waters France mod KHIM (en flaskes form)*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), men opretholdt Harmoniseringskontorets afgørelser i de øvrige sager (dom af 5.3.2003, sag T-194/01, *Unilever mod KHIM (ægformet tablet)*, Sml. II, s. 386, af 30.4.2003, forenede sager T-324/01 og T-110/02, *Axions og Belce mod KHIM (formen af en brun cigar og formen af en guldbarre)*, Sml. II, s. 1900, af 3.7.2003, sag T-122/01, *Best Buy Concepts mod KHIM (BEST BUY)*, af 9.7.2003, sag T-234/01, *Stihl mod KHIM (farvekombinationen orange og grå)*, af 15.10.2003, sag T-295/01, *Nordmilch mod KHIM (OLDENBURGER)*, af 26.11.2003, sag T-222/02, *HERON Robotunits mod KHIM*

⁴⁵

EFT 1994 L 11, s. 1.

(ROBOTUNITS) af 27.11.2003, sag T-348/02, *Quick mod KHIM (Quick)*, og af 3.12.2003, sag T-16/02, *Audi mod KHIM (TDI)*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Hvad angår de processuelle aspekter fastslog Retten, at da formålet med en sag, der er indbragt for denne ret, er at få efterprøvet lovligheden af afgørelser fra Harmoniseringskontorets appelkamre, skal beviser, der først fremlægges for Retten, forkastes (*kølergitter*-dommen).

Hvad angår realiteten har Retten haft lejlighed til at præcisere, at ord, formen på varen, formen på varens emballage, en farve eller en farvekombination kan registreres som EF-varemærker, medmindre det bl.a. handler om tegn, der er almindeligt anvendt i markedsføringen af de pågældende varer og tjenesteydelser. Hertil bemærkede Retten, at et varemærkes fornødne særpræg skal bedømmes dels i forhold til de varer eller tjenesteydelser, der er ansøgt om registrering for, dels i forhold til opfattelsen hos den relevante kundekreds, der består af kunderne til disse varer eller tjenesteydelser. Desuden er det tilstrækkeligt med et minimum af særpræg for, at registreringshindringen i artikel 7, stk. 1, litra b), i forordning nr. 40/96 ikke finder anvendelse.

Med hensyn til disse principper fastslog Retten, at et tegn, der repræsenterer kølergitteret foran på et køretøj, kan indvirke på målgruppens hukommelse som en angivelse af den handelsmæssige oprindelse og således adskille og individualisere motorkøretøjer, der har det nævnte kølergitter, fra køretøjer, der hidrører fra andre virksomheder, således at det på grund af dets særprægede karakter ikke kan anses for et billede, der naturligt tænkes på som den typiske gengivelse af et moderne kølergitter. Som følge heraf annullerede Retten den anfægtede afgørelse (*kølergitter*-dommen). I dommen vedrørende *en flaskes form* anvendte Retten den samme tilgang og fastslog, at en flaskes form, som følge af dens særlige udseende, kan fastholde den berørte kundekreds' opmærksomhed og have fornødent særpræg.

Retten fastslog derimod – idet den opretholdt appelkamrenes afgørelser – at en ægform for produkter for opvaskemaskiner (dom vedrørende *en ægformet tablet*), en tredimensional form, der afbilder en brun cigar, og en tredimensional form, der afbilder en guldbarre for chokolade (dom vedrørende *formen af en brun cigar og formen af en guldbarre*), ordmærket BEST BUY for tjenesteydelser, der består i rådgivning ved virksomhedsledelse, samt farvekombinationen orange og grå for mekaniske apparater (dom vedrørende *farvekombinationen orange og grå*) ikke har fornødent særpræg.

I flere tilfælde fandt Retten, at et tegns særpræg ikke kan udledes af et markedsføringskoncept, hvor der er tale om »sortimenteffekten«, der består i at antyde over for forbrugeren, at forskellige varer har samme handelsmæssige oprindelse, fordi de generelt markedsføres sammen (dom vedrørende *farvekombinationen orange og*

grå), eller på grund af den høje pris på varen (dom vedrørende *formen af en brun cigar og formen af en guldbarre*).

Hvad angår appelkamrenes afgørelser, der fastslår den beskrivende egenskab af visse varemærker, der er søgt registreret, opretholdt Retten dem alle, enten fordi det ansøgte varemærke udelukkende var sammensat af et ordmærke, som oplyser eller kan oplyse den relevante kundekreds om bestemte varers geografiske oprindelse (*OLDENBURGER*-dommen), eller fordi varemærket kunne tjene til at betegne et af flere mulige anvendelsesformål ved de varer, der er nævnt i varemærkeansøgningen (*ROBOTUNITS*-dommen), eller det angav en egenskab ved de pågældende varer, i dette tilfælde den hurtighed, med hvilken de pågældende varer kan tilberedes og serveres (*Quick*-dommen), eller den væsentligste egenskab ved køretøjer og reparationstjenesteydelser (*TDI*-dommen).

Endelig bestemmer artikel 7, stk. 1, litra f), i forordning nr. 40/94, at et varemærke er udelukket fra registrering, når det strider mod den offentlige orden eller sædelighed. Ifølge Retten omfatter denne bestemmelse ikke det tilfælde, hvor en ansøger handler i ond tro (dom af 9.4.2002, sag T-224/01, *Durferrit mod KHIM – Kolene (NU-TRIDE)*, Sml. II, s. 1592).

2. Relative registreringshindringer

Først bemærkes, at en aftale indgået mellem varemærkeansøgeren og den part, der rejser indsigelser, som meddeles Harmoniseringskontoret, og som består i, at indsigelsen trækkes tilbage, fører til, at det er ufornuddent for Retten at træffe afgørelse (kendelser af 26.2.2003, sag T-7/02, *Zapf Creation mod KHIM – Jesmar (Colette Zapf Creation)*, Sml. II, s. 271, og sag T-8/02, *Zapf Creation mod KHIM – Jesmar (Colette Zapf Creation Kombi Collection)*, Sml. II, s. 279, og kendelse af 3.7.2003, sag T-10/01, *Lichter Pharma mod KHIM – Biofarma (Sedonium)*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Endvidere tiltrådte retspraksis de elementer, der skal tages i betragtning for at fastslå, om der er en risiko for forveksling eller i givet fald en risiko for, at der antages at være en forbindelse [artikel 8, stk. 1, litra b), i forordning nr. 40/94], og efterprøvede, om appelkamrene korrekt havde taget disse elementer i betragtning. Efter at Retten således havde udført disse sammenligninger, fastslog den – i overensstemmelse med appelkamrenes afgørelser – at der i offentlighedens bevidsthed er en risiko for forveksling mellem det varemærke, der søges registreret, og et ældre beskyttet varemærke (dom af 15.1.2003, sag T-99/01, *Mystery Drinks mod KHIM – Carlsberg Brauerei (MYSTERY)*, Sml. II, s. 43, af 3.7.2003, sag T-129/01, *José Alejandro mod KHIM – Anheuser-Busch (BUDMEN)*, af 4.11.2003, sag T-85/02, *Pedro Díaz mod KHIM – Granjas Castelló (CASTILLO)*, og af 25.11.2003, sag T-286/02, *Oriental Kitchen mod KHIM – Mou Dybfrost (KIAP MOU)*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), eller modsat, at denne risiko ikke foreligger (*NU-TRIDE*-dommen, dom af

9.7.2003, sag T-162/01, *Laboratoires RTB mod KHIM – Giorgio Beverly Hills (GEORGIO BEVERLY HILLS)*, og af 22.10.2003, sag T-311/01, *Éditions Albert René mod KHIM – Trucco (Starix)*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), lige så lidt som en risiko for, at der kan antages at være en forbindelse (*NU-TRIDE*-dommen).

Derimod omgjorde Retten i dom af 14. oktober 2003 (*Phillips-Van Heusen mod KHIM – Pash Textilvertrieb und Einzelhandel (BASS)*, sag T-292/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) i henhold til artikel 63, stk. 3, i forordning nr. 40/94 et appelkammers afgørelse, der annullerede indsigelsesafdelingens afgørelse og gav medhold i indsigelsen for en kategori af varer. Retten fandt – i modsætning til appelkammeret – at der ikke var risiko for forveksling mellem ordmærket BASS, der var søgt registreret som EF-varemærke, og ordmærket PASH, der allerede var registreret som varemærke i Tyskland, og som begge anvendes for beklædningsgenstande. Retten omgjorde derfor appelkammerets afgørelse, således at klagen, som intervenienten havde indgivet til Harmoniseringskontoret, blev afvist.

Endelig bemærkede Retten, at de af Harmoniseringskontoret nedlagte påstande om, at »der tages hensyn til parternes indlæg«, ikke kan realitetsbehandles, eftersom Harmoniseringskontoret, der formelt er sagsøgt i sagen for Retten, hverken har taget stilling til sagsøgerens krav eller til den anfægtede afgørelses resultat (*MYSTERY*-dommen).

3. Ugyldighedsbegæring indgivet til Harmoniseringskontoret

Et varemærkes ugyldighed er absolut eller relativ alt efter ugyldighedsgrundene.

De absolutte grunde til et varemærkes ugyldighed er nævnt i artikel 51 i forordning nr. 40/94. Harmoniseringskontorets indsigelsesafdelings afgørelse, der ligger til grund for dommen af 5. marts 2003, *Alcon mod KHIM – Dr. Robert Winzer Pharma (BSS)* (sag T-237/01, Sml. II, s. 415, under appel sag C-192/03 P), erklærede et varemærke ugyldigt på grundlag af denne forordnings artikel 7, stk. 1, litra d), der forhindrer – og der er tale om en absolut registreringshindring – registrering af varemærker, som udelukkende består af tegn eller angivelser, der i daglig sprogbrug eller efter redelig og almindelig markedsføringsskik er blevet almindelige som betegnelse for varerne eller tjenesteydelserne. Appelkammeret havde afvist klagen over denne afgørelse. Retten frifandt Harmoniseringskontoret i søgsmålet, der var anlagt til prøvelse af appelkammerets afgørelse, idet den fastslog, at »BSS« var blevet en almindeligt betegnelse for læger, at varemærket BSS ikke havde fået fornødent særpræg som følge af brug i en væsentlig del af Den Europæiske Union.

De relative grunde til et varemærkes ugyldighed er fastsat i artikel 52 i forordning nr. 40/94. Ved dom af 9. juli 2003, *Laboratorios RTB mod KHIM – Giorgio Beverly Hills (GIORGIO AIRE)* (sag T-156/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) frifandt Retten Harmoniseringskontoret i en sag anlagt af selskabet Laboratorios RTB til

prøvelse af en afgørelse truffet af appelkammeret, der annullerede indsigelsesafdelingens afgørelse og ikke tog begæringen om et EF-varemærkes ugyldighed til følge. Retten opretholdt følgelig de konklusioner, hvorefter der dels ikke var ført bevis for, at der inden for de seneste fem år forud for begæringen om ugyldighed var gjort reel brug af de ældre varemærker – idet den anførte, hvilke beviser der kræves for, at reel brug betragtes som godtgjort – dels at der ikke er nogen risiko for forveksling mellem EF-varemærket GIORGIO AIRE (for toiletartikler) og de ældre spanske varemærker, der indeholdt ordene »giorgi line« og »miss giorgi« for identiske varer.

4. Spørgsmål vedrørende form

Artikel 73 i forordning nr. 40/94 bestemmer, at Harmoniseringskontorets afgørelser skal begrundes⁴⁶. I *TDI*-dommen fastslog Retten, at appelkammeret var forpligtet at anføre grundene til, at det ikke på grundlag af de beviser, som Audi havde fremlagt, kunne fastslås, at det ansøgte varemærke havde fået fornødent særpræg ved brug. Herefter udtalte Retten imidlertid, at den kendsgerning, at appelkammeret ved Harmoniseringskontoret havde tilsidesat sin begrundelsespligt, ikke er tilstrækkelig til at annullere appelkammerets afgørelse, når en ny afgørelse fra Harmoniseringskontoret nødvendigvis ville føre til samme resultat som den første afgørelse.

Samme artikel, andet led, bestemmer, at Harmoniseringskontorets afgørelser kun må støttes på grunde, som parterne har haft lejlighed til at udtale sig om. Tilsidesættelse af denne bestemmelse af en undersøger ved Harmoniseringskontoret forpligter ikke appelkammeret til at annullere afgørelsen truffet af denne undersøger, når afgørelsen ikke er retsstridig hvad angår realiteten (*TDI*-dommen).

Som det allerede blev fastslået i dom af 12. marts 2003, *Goulbourn mod KHIM – Redcats (Silk Cocoon)* (sag T-174/01, Sml. II, s. 791), kræver en retfærdig sagsbehandling og det almindelige princip om beskyttelse af den berettigede forventning i en sådan situation, at denne bestemmelse fortolkes således, at appelkammeret er forpligtet til på forhånd at oplyse den pågældende part om, at det vil tage hensyn til en omstændighed, der, idet den er blevet påberåbt af den anden part efter udløbet af den frist, der er fastsat herfor under en indsigelsessag, ikke er blevet taget i betragtning i indsigelsesafdelingens afgørelse, således at den berørte part kan vurdere muligheden for at indgive realitetsbemærkninger vedrørende denne omstændighed. En sådan forpligtelse foreligger, selv om den anden part igen påberåbte sig denne omstændighed i de bemærkninger, han indgav til appelkammeret. Appelkammerets afgørelse blev annulleret, da det ikke havde overholdt denne forpligtelse.

⁴⁶ Jf. ligeledes regel 50, stk. 2, litra h), i Kommissionens forordning (EF) nr. 2868/95 af 13.12.1995 om gennemførelsesbestemmelser til forordning nr. 40/94 (EFT L 303, s. 1).

5. Funktionel kontinuitet af Harmoniseringskontorets enheder

For at der kan gives medhold i en indsigelsesbegæring skal indehaveren af det ældre varemærke i givet fald godtgøre, at det er gjort »reel brug« heraf (artikel 43, stk. 2, i forordning nr. 40/94). Spørgsmålet er, om et appelkammer i det tilfælde, hvor indsigeren har indgivet klage over, at indsigelsen er blevet forkastet af Harmoniseringskontorets kompetente myndighed på grundlag af utilstrækkelige beviser, ligeledes skal fastslå, at det ikke var forpligtet til på udtømmende måde at prøve denne afdelings afgørelse. Dette spørgsmål besvarede Retten i dom af 23. september 2003, *Henkel mod KHIM – LHS (Det Forenede Kongerige) (KLEENCARE)* (sag T-308/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), med, at denne retspraksis, hvorefter der er funktionel kontinuitet mellem undersøgeren og appelkamrene, ligeledes finder anvendelse på forholdet mellem de andre enheder ved Harmoniseringskontoret, der træffer afgørelse i første instans, såsom indsigelses- og annullationsafdelingerne og appelkamrene, og at Harmoniseringskontorets appelkamres kompetence således indebærer en efterprøvelse af afgørelser truffet af de enheder, der træffer afgørelse i første instans. Retten fastslog, at selv om den part, der har indgivet klagen for appelkammeret, ikke har fremsat et specifikt anbringende, er appelkammeret ikke desto mindre forpligtet til – i lyset af alle de relevante retlige og faktiske oplysninger – at prøve, om en ny afgørelse med samme konklusion som den afgørelse, der er genstand for klagen, lovligt kan – eller ikke kan – træffes på det tidspunkt, hvor der træffes afgørelse om klagen. Heraf følger, at appelkammeret er forpligtet til at støtte sin afgørelse på alle de faktiske og retlige elementer, som den berørte part har fremlagt, dels i sagen for den afdeling, der har truffet afgørelse i første instans, og dels – med den ene undtagelse, der nævnes i artikel 74, stk. 2, i forordning nr. 40/94⁴⁷ – i klagesagen. I denne sag fastslog Retten, at appelkammeret havde undladt at vurdere beviserne, som sagsøgeren havde fremlagt i sagen for indsigelsesafdelingen.

G. Aktindsigt

Europa-Parlamentets og Rådets forordning (EF) nr. 1049/2001 af 30. maj 2001 om aktindsigt i Europa-Parlamentets, Rådets og Kommissionens dokumenter⁴⁸ fastsætter en ret til aktindsigt i dokumenter, som en institution er i besiddelse af, dvs. dokumenter, som den har udarbejdet eller modtaget.

I en sag mellem en borger og Kommissionen efterprøvede Retten, om Kommissionen lovligt kunne afslå aktindsigt i dokumenter, som den havde modtaget, men som var udarbejdet af de italienske myndigheder. Retten bemærkede i den forbindelse, at

⁴⁷ Artikel 74, stk. 2, i forordning nr. 40/94 bestemmer: »Harmoniseringskontoret kan se bort fra kendsgerninger og beviser, som ikke er påberåbt eller fremført rettidigt af de pågældende parter.«

⁴⁸ EFT L 145, s. 43.

institutionerne i givet fald kan anmodes om at give indsigt i dokumenter, der stammer fra tredjemand, hvilket begreb bl.a. omfatter medlemsstaterne. Retten bemærkede dog, at medlemsstaterne indtager en særstilling, idet artikel 4, stk. 5, i forordning nr. 1049/2001 indrømmer en medlemsstat mulighed for at anmode en institution om ikke at give aktindsigt i et dokument, som hidrører fra medlemsstaten, uden dens forudgående samtykke. Da de italienske myndigheder i den foreliggende sag modsatte sig, at sagsøgeren fik aktindsigt i et af dem udarbejdet dokument, var Kommissionens afslag på aktindsigten således berettiget (dom af 17.9.2003, sag T-76/02, *Messina mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Der var ingen andre sager i 2003, der omhandlede lovligheden af beslutninger om afslag truffet i henhold til forordning nr. 1049/2001.

H. Folkesundhed

Markedsføringstilladelse for visse stoffer eller tilbagekaldelse af sådanne gav anledning til sagsanlæg ved Retten.

Mens Retten i dom af 28. januar 2003, *Laboratoires Servier mod Kommissionen* (sag T-147/00, Sml. II, s. 85, under appel sag C-156/03 P), annullerede en kommissionsbeslutning om tilbagekaldelse af markedsføringstilladelse for humanmedicinske lægemidler, der indeholder visse stoffer, af grunde, der svarer til dem, der gav anledning til Rettens dom af 26. november 2002, *Artogodan m.fl. mod Kommissionen* (forenede sager T-74/00, T-76/00, T-83/00 – T-85/00, T-132/00, T-137/00 og T-141/00, Sml. II, s. 4945, der er kommenteret i *Årsrapporten 2002*), frifandt Retten sagsøgte i dom af 21. oktober 2003, *Solvay Pharmaceuticals mod Rådet* (sag T-392/02, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), hvorunder der var sået tvivl om lovligheden af en rådsforordning, der tilbagekalder godkendelsen af et stof – nifursol – der anvendes i foderstoffer ⁴⁹.

I denne dom gjorde sagsøgeren hovedsageligt gældende, at risikoen for menneskers sundhed, som den anfægtede forordning baserede sig på, var rent hypotetisk. Retten slog fast, at forsigtighedsprincippet er et generelt fællesskabsretligt princip, der pålægger de berørte myndigheder inden for rammerne af udøvelsen af de beføjelser, som de er tillagt ved de relevante forskrifter, at træffe passende foranstaltninger med henblik på at komme visse potentielle risici for folkesundheden, sikkerheden og miljøet i forkøbet ved at give de krav, der er forbundet med beskyttelsen af disse interesser, forrang for økonomiske interesser. Inden for sundhedsområdet indebærer dette princip ifølge en således fast retspraksis, at når der er usikkerhed med hensyn til, om og i givet

⁴⁹ Rådets forordning (EF) nr. 1756/2002 af 23.9.2002 om ændring af Rådets direktiv 70/524/EØF om tilsætningsstoffer til foderstoffer for så vidt angår tilbagekaldelse af godkendelse af et tilsætningsstof og om ændring af Kommissionens forordning (EF) nr. 2430/1999 (EFT L 265, s. 1).

fald i hvilket omfang der er risiko for menneskers sundhed, kan institutionerne træffe beskyttelsesforanstaltninger uden at afvente, at det fuldt ud påvises, at der er en risiko, og hvilket omfang denne har.

For så vidt angår udstrækningen af den kompetente institutions skønsbeføjelse bemærkede Retten, at når den videnskabelige vurdering ikke gør det muligt med tilstrækkelig sikkerhed at fastslå, at der foreligger en risiko, afhænger anvendelsen af eller den manglende anvendelse af forsigtighedsprincippet af det beskyttelsesniveau, der vælges af den kompetente myndighed under myndighedens udøvelse af sine skønsbeføjelser, henset til de prioriteter, som myndigheden har fastsat med hensyn til de formål, den forfølger i overensstemmelse med de relevante bestemmelser i traktaten og afledt ret, idet Retten præciserede, at dette valg imidlertid skal stemme overens med princippet om, at beskyttelsen af folkesundheden, sikkerheden og miljøet har forrang for økonomiske interesser samt proportionalitetsprincippet og forbuddet mod forskelsbehandling.

Da anvendelsen af forsigtighedsprincippet var undergivet en begrænset domstolskontrol, fandt Retten, at der ikke var foretaget et åbenbart urigtigt skøn ved vurderingen af de videnskabelige udtalelser, og at det således lovligt kunne konkluderes, at tilbagekaldelsen af godkendelsen af nifursol var begrundet i afgørende indicier, der gjorde det muligt med rimelighed at betvivle stoffets uskadelighed. Det blev i denne forbindelse bemærket, at forsigtighedsprincippet har til formål at forebygge potentielle risici, men at rent hypotetiske risici – der hviler på rene uunderbyggede videnskabelige hypoteser – derimod ikke kan lægges til grund.

I dom af 18. december 2003, *Olivieri mod Kommissionen og Det Europæiske Agentur for Lægemiddelvurdering* (sag T-326/99, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), der afviser et søgsmål om annullation af en kommissionsbeslutning om udstedelse af en markedsføringstilladelse for et lægemiddel (jf. ovenfor), understregede Retten i øvrigt, at Kommissionen bistået af Det Europæiske Agentur for Lægemiddelvurdering skal kontrollere, at de oplysninger, der fremlægges af ansøgeren om markedsføringstilladelse, er korrekte, og at de adækvat og tilstrækkeligt påviser lægemidlets kvalitet, sikkerhed og effekt.

I. Fællesskabsfinansieringer

For perioden 2000-2006 er de strukturelle finansielle aktioner, der nævnes i artikel 159 EF, reguleret ved Rådets forordning (EF) nr. 1260/1999 af 21. juni 1999 om vedtagelse af generelle bestemmelser for strukturfondene⁵⁰. I 2003 har Retten imidlertid endnu ikke afgjort tvister om den nye ordnings gennemførelse. Rettens domme har i det væsentlige vedrørt lovligheden af Kommissionens beslutninger om nedsættelse,

⁵⁰ EFT L 161, s. 1.

suspension eller ophævelse af tilskud i henhold til de bestemmelser, der gik forud for forordning nr. 1260/1999, nemlig forordning nr. 2052/88⁵¹ og nr. 4253/88⁵².

I almindelighed er de anbringender, der oftest påberåbes til støtte for påstande om annullation af Kommissionens beslutninger om nedsættelse eller bortfald af et tilskud, for det første fejlagtig vurdering af de faktiske omstændigheder, for det andet tilsidesættelse af det almindelige princip om retten til kontradiktion og for det tredje tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet.

Med hensyn til anbringendet om fejlagtig vurdering med hensyn til uregelmæssigheder, som Kommissionen har lagt til grund, har Retten efter en detaljeret undersøgelse i dommen af 30. september 2003 i sagen *Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis mod Kommissionen* (sag T-196/01, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) givet sagsøgeren delvis medhold heri, hvilket har ført til annullation af en beslutning om ophævelse af en støtte fra Den Europæiske Udviklings- og Garantifond for Landbruget, Udviklingssektionen (EUGFL).

Retten til kontradiktion under enhver procedure, der iværksættes over for en person, og som kan munde ud i en retsakt, der indeholder et klagepunkt mod den pågældende, er et grundlæggende fællesskabsretligt princip, som skal overholdes, selv om der ikke er fastsat nogen bestemmelser vedrørende den pågældende procedure. Kontradiktionsprincippet indebærer, at de adressater for en beslutning, hvis interesser i væsentlig grad berøres deraf, skal have mulighed for at gøre deres synspunkter gældende. Da det i en række sager anlagt ved Retten blev gjort gældende, at dette princip var tilsidesat, skulle Retten tage stilling til, om sagsøgerne var blevet forskriftsmæssigt hørt, før de beslutninger blev truffet, hvis lovlighed de bestred med hensyn til samtlige de klagepunkter, der blev lagt til grund imod dem. Mens Retten forkastede et sådant anbringende i dommen af 9. april 2003 i sagen *Forum des migrants de l'Union européenne mod Kommissionen* (sag T-217/01, Sml. II, s. 1566, under appel sag C-369/03 P), antog Retten derimod i dommen af 9. juni 2003 i sagen *Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap mod Kommissionen* (sag T-102/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), at sagsøgeren, som denne havde anført, ikke havde haft lejlighed til at fremsætte sine bemærkninger om et element, der var af væsentlig betydning for afgørelsen af, hvorvidt der, som

⁵¹ Rådets forordning (EØF) nr. 2052/88 af 24.6.1988 om strukturfondenes opgaver og effektivitet samt om samordningen af deres interventioner indbyrdes såvel som med interventionerne fra Den Europæiske Investeringsbank og de øvrige eksisterende finansielle instrumenter (EFT L 185, s. 9).

⁵² Rådets forordning (EØF) nr. 4253/88 af 19.12.1988 om gennemførelsesbestemmelser til forordning (EØF) nr. 2052/88 for så vidt angår samordningen af de forskellige strukturfondes interventioner indbyrdes såvel som med interventionerne fra Den Europæiske Investeringsbank og de øvrige eksisterende finansielle instrumenter (EFT L 374, s. 1).

påstået, var modtaget et for stort tilskud, og i givet fald omfanget af et tilskud fra Den Europæiske Socialfond, før der blev truffet beslutning om nedsættelse af dette tilskud.

Med hensyn til anbringendet om tilsidesættelse af proportionalitetsprincippet, som er fastslået i artikel 5 EF, består det i at gøre gældende, at de begåede uregelmæssigheder ikke berettigede til at nedsætte eller ophæve tilskuddet. Det fremgår af fast retspraksis, at der ved tilsidesættelse af forpligtelser, hvis overholdelse er af fundamental betydning for en fællesskabsordnings rette funktion, pålægges en sanktion i form af fortabelse af en rettighed, som er indført i kraft af fællesskabsregler, såsom retten til støtte. Det følger heraf, at ophævelse af en støtte i princippet ikke er uforholdsmæssig, når det er godtgjort, at modtageren af denne støtte har tilsidesat en væsentlig forpligtelse af fundamental betydning for den pågældende fællesskabsordnings rette funktion, herunder EUGFL. Retten har således fastslået, at ophævelse af støtte fra EUGFL er berettiget i henhold til dette princip, når støttemodtageren har tilsidesat fundamentale forpligtelser ved at afholde sig fra at udøve økonomisk aktivitet og ved at give fejlagtige oplysninger i ansøgningen om støtte (dom af 6.3.2003, forenede sager T-61/00 og T-62/00, *APOL og AIPO mod Kommissionen*, Sml. II, s. 639), eller ved at suspendere aktiviteten for en produktionslinje og ved at anvende en anden produktionslinje til forarbejdning af et produkt, der er udelukket fra støtte (dom af 11.12.2003, sag T-305/00, *Conserve Italia mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Den er ligeledes berettiget, når støttemodtageren har vildledt Kommissionen om arbejdernes påbegyndelse og har påbegyndt disse inden datoen for denne institutions modtagelse af støtteansøgningen i strid med gældende bestemmelser (dom af 11.3.2003, sag T-186/00, *Conserve Italia mod Kommissionen*, Sml. II, s. 723), eller når den henfører uberettigede udgifter til projektet (dom af 13.3.2003, sag T-340/00, *Cumunità montana della Valnerina mod Kommissionen*, Sml. II, s. 814, under appel sag C-240/03 P).

I dommen af 11. december 2003 i sagen *Conserve Italia mod Kommissionen* (sag T-306/00, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) har Retten derimod annulleret en beslutning truffet af Kommissionen om nedsættelse af en støtte fra EUGFL. Den antog, at metoden for beregning af nedsættelsen af støtten klart stred mod proportionalitetsprincippet, fordi den ikke tog behørigt hensyn til forholdet mellem grovheden af den af sagsøgeren begåede overtrædelse og den fastsatte nedsættelse, idet det blev præciseret, at den pågældende overtrædelse bestod i, at de arbejder, der blev givet støtte til, blev påbegyndt før den dato, da Kommissionen modtog ansøgningen om støtte.

Der er ligeledes grund til at bemærke, at såfremt det ikke – hverken i de gældende bestemmelser eller i beslutningen om tildeling af støtte – anføres, at støttemodtageren er økonomisk ansvarlig over for Fællesskabet for hele projektet, hvis gennemførelse påhviler flere parter, er proportionalitetsprincippet tilsidesat, når Kommissionen, efter at have konstateret uregelmæssigheder ved dette projekts udførelse, kræver af den part, der er udpeget som støttemodtager, at den pågældende skal tilbagebetale hele den allerede udbetalte støtte, uden at begrænse kravet til den del af projektet, som skulle

udføres af denne (dommen i sagen *Cumunità montana della Valnerina mod Kommissionen*).

I øvrigt vil man bemærke, at i dommen i sagen *Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis mod Kommissionen* (jf. også domme af 13.3.2003, sag T-125/01, *José Marti Peix mod Kommissionen*, Sml. II, s. 868, præmis 96-114, under appel sag T-226/03 P, af 3.4.2003, forenede sager T-44/01, T-119/01 og T-126/01, *Eduardo Vieira m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1216, præmis 165-180, under appel sag C-254/03 P, og af 17.9.2003, sag T-137/01, *Stadtssportverband Neuss mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser, præmis 125-134), har Retten antaget, at på trods af, at artikel 24 i forordning nr. 4253/88 ikke foreskriver særlige frister, er Kommissionen forpligtet til under en procedure til ophævelse af en økonomisk støtte ikke at træffe afgørelse ud over en rimelig frist. I det foreliggende tilfælde fandt Retten ganske vist, at den administrative procedure havde været meget langvarig, men den bemærkede, at anbringendet om tilsidesættelse af princippet om en rimelig frist ikke kunne lægges til grund, dels i betragtning af retspraksis, Rettens »PVC II-dom«⁵³ (jf. *Årsrapport 1999*), hvorefter en tilsidesættelse af princippet om en rimelig frist, såfremt den godtgøres, ikke berettiger en automatisk annullation af den anfægtede beslutning, og dels i betragtning af, at sagen var kompliceret, sammenholdt med sagsøgerens lidet samarbejdsvillige holdning.

J. Personalesager

De mange afgørelser, der i 2003 er afsagt i personalesager, vedrører meget forskellige retlige spørgsmål, bl.a. adgangen til at blive ansat ved Fællesskaberne på grundlag af en udvælgelsesprøve (dom af 23.1.2003, sag T-53/00, *Angioli mod Kommissionen*, af 27.3.2003, sag T-33/00, *Martínez Páramo mod Kommissionen*, af 25.6.2003, sag T-72/01, *Pyres mod Kommissionen*, af 17.9.2003, sag T-233/02, *Alexandratos og Panagiotou mod Rådet*, og af 30.9.2003, sag T-214/02, *Martínez Valls mod Parlamentet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), udnævnelse af tjenestemænd i de øverste lønklasser (dom af 18.9.2003, sag T-73/01, *Pappas mod Regionsudvalget*, og af 5.11.2003, sag T-240/01, *Cougnon mod Domstolen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), forfremmelse og bedømmelse af tjenestemænd, betingelserne for at oppebære de godtgørelser, der er fastsat i tjenestemandssvedtægten, ordningen om dækning af risikoen for ulykker og sygdom, disciplinærforanstaltninger pålagt i tilfælde af manglende overholdelse af vedtægtens bestemmelser samt overførsel til Fællesskabernes pensionsordning af pensionsrettigheder erhvervet inden tjenestemandens indtræden i Fællesskabernes tjeneste (dom af 30.1.2003, forenede sager T-303/00, T-304/00 og T-322/00, *Caballero Montoya m.fl. mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

⁵³

Rettens dom af 20.4.1999, forenede sager T-305/94, T-306/94, T-307/94, T-313/94 – T-316/94, T-318/94, T-325/94, T-328/94, T-329/94 og T-335/94, *Limburgse Vinyl Maatschappij m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 931.

For så vidt angår disse afgørelser må det fastslås, at Retten i flere tilfælde afsagde dom om frifindelse i sager med påstand om annullation af bedømmelsesrapporter, der var udfærdiget for sent, men pålagde Kommissionen at yde de tjenestemænd, hvis bedømmelsesrapport var udfærdiget for sent, erstatning eller godtgørelse (domme af 7.5.2003, sag T-278/01, *den Hamer mod Kommissionen*, og sag T-327/01, *Lavagnoli mod Kommissionen*, dom af 30.9.2003, sag T-296/01, *Tatti mod Kommissionen*, og domme af 23.10.2003, sag T-279/01, *Lebedef mod Kommissionen*, sag 24/02, *Lebedef-Caponi mod Kommissionen*, og sag T-25/02, *Sautelet mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Med hensyn til det første aspekt udtalte Retten, at medmindre der foreligger ganske særlige omstændigheder, kan en bedømmelsesrapport ikke annulleres, blot fordi den er udfærdiget for sent. Selv om en forsinket udfærdigelse af bedømmelsesrapporten kan tillægge den berørte tjenestemand en ret til erstatning eller godtgørelse, kan en sådan forsinkelse ikke påvirke bedømmelsesrapportens gyldighed og følgelig heller ikke begrunde, at den annulleres. Med hensyn til det andet aspekt understregede Retten, at en forsinket udfærdigelse af bedømmelsesrapporten kan medføre en ikke-økonomisk skade for den berørte tjenestemand, og at administrationen begik en tjenstlig fejl, der kan medføre, at den ifalder erstatningsansvar, medmindre der forelå ganske særlige omstændigheder, der kunne begrunde forsinkelsen. I dommene i sagerne *den Hamer mod Kommissionen* og *Lavagnoli mod Kommissionen* præciserede Retten, at det fremgår af retspraksis, at Kommissionen på baggrund af formuleringen af vedtægtens artikel 43 har en rimelig frist til at udfærdige bedømmelsesrapporten for sine tjenestemænd, men at denne bestemmelse ikke finder anvendelse, når der findes bestemmelser, der er bindende for Kommissionen, som f.eks. de generelle gennemførelsesbestemmelser, og hvorefter der for afviklingen af bedømmelsesproceduren gælder konkrete frister, og enhver overskridelse af den frist, som institutionen har fastsat for sig selv, derfor må tilregnes den.

Udøvelse af bibeskæftigelse uden for Fællesskaberne uden forudgående samtykke fra ansættelsesmyndigheden kan begrunde den disciplinære sanktion fjernelse fra tjenesten, hvilket Retten fastslog i dom af 16. januar 2003 (sag T-75/00, *Fichtner mod Kommissionen*, Sml. Pers. II, s. 51; dommen er appelleret (sag C-116/03 P)). I dommen præciserede Retten, at det fremgår af vedtægtens artikel 12, stk. 3, at en tjenestemand skal indhente ansættelsesmyndighedens samtykke, uanset hvilken beskæftigelse uden for Fællesskaberne han påtænker at udøve, og at han ikke må påtage sig en sådan beskæftigelse, hvis han ikke får et sådant samtykke. Retten fastslog ligeledes, at beviste tilsidesættelser af artikel 12, der har været stort set permanente i næsten ti år, kunne kvalificeres som en særlig grov adfærd, hvorfor sanktionen fjernelse fra tjenesten ikke var urimelig.

Ved dom af 30. januar 2003 afsagt af en afdeling bestående af fem dommere, hvilket er sjældent i personalesager (sag T-307/00, *C mod Kommissionen*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), erklærede Retten vedtægtens artikel 80, stk. 4⁵⁴, ugyldig og

⁵⁴

Tjenestemandsvedtægtens artikel 80, stk. 4, bestemmer:

annullerede følgelig en afgørelse, der var truffet i henhold til denne bestemmelse. Retten skulle tage stilling til, om administrationen med føje kunne afvise en ansøgning om børnepension med den begrundelse, at ordningen kun henviser til den situation, at det er ægtefællen, der afgår ved døden, men ikke omfatter det tilfælde, at det er en samlever, der afgår ved døden. Retten fastslog i dommen, at henset til formålet med vedtægtens artikel 80, stk. 4, kan situationen for en ugift tjenestemand, hvis barn mister sin anden forælder, der hverken var tjenestemand eller midlertidigt ansat ved Fællesskaberne, men som faktisk bidrog til barnets underhold i henhold til en ved lov fastsat forpligtelse som følge af anerkendelse af fadderskabet til barnet, sammenlignes med de situationer, der er omfattet af artiklens anvendelsesområde. Retten tilføjede, at en udelukkelse af ugifte tjenestemænd fra anvendelsesområdet for artikel 80 ikke er begrundet, idet de yderligere udgifter, der afholdes af en tjenestemand, der mister sin ægtefælle, også opstår i tilfælde af, at den anden forælder, der hverken var tjenestemand eller midlertidig ansat, afgår ved døden, og denne havde anerkendt fadderskabet til barnet og derfor var forpligtet til at bidrage til barnets underhold. Retten fastslog afslutningsvis, at vedtægtens artikel 80, stk. 4, er udtryk for en ubegrundet differentiering og er i strid med ligebehandlingsprincippet.

II. *Erstatningssøgsmål*⁵⁵

Fællesskabets ansvar uden for kontrakt ifølge artikel 288 EF forudsætter opfyldelsen af tre betingelser, nemlig retsstridigheden af den adfærd, som fællesskabsinstitutionerne hævdes at have udvist, eksistensen af den påberåbte skade samt årsagsforbindelsen mellem institutionens adfærd og denne skade.

Disse tre betingelser, der fører til, at Fællesskabet ifalder ansvar uden for kontrakt, blev anset for opfyldt i dom af 26. februar 2003, *CEVA og Pharmacia Entreprise mod Kommissionen* (forenede sager T-344/00 og T345/00, Sml. II, s. 229, under appel sag C-198/03 P). Retten fastslog nemlig, at skaden som følge af den situation, som de sagsøgende medicinalvirksomheder befandt sig i, hvori det ikke var muligt at markedsføre bestemte veterinære lægemidler, var en direkte følge af Kommissionens passivitet og udgjorde en åbenbar og alvorlig tilsidesættelse af princippet om god forvaltningsskik.

I alle de andre afgørelse blev det fastslået, at en eller flere af disse betingelser ikke var opfyldt (jf. bl.a. dom af 13.2.2003, sag T-333/01, *Meyer mod Kommissionen*, Sml. II, s. 117, under appel sag C-151/03 P, af 27.2.2003, sag T-61/01, *Vendedurias de Armadores Reunidos mod Kommissionen*, Sml. II, s. 327, domme af 6.3.2003, sag T-

»Hvis en ægtefælle til en tjenestemand eller til en tidligere tjenestemand, der er berettiget til alders- eller invalidepension, afgår ved døden, og nævnte ægtefælle selv hverken var tjenestemand eller midlertidig ansat, har de børn, over for hvilke den efterlevende ægtefælle har forsørgerpligt i henhold til artikel 2 i bilag VII, ret til børnepension, der for hvert barn fastsættes til det dobbelte af børnetilskuddet.«

⁵⁵

Bortset fra personalesager.

56/00, *Dole Fresh Fruit International mod Rådet og Kommissionen*, Sml. II, s. 579, og sag T-57/00, *Banan-kompaniet og Skandinaviska Bananimporten mod Rådet og Kommissionen*, dom af 19.3.2003, Sml. II, s. 609, sag T-273/01, *Innova Privat-Akademie mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1095, domme af 10.4.2003, forenede sager T-93/00 og T-46/01, *Alessandrini m.fl. mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1639, under appel sag C-295/03 P, og sag T-195/00, *Travelex Global and Financial Services og Interpayment Services mod Kommissionen*, Sml. II, s. 1681, dom af 2.7.2003, sag T-99/98, *Hameico Stuttgart m.fl. mod Rådet og Kommissionen*, og af 17.12.2003, sag T-146/01, *DLD Trading mod Rådet*, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser).

Hvad angår den første af de tre betingelser nævnt ovenfor – retsstridigheden af den adfærd, som fællesskabsinstitutionerne hævdes at have udvist – kræver retspraksis, at det godtgøres, at der foreligger en tilstrækkeligt kvalificeret tilsidesættelse af en bestemmelse, der har til formål at beskytte borgerne. Hvad angår kravet om, at tilsidesættelsen skal være tilstrækkeligt kvalificeret, fremgår det af Domstolens praksis, at det afgørende kriterium er, om en fællesskabsinstitution åbenbart og groft har overskredet grænserne for sine skønsmålinger, idet det blev præciseret, at når denne institution råder over et stærkt begrænset eller intet skøn, kan selve den omstændighed, at der er begået en overtrædelse af fællesskabsretten, være tilstrækkelig til at bevise, at der foreligger en tilstrækkelig kvalificeret overskridelse.

III. *Begæringer om foreløbige forholdsregler*

Formålet med proceduren med foreløbige forholdsregler er at gøre det muligt at forhindre, at der forvoldes en parts interesser uoprettelig skade. Dette sker ved at udsætte gennemførelsen af den anfægtede retsakt (artikel 242 EF) eller ved at foreskrive enhver anden form for foreløbige forholdsregler (artikel 243 EF). I 2003 blev der modtaget 39 begæringer om foreløbige forholdsregler, mens 31 sager blev afsluttet. Det bemærkes, at en af disse sager blev afgjort af en anden dommer end Rettens præsident. Denne funktion er omhandlet i Rettens procesreglement ⁵⁶ i sin affattelse efter de seneste ændringer af 21. maj 2003 ⁵⁷.

Iværksættelse af foreløbige forholdsregler er undergivet en række betingelser. Der skal være udsigt til, at sagsøgerne får medhold i hovedsagen (også kendt som betingelsen om *fumus boni juris*), og kravet om uopsættelighed skal ligeledes være opfyldt. Endvidere skal den afvejning af de berørte interesser, som skal foretages af den dommer, der skal tage stilling til begæringen, falde ud til fordel for den part, som har fremsat begæring om foreløbige forholdsregler.

Ved kendelser af 1. august 2003, *Technische Glaswerke Ilmenau mod Kommissionen* (sag T-198/01 R II, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser) og *Technische Glaswerke*

⁵⁶ Artikel 106 i Rettens procesreglement.

⁵⁷ EFT L 147, s. 22.

Illmenau mod Kommissionen (sag T-378/02 R, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), og kendelse af 31. oktober 2003, *Akzo Nobel Chemicals og Akcros Chemicals mod Kommissionen* (sag T-253/03R, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser), fastslog Rettens præsident, at disse betingelser var opfyldt, og foreskrev iværksættelsen af foreløbige foranstaltninger. I alle de øvrige kendelser, der blev afsagt i 2003, blev begæringerne om iværksættelse af foreløbige foranstaltninger ikke taget til følge.

Sag T-198/01 R II blev afgjort i forlængelse af kendelse af 4. april 2002, *Technische Glaswerke Illmenau mod Kommissionen* (sag T-198/01 R, Sml. II, s. 2153, se *Årsrapporten 2002*), hvorefter gennemførelsen af en kommissionsbeslutning, der krævede, at Tyskland tilbagesøgte statsstøtte, der var erklæret uforenelig med fællesmarkedet, fra de virksomheder, der havde fået støtten tildelt, blev udsat. Denne udsættelse var tidsbegrænset, og var for så vidt angik sagsøgeren undergivet visse betingelser, navnlig at denne skulle tilbagebetale en første del af den omtvistede støtte. Da tidsfristen udløb, anmodede sagsøgeren om forlængelse af udsættelsen, hvilket blev imødekommet på visse betingelser.

Twisten mellem selskaberne Akzo Nobel Chemicals og Akcros Chemicals på den ene side og Kommissionen på den anden opstod som følge af en undersøgelse foretaget på selskabernes kontorer med henblik på at finde bevis for eventuel konkurrencestridig adfærd. Selskaberne gjorde i det væsentlige gældende, at de dokumenter, som Kommissionens ansatte havde beslaglagt ved denne undersøgelse på stedet, var omfattet af den tavshedspligt, der gælder for korrespondance med advokater (»legal professional privilege«), og at Kommissionen således ikke måtte skaffe sig kendskab hertil. I lyset af dette anbringende frasorterede Kommissionens ansatte visse dokumenter og lagde dem i en forseglet kuvert, som de tog med sig. For så vidt angik de øvrige dokumenter tog Kommissionen kopier og lagde dem i sagsmappen. Kommissionen traf efterfølgende en beslutning, hvoraf det fremgik, at den havde til hensigt at åbne kuverten indeholdende de førstnævnte dokumenter.

Ved kendelsen i sagen *Akzo Nobel Chemicals og Akcros Chemicals mod Kommissionen* besluttede Rettens præsident at udsætte gennemførelsen af denne beslutning.

Rettens præsident fastslog først og fremmest, at sagsøgernes påstande opfyldte betingelsen om *fumus boni juris*. For det første fastslog han, at påstanden om tilsidesættelse af tavshedspligten for så vidt angik førstnævnte dokumenter rejste meget afgørende og komplekse spørgsmål om nødvendigheden af i et vist omfang at udstrække området for tavshedspligt i forhold til det område, som er defineret i gældende retspraksis. I denne sag opstod således spørgsmålet, om det område, som efter gældende retspraksis omfatter korrespondance med en ekstern advokat såvel som det dokument, som gengiver teksten eller indholdet af denne korrespondance, kan udstrækkes til at også at omfatte dokumenter udarbejdet med henblik på at konsultere

en advokat. For det andet fandt Rettens præsident, at påstanden om tilsidesættelse af tavshedspligten for så vidt angik de dokumenter, som Kommissionen havde kopieret, ligeledes rejste et principielt spørgsmål om, hvorvidt den beskyttelse, der gælder for korrespondance mellem uafhængige advokater og deres klienter ⁵⁸, kan udstrækkes til at omfatte korrespondance med en advokat, som på varig måde er ansat af en virksomhed. For det tredje anførte Rettens præsident, at det ikke kunne udelukkes, at Kommissionen i forbindelse med undersøgelsen havde tilsidesat den procedure, der blev fastlagt i dommen i sagen *AM & S mod Kommissionen*, idet Kommissionen – selv om det kun var sket kortvarigt – havde set de dokumenter, som sagsøgerne havde gjort gældende var omfattet af tavshedspligten.

Videre fastslog Rettens præsident, at sagsøgerne havde godtgjort, at det var nødvendigt at udsætte gennemførelsen af den anfægtede beslutning for at undgå, at de blev påført et alvorligt og uopretteligt tab. Vedrørende dette forhold fastslog Rettens præsident bl.a., at hvis Kommissionen skaffede sig kendskab til de oplysninger, der var indeholdt i de dokumenter, der var blevet lagt i den forseglede kuvert, ville det i sig selv udgøre en væsentlig og uoprettelig tilsidesættelse af sagsøgernes ret til at kræve overholdelse af den tavshedspligt, som disse dokumenter var omfattet af.

Endelig fastslog Rettens præsident, at den almene interesse såvel som Kommissionens interesse i iagttagelsen af konkurrencereglerne ikke havde forrang for sagsøgernes interesse i, at de dokumenter, der var indeholdt i den forseglede kuvert, ikke blev afsløret.

Afslutningsvis henvises til kendelse afsagt af Rettens præsident den 15. maj 2003, *Sison mod Rådet* (sag T-47/03 R, endnu ikke trykt i Samling af Afgørelser). Til grund for denne afgørelse lå Rådets afgørelse af 12. december 2002, hvorved den liste over personer, som er omfattet af forordning nr. 2580/2001 ⁵⁹, blev ajourført. Forordningen bestemmer, at der skal ske indefrysning af midler og andre finansielle aktiver, som tilhører personer eller grupper, der er involverede i terroraktiviteter. Den således ajourførte liste omfattede navnet Jose Maria Sison. Jose Maria Sison, der er filippinsk statsborger bosat i Nederlandene, anlagde søgsmål ved Retten med påstand om annullation af denne afgørelse, og indgav parallelt hermed begæring om foreløbige forholdsregler. Denne begæring blev ikke taget til følge med henvisning til, at betingelsen om uopsættelighed ikke var opfyldt. Rettens præsident fandt, at for så vidt angik den økonomiske skade havde sagsøgeren ikke godtgjort, at den pågældende ordning ikke gjorde det muligt for ham at undgå at lide alvorlig og uoprettelig skade, idet de nationale myndigheder kan give særlige tilladelser på visse betingelser til anvendelse af midler i forbindelse med essentielle menneskelige behov for de

⁵⁸ Denne beskyttelse blev anerkendt af Domstolen ved dom af 18.5.1982, sag 155/79, *AM & S mod Kommissionen*, Sml. s. 1575.

⁵⁹ Rådets forordning (EF) nr. 2580/2001 af 27.12.2001 om specifikke restriktive foranstaltninger mod visse personer og enheder med henblik på at bekæmpe terrorisme (EFT L 344, s. 70).

personer, der er opført på listen. For så vidt angik påstanden vedrørende ikke-økonomisk skade anførte Rettens præsident, at formålet med proceduren med foreløbige forholdsregler ikke er at give godtgørelse for et tab, men at sikre den fulde virkning af den dom, der senere vil blive afsagt i hovedsagen.

Indhold – Arbejdet ved Retten i Første Instans i 2003

	Side
I. SØGSMÅL VEDRØRENDE SAGSAKTERS LOVLIGHED	118
A. Processuelle spørgsmål	118
1. Spørgsmålet om Rettens behandling af egen drift af et annullations- grundlag	118
2. Omfanget af de rettigheder, der er tillagt intervenienter	119
3. Sagsomkostninger	119
B. Formaliteten vedrørende søgsmål anlagt i medfør af artikel 230 EF	120
1. Retsakter, der kan gøres til genstand for et søgsmål	120
2. Retlig interesse i søgsmålet	122
3. Søgsmålskompetence	123
a) Beslutninger	124
a.1) Beslutninger om godkendelse på området for fusioner og virksomhedsovertagelser	124
a.2) Beslutninger om henvisning til en national myndighed på området for fusioner og virksomhedsovertagelser	125
b) Almengyldige retsakter	126
b.1) Forordninger	126
b.2) Direktiver	126
b.3) Beslutninger	127
C. Konkurrenceregler for virksomheder	127
1. Udvikling i retspraksis på området for artikel 81 EF og 82 EF	128
a) Personelt anvendelsesområde	128
b) Konkurrencesager og rimelig frist	129
c) Artikel 81 EF	130
c.1) Ulovlige aftaler	130
c.2) Undtagelser	135
c.3) Bøder for overtrædelse af artikel 81 EF	137

d) Artikel 82 EF	144
d.1) Dominerende stilling og misbrug	145
d.2) Bøder	152
2. Forordning nr. 4064/89	154
a) Annulationssøgsmål angående godkendelsesbeslutninger	154
b) Annulationssøgsmål angående beslutninger om henvisning til en national myndighed.....	158
c) Annulationssøgsmål angående afslag på godkendelse	160
d) Ret til kontradiktion	162
D. Statsstøtte	163
1. Forhold, som skal foreligge, for at der er tale om statsstøtte	163
2. Procedurespørgsmål	165
E. Handelsmæssige beskyttelsesforanstaltninger	165
F. EF-varemærker	167
1. Absolutte registreringshindringer	167
2. Relative registreringshindringer	169
3. Ugylldighedsbegæring indgivet til Harmoniseringskontoret	170
4. Spørgsmål vedrørende form	171
5. Funktionel kontinuitet af Harmoniseringskontorets enheder	172
G. Aktindsigt	172
H. Folkesundhed	173
I. Fællesskabsfinansieringer	174
J. Personalesager	177
II. ERSTATNINGSSØGSMÅL	179
III. BEGÆRINGER OM FORELØBIGE FORHOLDSREGLER	180

B – Retten i Første Instans' sammensætning

Sammensætning efter rangfølge pr. 7. oktober 2003

Første række, fra venstre mod højre:

Dommer R. García-Valdecasas y Fernández, afdelingsformændene J. Pirrung og P. Lindh, præsident B. Vesterdorf, afdelingsformændene J. Azizi og H. Legal, dommer V. Tiili.

Anden række, fra venstre mod højre:

Dommerne F. Dehousse, N.J. Forwood, A.W.H. Meij, M. Jaeger, J.D. Cooke, P. Mengozzi, M. Vilaras og M.E. Martins Ribeiro, justitssekretær H. Jung.

1. Retten i Første Instans' medlemmer

(efter tiltrædelsestidspunkt)

Bo Vesterdorf

Født i 1945; juristlingvist ved EF-Domstolen; fuldmægtig i Justitsministeriet; dommerfuldmægtig; juridisk attaché ved Danmarks Faste Repræsentation ved EF; konstitueret dommer i Østre Landsret; kontorchef i Justitsministeriets Lovafdeling; afdelingschef i Justitsministeriet; lektor; medlem af Styringskomitéen for Menneskerettigheder i Europa-Rådet (CDDH), derefter medlem af CDDH's Bureau; dommer ved Retten i Første Instans siden den 25. september 1989; præsident for Retten i Første Instans siden den 4. marts 1998.

Rafael García-Valdecasas y Fernández

Født i 1946; Abogado del Estado (i Jaén og Granada); justitssekretær ved Retten for Økonomiske og Administrative Sager i Jaén, derefter i Córdoba; medlem af Advokatsamfundet (Jaén, Grenada); chef for Udenrigsministeriets Særlige Juridiske Kontor for EF-spørgsmål; chef for den spanske delegation i den af Rådet nedsatte arbejdsgruppe vedrørende oprettelsen af Retten i Første Instans; dommer ved Retten i Første Instans siden den 25. september 1989.

Koen Lenaerts

Født i 1954; cand.jur. og dr.jur. (Katholieke Universiteit Leuven), Master of Laws og Master in Public Administration (Harvard University); assistent (1979-1983), derefter professor i EU-ret ved Katholieke Universiteit Leuven; referendar ved EF-Domstolen (1984-1985); lærer ved Europa-Kollegiet, Brugge (1984-1989); advokat i Bruxelles (1986-1989); gæsteprofessor ved Harvard Law School (1989); dommer ved Retten i Første Instans fra den 25. september 1989 til den 6. oktober 2003.

Virpi Tiili

Født i 1942; juridisk doktorgrad fra Helsingfors Universitet; undervisningsassistent i borgerlig ret og handelsret ved Helsingfors Universitet; direktør med ansvar for retlige anliggender og handelspolitik ved Finlands centrale handelskammer; generaldirektør for Finlands Konsumentverk (Forbrugerstyrelsen); dommer ved Retten i Første Instans siden den 18. januar 1995.

Pernilla Lindh

Født i 1945; jur. kand. fra Lunds Universitet; hovrättsassessor ved Svea Hovrätt; jurist og departementsråd ved Udenrigsministeriets handelsafdeling; dommer ved Retten i Første Instans siden den 18. januar 1995.

Josef Azizi

Født i 1948; juridisk doktorgrad samt samfundsfaglig og erhvervsøkonomisk kandidateksamen fra Wiens Universitet; forsknings- og undervisningsassistent ved Wirtschafsuniversität Wien og ved det retsvidenskabelige fakultet ved Wiens Universitet; kontorchef og afdelingschef i Forbunds-kancelliet; medlem af Europarådets styringsudvalg for retligt samarbejde; beskikket rettergangsfuldægtig ved Verfassungsgesichtshof i sager om loves grundlovsmæssighed; ansvarlig for koordineringen af østrigsk forbundsrets tilpasning til fællesskabsretten; dommer ved Retten i Første Instans siden den 18. januar 1995.

Rui Manuel Gens de Moura Ramos

Født i 1950; professor ved det retsvidenskabelige fakultet ved Universitetet i Coimbra og ved det retsvidenskabelige fakultet ved Det Katolske Universitet i Porto; indehaver af Jean Monnet-lærestolen; forelæsningsleder (for fransksprogede forelæsninger) ved Académie de droit international, Haag (1984), og gæsteprofessor ved det retsvidenskabelige institut ved Université de Paris-I (1995); den portugisiske regerings repræsentant i FN's kommission for international handelsret (UNCITRAL), Haagerkonferencen om international privatret, Den internationale kommission om personalstatuttet og Europarådets udvalg for statsborgerskab; medlem af Institut de droit international; dommer ved Retten i Første Instans fra den 18. september 1995 til den 31. marts 2003.

John D. Cooke

Født i 1944; advokatbestalling i Irland 1966; tillige advokatbestalling i England og Wales, Nordirland og New South Wales; praktiserende advokat 1966-1996; advokatbestalling, Inner Bar Ireland (Senior Counsel) 1980 og New South Wales 1991; formand for Rådet for Advokaterne i Det Europæiske Fællesskab (CCBE) 1985-1986; medlem af Adjunct Law Faculty, University College Dublin; medlem af Chartered Institute of Arbitrators; præsident for Royal Zoological Society of Ireland 1987-1990; medlem af Honorable Society of Kings Inns, Dublin; æresmedlem af Lincoln's Inn, London; dommer ved Retten i Første Instans siden den 10. januar 1996.

Marc Jaeger

Født i 1954; attaché de justice, medhjælper hos procureur général; dommer, vice-président i tribunal d'arrondissement de Luxembourg; tilknyttet Centre universitaire de Luxembourg; referendar ved EF-Domstolen (1986-1996); dommer ved Retten i Første Instans siden den 11. juli 1996.

Jörg Pirrung

Født i 1940; adjunkt ved Universität Marburg; ansat i Bundesministerium der Justiz (Kontoret for International Civilprocesret, Afdelingen for Spørgsmål vedrørende Børns Retsstilling); chef for Kontoret for International Privatret i Bundesministerium der Justiz; senest leder af en underafdeling for civilret; dommer ved Retten i Første Instans siden den 11. juni 1997.

Paolo Mengozzi

Født i 1938; professor i folkeret og indehaver af Jean Monnet-professoratet i fællesskabsret ved Universitetet i Bologna; æresdoktor ved Universitetet Carlos III i Madrid; gæsteprofessor ved følgende universiteter: John Hopkins (Bologna Center), St. Johns (New York), Georgetown, Paris-II, Georgia (Athens) og Institut universitaire international (Luxembourg); koordinator af European Business Law Pallas Program på Universitetet i Nijmegen; medlem af Europa-Kommissionens Rådgivende Udvalg for Offentlige Aftaler; statssekretær for industri og handel under det italienske formandskab i Rådet; medlem af EF's arbejdsgruppe vedrørende Verdenshandelsorganisationen (WTO) og leder af 1997-konferencen om Verdenshandelsorganisationen på forskningscentret ved Hague Academy of International Law; dommer ved Retten i Første Instans siden den 4. marts 1998.

Arjen W. H. Meij

Født i 1944; dommer ved højesteretten, Nederlandenes Hoge Raad (1996), dommer og vicepræsident ved College van Beroep voor het bedrijfsleven (appelinstant i handelssager) (1986) stedfortrædende medlem af Tariefcommissie (tariferingsnævn) og Commissie bezwaarschriften Wet arob/Awb (socialt ankenævn); stedfortrædende medlem af Centrale Raad van Beroep (appelinstant inden for forvaltningsdomstolsorganisationen); referendar ved EF-Domstolen (1980); docent i europæisk ret ved Det Juridiske Fakultet på Groningen Universitet og forskningsmedarbejder på University of Michigan Law School; medarbejder i det internationale sekretariat for Kamer van Koophandel en Fabrieken, Amsterdam (1970); dommer ved Retten i Første Instans siden den 17. september 1998.

Mihalis Vilaras

Født i 1950; advokat (1974-1980); udstationeret som national ekspert ved Kommissionens Juridiske Tjeneste, derefter ekspeditionssekretær i GD V (Beskæftigelse, Arbejdsmarkedsrelationer og Sociale Anliggender); fuldmægtig og assessor ved Den Øverste Græske Forvaltningsdomstol og siden 1999 medlem heraf; tilknyttet medlem af Grækenlands Særlige Højesteret; medlem af Grækenlands centrale lovforberedelsesudvalg; direktør for den græske regerings juridiske tjeneste; dommer ved Retten i Første Instans siden den 17. september 1998.

Nicholas James Forwood

Født i 1948; eksamen 1969 fra Cambridge University (polyteknik og jura); møderet for de engelske domstole i 1970, arbejdede derefter som advokat i London (1971-1979) og i Bruxelles (1979-1999); møderet for de irske domstole i 1981; Queen's Counsel i 1987; bencher (bestyrelsesmedlem) i Middle Temple 1998; repræsenterede Advokatsamfundet i England og Wales i Rådet for Advokaterne i Det Europæiske Fællesskab og var formand for Advokatrådets faste repræsentation ved EF-Domstolen; bestyrelsesmedlem i World Trade Law Association og i European Maritime Law Organization; dommer ved Retten i Første Instans siden den 15. december 1999.

Hubert Legal

Født i 1954; Maître des Requêtes ved Frankrigs Conseil d'Etat siden 1991; École normale supérieure de Saint-Cloud og École nationale d'administration; lektor i engelsk (1979-1985); først Rapporteur, siden Commissaire du Gouvernement ved Conseil d'Etats tvistemålsafdelinger (1988-1993); juridisk konsulent ved Frankrigs faste repræsentation ved De Forenede Nationer i New York (1993-1997); referendar hos dommer Puissochet ved EF-Domstolen (1997-2001); dommer ved Retten i Første Instans siden den 19. september 2001.

Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiro

Født i 1956; studier i Lissabon, Bruxelles og Strasbourg; advogada i Portugal og i Bruxelles; fri forsker ved institut for europæiske studier ved Université libre de Bruxelles; referendar hos den portugisiske dommer ved EF-Domstolen, Moitinho de Almeida (1986-2000); herefter hos præsidenten for Retten i Første Instans, Vesterdorf (2000-2003); dommer ved Retten i Første Instans siden den 1. april 2003.

Franklin Dehousse

Født i 1959; cand.jur. (Lièges Universitet, 1981); sekretær (Den nationale videnskabelige forskningsfond); juridisk rådgiver for Repræsentantkammeret; dr.jur. (Strasbourgs Universitet, 1990); underviser (Lièges Universitet, Strasbourgs Universitet, Europa-Kollegiet, det kongelige belgiske forsvarsakademi, Université Montesquieu-Bordeaux; Michel Servet-kollegiet ved Paris' universiteter, Notre-Dame de la Paix-Universitetet i Namur); særlig udsending for Udenrigsministeriet; leder af EF-studierne ved det kongelige belgiske udenrigspolitiske institut; bisidder i Conseil d'Etat; konsulent for Europa-Kommissionen; medlem af Observatoire Internet; chefredaktør for Studia Diplomatica; dommer ved Retten i Første Instans siden den 7. oktober 2003.

Hans Jung

Født i 1944; adjunkt og derefter lektor ved Det Retsvidenskabelige Fakultet (Berlin); advokat (Frankfurt); juristlingvist ved EF-Domstolen; referendar hos præsident Kutscher, derefter hos den tyske dommer ved Domstolen; assisterende justitssekretær ved Domstolen; justitssekretær ved Retten i Første Instans siden den 10. oktober 1989.

2. Ændringer i Retten i Første Instans' sammensætning i 2003

I 2003 er Retten i Første Instans' sammensætning ændret således:

Den 31. marts fratrådte Rui Manuel Gens de Moura Ramos som dommer ved Retten i Første Instans. Han blev erstattet af Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiro, ligeledes som dommer.

Den 6. oktober fratrådte Koen Lenaerts som dommer ved Retten i Første Instans, udnævnt som dommer ved Domstolen. Han blev erstattet af Franklin Dehousse, ligeledes som dommer.

3. Sammensætning efter rangfølge

fra den 1. januar til den 31. marts 2003

B. Vesterdorf, Rettens præsident
R. García-Valdecasas y Fernández, afdelingsformand
K. Lenaerts, afdelingsformand
V. Tiili, afdelingsformand
N.J. Forwood, afdelingsformand
P. Lindh, dommer
J. Azizi, dommer
R.M. Moura Ramos, dommer
J.D. Cooke, dommer
M. Jaeger, dommer
J. Pirrung, dommer
P. Mengozzi, dommer
A.W.H. Meij, dommer
M. Vilaras, dommer
H. Legal, dommer

H. Jung, justitssekretær

fra den 1. april til den 30. september 2003

B. Vesterdorf, Rettens præsident
R. García-Valdecasas y Fernández, afdelingsformand
K. Lenaerts, afdelingsformand
V. Tiili, afdelingsformand
N.J. Forwood, afdelingsformand
P. Lindh, dommer
J. Azizi, dommer
J.D. Cooke, dommer
M. Jaeger, dommer
J. Pirrung, dommer
P. Mengozzi, dommer
A.W.H. Meij, dommer
M. Vilaras, dommer
H. Legal, dommer
M.E. Martins Ribeiro, dommer

H. Jung, justitssekretær

fra den 1. til den 6. oktober 2003

B. Vesterdorf, Rettens præsident
P. Lindh, afdelingsformand
J. Azizi, afdelingsformand
J. Pirrung, afdelingsformand
H. Legal, afdelingsformand
R. García-Valdecasas y Fernández, dommer
K. Lenaerts, dommer
V. Tiili, dommer
J.D. Cooke, dommer
M. Jaeger, dommer
P. Mengozzi, dommer
A.W.H. Meij, dommer
M. Vilaras, dommer
N.J. Forwood, dommer
M.E. Martins Ribeiro, dommer

H. Jung, justitssekretær

fra den 7. oktober til den 31. december 2003

B. Vesterdorf, Rettens præsident
P. Lindh, afdelingsformand
J. Azizi, afdelingsformand
J. Pirrung, afdelingsformand
H. Legal, afdelingsformand
R. García-Valdecasas y Fernández, dommer
V. Tiili, dommer
J.D. Cooke, dommer
M. Jaeger, dommer
P. Mengozzi, dommer
A.W.H. Meij, dommer
M. Vilaras, dommer
N.J. Forwood, dommer
M.E. Martins Ribeiro, dommer
F. Dehousse, dommer

H. Jung, justitssekretær

4. Tidligere medlemmer af Retten i Første Instans

José Luis da Cruz Vilaça (1989-1995), præsident 1989-1995
Donal Patrick Michael Barrington (1989-1996)
Antonio Saggio (1989-1998), præsident 1995-1998
David Alexander Ogilvy Edward (1989-1992)
Heinrich Kirschner (1989-1997)
Christos Yeraris (1989-1992)
Romain Alphonse Schintgen (1989-1996)
Cornelis Paulus Briët (1989-1998)
Jacques Biancarelli (1989-1995)
Koen Lenaerts (1989-2003)
Christopher William Bellamy (1992-1999)
Andreas Kalogeropoulos (1992-1998)
André Potocki (1995-2001)
Rui Manuel Gens de Moura Ramos (1995-2003)

Præsidenter

José Luis da Cruz Vilaça (1989-1995)
Antonio Saggio (1995-1998)

Kapitel III

Møder og besøg

A — Officielle besøg og arrangementer ved Domstolen og Retten i Første Instans i 2003

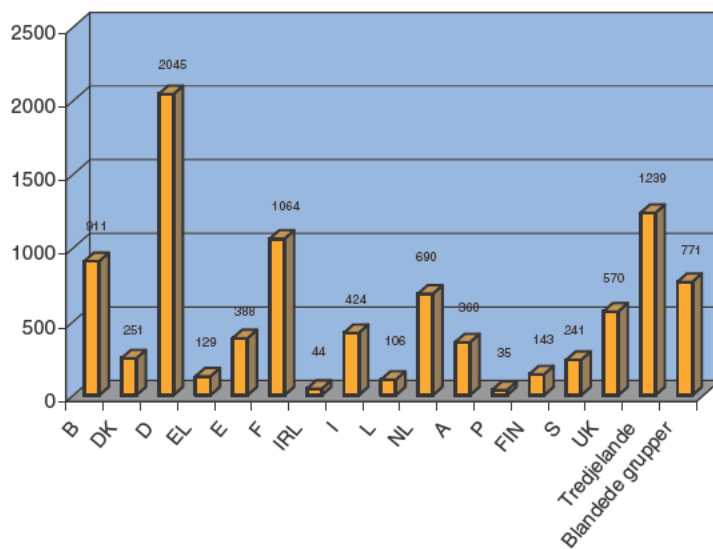
13. januar	Juliet Wheldon og John Collins, Juridisk Tjeneste, Treasury Solicitor's Department (Det Forenede Kongerige)
16. januar	Delegation fra bestyrelsen for Association des conseils d'État et des juridictions administratives suprêmes de l'Union Européenne
29. januar	Den rumænske regerings særlige udsending vedrørende integration, samarbejde og bæredygtig udvikling, H. K. H. Prins Radu von Hohenzollern-Veringen
30. januar	Chargé d'affaires a.i. ved Ungarns Ambassade i Storhertugdømmet Luxembourg, Mátyás Szilágyi
4. februar	Formanden for appelkamrene ved Kontoret for Harmonisering i det Indre Marked, Alicante, Bruno Machado
13. februar	The Right Rev. Moderator of the General Assembly of the Church of Scotland, Finlay Macdonald
13. februar	Chefen for Japans mission ved Den Europæiske Union i Bruxelles, den overordentlige og befuldmægtigede ambassadør, H. E. Kazuo Asakai
27. februar	Staten Eritreas overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Kongeriget Belgien og Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Aldebrhan Weldegiorgis
4. marts	Republikken Singapores overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Kongeriget Belgien og Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Ampalavanar Selverajah
7. marts	Finale i konkurrencen European Law Moot Court
10. marts	Spaniens Faste Repræsentant ved Den Europæiske Union i Bruxelles, den overordentlige og befuldmægtigede ambassadør, H. E. Carlos Bastarache Sagües
10. til 19. marts	Delegation fra Domstolen for Det Økonomiske og Monetære Fællesskab i Centralafrika (CEMAC)
11. og 12. marts	Delegation fra European Scrutiny Committee, Underhuset (Det Forenede Kongerige)
13. marts	Italiens Faste Repræsentant ved Den Europæiske Union i Bruxelles, den overordentlige og befuldmægtigede ambassadør, H. E. Umberto Vattani
19. og 20. marts	Den Europæiske Ombudsmand, Jacob Söderman
9. april	Europa-Kommissionens generalsekretær, David O'Sullivan

10. april	Republikken Ungarns justitsminister, Péter Bárándy, ledsaget af vicesstatssekretær Judit Fazekas og chargé d'affaires a.i. Mátyás Szilagyí
10. og 11. april	Præsidenten for Republikken Bulgariens kassationsdomstol, Ivan Grigorov
11. april	Delegation fra Slesvig-Holstens Landdags Finansudvalg
6. maj	Præsidenten for Kongeriget Belgiens kassationsdomstol, Ivan Verougstraete
7. og 15. mai	Det Schweiziske Edsforbunds overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Ingrid Apelbaum-Pidoux
20. maj	De Forenede Staters tidligere ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, dekan ved Seaton Hall School of Diplomacy and International Relations, H. E. Clay Constantinou
22. maj	Rumæniens overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Tudorel Postolache
4. juni	Europa-Kommissionens næstformand, Niel Kinnock
13. og 14. juni	Den Anden Konference under Association des juges de droit européen de la concurrence
16. og 17 juni	Møde for dommere fra medlemsstaterne
19. juni	Andensekretær ved Rumæniens mission ved Den Europæiske Union i Bruxelles, Alina Dorobant
24. juni	Senior Counsel ved Republikken Indiens højesteret, Pinky Anand
26. juni	Republikken Østrigs overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Walter Hagg
7. juli	Delegation fra De Forenede Staters højesteret
8. juli	Den Europæiske Ombudsmand, Nikiforos Diamandouros
8. juli	Chief Justice of Queensland, Paul de Jersey AC
9. og 10. juli	Kongeriget Sveriges overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Agneta Söderman
9. september	Delegation fra Bundesgerichtshofs XII Afdeling for Civile Sager
29. og 30. september	Delegation fra Bundesarbeitsgericht
8. oktober	Rumæniens premierminister, Adrian Năstase

15. oktober	Republikken Cyperns præsident, H. E. Tassos Papadopoulos
16. oktober	Delegation fra Kongeriget Norges højesteret
10. og 11. november	Studiebesøg for dommere fra medlemsstaterne
13. november	De Forenede Mexicanske Staters overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Kongeriget Belgien og Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Porfirio Muñoz Ledo
17. november	Delegation fra Udvalget for Europæisk Integration under Den Tjekkiske Republiks Deputeretkammer
18. november	Irlands præsident, Mary McAleese
19. november	Chefen for Republikken Ungarns mission ved Den Europæiske Union i Bruxelles, H. E. Peter Balázs
24. november	De Forenede Staters overordentlige og befuldmægtigede ambassadør i Storhertugdømmet Luxembourg, H. E. Peter Terpeluk Jr.
26., 27. og 28. november	Delegation fra Republikken Litauens øverste forvaltningsdomstol
1. og 2. december	Delegation fra Republikken Cyperns højesteret
2. december	Delegation fra Republikken Algeriets forfatningsråd

B — Studiebesøg ved Domstolen og Retten i Første Instans i 2003

Fordeling mellem medlemsstater

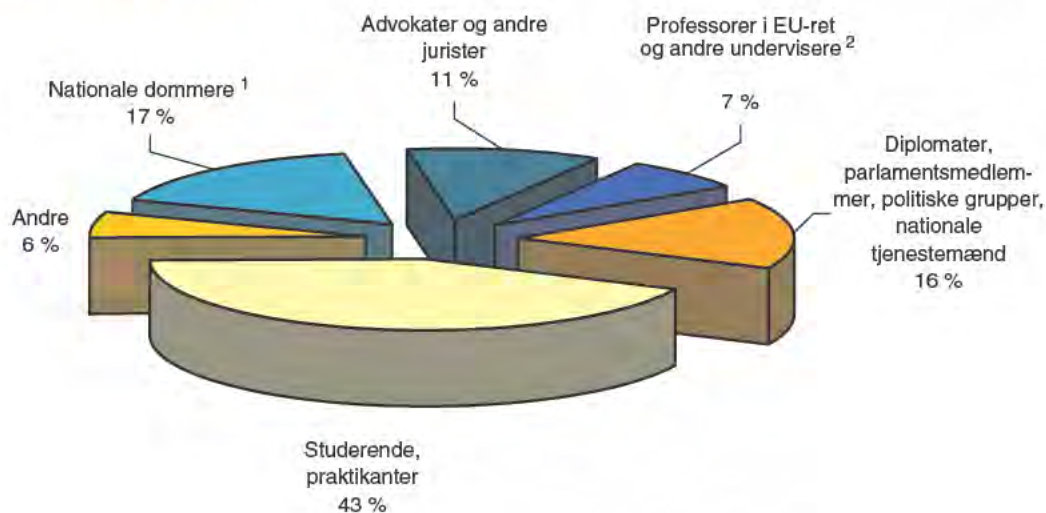

	Nationale dommere ¹	Advokater og andre jurister	Professorer i EU-ret og andre undervisere ²	Diplomater, parlamentsmedlemmer, politiske grupper, nationale tjenestemænd	Studerende, praktikanter	Andre	I alt
B	49	33	2	90	567	170	911
DK	67		9	14	98	63	251
D	281	310	2	300	968	184	2045
EL	101		1	2	25		129
E	22	124		67	102	73	388
F	50	61	20	89	809	35	1064
IRL	6		2		36		44
I	19	1	6	30	336	32	424
L	2	26		15	38	25	106
NL	65	80		88	407	50	690
A	8		6	34	277	35	360
P	7		7		21		35
FIN	8	33		63	29	10	143
S	77	46	5	35	44	34	241
UK	72	24	11	53	410		570
Tredjelande	85	100	43	181	821	9	1239
Blandede grupper	149	128		89	297	108	771
I alt	1068	966	114	1150	5285	828	9411

¹ Denne overskrift omfatter tillige det antal dommere fra medlemsstaterne, der har deltaget i det traditionelle dommermøde arrangeret af Domstolen. I 2003 deltog fra: Belgien: 7; Danmark: 8; Tyskland: 17; Grækenland: 7; Spanien: 22; Frankrig: 22; Irland: 6; Italien: 17; Luxembourg: 2; Nederlandene: 8; Østrig: 8; Portugal: 7; Finland: 8; Sverige: 8; Det Forenede Kongerige: 21.

² Omfatter ikke professorer, der ledsager grupper af studerende.

Studiebesøg ved Domstolen og Retten i Første Instans i 2003 Opdeling i grupper

	Nationale dommere ¹	Advokater og andre jurister	Professorer i EU-ret og andre undervisere ²	Diplomater, parlamentsmedlemmer, politiske grupper, nationale tjenestemænd	Studerende, praktikanter	Andre	I alt
B	4	2	2	4	14	3	29
DK	5		1	1	3	3	13
D	11	12	1	12	38	5	79
EL	5		1	2	2		10
E	2	5		2	4	2	15
F	4	5	1	5	22	1	38
IRL	2		2		1		5
I	4	1	6	13	12	1	37
L	2	1		1	2	1	7
NL	4	4		5	13	1	27
A	2		6	2	9	1	20
P	2		7		3		12
FIN	2	2		4	1	1	10
S	5	3	1	2	2	2	15
UK	5	2	1	3	14		25
Tredjelande	6	7	2	8	32	1	56
Blandede grupper	5	3		3	8	2	21
I alt	70	47	31	67	180	24	419

¹ Denne overskrift dækker bl.a. dommermødet.

² Omfatter ikke professorer, der ledsager grupper af studerende.

C — Højtidelige retsmøder i 2003

31. marts	Højtideligt retsmøde i anledning af Rui Manuel Gens de Moura Ramos' fratræden som dommer ved Retten i Første Instans og Maria Eugénia Martins de Nazaré Ribeiros tiltræden som dommer ved Retten i Første Instans
1. april	Højtideligt retsmøde i anledning af Nikiforos Diamandouros' tiltræden som Den Europæiske Ombudsmand
25. september	Højtideligt retsmøde til minde om Thomas Francis O'Higgins, tidligere medlem af Domstolen
6. oktober	Højtideligt retsmøde i anledning af den delvise udskiftning af Domstolens medlemmer (se afsnittet »Ændringer i Domstolens sammensætning i 2003«, s. 109) og tiltræden af et nyt medlem som dommer ved Retten i Første Instans (se afsnittet »Ændringer i sammensætningen af Retten i Første Instans i 2003«, s. 195)

D — Besøg og deltagelse i officielle arrangementer i 2003

23. januar	Præsidenten og en delegation fra Domstolen deltager i det højtidelige retsmøde i Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol i Strasbourg i anledning af indledningen af retsåret
17. februar	Domstolens præsident deltager i Bruxelles i en drøftelse med den gruppe, der er nedsat til overvejelse af Domstolens funktion inden for rammerne af Konventet om Europas Fremtid
14. til 19. marts	Domstolens præsident aflægger officielt besøg hos Republikken Polens forfatningsdomstol og højesteret
27. til 29. marts	Præsidenten og en delegation fra Domstolen aflægger officielt besøg hos den schweiziske forbundsdomstol i Lausanne
17. til 19. april	Præsidenten og en delegation fra Domstolen aflægger efter en invitation fra præsidenten for den øverste græske domstol og for den græske forfatningsdomstol besøg i Grækenland i anledning af, at Grækenland i dette halvår har formandskabet for Den Europæiske Union
13. juni	En delegation fra Domstolen deltager i Leipzig i højtideligheden i anledning af 50-året for oprettelsen af Bundesverwaltungsgericht
13. og 14. juni	Domstolens præsident deltager i Venedig i den 54. plenarforsamling i Kommissionen for Demokrati gennem Ret (Venedig-kommissionen)
12. til 15. juli	Præsidenten og en delegation fra Domstolen aflægger officielt besøg hos Consiglio di Stato i Rom
18. juli	Domstolens præsident deltager i en konference på El Escorial (Spanien) over emnet »Domstolskontrollen i Den Europæiske Union«, afholdt af den spanske revisionsret i anledning af 25-året for vedtagelsen af den spanske forfatning
4. og 5. september	Domstolens præsident deltager i Vilnius (Litauen) i en international konference over emnet »Constitutional Justice and the Rule of Law« og i præsentationen af rapporten »National Constitutional Courts and European Community Law« i anledning af 10-året for oprettelsen af Republikken Litauens forfatningsdomstol
11. og 12. september	Domstolens præsident deltager efter en invitation fra Columbia University i New York i højtideligheden i anledning af 10-året for udnævnelsen af Ruth Bader Ginsburg til dommer i De Forenede Staters højesteret og i en rundbordssamtale over emnet »The Relationship of United States Constitutional Law and Foreign Constitutional Law«

25. og 26. september	En delegation fra Domstolen samt Rettens præsident deltager i det tredje symposium for dommere i varemærkesager, afholdt af Kontoret for Harmonisering i det Indre Marked (KHIM) i Alicante (Spanien)
26. november	Domstolens præsident og førstegeneraladvokat deltager i Bruxelles i et møde med medlemsstaternes faste repræsentanter ved Den Europæiske Union
10. december	En delegation fra Domstolen deltager i en rundbordssamtale over emnet »Hvervet som dommer ved Fællesskabets retsinstanser og dennes uafhængighed«, afholdt af Institut d'études européennes i Bruxelles

Kapitel IV

Statistik over retssagerne

A – Statistik over retssagerne ved Domstolen ¹

Samlet oversigt for Domstolen

1. Afsluttede, indbragte, verserende sager (1999-2003)

Afsluttede sager

2. Sagstyper (1999-2003)
3. Domme, kendelser, udtalelser (2003)
4. Domstolens sammensætning (2003)
5. Sagernes genstand (2003)
6. Afgørelser vedrørende foreløbige forholdsregler: sagernes udfald (2003)
7. Traktatbrudssøgsmål: sagernes udfald (2003)
8. Sagsbehandlingstid (1999-2003)

Indbragte sager

9. Sagstyper (1999-2003)
10. Indbragte sager – direkte søgsmål – sagstyper (2003)
11. Indbragte sager – sagernes genstand (2003)
12. Traktatbrudssøgsmål (1999-2003)

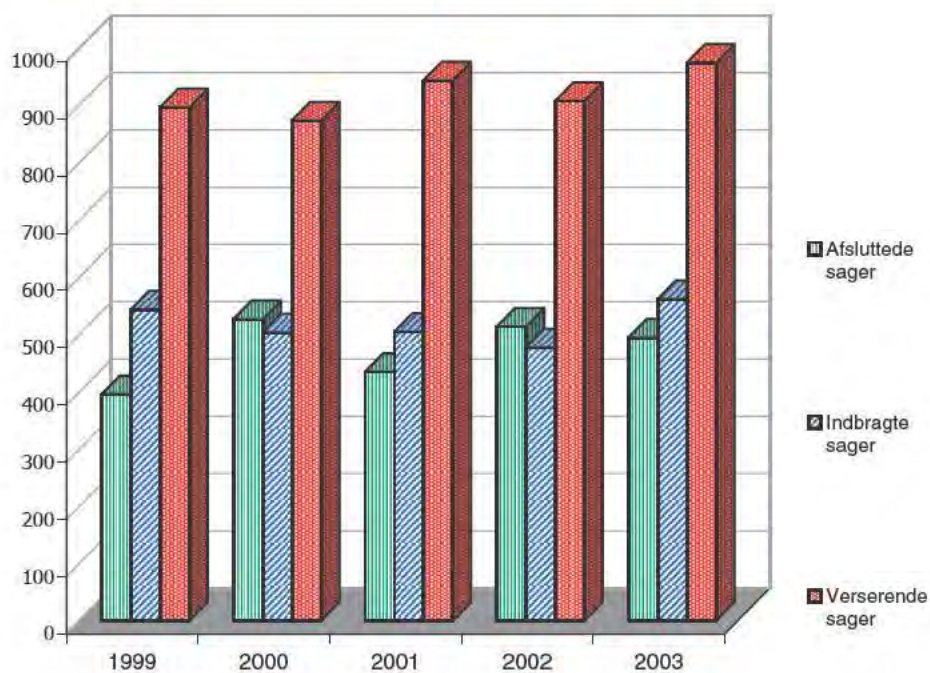
Verserende sager pr. 31. december

13. Sagstyper (1999-2003)
14. Domstolens sammensætning (2003)

Den almindelige udvikling (1952-2003)

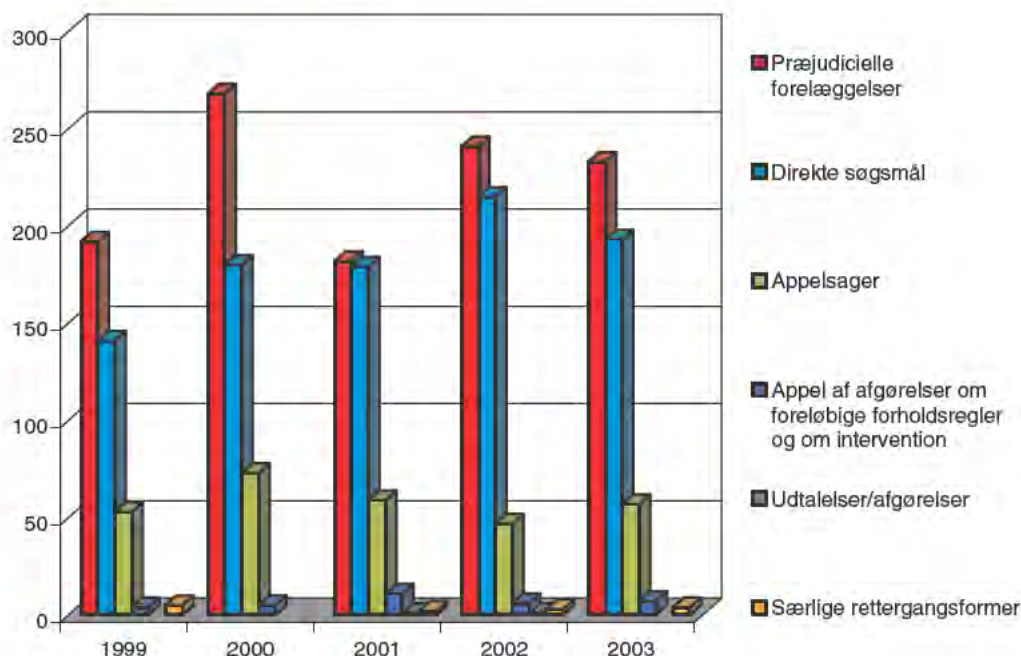
15. Indbragte sager og domme
16. Indbragte præjudicielle forelæggelser (pr. medlemsstat og pr. år)
17. Indbragte præjudicielle forelæggelser (pr. medlemsstat og pr. retsinstans)
18. Indbragte traktatbrudssøgsmål

¹ Nyt software i 2002 har gjort det muligt at præsentere de statistiske oplysninger, der er medtaget i årsrapporten, særlig klart og overskueligt. Tabellerne og de grafiske opstillinger er for en stor dels vedkommende blevet bearbejdet og forbedret, hvilket har medført visse ændringer. Der er så vidt muligt blevet bevaret en sammenhæng med tidligere års tabeller.

*Samlet oversigt for Domstolen***1. Afsluttede, indbragte, verserende sager (1999-2003) ¹**

	1999	2000	2001	2002	2003
Afsluttede sager	395	526	434	513	494
Indbragte sager	543	503	504	477	561
Verserende sager	896	873	943	907	974

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

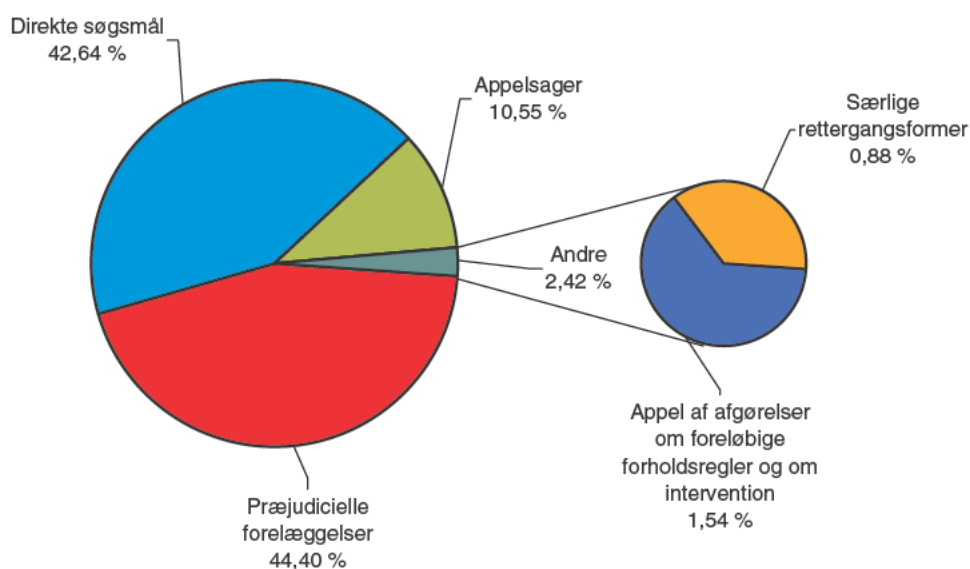
Afsluttede sager**2. Sagstyper (1999-2003) ^{1 2}**

	1999	2000	2001	2002	2003
Præjudicielle forelæggelser	192	268	182	241	233
Direkte søgsmål	141	180	179	215	193
Appelsager	53	73	59	47	57
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention	4	5	11	6	7
Udtalelser/afgørelser			1	1	
Særlige rettergangsformer	5		2	3	4
I alt	395	526	434	513	494

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

² »Særlige rettergangsformer« omfatter: fastsættelse af sagsomkostninger (procesreglementets artikel 74), fri proces (procesreglementets artikel 76), begæring om genoptagelse af en dom (procesreglementets artikel 94), tredjemandsindsigelse (procesreglementets artikel 97), fortolkning af en dom (procesreglementets artikel 102), ekstraordinær genoptagelse (procesreglementets artikel 98), berigtigelse af en dom (procesreglementets artikel 66), begæring om udlæg eller arrest (protokollen vedrørende privilegier og immuniteter) og sager om immunitetsspørgsmål (protokollen vedrørende privilegier og immuniteter).

3. Afsluttede sager – domme, kendelser, udtalelser (2003) ¹

	Domme	Kendelser med karakter af afgørelse ²	Kendelser om foreløbige forholdsregler ³	Andre kendelser ⁴	Udtalelser	I alt
Præjudicielle forelæggelser	158	14		30		202
Direkte søgsmål	118	1	3	72		194
Appelsager	31	11	3	3		48
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention			6	1		7
Udtalelser/afgørelser						
Særlige rettergangsformer	1	3				4
I alt	308	29	12	106	0	455

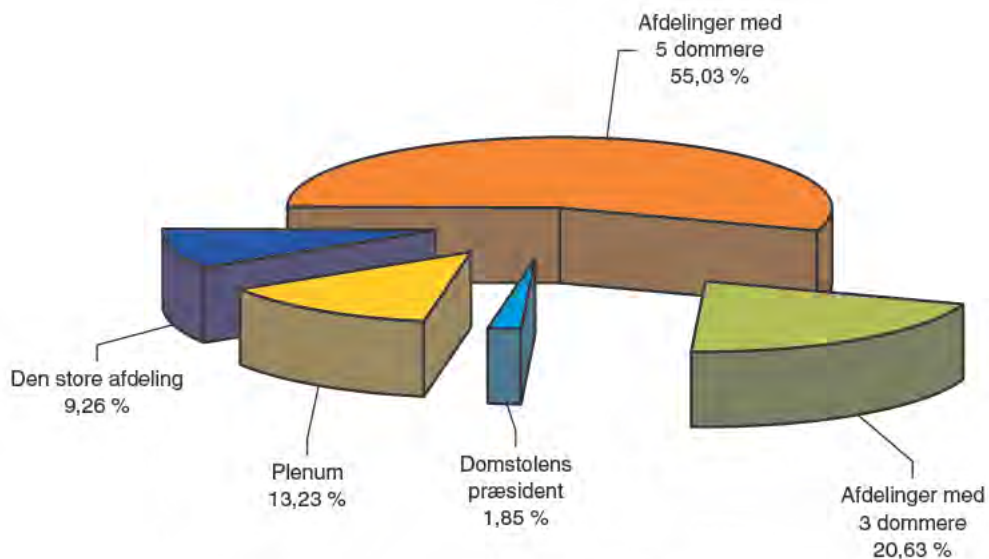
¹ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

² Kendelser med karakter af afgørelse om afslutning af en sag (afvisning, åbenbart afvisningsgrundlag ...).

³ Kendelser afsagt i sager vedrørende begæringer i medfør af EF-traktatens artikel 185 eller 186 (nu artikel 242 EF og 243 EF) eller EF-traktatens artikel 187 (nu artikel 244 EF) eller i medfør af de tilsvarende bestemmelser i EA- eller KS-traktaten eller i sager angående appel af en kendelse om foreløbige forholdsregler eller intervention.

⁴ Kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er uforholdsmæssig eller henvisning til Retten.

4. Afsluttede sager – Domstolens sammensætning (2003) ¹

	Domme/ udtalelser	Kendelser ²	I alt
Plenum	48	2	50
Den store afdeling	35		35
Afdelinger med 5 dommere	200	8	208
Afdelinger med 3 dommere	51	27	78
Domstolens præsident		7	7
I alt	334	44	378

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

² Kendelser, hvorved en sag afsluttes (andre end kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er uforuden, eller om hjemvisning til Retten).

5. Afsluttede sager – sagernes genstand (2003) ¹

	Domme/ udtalelser	Kendelser ²	I alt
Bruxelles-konventionen	4		4
Etableringsfrihed	9	4	13
Fællesskabernes egne indtægter	1		1
Fiskale bestemmelser	25	1	26
Fiskeripolitik		2	2
Forbindelserne udadtil	5	3	8
Fri bevægelighed for personer	11		11
Fri udveksling af tjenesteydelser	15		15
Frie kapitalbevægelser	3		3
Frie varebevægelser	19		19
Grundlæggende fællesskabsretlige principper	7	1	8
Handelspolitik	4		4
Industripolitik	4		4
Intellektuel ejendomsret	4		4
Konkurrence	11	2	13
Landbrug	34	3	37
Miljø og forbrugerbeskyttelse	42	6	48
Nye staters tiltrædelse	2		2
Privilegier og immuniteter	1		1
Regler for institutionerne	9	3	12
Regler for virksomhederne	15	2	17
Retlige og indre anliggender	2	1	3
Social sikring af vandreende arbejdstagere	5		5
Socialpolitik	20		20
Statsstøtte	14	7	21
Tilnærmelse af lovgivningerne	33	1	34
Toldunion	7	1	8
Transport	6		6
Unionsborgerskab	1		1
EF-traktaten	313	37	350
KS-traktaten	14	1	15
EA-traktaten	2		2
Privilegier og immuniteter		1	1
Procedure	1	2	3
Tjenestemandsvedtægten	4	3	7
Diverse	5	6	11
I ALT	334	44	378

¹ Tallene (bruttotall) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

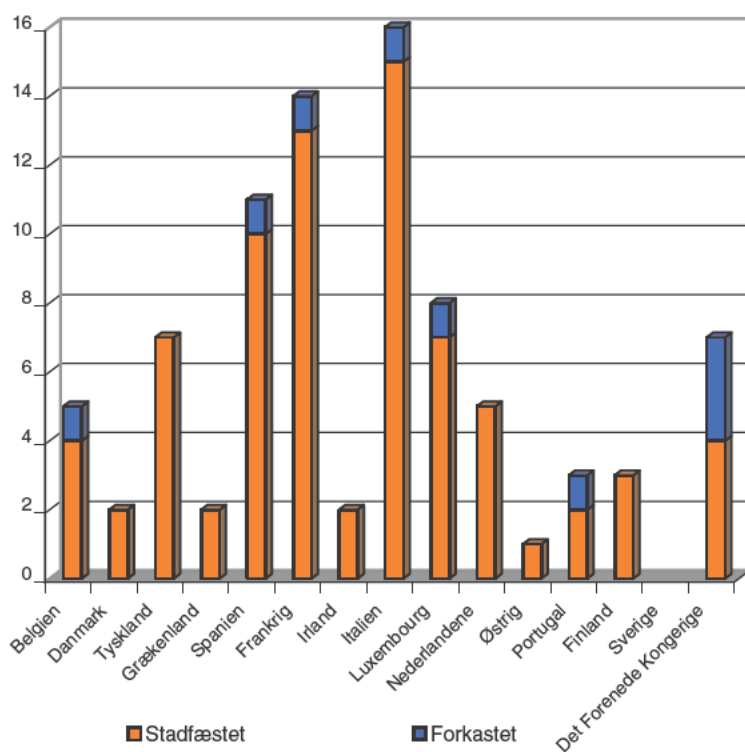
² Kendelser, hvorved en sag afsluttes (andre end kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er uforholdsmæssig, eller om hjemvisning til Retten).

6. Afsluttede sager – afgørelser vedrørende foreløbige forholdsregler: sagernes udfald (2003) ¹

	Antal sager om foreløbige forholdsregler	Antal appelsager angående afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention	Sagernes udfald	
			Forkastet/stadfæstelse af den anfægtede afgørelse	Taget til følge/annullation af den anfægtede afgørelse
Forbindelserne udadtil		2	2	
Konkurrence		1	1	
Miljø og forbrugerbeskyttelse	2	1	2	1
Nye staters tiltrædelse	1		1	
Regler for institutionerne	1	1	2	
Statsstøtte	1			1
Transport	1			1
EF-traktaten i alt	6	5	8	3
Diverse		2	2	
I ALT	6	7	10	3

¹ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

7. Afsluttede sager – traktatbrudssøgsmål: sagernes udfald (2003) ¹

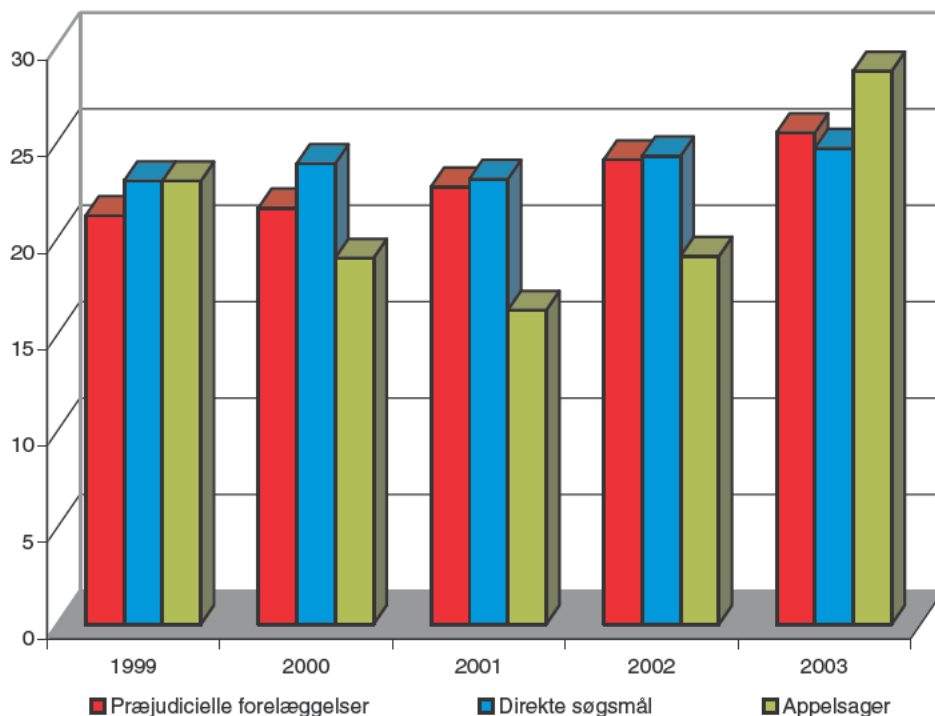

	Stadfæstet	Forkastet	I alt
Belgien	4	1	5
Danmark	2		2
Tyskland	7		7
Grækenland	2		2
Spanien	10	1	11
Frankrig	13	1	14
Irland	2		2
Italien	15	1	16
Luxembourg	7	1	8
Nederlandene	5		5
Østrig	1		1
Portugal	2	1	3
Finland	3		3
Sverige			
Det Forenede Kongerige	4	3	7
I alt	77	9	86

¹ Tallene (nettotal) angiver antallet af sager under hensyntagen til, at visse sager er blevet forenet (en række forenede sager = en sag).

8. Afsluttede sager – sagsbehandlingstid (1999-2003) ¹

(domme og kendelser med karakter af afgørelse) ²

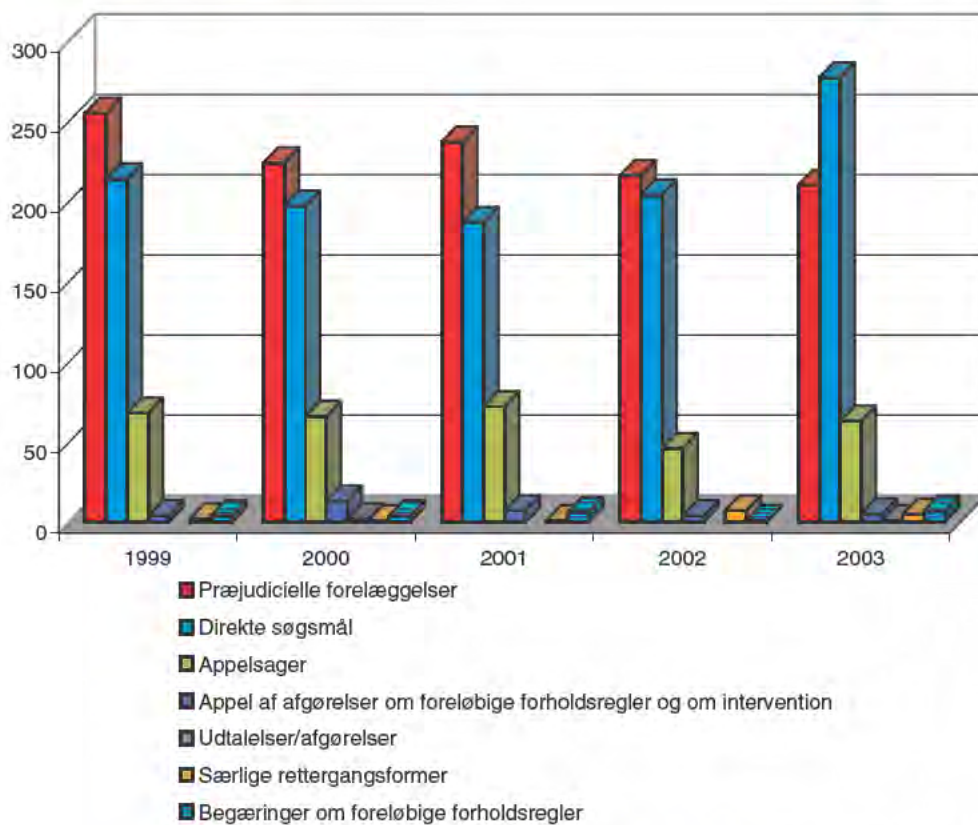

	1999	2000	2001	2002	2003
Præjudicielle forelæggelser	21,2	21,6	22,7	24,1	25,5
Direkte søgsmål	23	23,9	23,1	24,3	24,7
Appelsager	23	19	16,3	19,1	28,7

1 Undtaget fra beregningen af sagsbehandlingstiden er sager, hvori der er afsagt en mellemafgørelse, truffet en foranstaltning til sagens oplysning, afgivet udtalelse eller afsagt afgørelse, sager, der indebærer en særlig rettergangsform (dvs. fastsættelse af sagsomkostninger, fri proces, begæring om genoptagelse af en dom, tredjemandsindsigelse, fortolkning af en dom, ekstraordinær genoptagelse, berigtigelse af en dom, begæring om udlæg eller arrest og sager om immunitetsspørgsmål), samt sager, der afsluttes ved en kendelse om slettelse, om, at det er uføremønt at træffe afgørelse i sagen, om hjemvisning eller henvisning til Retten, begæringer om foreløbige forholdsregler samt appelsager om beæring om foreløbige forholdsregler eller om intervention.

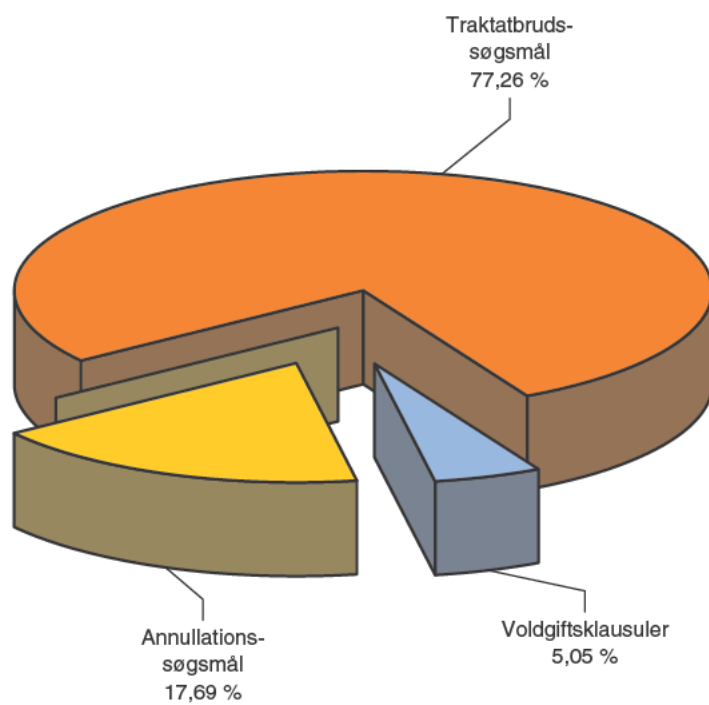
Sagsbehandlingstiden udtrykkes i måneder og tiendedele af en måned.

² Omfatter kendelser med karakter af afgørelse, bortset fra kendelser om afslutning af sager på grund af slettelse, at stillingtagen til sagen er uforholdende, eller om hjemvisning til Retten.

*Indbragte sager***9. Sagstyper (1999-2003) ¹**

	1999	2000	2001	2002	2003
Præjudicielle forelæggelser	255	224	237	216	210
Direkte søgsmål	214	197	187	204	277
Appelsager	68	66	72	46	63
Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention	4	13	7	4	5
Udtalelser/afgørelser		2			1
Særlige rettergangsformer	2	1	1	7	5
I alt	543	503	504	477	561
Begæringer om foreløbige forholdsregler	4	4	6	1	7

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

10. Indbragte sager – direkte søgsmål – sagstyper (2003) ¹

Annullations-søgsmål	49
Passivitetssøgsmål	
Erstatningssøgsmål	
Traktatbrudssøgsmål	214
Voldgiftsklausuler	14
I alt	277

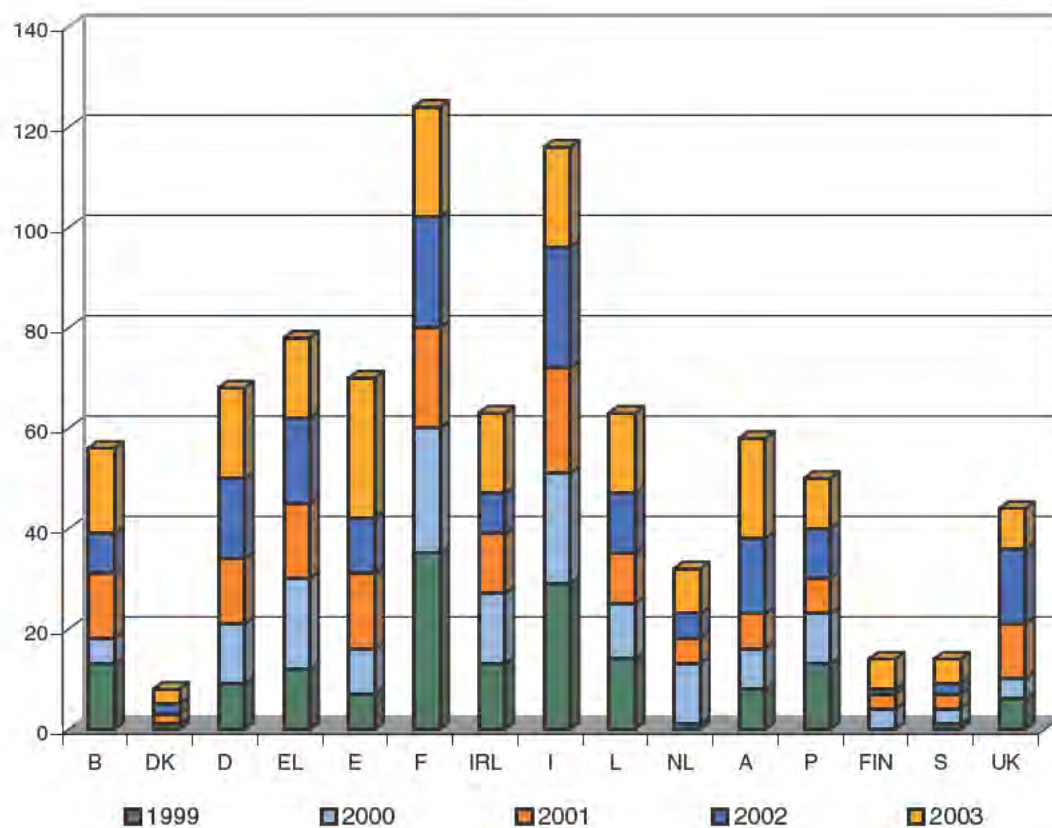
¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

11. Indbragte sager ¹ – sagernes genstand (2003) ²

	Direkte søgsmål	Præjudicielle foretæggelser	Appelsager	Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention	I alt	Særlige rettergangsformer
Bruxelles-konventionen		6			6	
Energi	1	3			4	
Etableringsfrihed	4	8			12	
Fælles toldtarif		4			4	
Fællesskabernes egne indtægter	2				2	
Fiskale bestemmelser	9	24			33	
Fiskeripolitik	12	1	2		15	
Forbindelserne udadtil		7	4	2	13	1
Forskning, information, uddannelse og statistik	1				1	
Fri bevægelighed for personer	10	12	1		23	
Fri udveksling af tjenesteydelser	7	6	2		15	
Frie kapitalbevægelser	1	4			5	
Frie varebevægelser	9	7			16	
Grundlæggende fællesskabsretlige principper		2			2	
Handelspolitik		1			1	
Industripolitik	15	1			16	
Intellectuel ejendomsret	2		7		9	
Konkurrence	6	6	8	1	21	
Landbrug	19	22	4		45	
Miljø og forbrugerbeskyttelse	54	11	3	1	69	
Nye staters tiltrædelse	1				1	
Økonomisk og monetær politik		1			1	
Oversøiske landes og territoriers associering			3		3	
Regionalpolitik	7				7	
Regler for institutionerne	21	1	4	1	27	
Regler for virksomhederne	10	19	1		30	
Retlige og indre anliggender	1	2	2		5	
Social sikring af vandrende arbejdstagere	1	6			7	
Socialpolitik	20	12			32	
Statsstøtte	14	4	12		30	
Tilnærmelse af lovgivningerne	22	28			50	
Toldunion	1	7	1		9	
Transport	22	1			23	
Unionsborgerskab		1			1	
EF-traktaten	272	207	54	5	538	1
EU-traktaten	1	3			4	
EA-traktaten	3				3	
Privilegier og immuniteter						1
Procedure						4
Tjenestemandsvedtægten	1		9		10	
Diverse	1		9		10	5
I ALT	277	210	63	5	555	6

¹ Ekskl. begæringer om foreløbige forholdsregler.

² Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

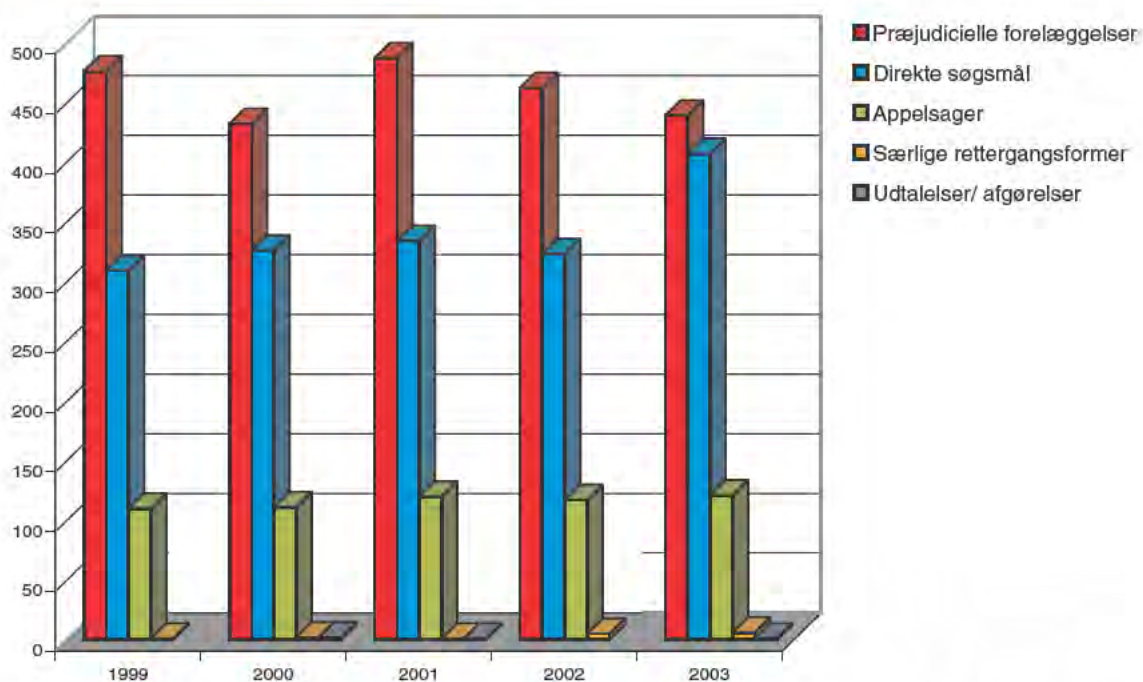
12. Indbragte sager – traktatbrudssøgsmål (1999-2003) ¹

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	S	UK	IALT ²
1999	13	1	9	12	7	35	13	29	14	1	8	13		1	6	162
2000	5		12	18	9	25	14	22	11	12	8	10	4	3	4	157
2001	13	2	13	15	15	20	12	21	10	5	7	7	3	3	11	157
2002	8	2	16	17	11	22	8	24	12	5	15	10	1	2	15	168
2003	17	3	18	16	28	22	16	20	16	9	20	10	6	5	8	214

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

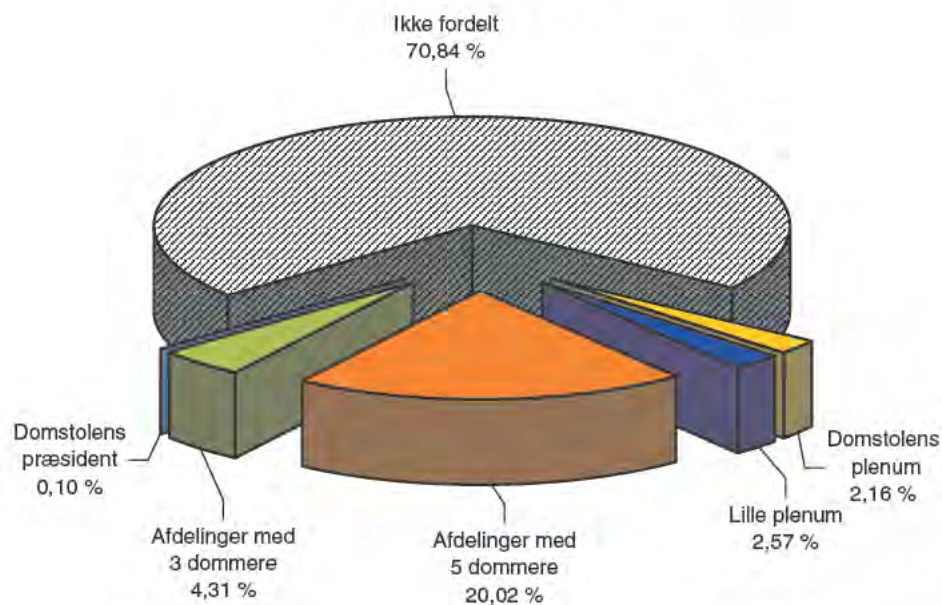
EF-traktatens artikel 169, 170, 171 og 225 (nu artikel 226 EF, 227 EF, 228 EF og 298 EF), artikel 141, 142 og 143 EA og artikel 88 KS.

² I de omhandlede år er ingen sag baseret på EF-traktatens artikel 170 (nu artikel 227 EF).

*Verserende sager pr. 31. december ¹***13. Sagstyper (1999-2003)**

	1999	2000	2001	2002	2003
Præjudicielle forelæggelser	476	432	487	462	439
Direkte søgsmål	309	326	334	323	407
Appelsager	110	111	120	117	121
Særlige rettergangsformer	1	2	1	5	6
Udtalelser/ afgørelser		2	1		1
I alt	896	873	943	907	974

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

14. Verserende sager pr. 31. december – Domstolens sammensætning (2003) ¹

	Direkte søgsmål	Præjudicielle forelæggelser	Appelsager	Andre rettergangsfor- mer	I alt
Ikke fordelt	338	276	74	2	690
Domstolens plenum	5	12	4		21
Lille plenum	3	19	3		25
Afdelinger med 5 dommere	47	110	37	1	195
Afdelinger med 3 dommere	14	22	3	3	42
Domstolens præsident				1	1
I alt	407	439	121	7	974

¹ Tallene (bruttototal) angiver det samlede antal sager, uanset om visse sager er blevet forenet på grund af deres konneksitet (et sagsnummer = en sag).

Den almindelige udvikling (1952-2003)**15. Indbragte sager og domme**

År	Indbragte sager ¹						Domme ²
	Direkte søgsmål ³	Præjudicielle forelæggelser	Appelsager	Appel af afgørelser om foreløbige forholdsregler og om intervention	I alt	Begæringer om foreløbige forholdsregler	
1953	4				4		
1954	10				10		2
1955	9				9	2	4
1956	11				11	2	6
1957	19				19	2	4
1958	43				43		10
1959	47				47	5	13
1960	23				23	2	18
1961	25	1			26	1	11
1962	30	5			35	2	20
1963	99	6			105	7	17
1964	49	6			55	4	31
1965	55	7			62	4	52
1966	30	1			31	2	24
1967	14	23			37		24
1968	24	9			33	1	27
1969	60	17			77	2	30
1970	47	32			79		64
1971	59	37			96	1	60
1972	42	40			82	2	61
1973	131	61			192	6	80
1974	63	39			102	8	63
1975	61	69			130	5	78
1976	51	75			126	6	88
1977	74	84			158	6	100
1978	145	123			268	7	97
1979	1216	106			1322	6	138
1980	180	99			279	14	132
1981	214	108			322	17	128
1982	216	129			345	16	185
1983	199	98			297	11	151
1984	183	129			312	17	165
1985	294	139			433	22	211
1986	238	91			329	23	174
1987	251	144			395	21	208
1988	194	179			373	17	238
1989	246	139			385	20	188
1990 ⁴	222	141	15	1	379	12	193
1991	142	186	13	1	342	9	204
1992	253	162	24	1	440	4	210
1993	265	204	17		486	13	203
1994	128	203	12	1	344	4	188
1995	109	251	46	2	408	3	172
1996	132	256	25	3	416	4	193
1997	169	239	30	5	443	1	242
1998	147	264	66	4	481	2	254
1999	214	255	68	4	541	4	235
2000	199	224	66	13	502	4	273
2001	187	237	72	7	503	5	244
2002	204	216	46	4	470	1	269
2003	278	210	63	5	556	7	308
I alt	7305	5044	563	51	12963	334	6090

¹ Bruttototal, ekskl. særlige rettergangsformer.² Nettototal.³ Inkl. udtalelser.⁴ Siden 1990 indbringes personalesager for Retten i Første Instans.

16. Den almindelige udvikling (1961-2003)

Indbragte præjudicielle forelæggelser (pr. medlemsstat og pr. år) ¹

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	S	UK	Benelux ²	I alt
1961										1							1
1962										5							5
1963									1	5							6
1964								2		4							6
1965			4			2				1							7
1966										1							1
1967	5		11			3			1	3							23
1968	1		4			1		1		2							9
1969	4		11			1			1								17
1970	4		21			2		2		3							32
1971	1		18			6		5	1	6							37
1972	5		20			1		4		10							40
1973	8		37			4		5	1	6							61
1974	5		15			6		5		7					1		39
1975	7	1	26			15		14	1	4					1		69
1976	11		28			8	1	12		14					1		75
1977	16	1	30			14	2	7		9					5		84
1978	7	3	46			12	1	11		38					5		123
1979	13	1	33			18	2	19	1	11					8		106
1980	14	2	24			14	3	19		17					6		99
1981	12	1	41			17		11	4	17					5		108
1982	10	1	36			39		18		21					4		129
1983	9	4	36			15	2	7		19					6		98
1984	13	2	38			34	1	10		22					9		129
1985	13		40			45	2	11	6	14					8		139
1986	13	4	18	2	1	19	4	5	1	16					8		91
1987	15	5	32	17	1	36	2	5	3	19					9		144
1988	30	4	34		1	38		28	2	26					16		179
1989	13	2	47	2	2	28	1	10	1	18		1			14		139
1990	17	5	34	2	6	21	4	25	4	9		2			12		141
1991	19	2	54	3	5	29	2	36	2	17		3			14		186
1992	16	3	62	1	5	15		22	1	18		1			18		162
1993	22	7	57	5	7	22	1	24	1	43		3			12		204
1994	19	4	44		13	36	2	46	1	13		1			24		203
1995	14	8	51	10	10	43	3	58	2	19	2	5		6	20		251
1996	30	4	66	4	6	24		70	2	10	6	6	3	4	21		256
1997	19	7	46	2	9	10	1	50	3	24	35	2	6	7	18		239
1998	12	7	49	5	55	16	3	39	2	21	16	7	2	6	24		264
1999	13	3	49	3	4	17	2	43	4	23	56	7	4	5	22		255
2000	15	3	47	3	5	12	2	50		12	31	8	5	4	26	1	224
2001	10	5	53	4	4	15	1	40	2	14	57	4	3	4	21		237
2002	18	8	59	7	3	8		37	4	12	31	3	7	5	14		216
2003	18	3	43	4	8	9	2	45	4	28	15	1	4	4	22		210
I alt	471	100	1364	74	145	655	44	796	56	582	249	54	34	45	374	1	5044

¹ EF-traktatens artikel 177 (nu artikel 234 EF), artikel 41 KS, artikel 150 EA og protokollen af 1971.² Sag C-265/00, Campina Melkunie.

17. Den almindelige udvikling (1952-2003)

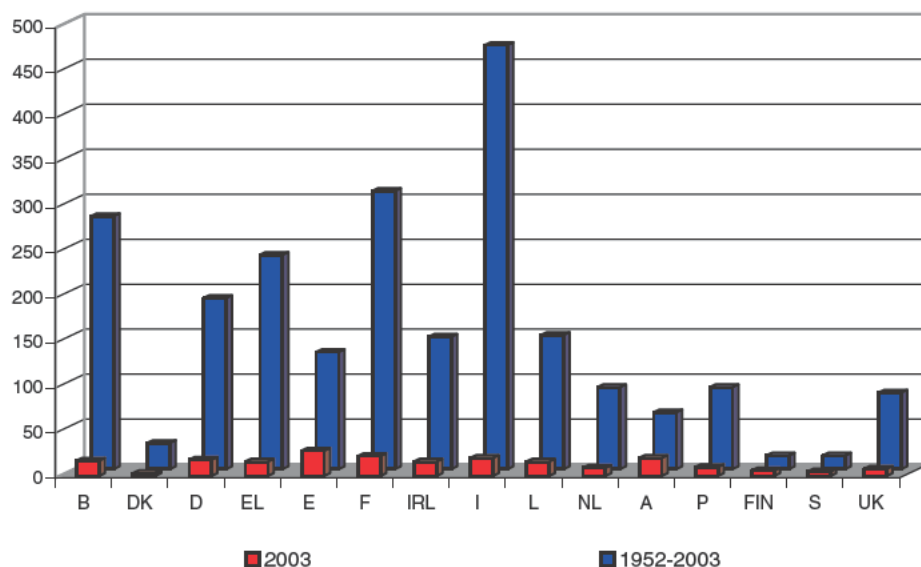
Indbragte præjudicielle forelæggelser (pr. medlemsstat og pr. retsinstans)

			I alt
Belgien	Cour de cassation	56	
	Cour d'arbitrage	2	
	Conseil d'État	32	
	Øvrige retsinstanser	381	471
Danmark	Højesteret	19	
	Øvrige retsinstanser	81	100
Tyskland	Bundesgerichtshof	87	
	Bundesarbeitsgericht	16	
	Bundesverwaltungsgericht	58	
	Bundesfinanzhof	206	
	Bundessozialgericht	69	
	Staatsgerichtshof	1	
	Øvrige retsinstanser	927	1364
Grækenland	Άρειος Πάγος	4	
	Συμβούλιο της Επικρατείας	9	
	Øvrige retsinstanser	61	74
Spanien	Tribunal Supremo	10	
	Audiencia Nacional	1	
	Juzgado Central de lo Penal	7	
	Øvrige retsinstanser	127	145
Frankrig	Cour de cassation	66	
	Conseil d'État	26	
	Øvrige retsinstanser	563	655
Irland	Supreme Court	13	
	High Court	15	
	Øvrige retsinstanser	16	44
Italien	Corte suprema di Cassazione	77	
	Consiglio di Stato	43	
	Øvrige retsinstanser	676	796
Luxembourg	Cour supérieure de justice	10	
	Conseil d'État	13	
	Cour administrative	4	
	Øvrige retsinstanser	29	56
Nederlandene	Raad van State	43	
	Hoge Raad der Nederlanden	123	
	Centrale Raad van Beroep	42	
	College van Beroep voor het Bedrijfsleven	111	
	Tariefcommissie	34	
	Øvrige retsinstanser	229	582
Østrig	Verfassungsgerichtshof	4	
	Oberster Gerichtshof	51	
	Bundesvergabeamt	22	
	Verwaltungsgerichtshof	39	
	Vergabekontrollsenat	3	
	Øvrige retsinstanser	130	249
Portugal	Supremo Tribunal Administrativo	30	
	Øvrige retsinstanser	24	54
Finland	Korkein hallinto-oikeus	10	
	Korkein oikeus	5	
	Øvrige retsinstanser	19	34
Sverige	Högsta Domstolen	4	
	Marknadsdomstolen	3	
	Regeringsrätten	13	
	Øvrige retsinstanser	25	45
Det Forenede	House of Lords	31	
	Court of Appeal	27	
	Øvrige retsinstanser	316	374
Benelux	Cour de justice/Gerechtshof ¹	1	1
I alt			5044

¹ Sag C-265/00, Campina Melkunie.

18. Den almindelige udvikling (1952-2003)

Indbragte traktatbrudssøgsmål ¹

	B	DK	D	EL	E	F	IRL	I	L	NL	A	P	FIN	S	UK	I alt
2003	17	3	18	16	28	22	16	20	16	9	20	10	6	5	8	214
1952-2003	281	29	190	238	130	309	147	471	149	91	63	91	15	15	85	2304

I det antal sager, der er anlagt mod Spanien, findes en sag, der har hjemmel i EF traktatens artikel 170 (nu artikel 227 EF), og som er anlagt af Belgien.

I det antal sager, der er anlagt mod Frankrig, findes en sag, der har hjemmel i EF traktatens artikel 170 (nu artikel 227 EF), og som er anlagt af Irland.

I det antal sager, der er anlagt mod Det Forenede Kongerige, findes to sager, der har hjemmel i EF traktatens artikel 170 (nu artikel 227 EF), og som er anlagt af henholdsvis Frankrig og Spanien.

¹ EF-traktatens artikel 169, 170, 171 og 225 (nu artikel 226 EF, 227 EF, 228 EF og 298 EF), artikel 141, 142 og 143 EA og artikel 88 KS.

B – Statistik over retssagerne ved Retten i Første Instans ¹***Samlet oversigt for Retten i Første Instans***

1. Indbragte, afsluttede, verserende sager (1995-2003)

Indbragte sager

2. Sagstyper (1999-2003)
3. Søgsmålstyper (1999-2003)
4. Sagernes genstand (1999-2003)

Afsluttede sager

5. Sagstyper (1999-2003)
6. Sagernes genstand (2003)
7. Rettens sammensætning (2003)
8. Sagsbehandlingstid i måneder (1999-2003)

Verserende sager pr. 31. december hvert år

9. Sagstyper (1999-2003)
10. Sagernes genstand (1999-2003)

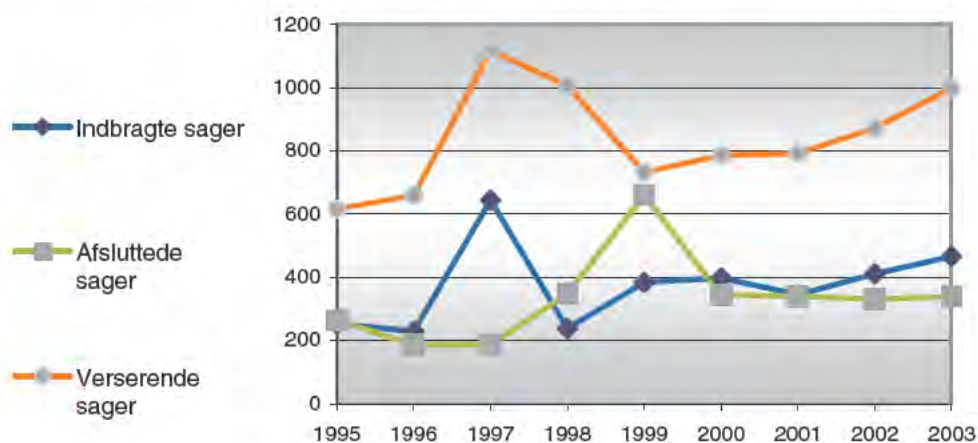
Diverse

11. Afgørelser om foreløbige forholdsregler: sagernes udfald (2003)
12. Rettens afgørelser, som er blevet appelleret
13. Appelsagernes udfald
14. Samlet udvikling (1989-2003) – indbragte, afsluttede, verserende sager

¹ Nyt software i 2002 har gjort det muligt at præsentere de statistiske oplysninger, der er medtaget i årsrapporten, særlig klart og overskueligt. Tabellerne og de grafiske opstillinger er for en stor dels vedkommende blevet bearbejdet og forbedret, hvilket har medført visse ændringer. Der er så vidt muligt blevet bevaret en sammenhæng med tidligere års tabeller.

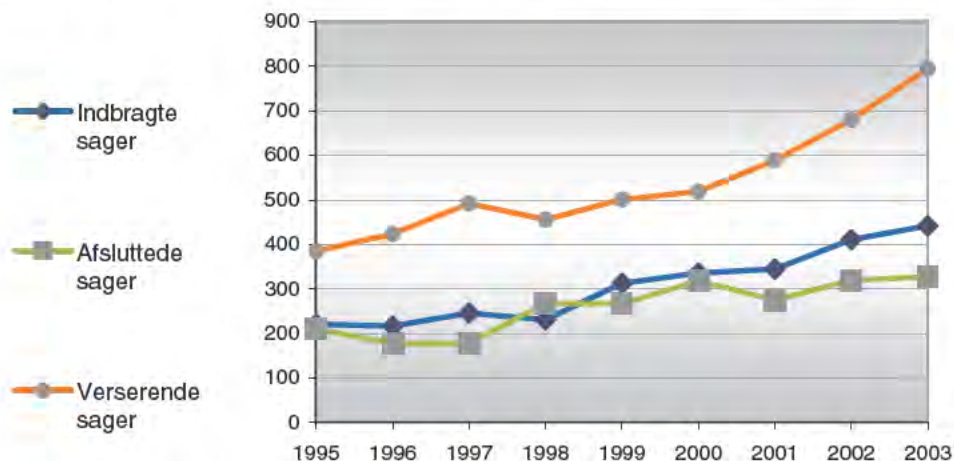
Samlet oversigt for Retten i Første Instans**1. Indbragte, afsluttede, verserende sager (1995-2003)**

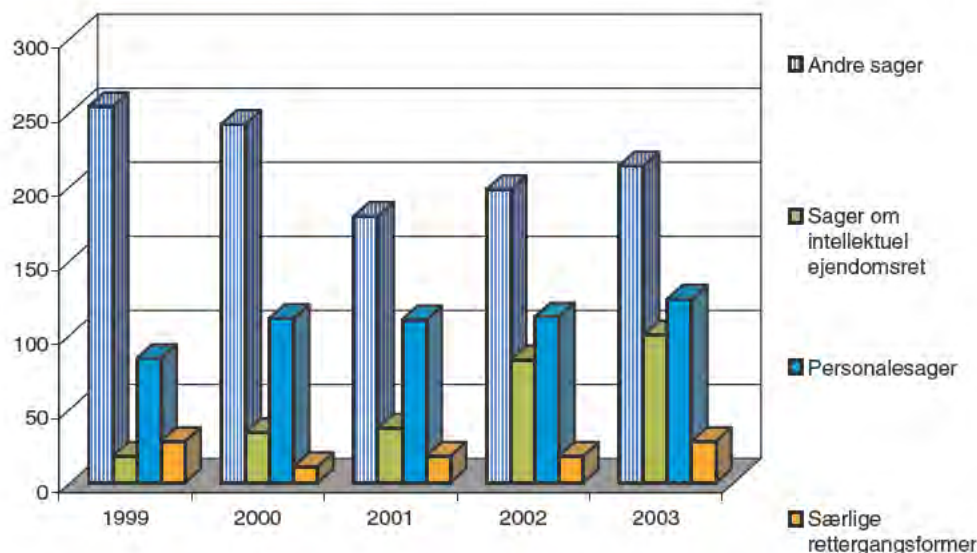
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Indbragte sager	253	229	644	238	384	398	345	411	466
Afsluttede sager	265	186	186	348	659	344	340	331	339
Verserende sager	616	659	1117	1007	732	786	792	872	999

I tabellen ovenfor omfatter tallene oplysningerne vedrørende visse lignende eller konnekse sager om mælkekvoter, toldklarere, statsstøtte til tankstationer i Nederlandene, statsstøtte til regionen Venedig, omstrukturering af fiskerisektoren og personalesager. Ved at udelukke denne række af sager opnås følgende tal:

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Indbragte sager	221	217	246	231	313	336	345	411	442
Afsluttede sager	210	178	178	268	267	318	275	320	327
Verserende sager	385	424	492	456	501	519	589	680	795

*Indbragte sager***2. Sagstyper (1999-2003)** ^{1 2}

	1999	2000	2001	2002	2003
Andre sager	254	242	180	198	214
Sager om intellektuel ejendomsret	18	34	37	83	100
Personalesager	84	111	110	112	124
Særlige rettergangsformer	28	11	18	18	28
I alt	384	398	345	411	466

1999: Tallene omfatter 71 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene.

2000: Tallene omfatter 3 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene og 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig.

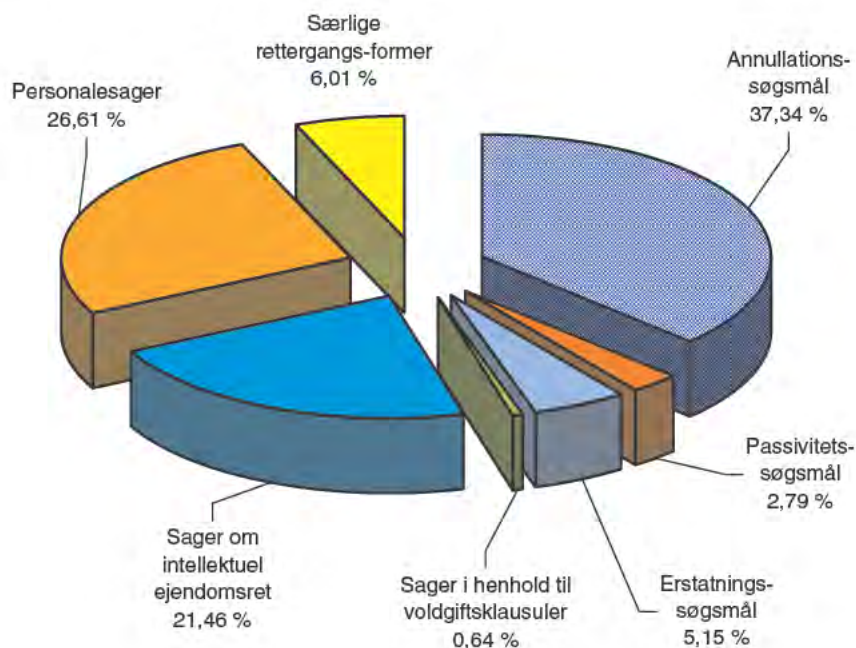
2003: Tallene omfatter 24 sager vedrørende omstrukturering af fiskerisektoren.

¹ I denne og de følgende tabeller angiver »andre sager« alle de sager, som er anlagt af fysiske eller juridiske personer, ekskl. sager anlagt af tjenestemænd ved De Europæiske Fællesskaber og sager vedrørende intellektuel ejendomsret.

² »Særlige rettergangsformer« omfatter (i denne og de følgende tabeller): begæring om genoptagelse af en dom (EF-traktatens artikel 38, artikel 122 i Rettens procesreglement), tredjemandsindsigelse (EF-traktatens artikel 39, artikel 123 i Rettens procesreglement), ekstraordinær genoptagelse (EF-traktatens artikel 41, artikel 125 i Rettens procesreglement), fortolkning af en dom (EF-traktatens artikel 40, artikel 129 i Rettens procesreglement), fastsættelse af sagsomkostninger (artikel 92 i Rettens procesreglement), fri proces (artikel 94 i Rettens procesreglement), berigtigelse af en dom (artikel 84 i Rettens procesreglement).

3. Indbragte sager – søgsmålstyper (1999-2003)

Fordeling i 2003

	1999	2000	2001	2002	2003
Annullations-søgsmål	220	220	134	171	174
Passivitetssøgsmål	15	6	17	12	13
Erstatningssøgsmål	19	17	21	13	24
voldgiftsklausuler	1		8	2	3
Sager om intellektuel ejendomsret	18	34	37	83	100
Personalesager	83	110	110	112	124
Særlige rettergangsformer	28	11	18	18	28
I alt	384	398	345	411	466

1999: Tallene omfatter 71 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene.

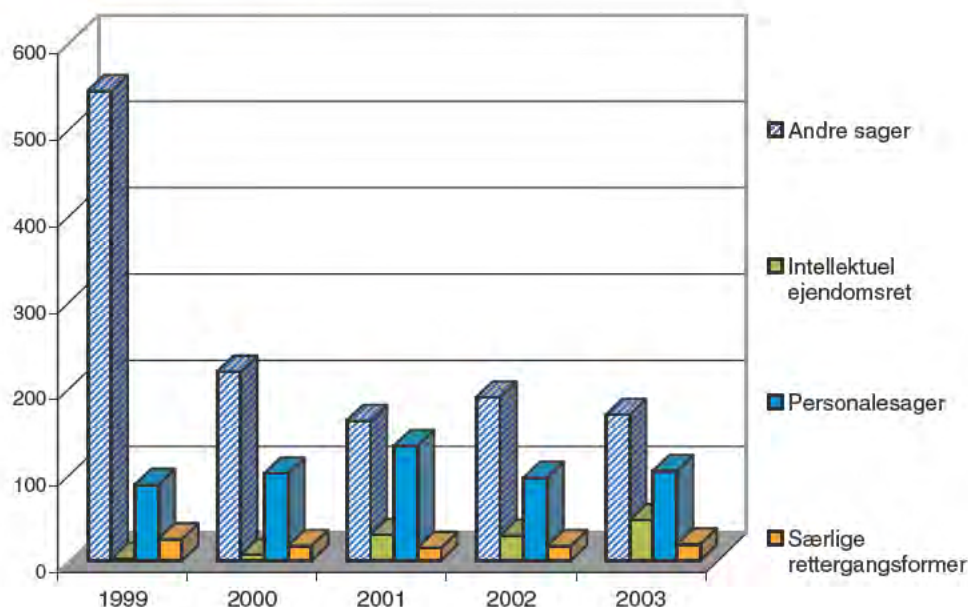
2000: Tallene omfatter 3 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene og 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig.

2003: Tallene omfatter 24 sager vedrørende omstrukturering af fiskerisektoren.

4. Indbragte sager – sagernes genstand (1999-2003) ¹

	1999	2000	2001	2002	2003
Energi			2		2
Etableringsfrihed			1		
Fælles toldtarif			2	1	
Fiskeripolitik	2	1	3	6	25
Forbindelserne udadtil	1	8	14	8	10
Forskning, information, uddannelse og statistik	1	1	3	1	3
Fri bevægelighed for personer	2	8	3	2	7
Fri udveksling af tjenesteydelser	1				
Frie varebevægelser	10	17	1		
Handelspolitik	5	8	4	5	6
Intellectuel ejendomsret	18	34	37	83	101
Konkurrence	34	36	39	61	43
Kultur		2	1		
Landbrug	42	23	17	9	11
Miljø og forbrugerbeskyttelse	5	14	2	8	13
Nye staters tiltrædelse					1
Oversøiske landes og territoriers associering	4	6	6		1
Regionalpolitik	2		1	6	7
Regler for institutionerne	19	29	12	18	26
Regler for virksomhederne	2	4	6	3	3
Retlige og indre anliggender			1	1	
Skatteret				1	5
Socialpolitik	12	7	1	3	2
Statsstøtte	100	80	42	51	25
Tilnærmelse af lovgivningerne			2	1	4
Tjenestemandsvedtægten			1		
Toldunion			2	5	5
Transport	2		2	1	1
Udenrigs- og sikkerhedspolitik			6	3	2
Unionsborgerskab		2			
Voldgiftsbestemmelse			2	1	
EF-traktaten i alt	262	280	213	278	303
Jern- og stålindustrien	1		2		1
Konkurrence				1	10
Statsstøtte	6	1	2	1	
KS-traktaten i alt	7	1	4	2	11
Regler for institutionerne	1				
Atomenergi				1	
EA-traktaten i alt	1			1	
Tjenestemandsvedtægten	86	106	110	112	124
I ALT	356	387	327	393	438

¹ I denne tabel er særlige rettergangsformer ikke medregnet.

Afsluttede sager**5. Sagstyper (1999-2003)**

	1999	2000	2001	2002	2003
Andre sager	544	219	162	189	169
Intellektuel ejendomsret	2	7	30	29	47
Personalesager	88	101	133	96	104
Særlige rettergangsformer	25	17	15	17	19
I alt	659	344	340	331	339

1999: Tallene omfatter 102 mælkekvotesager, 284 sager anlagt af toldklarerere og 6 sager vedrørende indplaceringen af tjenestemænd.

2000: Tallene omfatter 8 mælkekvotesager, 13 sager anlagt af toldklarerere og 5 sager vedrørende indplaceringen af tjenestemænd.

2001: Tallene omfatter 14 mælkekvotesager og 51 sager vedrørende ændring af indplaceringen af tjenestemænd.

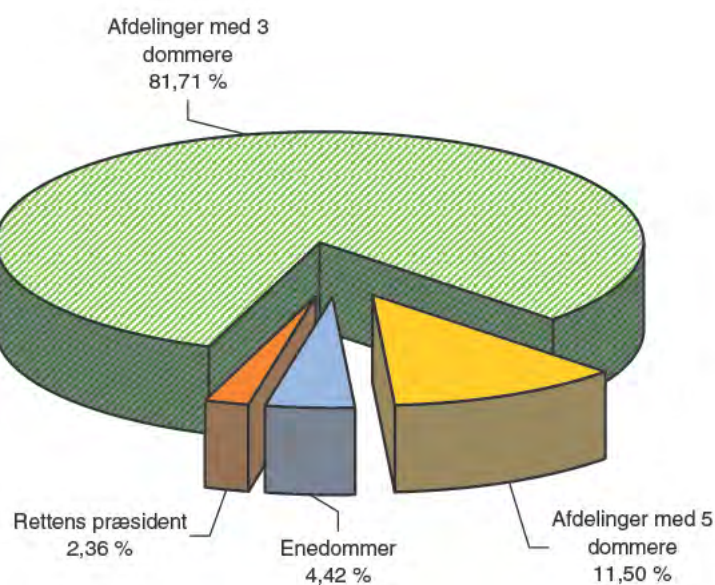
2002: Tallene omfatter 7 mælkekvotesager og 3 sager vedrørende ændring af indplaceringen af tjenestemænd.

2003: Tallene omfatter 4 mælkekvotesager og 8 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene.

6. Afsluttede sager – sagernes genstand (2003) ¹

	Domme	Kendelser	I alt
Fælles toldtarif	2		2
Fiskeripolitik	2		2
Forbindelserne udadtil	5	6	11
Forskning, information, uddannelse og statistik	1	3	4
Fri bevægelighed for personer		8	8
Handelspolitik	2	4	6
Intellectuel ejendomsret	24	23	47
Konkurrence	30	8	38
Kultur		1	1
Landbrug	14	7	21
Miljø og forbrugerbeskyttelse	2	7	9
Nye staters tiltrædelse		1	1
Oversøiske landes og territoriers associering	1	3	4
Regler for institutionerne	10	10	20
Regler for virksomhederne	2		2
Retlige og indre anliggender	1		1
Skatteret		5	5
Socialpolitik	1		1
Statsstøtte	7	19	26
Tilnærmelse af lovgivningerne		1	1
Toldunion	3		3
Transport	1	1	2
Voldgiftsbestemmelse	1		1
EF-traktaten i alt	109	107	216
Tjenestemandsvedtægten	68	36	104
I ALT	177	143	320

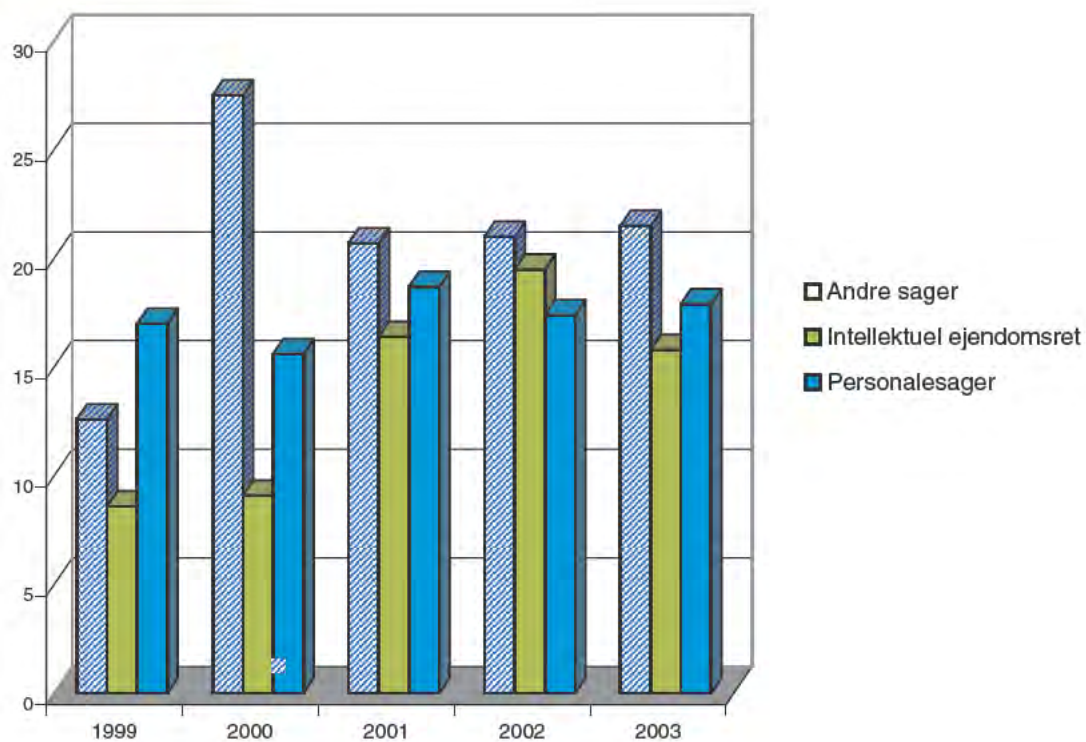
¹ I denne tabel er særlige rettergangsformer ikke medregnet.

7. Afsluttede sager – Rettens sammensætning (2003)

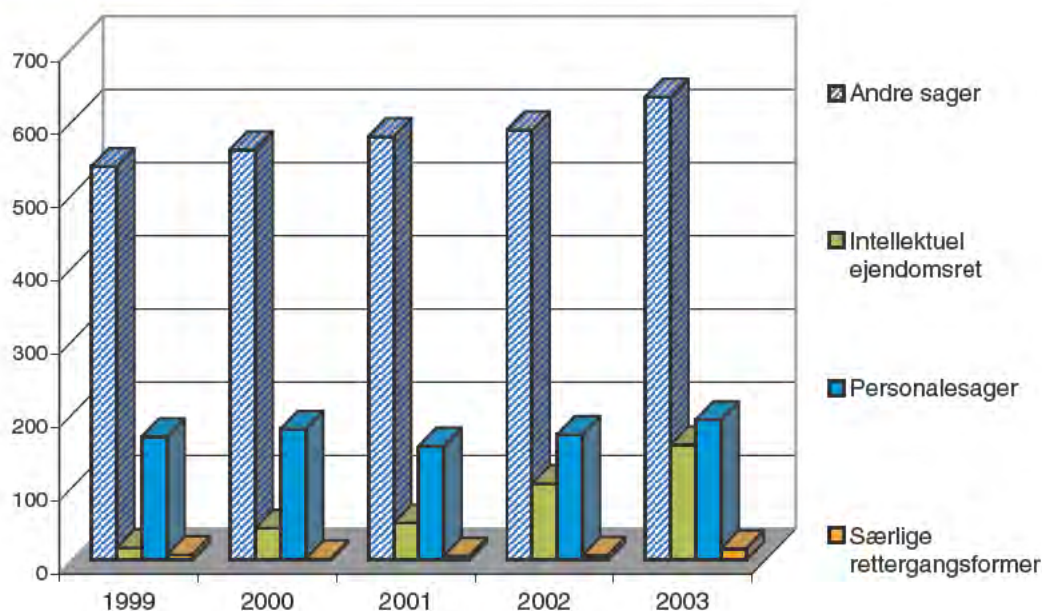
	Domme og kendelser
Afdelinger med 3 dommere	277
Afdelinger med 5 dommere	39
Enedommer	15
Rettens præsident	8
I alt	339

8. Afsluttede sager – sagsbehandlingstid i måneder (1999-2003)

(domme og kendelser)

	1999	2000	2001	2002	2003
Andre sager	12,6	27,5	20,7	21	21,5
Intellectuel ejendomsret	8,6	9,1	16,4	19,5	15,8
Personalesager	17	15,6	18,7	17,4	17,9

*Veriserende sager pr. 31. december hvert år***9. Sagstyper (1999 – 2003)**

	1999	2000	2001	2002	2003
Andre sager	538	561	579	588	633
Intellektuel ejendomsret	17	44	51	105	158
Personalesager	169	179	156	172	192
Særlige rettergangsformer	8	2	6	7	16
I alt	732	786	792	872	999

1999: Tallene omfatter 88 mælkekvotesager, 13 sager anlagt af toldklarerere, 71 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene og 59 sager vedrørende ændring af indplaceringen af tjenestemænd.

2000: Tallene omfatter 80 mælkekvotesager, 74 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene, 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig og 54 sager vedrørende ændring af indplaceringen af tjenestemænd.

2001: Tallene omfatter 67 mælkekvotesager, 73 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene, 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig og 3 sager vedrørende ændring af indplaceringen af tjenestemænd.

2002: Tallene omfatter 60 mælkekvotesager, 73 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene og 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig.

2003: Tallene omfatter 56 mælkekvotesager, 65 sager vedrørende statsstøtte til tankstationer i Nederlandene, 59 sager vedrørende statsstøtte til regionen Venedig og 24 sager vedrørende omstrukturering af fiskerisektoren.

10. Verserende sager pr. 31. december hvert år – Sagernes genstand (1999-2003) ¹

	1999	2000	2001	2002	2003
Energi			2	2	4
Etableringsfrihed	1	5	2		
Fælles toldtarif	2	3	2	3	
Fiskeripolitik	4	8	7	8	31
Forbindelserne udadtil	7	9	21	23	22
Forskning, information, uddannelse og statistik	1	1	4	3	2
Fri bevægelighed for personer			1	3	2
Fri udveksling af tjenesteydelser	1				
Frie varebevægelser		2	3	1	1
Handelspolitik	25	16	15	14	14
Intellectuel ejendomsret	17	44	51	105	159
Konkurrence	104	79	96	114	119
Kultur		2	3	1	
Landbrug	140	144	114	95	85
Miljø og forbrugerbeskyttelse	8	15	17	13	17
Oversøiske landes og territoriers associering	6	11	15	9	6
Regionalpolitik	5		1	6	13
Regler for institutionerne	34	27	20	27	32
Regler for virksomhederne	4	4	6	5	6
Retlige og indre anliggender			1	1	
Skatteret				1	1
Socialpolitik	15	4	3	4	5
Statsstøtte	131	176	207	227	226
Tilnærmelse af lovgivningerne			2	1	4
Tjenestemandsvedtægten		2	2	1	
Toldunion	24	33	20	7	10
Transport	3	1	3	2	1
Udenrigs- og sikkerhedspolitik	2	3	3	9	11
Unionsborgerskab		1			
Voldgiftsbestemmelse	2		2	3	2
EF-traktaten i alt	536	590	623	688	773
Jern- og stålindustrien	1	1	2	2	3
Konkurrence	6	6		1	11
Statsstøtte	9	7	6	3	3
KS-traktaten i alt	16	14	8	6	17
Regler for institutionerne	1	1			1
EA-traktaten i alt	1	1			1
Tjenestemandsvedtægten	171	179	155	171	192
I ALT	724	784	786	865	983

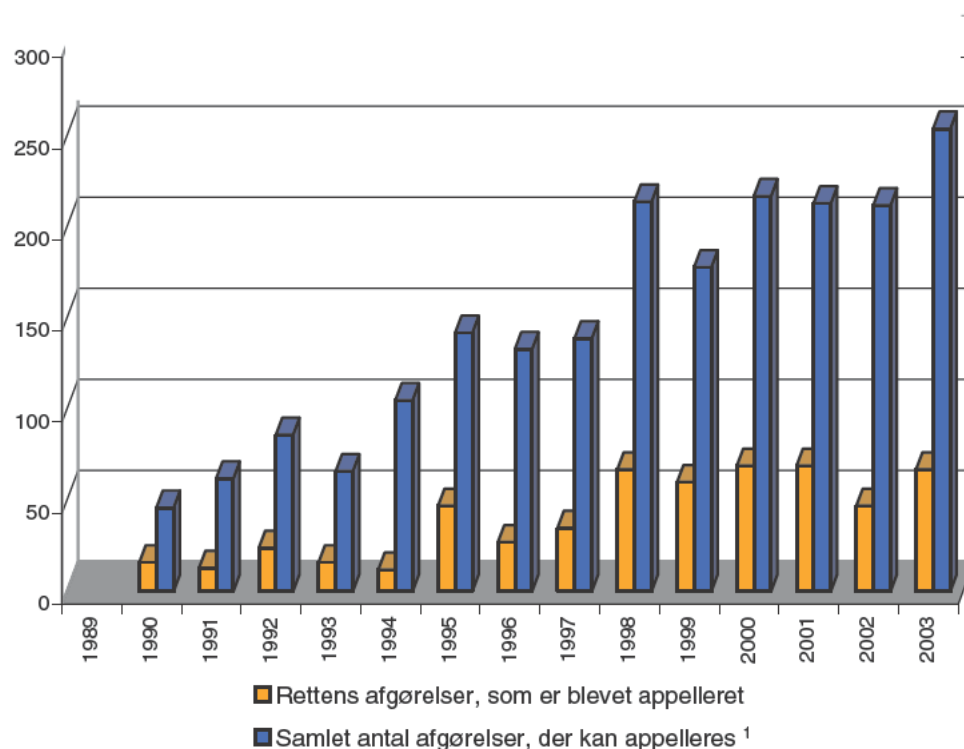
¹ I denne tabel er særlige rettergangsformer ikke medregnet.

*Diverse***11. Afgørelser om foreløbige forholdsregler – sagernes udfald (2003) ¹**

	Indbragte sager om foreløbige forholdsregler	Afsluttede sager om foreløbige forholdsregler	Sagernes udfald	
			Forkastet	Taget til følge
Forbindelserne udadtil	3	3	2	
Forskning, information, uddannelse og statistik	2	3	1	
Konkurrence	13	7	5	1
Landbrug	1	1	1	
Miljø og forbrugerbeskyttelse	3	1	1	
Nye staters tiltrædelse	1	1		
Skatteret	1			
Statsstøtte	3	4		3
Tilnærmelse af lovgivningerne	1	1	1	
Udenrigs- og sikkerhedspolitik	1	1	1	
EF-traktaten i alt	29	22	10	4
Tjenestemandsvedtægten	10	9	5	
I ALT	39	31	15	4

¹ Slettede sager og sager angående foreløbige forholdsregler er ikke medregnet i tabellen.

12. Diverse – Rettens afgørelser, som er blevet appelleret

	Rettens afgørelser, som er blevet appelleret	Samlet antal afgørelser, der kan appelleres ¹
1989		
1990	16	46
1991	13	62
1992	24	86
1993	16	66
1994	12	105
1995	47	142
1996	27	133
1997	35	139
1998	67	214
1999	60	178
2000	69	217
2001	69	213
2002	47	212
2003	67	254

¹ Det samlede antal afgørelser, der kan appelleres — domme, kendelser om afvisning, om foreløbige forholdsregler, om at stillingtagen til sagen er uforholdsmæssig og afvisning af intervention — hvor fristen for appel er udløbet, eller hvor der er iværksat appel.

13. Diverse – appelsagernes udfald

(domme og kendelser)

	Forkastet	Hel eller delvis ophævelse uden hjemvisning	Hel eller delvis ophævelse med hjemvisning	Slettelse/Afgørelse i sagen uforudt	I alt
Fællesskabsretlige principper		1			1
Fiskeripolitik	2				2
Forbindelserne udadtil	2				2
Handelspolitik	1	3			4
Intellectuel ejendomsret	1		1		2
Jern- og stålindustrien	6	1	1		8
Konkurrence	4	4		2	10
Landbrug	6				6
Miljø og forbrugerbeskyttelse	1	1			2
Regler for institutionerne	3		1	2	6
Retlige og indre anliggender	1				1
Statsstøtte	9	1	3		13
Tjenestemandsvedtægten	5		1	1	7
I alt	41	11	7	5	64

14. Diverse – samlet udvikling (1989-2003) –**Indbragte, afsluttede, verserende sager ¹**

	Indbragte sager	Afsluttede sager	Verserende sager pr. 31. december
1989	169	1	168
1990	59	82	145
1991	95	67	173
1992	123	125	171
1993	596	106	661
1994	409	442	628
1995	253	265	616
1996	229	186	659
1997	644	186	1117
1998	238	348	1008
1999	384	659	732
2000	398	344	786
2001	345	340	792
2002	411	331	872
2003	466	339	999
I alt	4819	3821	

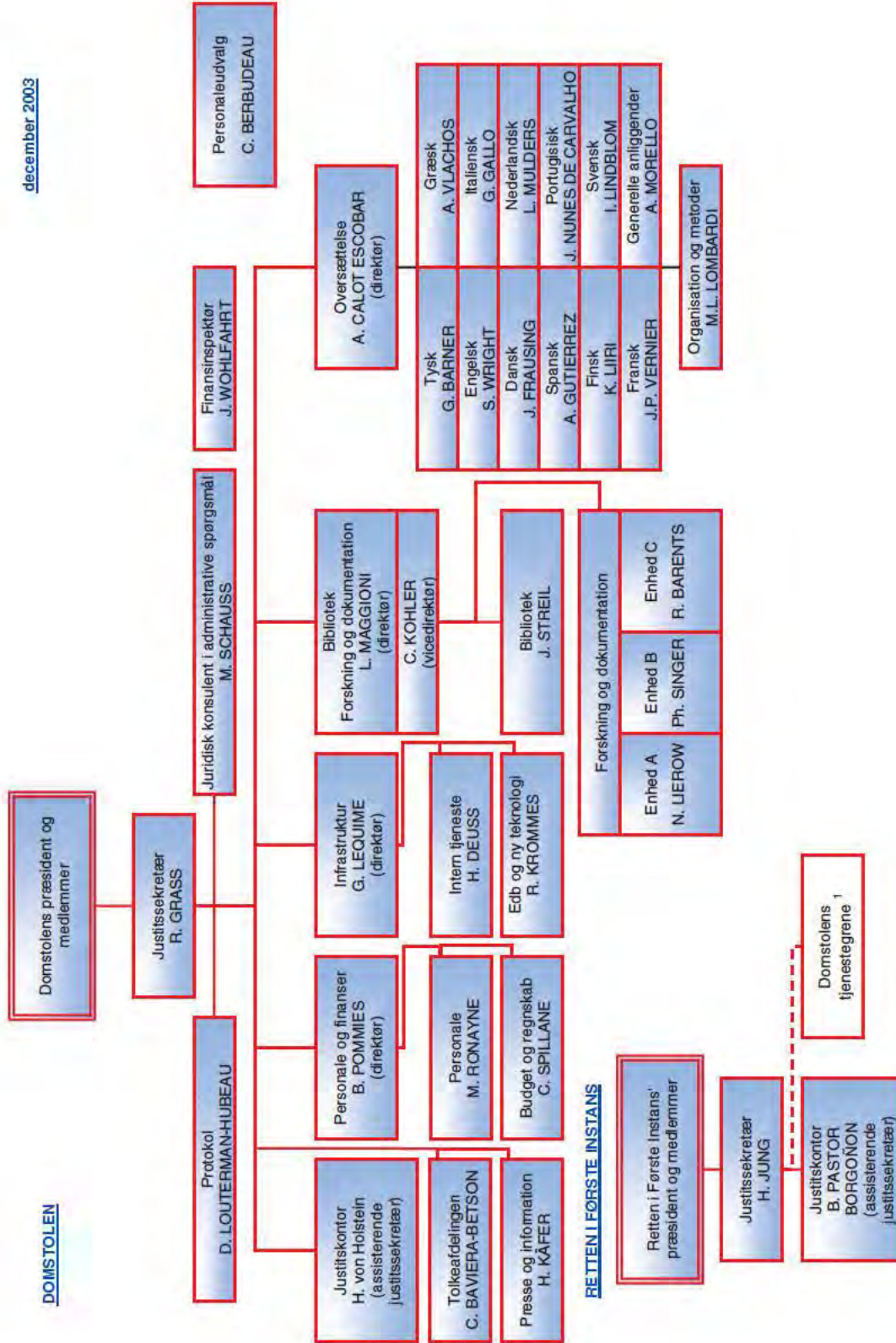
Idet identiske eller konnekse sager er udelukket (jf. »1. Indbragte, afsluttede, verserende sager (1995-2003)«), opnås følgende tal:

	Indbragte sager	Afsluttede sager	Verserende sager
1993	201	106	266
1994	236	128	374
1995	221	210	385
1996	217	178	424
1997	246	178	492
1998	231	268	455
1999	313	267	501
2000	336	318	519
2001	345	275	589
2002	411	320	680
2003	442	327	795

¹ 1989: 153 verserende sager, der er overført fra Domstolen.
1993: 451 verserende sager, der er overført fra Domstolen.
1994: 14 verserende sager, der er overført fra Domstolen.

Forkortet organisationsplan

december 2003

¹ I henhold til artikel 52 i protokollen vedrørende statuten for Domstolen skal »tjenestemænd og øvrige ansatte ved Domstolen kunne gøre tjeneste ved Retten med henblik på udøvelsen af dennes virksomhed«.

Domstolens adresse og øvrige data

Domstolens adresse og øvrige data er følgende:

De Europæiske Fællesskabers Domstol

Postadresse: L-2925 Luxemburg

Telefon: (00352) 4301.1

Justitskontorets telex: 2510 CURIA LU

Telegramadresse: CURIA

Domstolens telefax: (00352) 4303.2600

Presse- og Informationsafdelingens telefax: (00352) 4303.2500

Den Interne Tjenestes telefax — Publikationsafdelingen: (00352) 4303.2650

Domstolen på Internettet: www.curia.eu.int

De Europæiske Fællesskabers Domstol

Årsrapport 2003 — Oversigt over arbejdet ved De Europæiske Fællesskabers Domstol og Retten i Første Instans

Luxembourg: Kontoret for De Europæiske Fællesskabers Officielle Publikationer

2004 — 257 s. — 21 x 29,7 cm

ISBN 92-829-0664-7

